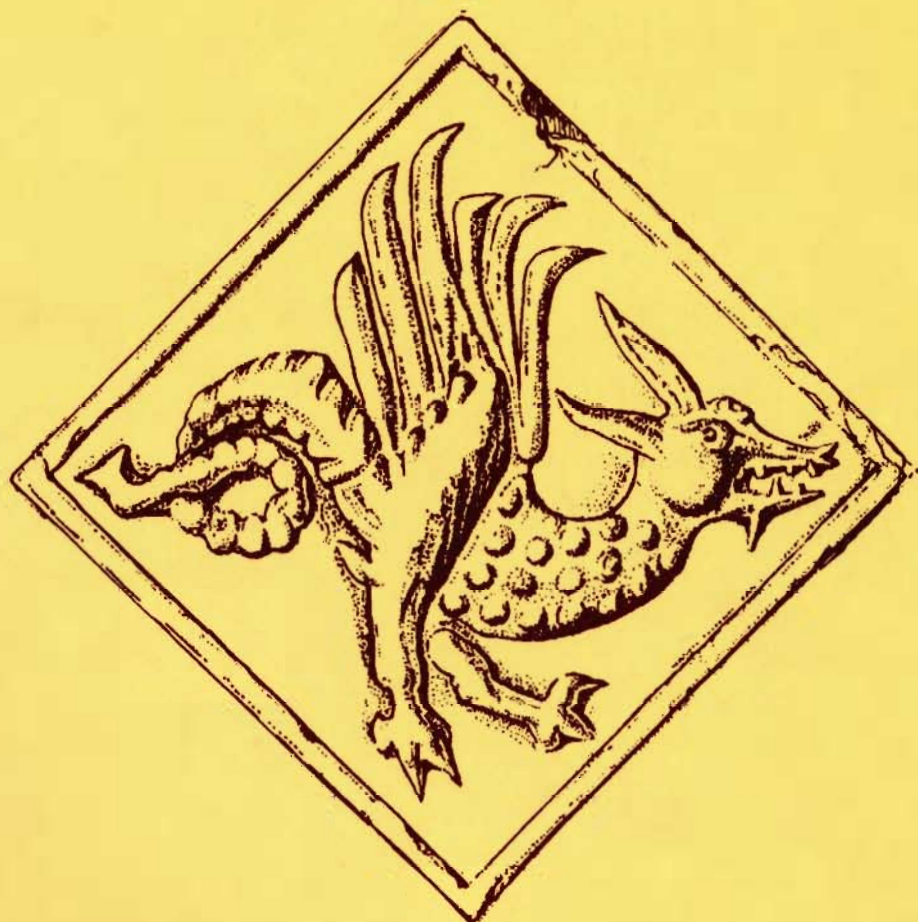

CASTRUM PRAGENSE 2 - 1999

NAKLADATELSTVÍ PERES
PRAHA

2

CASTRUM PRAGENSE

1999

Nakladatelství **PERES**
PRAHA, 1999

Technická redakce/editoři: Jan Frolík, Jana Maříková
 Jazyková spolupráce: Tomáš Mařík, Alastair Millar
 Grafická úprava, obálka: Petr Chotěbor
 Typografie: Milan Čermák

Tato práce, která vznikla tvůrčím zpracováním autorů a nakladatele, je chráněna autorským právem podle autorského zákona. Ve smyslu tohoto zákona jsou chráněny i jednotlivé části této publikace. Části nebo celou publikaci lze fotografovat, xeroxovat, scanovat, elektronicky nebo jinak reprodukovat pouze se svolením autorů a nakladatele.

Tato publikace byla vydána s finanční podporou Fondu Akademie věd České republiky pro vydávání vědecké literatury.

© Tomáš Durdík, David Eben, Jan Frolík, Petr Chotěbor, Jana Maříková-Kubková,
 Zdena Nemeškalová
 1999
 © Petr Chotěbor
 1999
 © Nakladatelství PERES
 1999

Library of Congress Cataloging in Publication Data

Castrum Pragense. 2 / [editoři Jan Frolík,
 Jana Maříková-Kubková]. – Praha : Peres, 1999.
 -- 240 s.
 ISBN 80-86360-13-X

902.2 * 904 * 728.81 * 904:72/76

*Pražský hrad
 *archeologické výzkumy – Praha (Česko)
 *Praha (Česko) -- archeologické nálezy
 *Praha (Česko) -- umělecké památky
 *sborníky

OBSAH

SLOVO ÚVODEM.....	5
PRAHA, VÝROBKY A ŘEMESLA V IX.–XI. STOLETÍ.....	7
Prag, Erzeugnisse und Handwerk im IX.–XI. Jahrhundert	
<i>f I. Borkovský</i>	
O KERAMICE	15
Über die Keramik	
<i>f I. Borkovský</i>	
STAVEBNÍ DĚJINY LOBKOVICKÉHO PALÁCE NA PRAŽSKÉM HRADĚ VE STŘEDOVĚKU A RANÉM NOVOVĚKU	21
Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palasts auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit	
<i>T Durdík – J. Frolík – P. Chotěbor</i>	
1. STŘEDOVĚK	21
1.1. ÚVOD	21
1.2. TERÉN PŘED STAVBOU PALÁCE	21
1.3. NEJSTARŠÍ OSÍDLENÍ.....	22
1.4. NEJSTARŠÍ OPEVNĚNÍ	22
1.5. SLOVANSKÉ OSÍDLENÍ	27
1.6. ZDĚNÉ OPEVNĚNÍ PRAŽSKÉHO HRADU V PROSTORU LOBKOVICKÉHO PALÁCE	27
1.7. OSÍDLENÍ 12.–13. STOLETÍ	41
1.8. GOTICKÉ KAMENNÉ DOMY	54
2. RENESANCE A MANÝRISMUS.....	60
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V KANOVNICKÉ ULICI ČP. 73 NA HRADČANECH V LETECH 1982–1985. VÝVOJ OSÍDLENÍ PŘED ROKEM 1378.....	113
Archaeological Excavations at Kanovnická ul. 73, Hradčany, 1982–1985. I. Settlement evolution before 1378.	
<i>J. Frolík</i>	
1. ÚVOD	113
1.1. PŘÍČINY A PODMÍNKY VÝZKUMU.....	115
2. POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE	115
2.1. STRATIGRAFIE	115
3. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE.....	135
3.1. SONDA 1.....	135
3.2. SONDA 5	136
3.3. SONDY 6 A 7.....	136
4. ROZBOR ARCHEOLOGICKÉHO MATERIÁLU.....	137
4.1. KERAMIKA	137
4.2. OSTATNÍ NÁLEZY	156
5. DATA	156
6. ZÁVĚR.....	161

**DŮM PRAŽSKÉHO BISKUPA NA PRAŽSKÉM HRADĚ DO KONCE 13. STOLETÍ
NA ZÁKLADĚ ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU V ROCE 1984** 169

**The Old Provostship at Prague Castle Untill the End of the 13th Century According to the
Excavation in 1984.**

J. Frolík

1. ÚVOD	169
1.1. PŘÍČINY A PODMÍNKY VÝZKUMU	169
2. STAVEBNĚ HISTORICKÁ POZOROVÁNÍ	173
2.1. KAPLE SV. MOŘICE.....	179
3. POPIS TERÉNNÍ SITUACE	180
3.1. SONDA III.....	180
3.2. SONDA IV.....	184
3.3. SONDA V + VIII.....	185
3.4. SONDA VI.....	188
3.5. SONDA VII.....	197
4. HISTORICKÉ ZPRÁVY	215
5. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE	224
6. ROZBOR A DATOVÁNÍ NÁLEZŮ	287
6.1 ROZBOR KERAMICKÝCH NÁLEZŮ.....	290
6.2. DATOVÁNÍ ABSOLUTNÍ.....	321
7. VYBAVENÍ A DETAILS BISKUPSKÉHO DOMU	325
8. ZÁVĚR	406

DLAŽDICE 12.–13. STOLETÍ Z PRAŽSKÉHO HRADU 485

Fliesen aus dem 12.–13. Jahrhundert auf der Prager Burg.

J. Frolík

HROMADNÝ NÁLEZ MINCÍ ZE 16. STOLETÍ NA PRAŽSKÉM HRADĚ..... 501

Ein Münzfund aus dem 16. Jahrhundert auf der Prager Burg.

J. Frolík – Z. Nemeškalová

1. ÚVOD	501
2. POPIS NÁLEZOVÝCH OKOLNOSTÍ	502
3. POPIS NÁLEZENÝCH MINCÍ	503
4. STAVEBNÍ HISTORIE	507
5. ZÁVĚR	507

ORGANIZACE LITURGICKÉHO PROSTORU V BAZILICE SV. VÍTA..... 509

Die Organisation des liturgischen Raums der St.-Veits-Basilika.

D. Eben – J. Maříková-Kubová

1. ÚVOD	509
2. PŘEHLED PRAMENŮ	509
3. PROSTOROVÁ ORGANIZACE INTERIÉRU V BAZILICE SV. VÍTA	511
3.1. VÝCHODNÍ CHÓR.....	511
3.2. ZÁPADNÍ CHÓR.....	512
3.3. KŘTITELNICE.....	513
3.4. KAPLE A OLTÁŘE V INTERIÉRU BAZILIKY.....	513
4. MONASTERIUM ECCLESIAE PRAGENSIS	515
4.1. KAPLE SVATÉHO DUCHA A KAPITULNÍ SÍŇ.....	516
4.2. AMBIT.....	516
5. VIA LONGA	517
6. KOSTEL ZVANÝ SV. BARTOLOMĚJE	518
7. ZÁVĚR	518

SLOVO ÚVODEM

Po více než desetileté odmlce se Vám dostává do rukou druhý svazek sborníku „Castrum Pragense“, který je věnován především splácení našich publikačních dluhů. V první části otiskujeme dva dosud neznámé texty z pozůstalosti Ivana Borkovského, důležité přinejmenším z hlediska historiografie archeologie. Následuje nezkrácená verze stavebních dějin středověkého a raně novověkého Lobkovického paláce, určených původně pro časopis Umění. Třetí oddíl obsahuje zpracování výzkumu v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech a první nezkrácenou část publikace výzkumu biskupského domu na Pražském hradě. Z materiálových souborů byla pro tento svazek vybrána sbírka dlaždic 12. a 13. století z depozitářů Archeologického ústavu na Pražském hradě a hromadný nálezc mincí ze 16. století z výzkumu v Severním výběžku. Na závěr připojujeme text vzešlý ze spolupráce archeologa a liturgika.

Archeologický výzkum Pražského hradu trvá více než sto let. Za tu dobu bylo shromážděno obrovské množství materiálu a poznatků, které nebyly veřejnosti cele zpřístupněny. Velká část pak jen formou předběžných sdělení, která nebyla následována analýzou a úplnou publikací materiálu a jako taková nemohla být vždy dostatečným příspěvkem do diskuse o dějinách sídla českých panovníků a jeho postavení ve vývoji naší architektury a materiální kultury. Vzrůstající intenzita archeologického výzkumu nedovolovala, zejména na konci 80. a první polovině 90. let, dostatečně se soustředit na zpracování jednotlivých nálezcových celků a naopak je několikrát znásobila.

Nové tisíciletí přináší nejen nové technické možnosti, usnadňující práci s velkými soubory, ale i částečný útlum terénních aktivit, které vytvářejí lepší podmínky pro podrobnou analýzu materiálu, jehož význam neklesá ani po dlouhé době od vlastních výkopových prací. Vždyť na Pražském hradě byla aplikována pravidla moderně vedeného výzkumu na velkoplošný odkryv poprvé již ve 20. letech a zdejší pracoviště bylo krystalizačním centrem, jak archeologie středověku, tak i archeologie postmedievální.

Rádi bychom navázali na tuto tradici a na stránkách sborníku „Castrum Pragense“ postupně předkládali odborné veřejnosti úplná zpracování jednotlivých souborů či problematik. Chtěli bychom tak učinit ve dvou řadách, první monografické, věnované rozsáhlejším projektům a druhé volnější, otevřené spolupráci všech oborů dotýkajících se dějin Pražského hradu. I zde by však měl mít přednost nový nepublikovaný materiál.

Jan Frolík – Jana Maříková-Kubková – Kateřina Tomková

PRAHA, VÝROBKY A ŘEMESLA V IX.–XI. STOLETÍ

† Ivan Borkovský*

Jen velmi kusé zprávy se nám zachovaly v nejstarších historických pramenech o výrobcích a řemeslech starých Čechů z doby 9.–11. stol. Jak praví Ibrahim ibn Jakub, arabsko-židovský kupec ze Španělska, který cestoval do Prahy v roce 960,¹ město Praha bylo vystavěno z kamene a vápna.² „Je to největší město co do obchodu, sem přicházejí kupci různých národů se zbožím a odtud vyvázejí otroky, cín a kožešiny. Země Čechů je nejvíce zásobena potravinami. V městě Praze se vyrábějí sedla, uzdy a tlusté štíty, jichž se užívá v těchto zemích. V české zemi zhotovují také lehké šátky z tenké tkaniny v podobě sítky, které ničemu neslouží. Cena je u nich stálá: 10 šátků za jeden kirát.³ Jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou. To jest jejich jmění a hodnota všech věcí, za ně získávají pšenici, mouku (nebo otroky), koně, zlato, stříbro a všechno ostatní.“ Tolik Ibrahim ibn Jakub. Velmi důležitá je jeho zpráva o budovách v Praze z kamene a vápna a pak o dílnách, v nichž se zhotovoval koňský postroj a tlusté štíty. Obchodní středisko Praha, s významným a čilým obchodem v tehdejší střední Evropě, muselo býti v 10. stol. rozsáhlé, kde kupci mohli své výrobky zhotovovati. Jistě bylo vyráběno více, než vypočítává španělský cestovatel. To nám doplňují archeologické nálezy, které nás poučují o tom, že v době 9.–11. stol. byla v Praze specializovaná malovýroba různého zboží, jehož se do dnešní doby zachovaly jen trosky. Archeologické nálezy nás poučují o tom, že nelze hledati starou Prahu 9.–10. stol. v místech Staroměstského náměstí, kláštera bl. Anežky, Ungeltu, Mariánského a Betlémského náměstí, tj. v místech, kde bylo později založeno Staré Město pražské, o jehož založení byly vysloveny různé názory.⁴

Místa, kde později po 10. stol. vzniká Staré Město, byla inundačním územím zaplavovaným povodněmi Vltavy, která měla také na svém pravém břehu slepá ramena. Jedno z takových ramen bylo zjištěno v roce 1936 při archeologickém výzkumu v Bartolomějské ulici před stavbou nového policejního ředitelství.

Do 11. století nelze zjistit osídlení pravého břehu Vltavy počínaje od Bartolomějské ulice přes Betlémské náměstí až ke klášteru bl. Anežky. Vše, co se našlo při archeologických výkopech, patří k velmi mladé knížecí době (kromě hřbitova), nemluvě již o vzniku města aneb blatného

* Patrně největším přínosem I. Borkovského pro dějiny poznání podhradí Pražského hradu, tj. potomních pražských měst, je stanovení priority osídlení levého – malostranského – břehu před osídlením břehu staroměstského. Tuto teorii poprvé uveřejnil v roce 1964 (*I. Borkovský, Od počátků pravěkého osídlení k Praze slovanské, in: Dějiny Prahy, Praha 1964, 13-50*), přibližně další dvě desetiletí trvalo než byl tento objev akceptován a dnes je nedílnou součástí historie Prahy. Předkládaný text není bohužel přesněji datován. Pouze podle použité literatury a skutečnosti, že se zmiňují výzkumy v Betlémské kapli a Anežském klášteře, usuzuji, že text byl vypracován někdy na konci 50. let (snad brzy po roce 1955). V každém případě se tak stalo delší dobu před rokem 1964. I. Borkovský svoji představu o počátku Prahy zřejmě dlouho promýšlel a propracovával a je škoda, že ji nezveřejnil již po dokončení publikovaného textu.

Text je dochován v rukopisné verzi s četnými opravami a poznámkami a dále ve strojopisném přepisu. Je publikován podle tohoto přepisu, bez úprav, včetně neúplných poznámek. K vydání připravil J. Frolík.

¹ vidajewicz

² J. Hrbek, *Ibrahim ibn Jakub o Praze, Čechách a jiných slov. zemích, Český lid, 6. ročník, sešit 11-12, 1951, 269 až 270.*

³ = 0,212 g. Zde užito pro vyjádření peníze nízké hodnoty (*Český lid, 269*).

⁴ *Vojtíšek, K počátkům pražského města.*

hradiště, což dobře zdůraznil Turek.⁵ Než nejsou vůbec žádné doklady, myslím archeologické, i pro existenci vesnického osídlení v naznačených místech. Jediné, co bylo podél pravého břehu Vltavy v inundační oblasti zjištěno, byly dílny na výrobu nejspíše kovových předmětů bez osídlení. Od kláštera bl. Anežky, přes Betlémské náměstí k Bartolomějské ulici nacházejí se na povrchu vltavského písku ve hloubce 1,50–3 m mísovité, silně od ohně vypálené jámy a v nich železitá škvára, zbytky to nejspíše po tavení kovu. V Betlémské kapli byly dokonce nalezeny dvojité jámy hruškovitého tvaru s průduchy, jejichž stěny byly vymazány zvláštní jemnou jakoby šamotovou, silně vypálenou hlinou, se škvárou uvnitř, zbytky to přepálených střepů, což je neklamným důkazem o malovýrobě. Teprve na konci 11.–12. stol. začínají zde stopy osídlení, což bylo zjištěno při hloubení basenu na vodu u Husova pomníku na Staroměstském náměstí a rovněž při archeologickém výzkumu Ungeltu, když tu byly nalezeny dřevěné sruby patřící zmíněné době.

Totéž stáří osídlení bylo zjištěno v klášteře bl. Anežky a také v jižní části Starého Města, v ulici Bartolomějské a v areálu Betlémské kaple. Osídlení těchto ploch nesahá nikdy do 10. stol., patří vše mladším dobám. Archeologické nálezy ukazují, že pravěké osídlení Prahy bylo na jiných místech a to na návrších pravého Vltavského břehu, historické osídlení Prahy zabíralo jiné území, ne však území Starého Města. Pravý břeh Vltavy vykazuje archeologicky starší slovanské osídlení, než kterákoliv část Prahy. Je to území od Šárky, přes Vokovice – Veleslavín, Podbabu směrem k Libni a pak Hradčany. Upozornil na to již Filip a Turek. Avšak také Malá Strana je velmi starým slovanským osídlením. V roce 1944, při hloubení nádrže na vodu, tam byly zjištěny souvislé sídelní vrstvy, snad ranního 9. stol., které byly položeny na terény římského osídlení. V Mostecké ulici byla nalezena keramika ze 6. století. Jsou to archeologická fakta, která souhlasí i s historickými zprávami. Stará Praha na pravém břehu Vltavy bude v těchto místech, kam se bude moci lokalizovat Kosmova Vyšehradská ulice.⁶ Vojtíšek⁷ správně usuzuje, že Praha rostla ne se shora, ale vzešla zdola, a že tržiště na pravém Vltavském břehu jest starší než Pražský Hrad a že toto tržiště musilo mít i stálou spolehlivou stráž a dalo podnět k vystavění knížecího hradu a vešlo v jeho ohradu. Hrad ten byl vystavěn na písčité půdě na nějaké vyvýšenině a byl zajišťován močály nebo říčními toky. Říká však dále, že: „Nelze jej hledat v jiných místech než tam, kde se později objevuje Týn, oplocený dvůr, hradec. Týn v Praze je starobylé sídlo, o tom nemůže být pochyb a jeho stáří i významnost ukazuje i zasvěcení kostela Panny Marie před Týnem, který mohl vzniknout již v IX. stol. (prvně se připomíná arcí až v r. 1135).“

Jak jsem již výše uvedl, z archeologického hlediska nelze podpořit tyto Vojtíškovy závěry a také žádné jiné závěry, které byly, nebo budou vysloveny. Archeologický výzkum na Týnském dvoře a v Ungeltu v roce 1951 ukázal,⁸ že ve hloubce 200–220 cm nalezená srubová stavba, kterou lze na základě mince a keramiky datovat do XII. stol., pod touto stavbou je pak již jen vltavský písek nerovného povrchu. Starší nálezy byly rovněž učiněny při hloubení vodní nádrže před Husovým pomníkem na Staroměstském náměstí. Ve hloubce 3 m je již jen vltavský písek a do něj byla také zapuštěna srubová stavba a jakýsi objekt z pleteného proutí, jehož časové zařazení lze připustit do XII. stol. Považuji za vyloučeno, že by se pod tekutým vltavským pískem, ještě ve větší hloubce nalézalo kulturní navrstvení ještě starší osady Starého Města z X. stol., jak se někteří historikové domnívají. Měřítkem pro to, co bylo právě řečeno, je pohřebiště v Bartolomějské ulici, jehož povrch, patřící X. stol., se nalézal ve hloubce 140 cm od původního povrchu v r. 1936. Odbouraný povrch hradební zdi ze XIII. stol. nachází se 20 cm pod povrchem dlažby; povrch terénu pohřebiště je 140–148 cm pod povrchem dlažby. 111–190 cm pod povrchem terénu, t.j. od

⁵ Turek, *K počátkům Prahy*, PA XLIII 1947/8, 87.

⁶ Kosmas, k roku 1091.

⁷ Vojtíšek, *O prvopočátcích Prahy*, 64–65.

⁸ B. Novotný, *Výzkum na Týnském dvoře v Praze*, *Archeologické rozhledy* 4, 1952, 413–417.

povrchu kamenných hrobových obrub, nacházejí se kostry (od povrchu dlažby jsou až 350 cm hluboko) ve vltavském písku. Ani stopa po nějakém zbytku starší kulturní vrstvy nebyla nikde nalezena, vše je vltavský písek. Povrch terénu hřbitova v Bartolomějské ul. patří první polovině X. stol. Je 145 cm pod povrchem dnešní dlažby, a ve hloubce 350 cm v čistém vltavském písku leží kostry, což svědčí tomu, že ve větší hloubce nelze hledat kulturní vrstvy staršího osídlení Starého Města, nějakou povodní převrstvené. Starší kulturní vrstvy hlouběji vůbec neexistují. Hřbitov v Bartolomějské ulici v Praze I patří nejspíše ranní době křesťanské, tj. X. stol. Nelze předpokládat, že v blízkosti zmíněného hřbitova byl kostel. Společnost, předkřesťanská, a z doby přechodu do křesťanství, nepohřbívala své mrtvé uvnitř sídliště, ale mimo něj – totéž vidíme i na hradištích –. Tento hřbitov – na kterém byli pohřbíváni cizinci (cizí obchodníci) – se nacházel jistě v určité vzdálenosti od sídliště, tržiště Starého Města. Toto tržiště ve zmíněné době nemohlo být, jak jsem ukázal, na dnešním Starém Městě – nejsou pro to archeologické doklady, všechny na Starém Městě nalezené objekty jsou mladší, pocházejí z 12. stol., možno však přijmout jejich existenci již ve stol. XI. Kde bylo Staré Město? Na tuto otázku odpovídá nám snad kronikář Kosmas k roku 1091, když podává nám tato slova choti Konrádovy ke králi Vratislavovi: „Nikde se lépe neobohatíš, ani se více nezvelebiš, než v podhradí pražském a v ulici vyšehradské. Tam jsou Židé mající plno zlata a stříbra, tam jsou ze všech národů nejbohatší kupci, tam jsou nejzámožnější peněžníci, tam je tržiště, na němž se bohaté kořisti přebohatě dostane tvým vojákům“.⁹

Je-li pražským podhradím míněna plocha Malé Strany pod Hradem, pak lze z archeologických nálezů dovodit, že zde na Malostranském náměstí byla velmi stará osada, a podle keramiky soudě, byla by její existence prokázána již v X. stol., ne-li již před tím. Po archeologické stránce, soudě podle hřbitovů, vykazuje plocha dnešních Hradčan, rovněž staré osídlení, aspoň z poloviny IX. stol. Zde jsou také zjištěny starší kulturní terény a to z doby římské, v okolí náměstí jsou také nálezy ze VI. stol. Je možné, že Kosmas mínil pražským podhradím plochu na úpatí Hradčanského vrchu v těsné blízkosti pražského hradu. Kosmas mluví také o Vyšehradské ulici. Tuto ulici nutno hledat v okolí snad dnešní Rytířské a Spálené ulice, možná až ke Karlovu náměstí. Jistě že Kosmova Vyšehradská ulice byla obchodní tepnou tehdejšího pražského tržiště, kde byli soustředěni nejbohatší kupci, kde bylo nejvíce vyloženo zboží, o kterém se zmiňuje Konrádova choť. Mimo hlavní ulici možno předpokládati ulice nebo uličky vedlejší, kde se vyrábělo ze zboží jiného druhu než ze zlata a stříbra, jak to předpokládá Vojtíšek.¹⁰ Podle Vojtíška Vyšehradskou ulicí byla Spálená ulice, nebo byla jejím pokračováním. Vojtíškův názor je jistě velmi podnětný a pravděpodobný, nutno jej však v budoucnu archeologicky doložit. Rytířská a Spálená ulice – stará Vyšehradská – byla vzdálena od vltavských povodní a záplav a šla nejspíše po obou stranách vltavského ramene, které protékalo dnešní Národní třídou. V prodloužení Spálené ulice od ulice Rytířské blíže k Vltavě (za dnešním palácem Metro), byl založen – mimo tržiště – a na okraji sídliště bývalého Starého Města, Vyšehradské ulice, hřbitov cizích obchodníků a obyvatel Starého Města a to již v inundačním terénu. Hřbitov však nebyl dlouho zaplavován vodou, až velkou povodní ve XIII. stol. Do té doby se na povrchu hřbitova usazoval 30–40 cm silný humusovitý nanos. Ve XIII. stol. byla přes terén hřbitova postavena městská hradba a plocha před hradbou přeměněna v parkan, který pak byl zanesen silnou vrstvou písku z vltavské povodně. Za hřbitovem, blíže k Vltavě, po celém jejím pravém břehu, se nalézaly dílny na tavení a zpracování kovů, byly od sídel více vzdáleny, patrně z bezpečnostních důvodů. Všude na zmíněném břehu se nacházejí kusy železité škváry, zbytky to tavení železa. Tak také jámy se silně ohořelým dnem a škvárou, anebo dokonce i dvojité pece spojované vzdušníkem na tavení kovu. Zmíněné pece byly nalezeny

⁹ Kosmas *Letopis český*; V.V. Tomek *Praha 1874*, 127; překlad: K. Hrdina, *Kosmova kronika česká*, Melantrich 1949, 134.

¹⁰ Vojtíšek, *O vzniku pražského města (k 700. výročí jeho založení) v Praze 1930*, *Samosprávná knihovna hl. města Prahy sv. II.*, 11.

přímo pod hroby v Betlémské kapli a v klášteře bl. Anežky. Také železitá škvára byla nalezena na povrchu hrobu v Bartolomějské ulici, nebo v zásepě samotné hrobové jámy, což nasvědčuje tomu, že v těchto místech před pohřebištem byla na terénu železitá škvára, která se pak dostala do jámy při zasypávání hrobů.

Historické zprávy ukazují, že v Praze byla provozována různá řemesla. O tom nás poučují archeologické nálezy, a historické zprávy to doplňují velmi cennými poznatky; jsou to nálezy předmětů, které jsou přidávány mrtvým do hrobů. Také výzkum sídlišť a hlavně pražského hradu dávají nám velmi mnoho cenného materiálu k poznání řemesel v knížecí době, t.j. v IX.–XI. stol. Jsou to předměty denní potřeby, ale také celá stavení, jež jsou pozůstatkem rukodělné a řemeslné práce. Tyto pozůstatky nejsou jistě ničím novým na našem území v té době. Eisner ukázal velmi pěkně, jak určité druhy řemeslně vyráběných (železářských) předmětů byly zhotovovány v době o hodně starší, a že slovanské české výrobky navazují v mnohém na nástroje v době římské a j. Tehdejší společnost byla na vysoké kulturní úrovni. Přijížděli-li do Prahy cizokrajní kupci a obchodníci, pak zde muselo být zboží – kromě otroků –, které bylo vyhledáváno a které bylo vyráběno českými rukama. Základem řemeslné práce jest surovina, ze které jsou vyráběny předměty denní potřeby. Surovina je buď organického původu, nebo neorganická. Organického původu je surovina, kterou používají ke svým výrobkům tkalci, ševci, sedláři, pak dřevo používané na stavbu obydlí, domácího nářadí, vozů, věder, pak kůra a pletivo. Sem patří také kosti a rohovina. Neorganická surovina je kámen, hlína (nejdůležitější surovina pro výrobu keramiky) a pak kov, který byl zpracováván kovolitci, kováři a šperkaři. Výrobky z organických látek se nám zachovaly velmi poskrovnu, naproti tomu poměrně více předmětů je zachováno z neorganických látek, a ty ukazují nám řemeslnou dovednost tehdejší doby. Dosud jsme lépe informováni o řemeslu, které používalo ke svým výrobkům neorganických surovin, než o řemeslech, která zpracovávala např. kůži, dřevo, neb vlákna.

Seznámíme se zde postupně s výrobky, které byly ve shora uvedené době v Praze zhotovovány a odtud s největší pravděpodobností byly šířeny po celých Čechách. Nemohly se také z jiných středisek šířit, taková střediska neznáme. Máme však nezvratné svědectví arabsko-španělského kupce Ibn ben Jakuba o výrobních střediscích v Praze. Zajímavá je zpráva zmíněného kupce „o zhotovování v zemi Bujima (v Čechách) lehkých šátků z tenké tkaniny v podobě sítky, které neslouží k ničemu. Cena těchto je u nich stálá: 10 šátků za jeden kirát.¹¹ Jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou. To je jejich jmění a hodnota všech věcí, za ně získávají pšenici, mouku (anebo otroky, arabské písmo připouští obě možnosti), koně, zlato, stříbro a všechno ostatní.“ Je zde cenný doklad o tom, že byly vyráběny zvláště jemné tkaniny, které byly platidlem. V archeologických nálezech nebyly nikde zjištěny. Zda to byly vlněné šátky, aneb z rostlinných látek, zpráva nepraví. Zbytky tkaniv, kterými byly např. uvnitř pochvy mečů vykládány, byly nalezeny, např. ve hrobě bojovníka na pražském hradě rzi spečené. Ve hrobech nalézají se také u kovových předmětů spečené zbytky látek asi z rubáše, které byly jistě zhotovovány od řemeslných tkalců. Plátina a látky pro domácí potřebu byly jistě Slovy zhotovovány všude tam, kde byl chov ovcí a kde pěstováno konopí a len, jak se děje ještě dnes v polských Karpatech a dále u východních Slovanů. Vlněné šatstvo nalezeno nebylo a to proto, že u nás nebyly podmínky pro konservování podobných předmětů v zemi. Jinými řemeslníky byli sedláři, kteří vyráběli sedla a uzdy, kteréžto výrobky předpokládaly řemeslo zabývající se zpracováním a obráběním kůže. Dále tu museli být rezníci, kteří zabíjeli dobytek a stahovali kůži. Vyděláváním kůží se zabývali koželuhové, jejichž řemeslo bylo na výši, zvláště, když vydělané kůže bylo používáno pro výrobky dalších řemesel a když kůže byla prostředkem jak vnitřního, tak zahraničního obchodu. Vydělané kůže používáno aspoň částečně k výrobě honosnější obuvi, obuv se ovšem dělala i z nevydělané kůže a tím se zabývali pa-

¹¹ Viz pozn. 3.

trně i ševci. Jak již výše uvedeno, koňská sedla a uzdy dělali sedláři, kteří zhotovovali také dřevěné pochvy pro meče kůží potažené. Rovněž i tlusté štíty o nichž se zmiňuje arabský obchodník, byly dřevěné a patrně kůží potažené. Zbytky štítů nebyly však při archeologických výzkumech dosud doloženy. Patrně nebyly dávány do hrobů. Sedláři zhotovovali také i kožené pochvy na dýky a nože, které nosili staří Čechové, muži, ženy i děti u boku. Jsou to rovněž dřevěné, kůží potažené, pochvy a nalézají se velmi hojně ve hrobech z tehdejší doby. Vyvážely se kožišiny patrně jen jako surovina; nelze však rozhodnouti, zda z nich byly také vyráběny hotové kožešinové výrobky.

Dřevo bylo používáno k rozmanitým účelům. V první řadě byla ze dřeva stavěna obydlí. Na pražském hradě nalezena obytná stavení v několika časových vrstvách nad sebou. Stejně i knížecí palác byl dřevěný, poschodový a měl pavlače. Stavby byly stavěny srubovou technikou, měly dřevěné podlahy, nebo byly z udusané líny, příční stěny byly prkenné, spáry mezi kulatinou byly vycpány mechem. Takovéto stavby vyžadovaly odborné znalosti tesařského a stavebního řemesla. Samotné tržiště Praha v IX.–XI. stol. a okolní osady byly stavěny rovněž ze dřeva, proto také řemeslníci, zabývající se stavbou dřevěných objektů, svému řemeslu rozuměli a byli na výši doby. Uvážíme-li, že i hradby pražského hradiště, z dřevěné konstrukce, musely býti pevné a odolné, pak nechybíme, řekneme-li, že tehdejší řemeslníci, pracující se dřevem, znali své řemeslo jehož zbytky se dodnes zachovaly, dokonale.

Velmi hojně nalézáme ve hrobech také dřevěná věderka se železnými obručemi a to jak na pohřebištech v Praze, tak i mimo Prahu. Jsou neklamným dokladem vyspělého bednářského řemesla. Je jisté, že ona vědra nebyla jen dávána do hrobů, ale byla velmi běžným předmětem denní potřeby v domácnosti, sloužícím k nošení vody ze studní. Předpokládám proto, že i v Praze byla taková dřevěná vědra zhotovována a také zde prodávána, resp., že zde s nimi byl prováděn směnný obchod. Lze předpokládat, že v obchodním středisku Praze byly vyráběny i vozy, po nichž byly na pražském hradě zjištěny vyježděné koleje ..... cm široké, čímž je dána také jejich šířka – podle vzdálenosti kol od sebe – ...

Pro XI. stol. je archeologickými nálezy na pražském hradě prokázána výroba dřevěných misek a to vystrouhaných rychle rotujícím přístrojem na obrábění dřeva. Je to velmi vzácný případ uchování dřevěné misky v našich půdách, kdy dřevo vždy velmi vzácně zachovává svůj původní vzhled, nicméně je to také důkaz pro to, že podobné předměty ze dřeva byly jistě hojně vyráběny a také jich bylo hojně používáno. Je nesporné, že byly vyráběny i jiné dřevěné užitkové předměty denní potřeby, např. dřevěná lžice, koše a také ozdobné předměty, ty však dosud nalezeny nebyly.

K dalším surovinám pro výrobky v tehdejší době hojně používaným patří kost a rohovina. Z kostí byly hojně vyráběny brusle, které se našly při výkopu pražského hradu. Mají spodní, rovně vyhlazenou plochu a jsou v nich otvory na připevnění k noze. Některé z těchto kostí daly se připevnit k předku saní, čímž chránily dřevo před opotřebením a snad také zrychlovaly jejich běh. V IX.–X. stol. byly dále z kostí vyráběny rukojeti k nožům, někdy velmi vkusně na povrchu zdobené rytými kroužky a vlnitými pásy. Ozdoba tato svědčí o tom, že dílo tvořili řemeslníci – umělci s vyváženým a vytříbeným uměleckým vkusem. Z kostí se také hotovily trojdílné hřebeny – svědectví o tom podávají nálezy na pražském hradě –. Takový hřeben se skládal z kostěné tenké vyhlazené destičky, opatřené zuby. Destička byla zesílena po délce zaoblenými střípkami, na jejichž povrchu byla ozdoba jednoduchých soustředěných kroužků, nebo ozdoba, jež se skládala z velmi pěkně komponovaných, pravidelně rytých pasů a kroužků. Tyto výrobky jsou ukázkou velké dovednosti a uměleckého vkusu našich předků a toho, že autor díla suverénně ovládal zpracování zmíněné suroviny.

Z neorganických, našimi předky používaných surovin přichází na prvním místě v úvahu hlína. Již v nejstarších dobách u všech národů až do dnešního dne je hlína nejvíce používanou surovinou

k výrobě keramiky a nádob pro denní domácí potřebu. V Praze nebyly dosud nalezeny pece na vypalování nádob, nelze si však představit, aby v pražském okolí, kde bylo soustředěno hodně osad, a bylo více obyvatelstva, nebylo řemeslné výroby nádob. Právě ve středních Čechách vyniká se keramika tehdejší doby zvláštními znaky, které ji odlišují od keramiky jiných oblastí českého území. Je charakteristickou pro střední Čechy; a z toho důvodu byla také na tomto území vyráběna. I když v odlehlejších osadách od Prahy bylo hrnčířské řemeslo jistě také provozováno, nelze pochybovat o tom, že i v blízkém okolí Prahy byly hrnčířské pece i když zatím nemáme pro to archeologické doklady, nemluví již o tom, že historické zprávy o hrnčířském řemesle mlčí.

Velmi důležitou surovinou pro nejrůznější výrobky sloužící domácí i válečné potřebě, byl kov: železo, bronz, měď, cín (o cínu zmiňuje se již také Ibrahim Ibn Jakub, když praví, že z Čech byl vyvážen také cín), olovo, zlato a stříbro.

Železa bylo nejvíce používáno k hospodářským a válečným účelům, vyráběny z něho radlice, srpy, dláta, obruče ke kolům vozu, obruče a kování k vědrům, nože, dýky – dýky a nože velmi hojně nacházíme také ve hrobech z tehdejší doby –, meče, válečné sekyry i sekyry pro potřebu řemesla. Ke koňským uzdám vyráběným v Praze vyráběla se se vši pravděpodobností i koňská udidla, k sedlům kování a třmeny a pro koně železné podkovy. V Bartolomějské ulici ve hrobě č. .... našly se na dně rakve pod lebkou kostry dvě podkovy. Všechny výše uvedené předměty se vyráběly v Praze, jež byla výrobním střediskem železných předmětů. Svědčí o tom také velké množství jamek zjištěných v prostoru mezi Anežským klášterem a Bartolomějskou ulicí, které byly vyhloubeny v písku pravého vltavského břehu a měly do hloubky 8–10 cm do červena ohořelé dno. Na dně těchto jamek (v průměru 50–60 cm) a v jejich okolí se nachází železitá struska. Jsou zde také hruškovité, sdružené, průduchem spojené pece, jež mají vyhlazené, zvláštní šamotovou hlinou silně vypálené stěny. Na dně těchto jam se nachází struska a ohořelé střepy. Tyto kovoličské dílny byly v blízkosti vody na inundačním území, daleko od osídlené plochy.

Velmi důležitým kovem byly měď a cín. Cín jednak vyváželi obchodníci do cizích krajín, jednak byl ale ve velké míře zpracováván v Praze jako důležitá přísada k mědi pro výrobu bronzu. Z bronzu byl tepán plech k různým ozdobám, hlavně však byl z něho tažen bronzový drát, z něhož se dělaly ozdoby k vlasům, tzv. esovité záušnice, charakteristická to ozdoba tehdejších Slovanů. Byly to kroužky z bronzového drátu, jenž byl na jednom konci roztepán do plošky a tato ohnuta do tvaru S. Bronzový kroužek byl často platován stříbrným plechem. K výrobě těchto ozdob bylo používáno nejen bronzu, ale i silnějšího olovněného drátu; takové ozdoby byly nalezeny na pražském hradě. Také zlato bylo formováno do silných masivních drátěných prutů a z nich dělány shora zmíněné ozdoby. Masivní zlaté esovité záušnice byly nalezeny ve hrobě č. 6 v Bartolomějské ulici. V pražských klenotnických dílnách byly vyráběny nejen tyto výše popsané ozdoby, ale také se zde dělaly tzv. byzantské, filigránové zlaté, stříbrné a bronzové šperky. Byla také napodobována granulace v bronzu, který byl silně zlacen. Tyto tvary byly odlévány ve formách. Šperkaři v pražských dílnách ovládali všechny tyto různé techniky zlatotepectví, vyráběli velmi dovedně a s velkým uměleckým vkusem ovládali surovinu i nejjemnější techniku výroby. I dnes se těmto výrobkům obdivujeme již také proto, že tehdejší společnost musila mít již velkou kulturní úroveň, když takových výrobků a ozdob si žádala a jejich potřebu cítila. Při této příležitosti nutno se zmínit i o vyšehradské mincovně, jež byla, jak to dokázal Skalský, v činnosti v době Boleslava kolem roku 950.

Ku konci přicházíme k velmi důležité surovině, kterou byl kámen. Ibrahim ibn Jakub říká, že „město Fraga je vystavěno z kamene i vápna“. Tomuto cestovateli a obchodníkovi, který prošel jistě celý tehdy známý svět, musíme věřit doslova. On jistě velmi dobře rozlišoval tento materiál, proto by byl určitě to zdůraznil, kdyby byl kámen stavěn jen na hlinu, jako zdůraznil výše řečenou skutečnost, že pražské stavby byly z kamene a vápna. Ibrahim ibn Jakub byl v Praze v době kní-

žete Boleslava, jehož jméno uvádí, a z Kosmovy kroniky víme, že kníže Boleslav vystavěl na 40 kostelů. Z kamenných děl a výrobků českých řemeslníků – kameníků z doby IX.–X. stol. mnoho nezůstalo, než to, co se nám z nich zachovalo, obdivujeme a vidíme, že kamenické řemeslo v Praze bylo na stejné výši jako ostatní v Evropě. Všimněme si nejprve pohřebiště v Bartolomějské ulici.¹² Zde prozkoumané hroby měly obrubu z 20 cm silných, 15–52 cm vysokých a 20–150 cm dlouhých pískovcových desek; jednotlivé pískovcové desky byly 52 cm vysoké a 150 cm dlouhé. Pískovec byl bílé barvy a pocházel podle geologického zjištění z lomu na Petříně. Tyto pískovcové desky jsou jasným důkazem dovednosti a umění pražských kameníků, uvážíme-li, že šlo o kusy značné velikosti, které musily být z lomu vydobyty, dopraveny přes Vltavu na místo určení a pak zpracovány tak, aby se nepoškodily. Tito kameníci, jestliže mohli zpracovat pískovcové desky a obruby, byli jistě schopni stavěti i stavby na vápno. Obrovská opuková hradba kolem pražského hradistiště s knížecím palácem byla již jistě sama o sobě dílem hodným umění všech na ní zúčastněných řemesel a to jak kameníků, tak tesařů i knížecích vojenských techniků. Zdá se, že v době pobytu Ibrahima ibn Jakuba byla opuková hradba stavěna na hlinu. Než již dávno před jeho příchodem byly v Praze kamenné opukové stavby stavěné na vápno. Byly to kostely Panny Marie v západní části hradu, mohutná svatovítská rotunda vystavěná knížetem sv. Václavem uprostřed hradu a kostel sv. Jiří na jeho východní straně. Jak krásná to musela být silueta hradu, díval-li se kdo na tyto architektonicky sladěné stavby od vltavského pravého břehu. I když připustíme, že stavby takové byly stavěny od pozvaných stavitelů, je jisté, že tito s sebou nepřivezli ani kámen, ani vápno a že to vše muselo být vyrobeno, resp. připraveno v pražském okolí, dovezen materiál, vápno asi v blízkém pražském okolí dobyto, páleno a odtud dodáno na stavbu. Je také jisté, že během staveb hradních kostelů byla poznána výhoda kamenných staveb na vápno, že tím začalo vzkvétat nové řemeslo, vzrůstala poptávka po tomto materiálu. Pro X. stol. nedovedeme však ukázat na všechny kamenné stavby stavěné na vápno. Teprve v první polovině XI. stol., za doby knížete Břetislava, je pražský hrad chráněn opukovou hradbou stavěnou na vápno. Kamenné stavby na vápno začínají v Praze již ke konci IX. stol.

Krátký tento přehled o poloze starého města a o řemeslech v něm existujících, je jen pokusem ukázat na rozdíly tehdejší společnosti a na výrobky, které tato společnost potřebovala a vyráběla. Bylo toho hodně a na velmi vysokém stupni technické a umělecké výroby, a co z toho je nejdůležitějším poznatkem je, že to vyvířalo ze slovanské dovednosti a ze staročeské schopnosti. V budoucnu bude jistě tento výpočet doplněn a rozmnožen, aby tak mohl býti podán úplný obraz tehdejší doby a ještě více zdůvodněno vše, co výše bylo pověděno.

Prag, Erzeugnisse und Handwerk im IX.–XI. Jahrhundert. Der wohl größte Beitrag I. Borkovskýs zur Geschichte des Suburbiums der Prager Burg, d.h. der nachmaligen Prager Städte, ist die 1964 zum ersten Mal (I. Borkovský, *Od počátku pravěkého osídlení k Praze slovanské*, in: *Dějiny Prahy*, Praha 1964, s. 13–50) vorgestellte Theorie, daß das linke (Kleinseitige) Moldauufer früher besiedelt wurde als das Altstädter Ufer. Es dauerte weitere zwei Jahrzehnte, bis diese Entdeckung allgemein Anerkennung fand. Der hier veröffentlichte Text ist nicht datiert, die Zusammenhänge sprechen für die zweite Hälfte der 50er Jahre (vielleicht bald nach 1955). Er enthält damit die älteste Fassung seiner Hypothesen zu den Anfängen Prags.

¹² Borkovský, *Pohřebiště obchodníků z doby knížecí v Praze-I. Slavia Antiqua* díl. 1. Poznaň 1948.

O KERAMICE

† Ivan Borkovský*

Chronologie keramiky z Levého Hradce

Je nám všem známo, jak je důležité datování slovanské keramiky. Bez jejího datování nelze si vytvořit obraz o jejím vývoji a stáří... Pozdní středověk má při datování keramiky dobrou oporu v zaniklých osadách, hradbách a městech. Raný středověk, t.j. starší a střední doba hradištní, může se také opírat při datování keramiky o některá historická data, ale při malém celkem množství historických zpráv, kterých by bylo možno pro tento účel použít, je nutno při datování keramiky této doby spoléhat více na vzájemné srovnávání keramiky různých objektů. Protože nebyla vždy dobrá opora pro časové zařazení keramiky středohradištní a hlavně též pro datování keramiky mladohradištní, datovalo se často jen od oka a někdy také podle toho, že typologicky vyvinuté tvary byly samozřejmě pokládány za mladší než primitivní tvary. Hlavní úlohu hrála zde profilace okrajů, které v typologické řadě daly velmi dobrou škálu různých tvarů a odstínů, které byly pěknou podívanou pro oči, avšak pro časové zařazení keramiky neměly valné ceny. S takto postaveným problémem se nemohlo dále postoupit.

Slovanská keramika Levého Hradce i Pražského hradu

Výzkumem staročeských objektů z doby knížecí (hradišť, sídel, pohřebišť) prohlubují se naše poznatky o nejstarších kulturních dějinách naší vlasti, vznikají tak nové problémy a korigují se starší názory. Získáváním nového kulturního materiálu a jeho studiem s použitím historických pramenů určujících stáří zkoumaných objektů a pak zdokonalených metod výkopních opírajících se o stratigrafii, prohlubuje se naše poznání, mění se názory a seslabuje se, aneb se úplně hroutí dřívější ustálené, šablonovité zařazení prováděné škatulkovou metodou většinou jen na základě typologie keramických typů. To vše se mohlo docílit jen dlouhodobými výzkumy, pozorováním stratigrafie a hlavně srovnávacím studiem keramických typů.

* I. Borkovský připravoval rozsáhlou studii věnovanou slovanské keramice, zvláště pak keramice z Levého Hradce. V jeho pozůstalosti se dochovalo několik nedokončených torz této práce, především jejich úvodních částí (texty 1 až 4). Z nich byly do tohoto textu vybrány ty části, které se váží k obecnějším otázkám studia raně středověké keramiky, k problematice stratografií a ke vztahu archeologických a písemných pramenů. Texty byly ponechány v původní podobě a nebyly jazykově upravovány.

Text 1. *Chronologie keramiky z Levého Hradce* (2 str. strojopisu) – k publikaci byl vybrán pouze úvodní odstavec, neboť další údaje jsou obsaženy v textech 2 a 3.

Text 2. *Slovanská keramika Levého Hradce i Pražského hradu* (20 str. strojopisu) – nejdůležitější text, z něž byla vynechána část věnovaná písemným pramenům vážícím se k Levému Hradci, obecná konstatování netýkající se keramiky, popisy archeologických zjištění na lokalitě.

Text 3 – 3a. *Datování keramiky z Levého Hradce* (29 str. strojopisu) – obecný úvod, jehož myšlenky jsou obsaženy v textech 1 a 2, a vlastní popis keramiky z Levého Hradce.

3b. *Datování přemyslovské keramiky z Levého Hradce a Pražského hradu* (24 str. strojopisu, originál a kopie) – obecný úvod a popis keramiky z Levého Hradce, který se v podstatných částech shoduje s předchozím textem 3a.

Text 4. *Keramika z Levého Hradce* (194 str. strojopisu). Popis vybraných keramických zlomků ve vztahu k místu nálezů.

Texty 1 – 4 jsou uloženy v archivu výzkumu Pražského hradu (ARÚ AV ČR Praha).

Ediční poznámku připravila a výběr textu k publikaci provedla K. Tomková.

Při dlouhodobém výzkumu Pražského hradu před druhou světovou válkou neslyšel jsem při nálezech nejstaršího osídlení (na III. nádvoří) nikdy od Dra Gutha, že by byl mluvil o starší keramice než z XI. stol., X. stol. byla na př. přisuzována hrubá v ruce dělaná puklice pro větší lahvovitou zásobnici, která však mohla být vyrobena v různých stoletích i ve stl. XIII. Podle dosavadního časového a tvarového dělení neznám žádný keramický vzorek, který by mohl být zařazen do X. stol. Vždy jsem však slyšel od Dra Gutha, že Pražský hrad je mladší a že původním předchůdcem Pražského hradu byl Levý Hradec, z něhož bylo přeneseno knížecí sídlo na pražské návrší, na kterém ke konci IX. stol. byl založen hrad. Přemýšlel jsem o tom, kde by mohla být keramika z IX.–X. stol., neboť jsem chtěl tuto keramiku poznat, mít ji v rukou a studovat. Máme-li přesně, aneb jen teoreticky určeno stáří a začátky Pražského hradu, pak by pro samotnou hradištní keramiku bylo důležité ukázat na tvary nádob, které by mohly být zařazené na konec IX. stol. a do X. stol. I když se při výzkumu došlo až na rostlou skálu, všechna pod nejstaršími navážkami nalezená keramika náležela XI. a jen vyjímečně X. století. Zajisté nelze žádati, aby ke konci IX. stol. při stavbě hradiště se rozbíjela keramika pro badatele XX. stol., nutno však předpokládat, že materiál na stavbu hradeb a opevnění byl starší než doba založení hradu a mohl také obsahovat artefakty aspoň stejně staré jako začátky hradu, než nic takového nebylo, ani se o tom neuvažovalo. Pražské hradiště prakticky bylo vystavěno ke konci IX. stol., keramika se na něm objevila v plné síle však až v XI. stol. Takové výsledky výzkumu a poznávání kulturního dění nikterak nepřispívaly k vědeckému pokroku, a naše znalosti kulturních dějin nejstarší doby knížecí byly zkreslené a nikterak nepřispěly k tomu, aby znalosti této dějinné doby byly prohloubeny. Např. na Pražském hradě šla v jihozápadním rohu III. nádvoří cesta od brány k Svatovítské rotundě vystavené v roce 929? sv. Václavem. Cesta vybíhající z brány směrem k nádvoří byla vykládána silnějšími prkny, která se končila uprostřed nádvoří, a na ně těsně navazovala dlážděná cesta, která vedla k rotundě a byla přerušena základy raně románské basiliky vystavené kolem roku 1060 knížetem Spytihněvem. To vše jsou velmi přesné časové údaje zanesené v kronikách a na jejich letopočtech nelze nic měnit, ani o nich debatovat. Dřevěná cesta se však skládala ze dvou vrstev cest vykládaných prkny, a v navážce pod nejspodnější nejstarší cestou, úplně na povrchu neporušenou a nepoškozenou, byly nalezeny keramické zlomky, které kdyby byly nalezeny volně a ne v tomto stratigrafickém uložení, by mohly být podle dosavadních našich znalostí zařazené do XIII. stol. Mohl by tedy se někdo vyslovit, že ony střepy patří opravdu XIII. stol., protože byly nalezeny na cestě pocházející z toho a možná i z pozdějšího století, ovšem musil by tak učiniti beze zřetele k tomu, že jde o cestu, která směřuje k rotundě z r. 929 a která byla přerušena základy basiliky v XI. stol. Nenalézáje však žádných dalších námitek, mohl by říci, že to bylo špatně zkoumáno. Jistě je těžké nalézt přesvědčivé důvody pro toho, kdo nikdy vůbec nekopal, nic nezkoumal, nebo se na výzkum díval jen jako výletník a proto neví, co výzkum je. Pro něj je keramika kusem bezvýznamného střepu, kterým se zabývá bez vnitřního přesvědčení a citu se zřetelem ke zkoumanému objektu.

K časovému zařazování bylo používáno různých metod, žádná z nich však plně nevyhovovala, proto se hledají další cesty a způsoby, které by nás vedly ke spolehlivějšímu a přesnějšímu zařazování keramických tvarů. Z nedostatku opěrných chronologických dat byly typologicky vyvinutější tvary často považovány za mladší, než nedokonalé tvary primitivního vzhledu. S takto postaveným problémem se nemohlo postoupiti dále. Pozdní středověk má při datování keramiky oporu v historických zmínkách o hradech, městech a zaniklých osadách. Starší, hlavně však střední hradištní doba může datování keramiky opírat o kusé historické prameny týkající se zkoumaných objektů, což je vlastně nesmírně důležité a rozhodující pro časové určení tam nalezené keramiky.

Podle mého názoru nelze při řešení chronologie slovanské keramiky vycházet z větších oblastí. Ke studiu je nutné přibrat menší kulturní oblasti a tam studovat stáří keramiky na jednotlivých sídelních objektech, které jsou historicky důležité a o kterých máme zaručené zprávy v pramenech. Výsledky studia je třeba vzájemně porovnávat a stále si ověřovat, zda bylo metody správně

použito. Je známo všem badatelům zabývajícím se problémy slovanské keramiky, že slovanská keramika je ve větších oblastech odlišná, má své charakteristické a odlišné známky v ozdobě, někdy ve tvarech, co je však zajímavé, že příprava k používání hliněného materiálu je všude podobná. Na českomoravském území rýsuje se nám velmi zřetelně několik oblastí, vytvořených jednak několika výrobními středisky, ale jak se zdá, oblasti jsou mezi sebou vymezeny také hranicí kmenů, což je třeba ještě důkladněji ověřit. Studium keramiky na celém slovanském území se prohlubuje všude tam, kde se intenzivně provádí systematické výzkumy, přitom se objevuje nová problematika. Pozornost se obrací k objektům (opevněná hradiště a sídla), o kterých jsou zmínky v pramenech a to v Čechách i na Moravě a také v sousedních slovanských zemích. Výzkumem poznáváme nejen osudy těchto hradišť, ale i život na jejich ohrazené ploše, dovedeme v pobořených hradbách rozlišit útoky nepřátel a několikrát jejich obnovení. Podle významu hradišť poznáváme také jejich osudy, hradiště, která nebyla hospodářsky i politicky významná, zanikla již v době knížectví a, jsouce po celé další tisíciletí téměř nedotčena, mají pro archeologické bádání velkou důležitost, zvláště jsou-li chronologicky jistá, protože pak nás informují o historickém časově omezeném dění, což je pro badatele všestranně cenné a pomáhá při výzkumu jiných opevněných míst, o kterých prameny mlčí. Jiná hradiště zůstala celé tisíciletí živá, procházela různými stavebními obdobími (Pražský hrad), a proto jsou k dispozici výzkumu jen malé úseky. Jiná hradiště se zase zachovala do dnešní doby v celku neporušená, sporadicky používaná v různých časových obdobích k osídlení, v moderní době se osídlení obnovuje a rozšiřuje, a k těm mezi jinými patří Levý Hradec. Než i když jsou zmíněná hradiště poškozena, podnikané archeologické výzkumy podávají svědectví o jejich životě, a o pohnutých osudech, a z vrstev jejich půdy lze vyčísti nepřátelské vpády, destrukce hradeb zničených požáry, anebo také i jiným způsobem, také půdorysy obytných a hospodářských stavení a pohřebišť jsou svědky jejich dějin...

Levý Hradec zaujímá mezi českými hradišti zvláštní místo. Svědčí o tom zmínky v legendách, kronikách (latinských i slovanských) a v pozdějších historických zprávách. Avšak psané prameny, které pojednávají o nejstarších osudech těchto oblastí, jsou velmi kusé. Interpretace těchto pramenů i při nejsmělejších (nejvíce posunutých) teoretických úvahách a doplňcích nemůže být hlavní oporou všech dějepiseckých pokusů o zpracování nejranějších českých dějin, avšak pro historického archeologa je velmi důležitou pomůckou pro chronologické zařazení zkoumaných objektů na základě kulturních artefaktů získaných ze země a je důležitou základnou pro řešení a popis vzniku a trvání vývoje kulturních a civilizačních proudů této nejméně archeologicky známé a prozkoumané doby...

Na Levém Hradci prováděný výzkum potřebuje oporu v historických pramenech pro zařazení zkoumaných objektů a získaných keramických a jiných kulturních zbytků. Je zapotřebí vyčísti ze zkoumaných objektů jejich časové zařazení a trvání, a je nutno se snažit přesně chronologicky stanovit jednotlivé stavební fáze hradiště a zařadit je podle psaných pramenů. Na první pohled se zdá, že je to záležitost více teoretická, méně podložená skutečností, než archeologická látka je takového rázu – jestliže je pečlivě sebrána a zkoumána – že se může státi nejen důležitým historickým dokumentem, ale také rozhodujícím činitelem při posuzování vzniku civilizačních prvků, jejich vývoje a zapojení do historické psanými prameny zaznamenané události. Z psaných pramenů je třeba volit jen potřebné pevné časové body týkající se zmíněného objektu, které napomáhají k časovému a prostorovému včlenění zkoumaného objektu se vším, co obsahuje, do dějinného procesu...

Výzkum Levého Hradce trvá již přes 15 roků a za tu dobu bylo získáno mnoho archeologických pramenů, které nám napomáhají důkladněji poznati dějiny levohradeckého hradiště a života na něm. Plocha hradiště pro precísní analýsu získaných artefaktů nepřichází v úvahu proto, že je hodně porušena osídlením z mladší doby kamenné, oráním a přesuny půdy. Není proto možno získati si obraz časové posloupnosti ve stratigrafii a na základě ní určit artefakty doby knížecí,

stratigrafie zde neexistuje.¹ Předměty patřící různým obdobím kulturním vyskytují se společně s mladšími a tu lze podle zkušeností notovat jen jejich výskyt, nelze je však zařadit k sídelní ploše zaznamenávající velké množství jam po sloupech stavení, jam vyhloubených ve starší době kno-
vizské nebo v mladší době kamenné. Také humus a ornice jsou zachovány místy ve velmi slabé 15–20 cm silné a někde ještě slabší vrstvě uprostřed hradiště, zato při krajích hradiště je humusovitá vrstva přes 1 m silná, jak narůstala ze středu hradiště při dělání větší plochy.

Stratigrafie je velmi zřetelně zachována na krajích a místy na mohutných svazích hradiště a to destrukcí opevnění. Při opatrném rozebírání těchto destrukcí, vrstvy po vrstvě byl získán velmi důležitý keramický materiál, který je rozhodující pro poznání keramiky nejstaršího přemyslovského období. Avšak se stratigrafií musíme také velmi opatrně pracovat. Mohou být různé příčiny destrukce opevnění, destrukce násilná na jednom místě, zatím co jiné části hradebních a jiných objektů bez porušení přecházejí destrukci a trvají ve své funkci dále. Záleží to od ploch lehce přístupných, nebo od místa, na které je přístup stížen. Jiná destrukce se tvoří pozvolným rozpadáváním se objektů (hradeb i budov). Objekt se pod vlivem povětrnosti, lidí a zvířat pomalu rozpadává a tvoří tak stratigrafii, která není na mnohých místech destruovaných objektů i dnešního dne ještě hotová. Na základě toho rozlišujeme stratigrafii vzniklou kompaktní destrukcí, t.j. tou, která tvoří souvislou vrstvu vytvořenou jedním lidským zásahem (ohněm a rozmetáním objektů), pak stratigrafii vzniklou destrukcí povlovnou, která se tvoří pomalým rozpadáváním se objektů pod vlivem různých okolností. Objekt je opuštěn následkem nepřátelského vpádu, živelních pohrom aj., není nikdy více později dobudován do původního stavu a tím ztrácí navždy svoji funkci, kterou kdysi zastával v soustavě podobných objektů.

Na základě stratigrafie lze dobře sledovati vývoj různých objektů, např. vývoj opevnění, různých druhů a způsobu použití různých stavebních technik a konstrukcí používaných v různých časových obdobích. Ničení, destrukce, znovuvýstavba a obnova objektu je uložena v stratigrafickém sledu, to je život a to jsou dějiny objektů. V jednotlivých destrukčních vrstvách je také uloženo množství různých předmětů, např. keramiky, a tu můžeme sledovat její vývoj velmi podrobně. Čím více je kompaktněji uložených nepoškozených vrstev, tím spíše lze důkladněji sledovat vývoj keramiky a její mnohotvárnost v typech technické výroby, rozlišovat dílny a rozdělovat druhy výrobků podle tvaru, sledovat umělecké cítění a vkus umělce a studovat celý vývoj keramického a jiného výrobku v celé šíři a časové hloubce. To vše lze jistě docílit velmi precizním výzkumem a studiem stratigrafie, tj. uložení vrstev, a jen tak lze docílit výsledku. Při tomto studiu a výzkumu se pak lze zabývat typologií keramických výrobků a zjišťovat, zda předem stanovená šablona souhlasí s výzkumem docílenými výsledky. Pak se pozná, že typologie je velmi dobře použitelná bez výzkumu u zeleného stolu. Je však možné, že v době knížecí lze provést nějakou ideální typologickou čáru u keramických výrobků, musí však předem stanovit požadavek, zda se chce zjišťovat stáří aneb vývoj keramiky, obojí je proveditelné k prospěchu typologie i zábavě badatele...

Pro naši otázku je důležitá keramika, kterou se míníme zabývat. Destrukce, nová výstavba a pak zánik hradeb zanechaly stopy v keramických zbytcích, proto také lze sledovati vývoj a druhy ke-

¹ Na ploše akropole hradiště lze registrovat superpozice objektů z různých období v úrovni pravěk – raný středověk – vrcholný středověk – novověk. K uložení souvrství došlo skutečně jen výjimečně. Jedno z takovýchto souvrství bylo zjištěno např. při rekonstrukci západní ohradní zdi nového hřbitova (výzkum J. Frolík, I. Vojtěchovská 1982). Ukázalo se však, že se jedná o sekvenci sekundárně přemístěných vrstev obsahujících keramiku z různých časových období od pravěku po středověk. Vyhodnocení těch míst, na nichž se stýká opevnění s osídlenou plochou a která by mohla nejlépe přispět k poznání vývoje hradiště, je komplikováno obtížemi při přiřazování nálezů k písemně či kresebně dokumentovaným situacím. (poznámka K. T.).

ramiky od začátku hradiště až k jeho zániku. Typologické metody bude použito až na konci práce jen proto, abychom ukázali, že ji nelze použít úplně pro závěry o vzniku slovanské keramiky. Pak se také ukáže, že bezvýhradné spoléhání na typologickou metodu při sledování vývoje slovanské keramiky mohlo by vésti k nesprávným závěrům, a získané poznatky nebyly by nejen ničím podloženy, ale vedly by na scestí a k nesprávnému pozorování vývoje keramiky v menších a větších oblastech. Proto jsem toho názoru, že v tomto případě nelze keramiku datovat objekty, a že archeologické objekty jsou schopny datovat keramiku jen tenkrát, jestliže jsou k tomu příznivé okolnosti. Za takové příznivé okolnosti lze především považovat historické prameny, které jsou rozhodnými činiteli pro časové zařazení objektu a také pro jeho trvání a zánik. Tím také keramika i jiné předměty odpovídají podle stratigrafického uložení době, ve které existovaly, byly používány aneb zanikly. Je jistě mnoho opevněných míst a sídlišť z dob velmi starých až do doby mladohradištní, o nichž prameny nejsou, nebo mlčí, pak jistě se vždy použije typologické metody k datování aneb chronologickému zařazení keramiky a jiných předmětů, kromě jiných s úspěchem používaných datovacích možností používaných pro různé kulturní období pravěkých dějin. Datování slovanské keramiky je jednou z důležitých složek pro poznání vývoje a typu slovanské keramiky. Na základě datování poznáváme technický vývoj keramického řemesla, vlivy jiných kulturních prostředí a také dobu vlivu, přibírání aneb vytváření nových keramických tvarů, hranici oblasti jednotlivých tvarů, jejich rozšíření, způsoby výroby a používání hliněného materiálu. Bez časového rozřazení a určení keramiky nelze poznávat a líčit nepsané slovanské kulturní dějiny. Na časovém zařazení slovanské keramiky pracovali badatelé ruští, polští a badatelé slovanského jihu. Velmi plodnou činnost v tomto směru ukázali Němci, kteří jako jedni z prvních rozdělovali a časově řadili slovanskou keramiku z bývalých slovanských oblastí na německém území. Používali při tom i historických pramenů, nálezů mincí (touto methodou se snažili sledovati vývoj slovanské keramiky od nejmladší doby zpět až k době nejstarší). Při tomto zdánlivém řešení si pomáhali typologickou methodou jako rozhodujícím faktorem.

U nás, v nejnovější době, se zabývali vývojem slovanské keramiky především Lubor Niederle, pak pro Moravu I.L. Červinka, mimo jiné J. Poulik zabýval se slovanskou keramikou z doby nejstarší, ale doposud platí názory týkající se vývoje a datování slovanské keramiky na Slovensku i na širším území československém, obsažené v pracích J. Eisnera, jehož dělení na tři stupně platí i dnes. Názory Eisnerovy jsou podloženy hlubokou znalostí keramického materiálu i příslušné literatury. Z Eisnerových prací bude muset vyjít každý, kdo se zabývá slovanskou archeologií, nebude jeho zařazení a dělení keramiky měnit, ale bude jen jeho třídění rozšiřovat, nebo k němu přidávat. Budou-li se v budoucnu zkoumat slovanské objekty přesně datované buď historickými prameny, nebo jinými předměty (mince, kovy atd.), pak se jistě potvrdí Eisnerovy názory, který při své klasifikaci a třídění slovanské keramiky vycházel z poznatků, daných výzkumem a ze znalostí látky. Eisner zařadil a rozřídil hlavně slovanskou keramiku na Slovensku, a toto ve slovanské oblasti do podrobností provedené třídění platí v českých, na severu polských a západoslovanských oblastech jen v hrubých rysech. V těchto posledně zmíněných kulturních oblastech přichází pak k Eisnerovu dělení velmi mnoho místních prvků, neboť každá oblast má svůj osobitý vývoj, někdy zrychlený, někdy zpomalený. Při zpracování hrnčířských výrobků nutno mít proto vždy na zřeteli a před sebou Eisnerovo dělení a časové zařazení slovanské keramiky, nejpodstatnější věcí ovšem bude přihlídnouti k samotným zkoumaným oblastem, k jejich významnému historickému dění, k jejich poloze a hospodářské důležitosti. Budeme-li mít na zřeteli všechny tyto prvky, budou se nám keramické typy a tvary, jejich technika a výroba jevit ve správném světle, a tím také budeme se moci dopracovat k závěrům podstatně jiným, než dosud bylo všeobecně přijato, hlavně pro období mladohradištní, kde se počítá s vývojem velmi stereotypního rázu. Keramika získaná výzkumem Levého Hradce a Pražského hradu ukazuje v plném rozsahu,

že obě přemyslovské hradiště mají ve vývoji civilisace náskok oproti jiným hradištím téže doby v Čechách...

Über die Keramik. I. Borkovský hatte eine ausführliche Studie zur slawischen Keramik unter besonderer Berücksichtigung jener von Levý Hradec vorbereitet. In seinem Nachlaß sind mehrere unvollendete Torsi dieser Arbeit erhalten geblieben (Texte 1–4), von denen die Teile veröffentlicht werden, die auf allgemeine Fragen des Studiums der mittelalterlichen Keramik eingehen, auf die Problematik der Stratigraphie und auf die Beziehung zwischen archäologischen und Schriftquellen. Die ursprüngliche Fassung ist beibehalten worden, auf sprachliche Eingriffe haben wir verzichtet.

STAVEBNÍ DĚJINY LOBKOVICKÉHO PALÁCE NA PRAŽSKÉM HRADĚ VE STŘEDOVĚKU A RANÉM NOVOVĚKU

Tomáš Durdík – Jan Frolík – Petr Chotěbor

1. STŘEDOVĚK

1.1. ÚVOD

Písemné prameny o středověkém vývoji městiště Lobkovického paláce prakticky mlčí. Jedinou možností, jak získat nové informace, byl archeologický výzkum. Probíhal v letech 1971–1985, téměř po celou dobu rekonstrukce. Exponovaná poloha a skutečnost, že volných ploch ve východní části Hradu, vhodných pro archeologický výzkum, je málo, dovolují závěr, že ideální by byl předstihový výzkum všech prostor, které měly být dotčeny stavebními zásahy. Vzhledem k možnostem však probíhal téměř po celou dobu záchranný výzkum, v některých případech jen dohled nad stavebními a výkopovými pracemi, což většinu archeologických zásahů limitovalo časově a prostorově. Změny přinesly až poslední sezóny 1984 a 1985, kdy bylo možno vyhloubit několik zjišťovacích sond s účelem doplnit některé skutečnosti zjištěné záchranným výzkumem. Může se proto zdát paradoxní, že areál Lobkovického paláce je přes všechna omezení nejdůkladněji a archeologicky nejlépe poznanou plochou ve východní části Hradu a po definitivním zpracování přinese řadu důležitých poznatků (zejména pro chronologii a hmotnou kulturu 12.–13. století).

Výzkum, terénní práce i zpracování je dílem širokého kolektivu osob. V letech 1971–1972 byl vedoucím výzkumu PhDr. Z. Smetánka, CSc., v období 1972–1980 PhDr. T. Durdík, CSc. a od roku 1982 do roku 1985 kolektiv pracovníků pod vedením PhDr. J. Frolíka.¹

1.2. TERÉN PŘED STAVBOU PALÁCE

Městiště Lobkovického paláce se rozkládá na východním konci hradčanského ostrohu. Ten je v těchto místech již dost úzký. Jeho vrchol tvoří neširoká plošina povlovně se sklánějící k jihu a východu, a to od bývalého hradního purkrabství až k Jiřské ulici. Směrem na jih od Jiřské ulice se svah dosti prudce láme a spadá k Malé Straně. Skalní ostroh je tvořen zjílovatělými břidlicemi, proloženými žilami pevnějšího křemence. Původně byl pokryt hrubými písky vinohradské vltavské terasy (Frantl 1937, 5–7). Její nejvyšší bod byl v areálu zjištěn u severní nádvorní zdi velkého nádvoří (v sondě F 9), a to na kótě 243,48 m n.m. Severně od Lobkovického paláce písky vinohradské terasy ještě dále stoupají (Borkovský 1962, 388–392). Na městišti paláce se vinohradská terasa dochovala nerovnoměrně a je dosti narušena mladšími zásahy.

Zjištěná úroveň podloží klesá v prostoru velkého nádvoří od výšky 243,48 m n.m. na kótu 239,59 m n.m. zhruba u jeho jižní zdi až na úroveň 234,26 m n.m. asi metr od vnitřního líce jižní zdi sklepa pod jižním křídlem paláce. Na malém nádvoří klesá podloží směrem k jihu, a to od kóty 242,27 m n.m. na kótu 239,56 m n.m. V prostoru sklepů na jižní straně malého nádvoří mu-

¹ Z dalších je nutno uvést alespoň PhDr. I. Boháčovou, ing. arch. P. Chotěbora, CSc., ing. arch. V. Procházku, PhDr. D. Rexu a PhDr. J. Žegklitze, čímž nepomíjíme všechny ostatní, kterým bychom chtěli alespoň tímto způsobem poděkovat.

selo klesat ještě hlouběji, ale tyto prostory nebyly zkoumány. Rozdíl mezi nejvyšší a nejnižší kótou udává i úroveň klesání směrem k východu. Lze předpokládat, že celý povrch byl nejen značně svažité, ale i rozbrzděný různými výmoly, a tudíž k osídlení značně nevhodný.

Vzhledem k nedostatku pramenů nelze rekonstruovat původní rostlinný pokryv. Předpokládá se, že jižní svah byl značně vyprahlý a porostlý jen řídcé, snad duby a borovicemi (Borkovský 1969, 16–17).

1.3. NEJSTARŠÍ OSÍDLENÍ

Neobjasněna zůstala otázka pravěkého osídlení areálu paláce. Dosavadní literatura (Borkovský 1969, 18–19; Guth 1934, 691) se shoduje v názoru na absenci předslovanského osídlení hradní ostrožny. Nelze ovšem nezaznamenat, že právě ve východní části Jiřské ulice (a tedy v bezprostředním sousedství paláce) byl nalezen již v roce 1920/21 eneolitický koflík, a to v jílovité vrstvě na skalním podloží (Fiala 1933, 1). Nález byl neprávem zpochybněn (Borkovský 1969, 18–19; Guth 1934, 691). Výzkumy v Černé věži a jejím okolí přinesly další zlomky eneolitické keramiky (Borkovský 1962, 423–436), i když nečetné. Tato keramika nebyla však nikdy nalezena v samostatné kulturní vrstvě či objektu. Několik fragmentů pravěké keramiky bylo nalezeno i při výzkumu Lobkovického paláce, všechny jsou dosti otřelé a jejich přesné určení je obtížné. Kumulují se v nejstarších vrstvách či objektech, ale opět nevytvářejí samostatnou vrstvu či kulturu. Lze snad shrnout, že se ve východní části Pražského hradu nacházejí ojediněle fragmenty pravěké (eneolitické) keramiky, u nichž nelze prokázat, že by se na místo dostaly sekundárně. Pravěké osídlení však vzhledem k množství nálezů nemohlo být příliš intenzivní a jeho skutečný rozsah a charakter nám uniká. Pozůstatky osídlení jsou velmi narušené či úplně zlikvidované následným osídlením.

1.4. NEJSTARŠÍ OPEVNĚNÍ

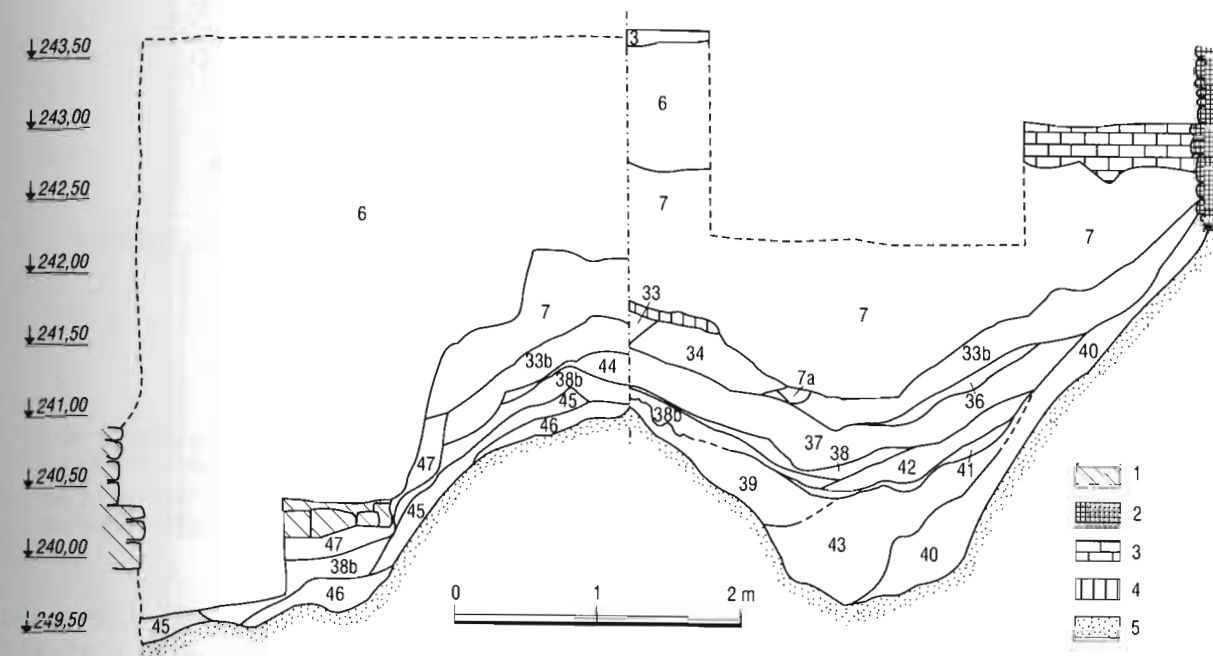
Nejstarším fortifikačním prvkem byl příkop o maximální zjištěné šířce 4,2 m a hloubce 2 m (obr. 1 a 31). Zjištěn byl pod arkádami na severní straně malého nádvoří. Jeho další průběh, především na velkém nádvoří, se jednoznačně zachytit nepodařilo. Při dokumentaci jednotlivých profilů (F10, F13, G1) u severní nádvoří zdi či v severním křídle lze prokázat terénní depresi, ovšem natolik poškozenou mladšími zásahy, že její původní vzhled nelze rekonstruovat. Poškozená situace navíc neposkytla v těchto místech žádný výrazný datovací materiál. Příkop vyhloubený ve svahu se zřejmě dosti rychle zanášel jílovitými a kamenitými splachy (profily I 4–5).

Příkop byl nahrazen valovým opevněním, probíhajícím na malém nádvoří bezpečně v jeho trase, na velkém zřejmě před ním. I v Lobkovickém paláci, stejně jako v jiných úsecích opevnění, měl val několik fází.

Nejlépe se dochovala a shodou okolností byla nejvíce zkoumána nejstarší z nich. Zjištěna byla jednak v jihozápadním nároží křídel při velkém nádvoří, v průkopech na velkém nádvoří a pod arkádami severního křídla na nádvoří malém. Systematičtěji zkoumána byla pouze v malém úseku pod jihozápadním nárožím paláce (obr. 2) v rozsahu profilů A5, A7, A9, A10. Šlo o jílovitý násyp, prokládaný vrstvami roštů, jichž bylo v nejlépe zachovaném úseku tělesa, tj. v profilech A7 a A9 (obr. 3) zachyceno 4–5. Vpředu byl zpevněn kamennou opukovou plentou kladenou na sucho. Zakládána byla do prudkého svahu, proto se dochovala jen v malých úsecích jako např. na malém nádvoří (profil I6) až do výšky 70 cm. Plentu téhož opevnění zachytila o několik metrů východněji i zjišťovací sonda I. Borkovského (Borkovský 1962, 432). Minimální šíře valu činila 550 cm, maximální dochovaná výška činila 240 cm (obr. 3). Konstrukci zadní stěny se nepodařilo zjistit.

Zcela opačná situace je u mladší (2.) fáze, založené do příkrého svahu před výše zmíněné opevnění. Zde je bezpečně známa pouze část konstrukce zadní stěny valového tělesa, které bylo

bedněno. Toto bednění kotvily mohutné kulatiny v rozestupu 1,5 m (obr. 2:6). Spodní části nosných kúlů se dochovaly v originále, zaražené 50–70 cm do skalního podloží. Celé valové těleso sjelo po příkrém svahu a posun vrstev vyvrátil i uvedené nosné kúly. Proto byly nalezeny vykloněné směrem k jihu (tj. po svahu dolů), při zachované výšce 50–70 cm o 15 cm. Z konstrukce čelní plenty tohoto valu by mohla být výrazná kamenná destrukce, která se uložila níže po svahu (vrstva 174 na profilu A13). Dalším dokladem existence této fáze opevnění je souvrství vrstev 55A, 55B, 57, 59 (na profilu I6), které se opírá o plentu valu nejstarší (1.) fáze a je tudíž mladší. Vzhledem ke strmosti svahu se muselo uložit za nějakou výraznou konstrukcí, kterou mohlo být jedině právě popsane valové opevnění 2. fáze.

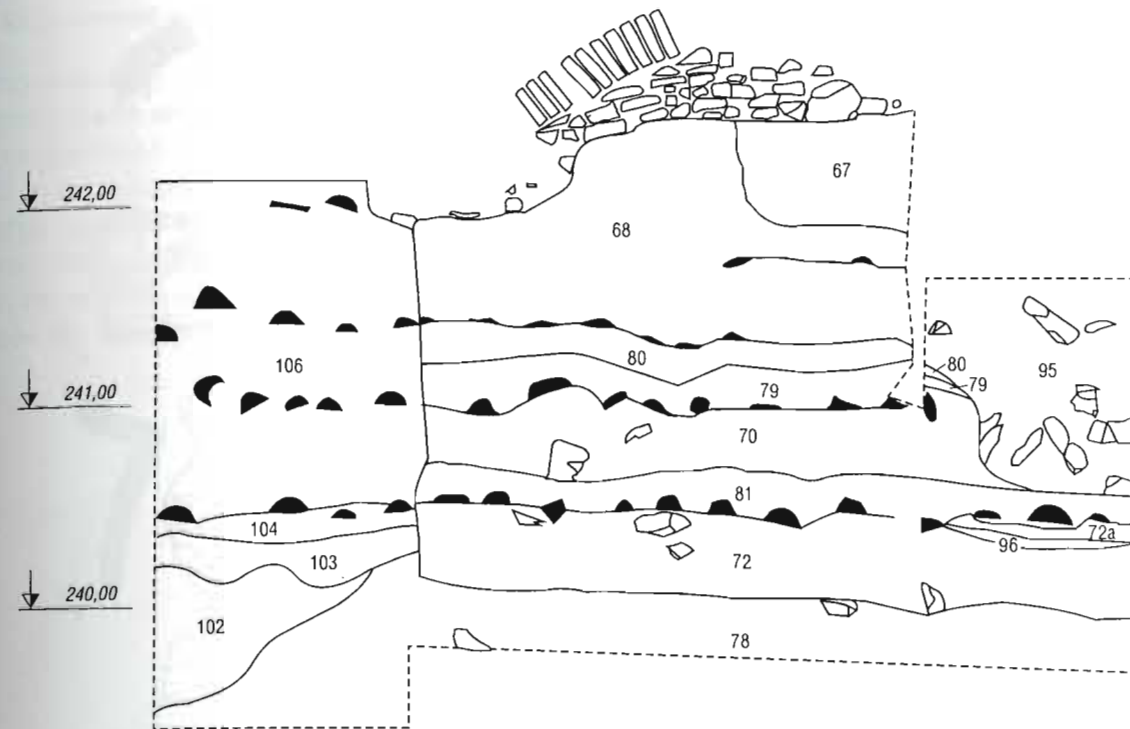
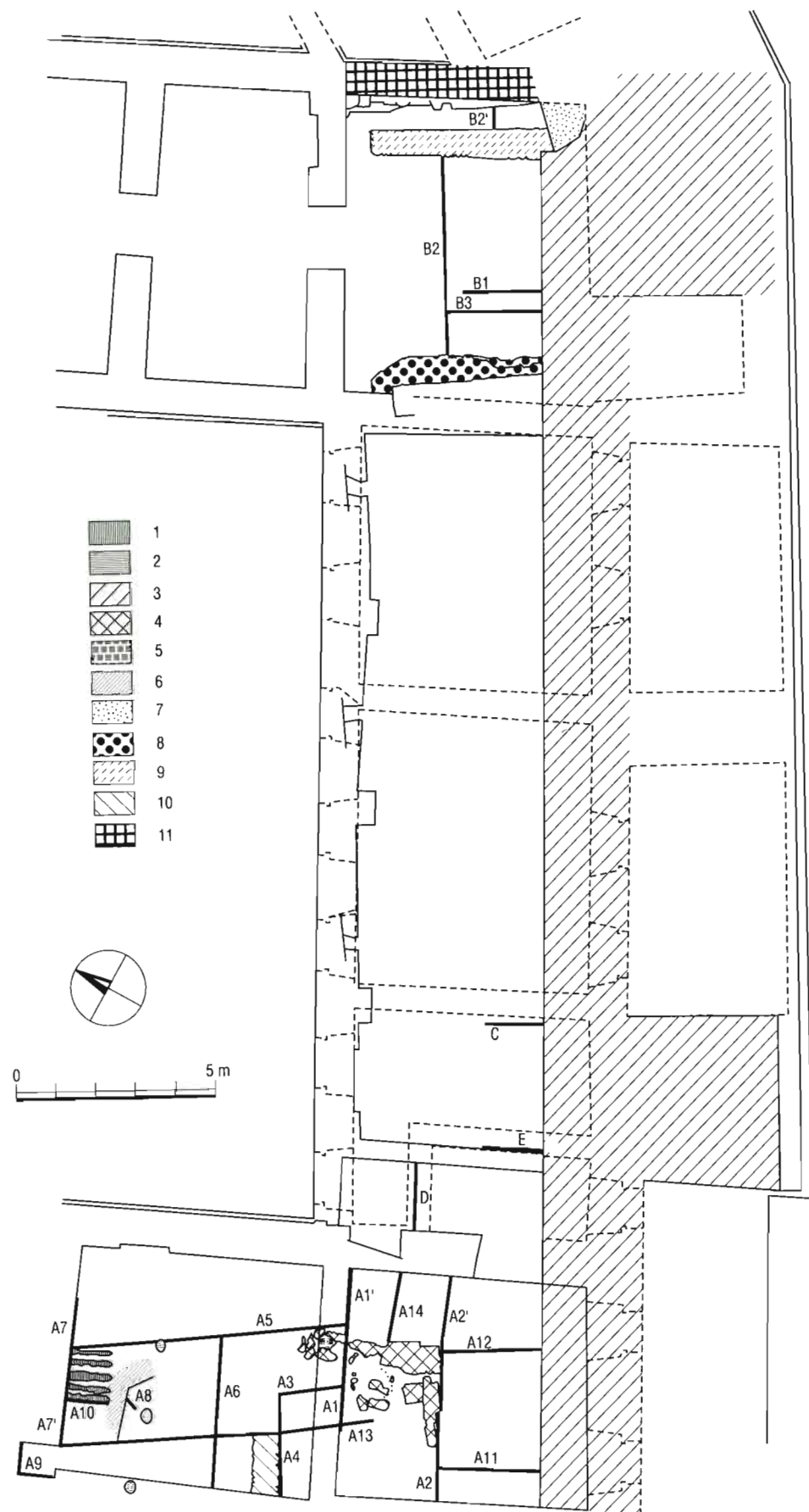

Obr. 1: Řez nejstarším opevněním (řez I4–5). (1) gotická zdiva; (2) základ průčelní zdi do Jiřské ulice (gotický); (3) barokní zdivo; (4) dřevěný trám; (5) podloží. Interpretace vrstev: 46: zbytek vltavské terasy; 45: výhoz, vzniklý při hloubení příkopu; 38–43: výplň příkopu; 33–34: valové opevnění; 6, 7: renesanční a mladší vrstvy. Ostatní vrstvy nelze jednoznačně připsat určité situaci. Kresba J. Frolik.

Abb. 1: Schnitt durch die älteste Befestigung (I4–5). (1) gotische Mauern; (2) Fundament der Stirnseite in der Georgsgasse (gotisch); (3) barocke Mauern; (4) Holzbalken; (5) Untergrund. Interpretation der Schichten: 46: Rest der Moldauterrasse; 45: Material aus dem Aushub für den Graben; 38: 3: Verfüllung des Grabens; 33–34: Wallbefestigung; 3, 6, 7: renaissancezeitliche und jüngere Schichten. Die restlichen Schichten sind nicht eindeutig zu bestimmen. Zeichnung J. Frolik.

Zvláštní a značně komplikovanou problematiku představuje 3. fáze opevnění, zachycená v prostoru velkého nádvoří. Znovu bylo využito rozvalené těleso nejstarší (1.) fáze, které bylo na jižní straně upraveno, snad i odkopáno, a k takto vzniklému stupni přizděna masivní až 110 cm silná plenta spojovaná jílem. V lici byly použity mohutné kvádry a druhotně také kvádrík se stopami malty. Takto vzniklé těleso mělo minimální šíři 260 cm a dochovanou výšku 165 cm. Konstrukci zadní stěny neznáme a situaci na profilu (profil F12) nelze jednoznačně interpretovat.

Z chronologie Pražského hradu (Borkovský 1969, 16–19) vyplývá, že nejstarší opevnění fungovalo od jeho počátků, kladených do poslední třetiny 9. století (Borkovský 1969, 16–17; Smetánka 1982, 21–25; Třeštík 1983, 7–37) až do vzniku kamenné románské fortifikace (Menclová 1972, 70–79). Do období počátků můžeme položit vznik nejstaršího příkopu, na konec fungování valového

↑ Obr. 3: Podélný profil tělesem 1. fáze v jihozápadním nádvoří paláce (profily A7 a A9). Černě otvory po kulatinách roštu; vrstvy 68, 70, 79, 80, 81, 104 a 106 náleží valovému tělesu. Nahofe novověké základy paláce. Kresba J. Durdíková.

Abb. 3: Längsschnitt durch den Baukörper der 1. Phase auf dem Südwesthof des Palasts (Schnitte A7 und A9). Schwarze Löcher von den Rundhölzern des Rosts; Schichten 68, 70, 79, 80, 81, 104 und 106 gehören zum Wallkörper. Oben: neuzeitliche Palastfundamente. Zeichnung J. Durdíková.

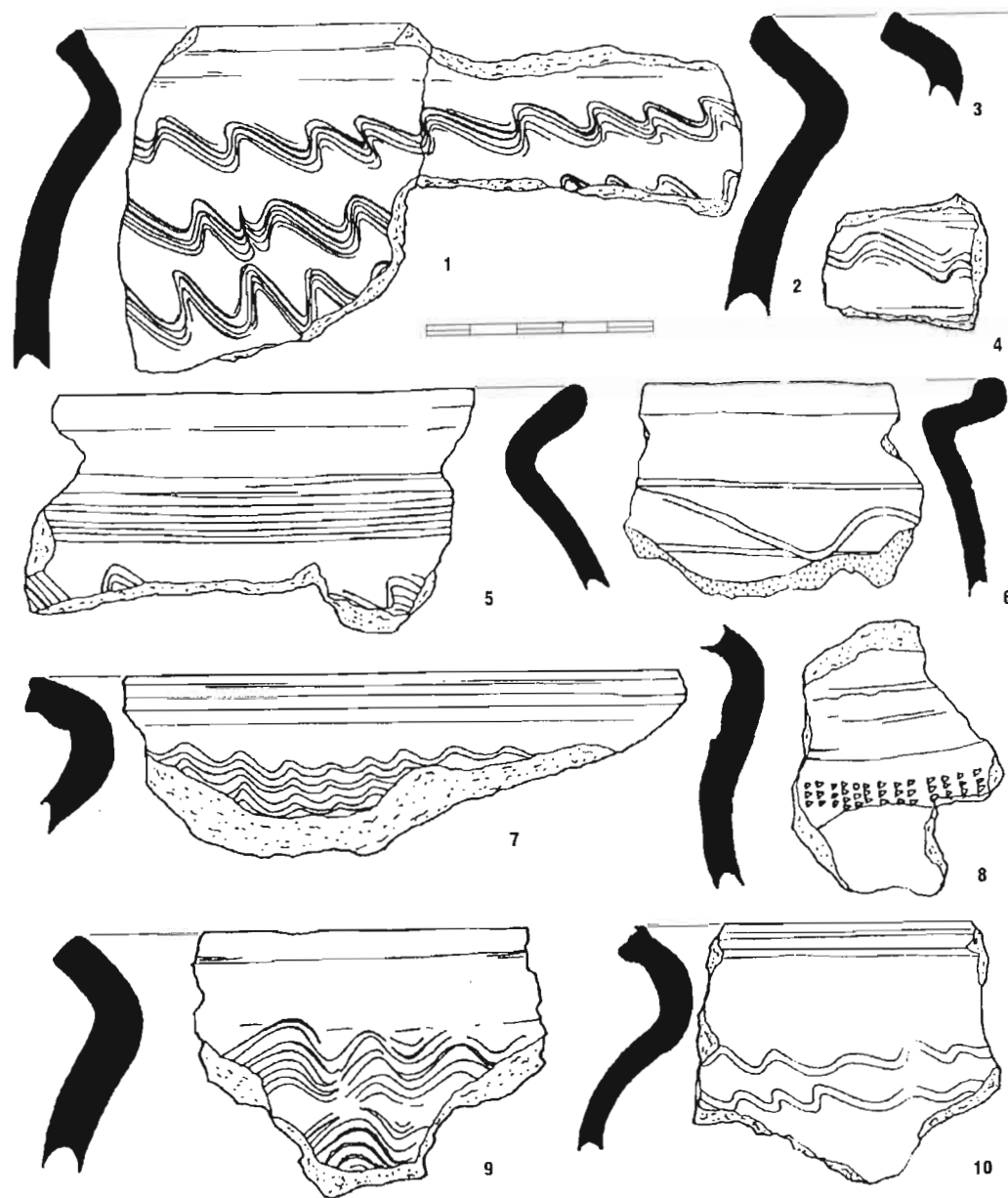
opevnění 3. fáze, které se rozpadalo v době užívání okrajů se zduřelou profilací (Čiháková 1984, 257–282). První a druhá fáze valového opevnění spadají do takto vymezeného intervalu. K bližšímu datování nepomáhají za současného stavu vědomostí ani nečetné keramické zlomky z výplně nejstaršího příkopu a tělesa 1. fáze valového opevnění (obr. 4, 5). Lze jen konstatovat, že těleso 1. fáze bylo vybudováno před nástupem okrajů s kalichovitou profilací, kladeným v prostředí Pražského hradu do průběhu 10. století (Frolík 1987, 181–184).

Přestože nemáme úplnou jistotu, zda nejstarší příkop není součástí nějakého komplikovanějšího opevnění, např. jestli za ním neexistoval val,² otvírá jeho zjištění zajímavou problematiku. Pouhý příkop jako jediné opevnění je doložen i na jiných místech obvodu hradní ostrožny, a to vždy v nejstarší stratigrafické fázi (Boháčová – Frolík – Tomková – Žegklitz 1987). Lze předpokládat, že obepínal ostrožnu minimálně v rozsahu pozdějšího románského kamenného opevnění. Na jiných stejně starých slovanských hradištích nebylo podobné jednoduché opevnění dosud zjištěno (Šolle 1984).

← Obr. 2: Poloha profilů archeologického výzkumu a zjištěné konstrukce v západní části jižního a jižní části západního křídla při velkém nádvoří. (1) rošty 1. fáze valu; (2) kůly bednění zadní stěny 2. fáze valu; (3) románská hradba s věžicemi; (4) podezdívka srubu z 2. poloviny 13. století (OBJ. B); (5) pec v zemnici (OBJ. A) z poloviny 13. století; (6) tarasní opuková zídka z 2. poloviny 13. století; (7) gotická (?) vysprávka vnitřního lince románské hradby; (8) zdivo vrcholné gotického či pozdně gotického podsklepeného domu; (9) pozdně gotické zdivo; (10) zdivo kapliřovského domu. Kresba J. Tájek.

Abb. 2: Angabe der Schnitte und festgestellte Konstruktionen im Westteil des Süd- und im Südteil des Westflügels beim großen Hof. (1) Rostkonstruktionen des Walls, 1. Bauphase; (2) Pfosten von der Verschalung der Innenseite, 2. Bauphase; (3) romanische Mauer mit Türmen; (4) Steinfundament eines Blockbaus aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts (OBJ. B); (5) Ofen im Grubenhaus (OBJ. A) aus der Mitte des 13. Jahrhunderts; (6) Terrassenmauer aus Plänersteinen aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts; (7) gotische(?) Verfügung der Innenseite der romanischen Mauer; (8) Mauern des hoch- bzw. spätgotischen unterkellerten Hauses; (9) spätgotische Mauern; (10) Mauern des Kapliř-Hauses. Zeichnung J. Tájek.

² Prostor, v kterém by se val mohl nacházet, byl již v Jiřské ulici, mimo areál paláce, a nemohl být zkoumán.

Obr. 4: Výběr keramiky 9.–10. století. Kresba J. Frolík, H. Pospíšilová.

Abb. 4: Auswahl von Keramik aus dem 9.–10. Jahrhundert. Zeichnung J. Frolík, H. Pospíšilová.

Jednotlivé fáze valového opevnění názorně ilustrují problémy, zvláště statické, s nimiž se budovatelé těchto komplikovaných a na údržbu náročných hradeb setkali. Situace je shodná i na ostatních úsecích hradního obvodu, pokud byla zkoumána (Boháčová – Frolík – Tomková – Že-gklitz 1987). Navíc se tím potvrzuje skepse k názorům, předpokládajícím lineární rozšiřování Pražského hradu překládáním fortifikace po svahu dolů (Borkovský 1969, 44–56). Změny trasy valového opevnění měly zřejmě také závažné statické důvody. Řešení konkrétní situace si mohlo vyžádat jak posun před či za starší linii, úspornější využití staršího, byť poškozeného valového tělesa. Sekvence zjištěná v Lobkovickém paláci též neodpovídá předpokladu větší mohutnosti mladších fází opevnění (Šolle 1984, 122–133).

1.5. SLOVANSKÉ OSÍDLENÍ

Nálezy z období, ve kterém fungovalo valové opevnění, pocházejí z pěti situací. Jako stratigraficky nejstarší lze určit zánikové souvrství nejstaršího příkopu (obr. 4:1–4), které vzniklo dříve než valové opevnění 1. fáze, z kterého pochází druhá, početně nevelká, kolekce nálezů (obr. 16–9). Další byla získána z destrukčních vrstev tohoto opevnění (obr. 5). Skutečné sídlištní vrstvy se podařilo zachytit na dvou místech.³ U severní nádvorní zdi paláce byla zjištěna 18–21 cm silná vrstva (vrstva 313 na profilu F10). Nelze vyloučit, ale ani prokázat, že jde o výplň nějakého objektu. 68 cm silné souvrství bylo dokumentováno na malém nádvoří. Většina nálezů pochází z vrstvy 55 (obr. 6). Stratigraficky je mladší než 1. fáze valu.

Obr. 5: Hrnc z destruovaného tělesa 1. fáze valu. Kresba H. Pospíšilová.

Abb. 5: Topf aus dem Schutt des Wallkörpers der 1. Phase. Zeichnung H. Pospíšilová.

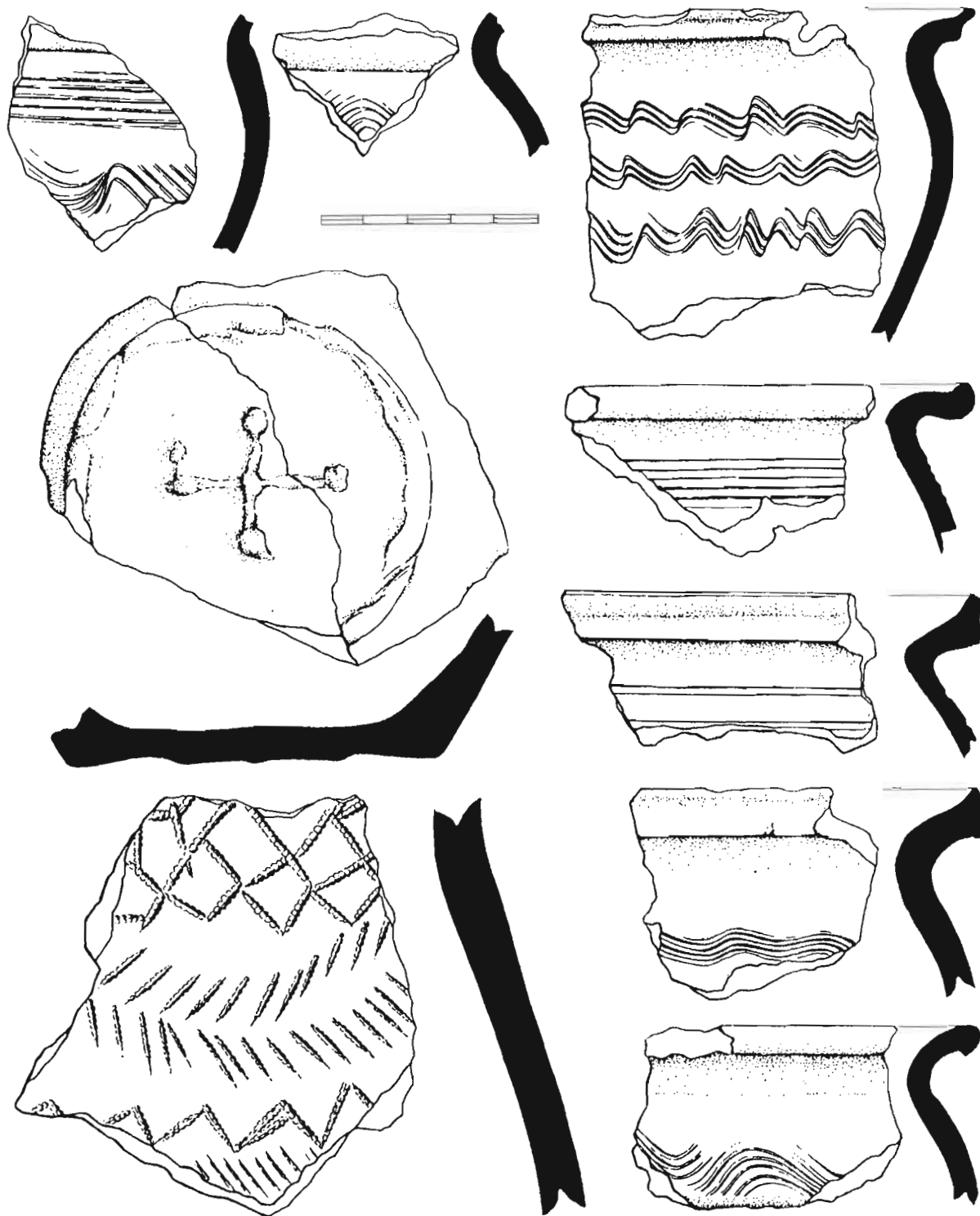
Ze všech situací pochází pouze keramika a osteologický materiál, dosud neurčený. Keramika má jednotný charakter, klasifikovatelné tvary pocházejí z hrnců, v jednom případě z lahve. Výzdobné motivy tvoří hřebenová vlnice, hřebenové vpichy a linie a jejich kombinace. Okraje lze klasifikovat jako jednoduše profilované, pouze v nejmladší situaci (vrstvě 55) se vyskytují okraje límcovitě profilované a kalichovité archaické profilace (Čiháková 1984, 258–261). V absolutním datování se pohybujeme v poslední třetině 9. a 10. století. Celkově náplň nevybočuje z toho, co známe o nejstarší hradní keramice z jiných výzkumů. Charakter osídlení dokreslují poznatky z rozboru paleobotanického materiálu. Rekonstruované rostlinné společenstvo je typicky rumištní. Doložena je konzumace žita, hrachu a snad i vikve. Na dřevěné konstrukce a jako topivo se užíval dub, jedle, borovice, habr, bříza a bez.

1.6. ZDĚNÉ OPEVNĚNÍ PRAŽSKÉHO HRADU V PROSTORU LOBKOVICKÉHO PALÁCE

Valovou fortifikaci vystřídala mohutná, na maltu zděná románská hradba, která byla v době svého vzniku zcela ojedinělým stavebním dílem.

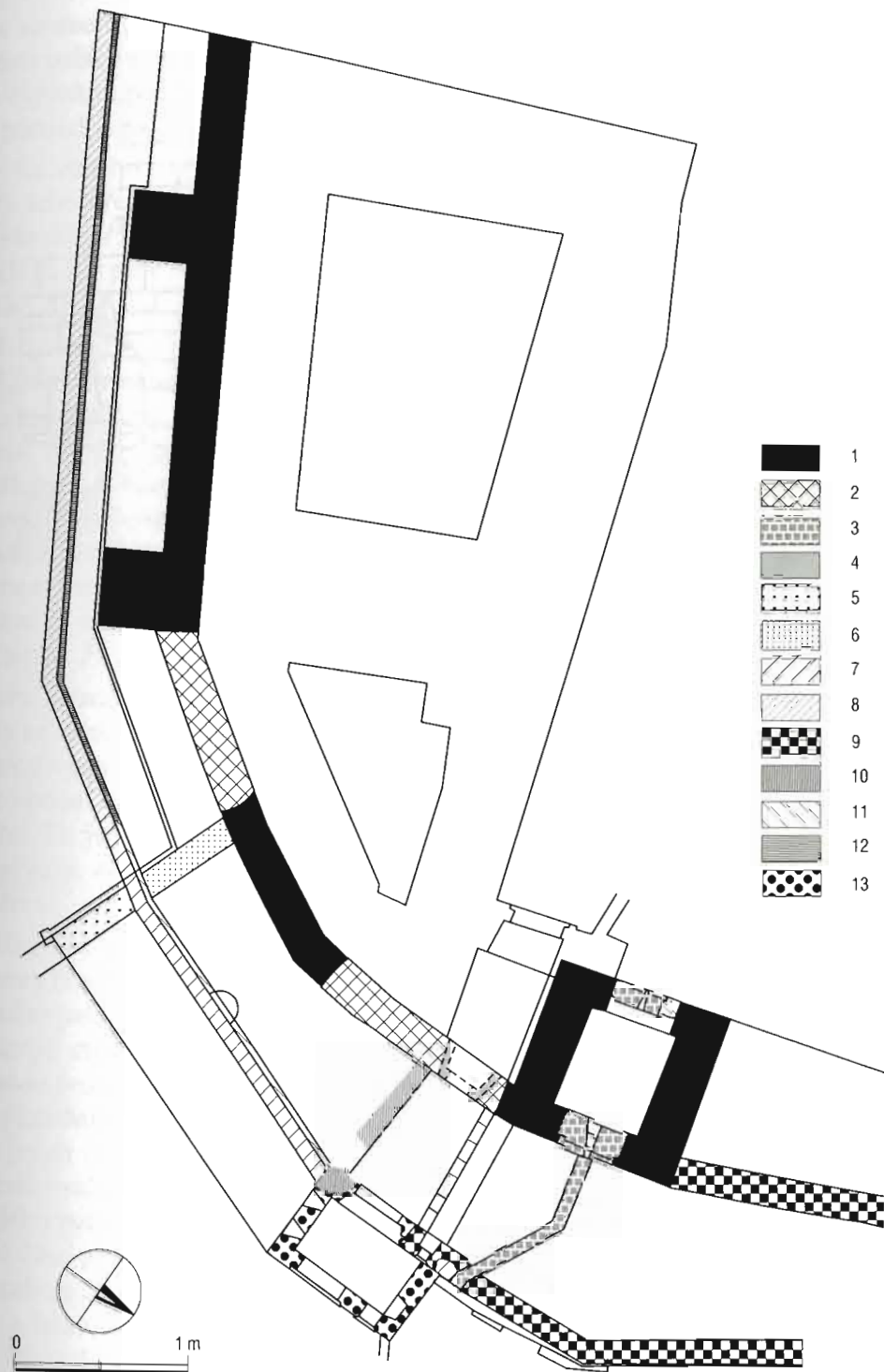
V prostoru Lobkovického paláce se nachází jihovýchodní nároží románského ohrazení, navazující na Černou věž, průjezdem jejíhož přízemí do hradu vcházela jedna ze tří přístupových cest.

³ Je třeba si uvědomit, že nejstarší vrstvy a objekty jsou nejvíce narušeny dalšími (mladšími) situacemi a jejich poznání je nutně torzovité, v tomto případě znásobené podmínkami výzkumu.

Obr. 6: Výběr keramiky ze sídlištních vrstev 9.–10. století. Kresba B. Trunečková.

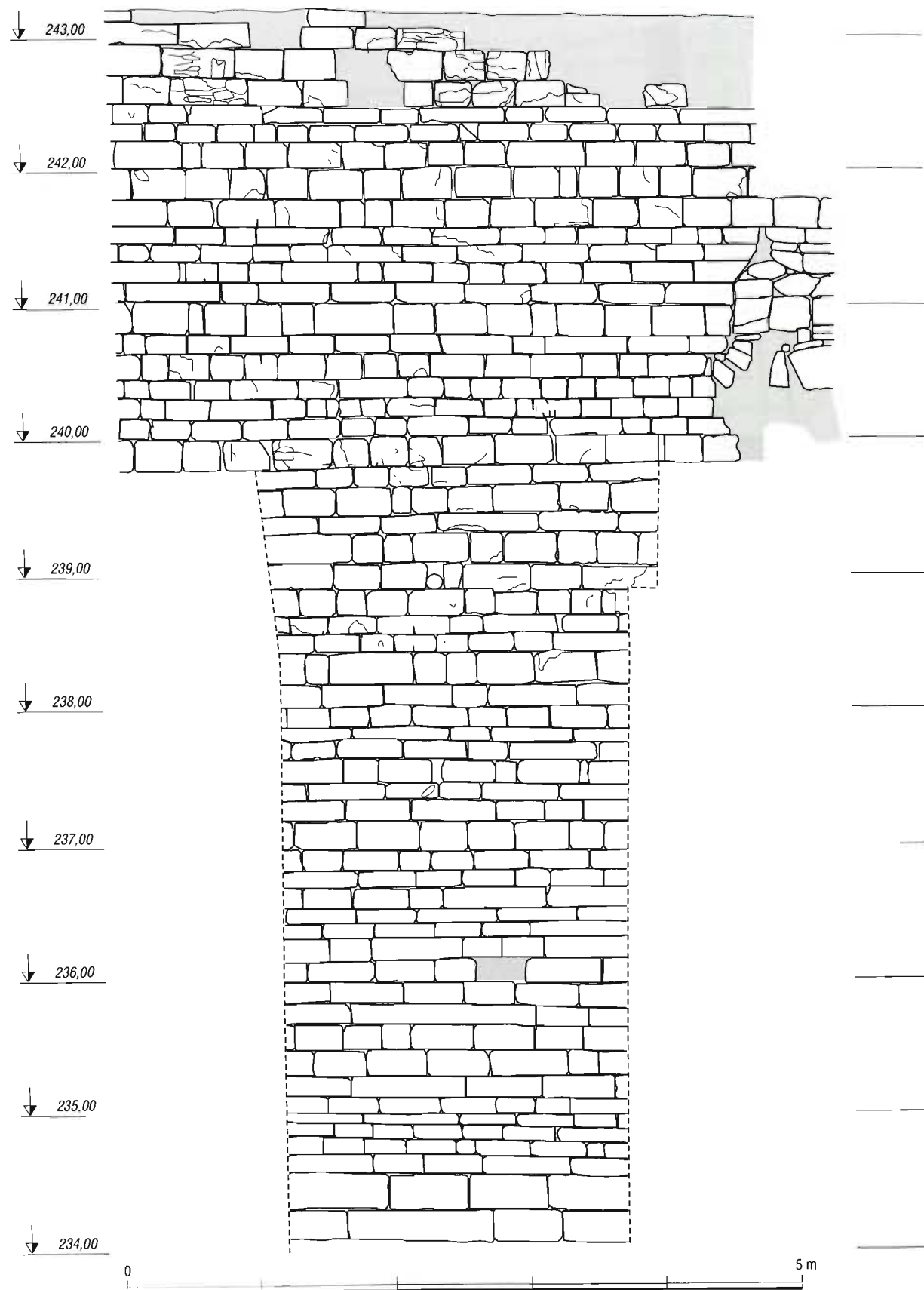
Abb. 6: Auswahl von Keramik aus Siedlungsschichten des 9.–10. Jahrhunderts. Zeichnung B. Trunečková.

Obr. 7: Zděné opevnění v areálu Lobkovického paláce. (1) dochované či výzkumem zjištěné úseky románského opevnění; neověřený průběh Románského opevnění; (3) úprava z doby okolo poloviny 13. století; (4) předpokládaná úprava z doby okolo poloviny 13. století; (5) zjištěný průběh malostranské hradby; (6) předpokládaný průběh malostranské hradby; (7 a 8) karlovské parkánové hradby; (9) vladislavská hlavní a parkánová hradby; (10) pravděpodobně pozdně gotické zdivo; (11) vladislavské zesílení parkánové hradby; (12) předpokládaný průběh vladislavského rozšíření parkánové hradby; (13) Maximiliánova brána. Kresba J. Tájek.

Abb. 7: Mauerbefestigung im Raum des Lobkowitz-Palasts. (1) erhaltene Abschnitte der romanischen Befestigung; (2) vorausgesetzter Verlauf der romanischen Befestigung; (3) Baueingriffe aus der Zeit um die Mitte des 13. Jahrhunderts; (4) vorausgesetzter Baueingriff aus der Zeit um die Mitte des 13. Jahrhunderts; (5) festgestellter Verlauf der Kleinseitner Befestigung; (6) vorausgesetzter Verlauf der Kleinseitner Befestigung; (7 und 8) Karlsche Zwingermauern; (9) Vladislavsche Haupt- und Zwingermauern; (10) wohl spätgotische Mauern; (11) Vladislavsche Verstärkung der Zwingermauer; (12) vorausgesetzter Verlauf der Vladislavschen Erweiterung der Zwingermauer; (13) Maximilianstor. Zeichnung J. Tájek.

Obr. 8: Část vnitřního líce románské hradby v prostoru profilů A11 a A12. Kresba J. Tájek.

Abb. 8: Teil der Innenfront der romanischen Befestigung im Bereich der Schnitte A11 und A12. Zeichnung J. Tájek.

Hradba se dochovala ve dvou velkých úsecích (obr. 7), v dalším průběhu není přístupná a ani při úpravách paláce tato místa nepostihly žádné zásahy do terénu či konstrukcí. Lze předpokládat, že snad s výjimkou prostoru ulice mezi Lobkovickým palácem a Černou věží minimálně ve svých spodních partiích rovněž kontinuálně existuje.

Vnitřní líc většího z obou zmíněných úseků je dosud dobře patrný v suterénu jižní fronty většího nádvoří. Jeho střední část v rozsahu velkého renesančního sklepa byla známa (Fiala 1933) a zkoumána (Borkovský 1962, 381–454) již dříve, zbytek byl odkryt současnými úpravami při zřizování nových sklepů a v plně dochované výšce zkoumán během archeologického výzkumu (profily A11 a A12 – obr. 8).

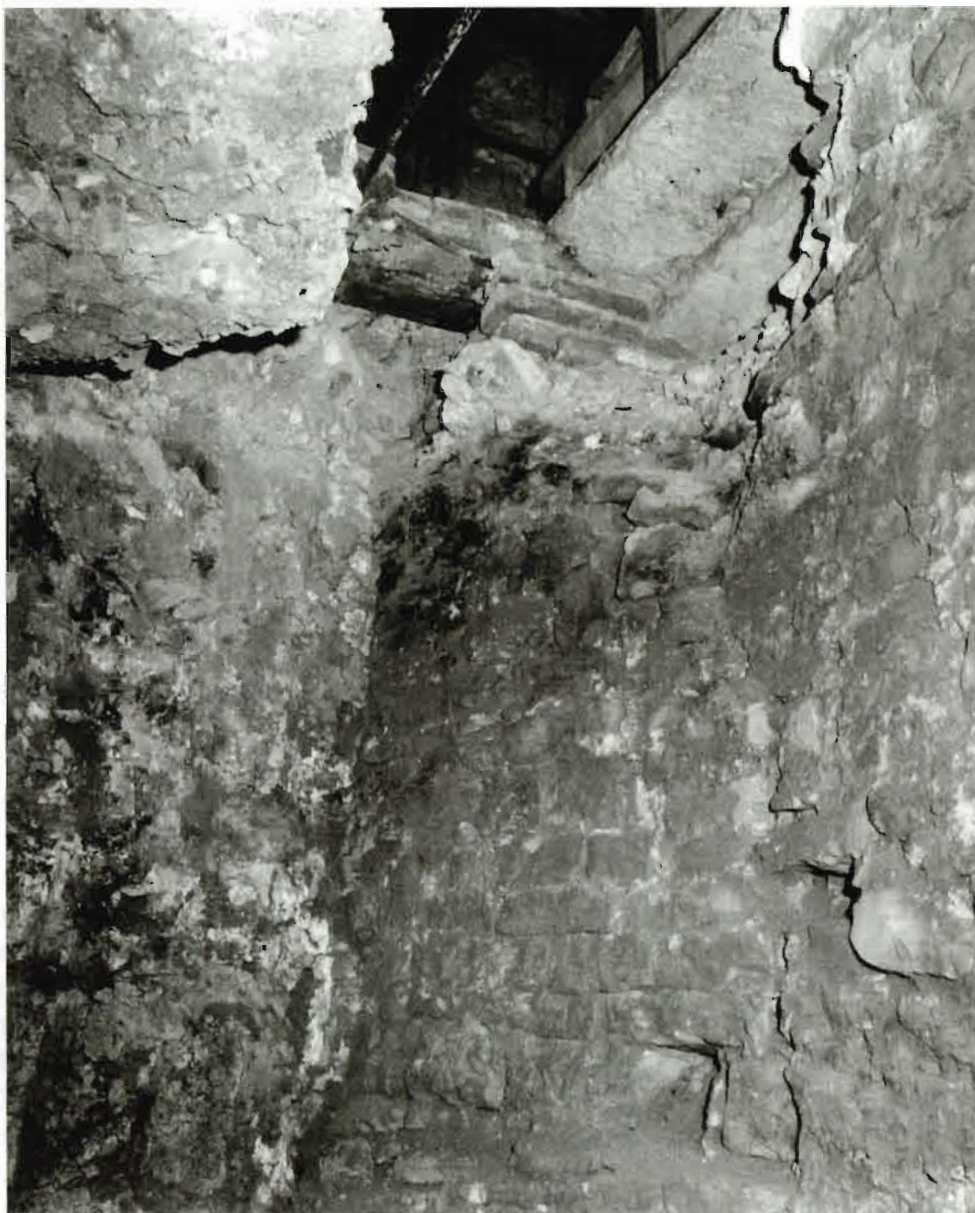
Vnitřní líc hradby se zde dochoval do výšky 9,1 m od základové spáry, ležící v nadmořské výšce 233,50 m. K založení zdi došlo hluboko v prudkém svahu, a proto byla základům na rozdíl od jiných, převážně na hraně budovaných úseků, věnována značná pozornost. Jak ukázal průřez spodní části 260 cm silného tělesa hradby, předcházela vlastní stavbě pečlivá úprava podložní skály, z níž byla odstraněna zvětralá vrstva a plocha vlastních základů stupňovitě zasekána. Kromě silně svažitého terénu k tomuto postupu mohly vést i zkušenosti z jiných, snad dříve vystavěných úseků. Zvláště v severní části opevnění nad Jelením příkopem chybné založení hradby do starších vrstev muselo působit již v době její výstavby problémy, projevující se vykláněním a posléze většími či menšími destrukcemi (Borkovský 1969, 60; Smetánka – Durdík – Hrdlička 1980, 94–107; Durdík 1988, 191–214).

Na vnitřní straně byly odkryty dva předzákladové stupně, přičemž povrch spodního z nich přiléhá přímo ke klesající skále. Zeď zbudovali z kvádrkového zdiva řádkovou technikou, přičemž výška jednotlivých vrstev kvádrků značně kolísá. Obecně lze konstatovat, že nižší se častěji vyskytují ve spodní části. Úprava povrchu všech kvádrků je shodná, stejně jako provedení spar. Celý vnitřní líc je nutno považovat za dílo jedné stavební fáze. Vyskytují se na něm drobné okrouhlé otvory, tvořící řídkou síť. Spíše než o pozůstatky lešení půjde o opatření umožňující dýchání zdiva.

Z vnějšího líce vystupovaly dvě s hradbou provázené věžice. Na rozdíl od dosud známých věžic jižní fronty hradu, které byly polygonální či polokrouhlé (Menclová 1972, 15, 70–79), obě v areálu Lobkovického paláce mají čtverhranný půdorys. Před hradbu shodně předstupují o 3,6 m, přičemž čelo západnější měří 4,2 m, východnější pak téměř 5 m. Tyto fortifikační články výrazně převyšují dochovanou úroveň ubourané koruny zdiva, přičemž ani jejich dnešní nejvyšší úroveň ještě neodpovídá původnímu ochozu. Věžice hradbu nepřevyšovaly, čemuž odpovídají i zjištěné stopy provázání jejich tělesa se zbořenou horní částí hradby. Celková výška tohoto úseku románské hradby přesahovala 13 m. Na protilehlé severní straně východního závěru Pražského hradu v prostoru bývalého purkrabství zkoumal I. Borkovský (Borkovský 1962, 414) románskou hradbu v plné výši včetně části parapetní zídky ochozu. Zeď zde dosahovala výšky 9 m a niveleta podlahy jejího ochozu dosahuje 255 m n.m. Menší výška opevnění oproti prostoru Lobkovického paláce vyplývá především z faktu, že na severu byla hradba založena na hraně ostrožny, zatímco na jihu hluboko do svahu. Přestože zde zeď zbudovali výrazně vyšší, v důsledku terénní konfigurace její ochoz ležel podstatně níže. Situace v Lobkovickém paláci tak potvrzuje rozdílnou výšku románské fortifikace v jednotlivých částech hradu.

Druhý zjištěný úsek románské hradby se nalézá na východě, zhruba ve středu průběhu jihovýchodního křídla při menším nádvoří (obr. 7). Zeď zde bylo možno zkoumat v podstatně menší úplnosti než v předešlém případě. V půdoryse se podařilo zachytit jedno ze zalomení, která tvořila jihovýchodní nároží hradu. Jeho detailní průběh je poněkud odlišný od dosavadních představ (Vilímková – Muk 1965; Vilímková 1974, 152–170). Vnitřní líc hradby byl odkryt při zřizování nových sklepů a výtahové šachty (obr. 9), vnější pak při podezdívání základů suterénů přístupných

od severu z ulice za renesanční vstupní branou. Ve střední místnosti roh zalomení hradby mírně vystupoval do interiéru a skalní podloží, na němž byla zeď založena, se nacházelo nehluboko pod dnešní úrovní podlah. V tomto prostoru probíhala přirozená hrana hradní ostrožny. V jižní místnosti se hradba dochovala v podstatně větší výšce, neboť zde již sbíhala ze svahu, aby se posléze po mírném zalomení dalším lomem spojila se zmíněným úsekem s oběma věžicemi. Založení zdi po svahu přineslo určité statické problémy, které se přes péči věnovanou základům nepodařilo zcela zvládnout a které se v jižní místnosti suterénu projeví výraznou trhlinou (obr. 10).

Obr. 9: Lom vnitřního líce východního úseku románské hradby. Foto J. Sloup.

Abb. 9: Umbruch der Innenfront des Ostabschnitts der romanischen Befestigung. Foto J. Sloup.

Na severu se za ulicí při jihovýchodním nároží Černé věže dochoval nevelký, avšak vysoký fragment hradby, která byla s tělesem věže provázána. Průběh obou při současných úpravách ne-

odkrytých úseků románského opevnění lze prodloužením linií líců a zjištěných fragmentů a jejich protnutím spolehlivě rekonstruovat.

Zjištěná podoba a stratigrafické souvislosti románského opevnění s novým, na Pražském hradě dosud nezjištěným typem věžic je významným přínosem nejen pro poznání podoby celé této výjimečné fortifikace, ale i pro stanovení její chronologie.

Obr. 10: Část vnějšího líce východního úseku románské hradby s trhlinou. Foto J. Sloup.

Abb. 10: Teil der Innenfront des Ostabschnitts der romanischen Befestigung mit Riß. Foto J. Sloup.

Nejstaršímu zděnému opevnění Pražského hradu věnoval velkou pozornost především I. Borkovský (Borkovský 1962, 388–392). Vycházel z poznatků z výzkumu v severovýchodním nároží hradu při Černé věži, dále pak z pozorování technologických a metrických odlišností některých úseků líců románských hradeb (např. v průchodu mezi 2. a 3. nádvořím). V úvahu bral rovněž

uhlazené úrovně jednotlivých rádek zdiva, které považoval za doklad stavebních fází, stejně jako předzákladového rozšíření. Na základě těchto i dalších indicií, které získal během svých pečlivých dlouholetých výzkumů, pak vyslovil teorii o dvou fázích výstavby nejstaršího zděného ohrazení. Prvá, břetislavská, by pocházela již z počátku druhé poloviny 11. století a projevovala by se zdi zbudovanou z nižších kvádrů s otloukaným povrchem. Snad již tato fáze by měla mít zděné věžovité brány, jak I. Borkovský usuzoval dle jím odkrytých základových partií Černé věže. Druhá fáze, vystavěná na korunu či pobožený vrchol starší zdi, by náležela historicky dobře doložené výstavbě hradeb „*more latinarium civitatum*“, zahájené knížetem Soběslavem roku 1135 (*FRB II 1874*, 222). Tato zeď by byla zbudována z vyšších kvádrů s hlazeným povrchem a její součástí by byly i věžice a věže bran.

Interpretace I. Borkovského vycházela ze stavu poznání na přelomu padesátých a šedesátých let a argumentovala spíše pozorováním povrchu zdiva, než archeologickými důkazy, pro něž nebyly v té době k dispozici dostatečně kvalitní stratigrafie.⁴

Výzkum v areálu Lobkovického paláce dvě fáze románského zděného opevnění nepotvrdil. Odkryté zdivo v celé výši náleží jediné stavební etapě, odlišné rozměry kvádrů jednotlivých rádek nevykazují žádný systém, který by umožnil chronologické závěry; úprava spar je shodná. Těleso i líc hradby jsou provázány s oběma věžicemi, což bylo nesporně určeno ve svrchní části opevnění. Základové a spodní partie vnějšího, mladšími palácovými přízdívkami krytého líce nebylo možno zkoumat. Vzhledem k zmíněnému zcela homogennímu charakteru vnitřní strany zdi lze předpokládat, že hradba i věžice jsou provázány již od základů. Tento fakt má zásadní význam pro chronologické úvahy. Již D. Menclová (*Menclová 1972*, 75–79) správně poukázala na francouzské genetické souvislosti věžic, které jsou ve střední Evropě neobvyklým, zjevně importovaným fortifikačním článkem. Shrneme-li dostupné vědomosti o jejich vývoji na francouzském území (*Menclová 1972*, 15, 22–25; *Janneau 1979*; *Chatelain 1983*; *1981*), je prakticky možno vyloučit jejich import do střední Evropy dříve než ve 12. století. S tímto závěrem je pro Lobkovický palác zcela ve shodě i archeologická stratigrafická situace. Profily A11 a A12 bylo zkoumáno 6 m mocné souvrství při spodní části hradby až po její základovou spáru. Tato stratigrafie časově obsáhla období od stavby hradby po 13. století. I když, pochopitelně, jsou do nejstarších vrstev a vlastního základového vkopu přimíšeny starší keramické fragmenty, vyplavené či přemístěné ze starších vrstev a destrukcí valového opevnění, nacházejících se výše po svahu, lze uložení těchto vrstev archeologicky datovat až do 12. století. Nejspodnější vrstvy představují terénní úpravy ještě z doby stavby hradby. Na nich se vložily stavební úrovně (vrstvy 197 a 199), odpovídající nečistotám vzniklým při budování horních partií zdi. Všechny mladší, postupně ukládané vrstvy, pak mají charakter splachů či jílovitých vyrovnávacích úprav a neobsahují již až do 13. století žádnou další stavební úroveň.

Pokud by v areálu Lobkovického paláce mělo existovat starší zděné opevnění, muselo by ležet v nezkoumané ploše zahrady pod dnešním palácem ještě hlouběji po svahu, což je velmi nepravděpodobné. Zcela pak takovou představu vylučuje vztah k valovému opevnění, jehož rozpad (tedy ukončení funkce) archeologické nálezy z destrukčních vrstev dovolují spolehlivě klást do pokročilého 12. a 13. století.

Vystavění nejstaršího zděného opevnění Pražského hradu v jedné fázi bylo potvrzeno i při dalších novějších výzkumech, ať již v prostoru severního parkánu (*Smetánka – Durdík – Hrdlička 1980*, 94–107), domu čp. 40 (*Durdík 1988*), tzv. víceúčelovém sále, lakovně, slévárně a v domech čp. 38 a 39 (*Boháčková – Frolík – Tomková – Žegklitz 1988*). Ve všech těchto případech, pokud umožňují datování, odpovídá i časové zařazení do 12. století. Situace v I. Borkovským zkouma-

⁴ Tuto interpretaci přejali ve svých pracích archeologové a A. Merhautová, která se však k ní posléze postavila skepticky; ostatní badatelé ji přešli mlčením.

ném nároží při Černé věži je interpretovatelná jiným způsobem než který vedoucí výzkumu provedl – i zde může hradba být zbudována v jedné fázi, nebo se může jednat o mikrofáze. Výraznou technologickou odlišnost lze pozorovat pouze na spodní části vnitřního líce hradby v prostoru třetího nádvoří. Tato situace odkrytá v počátcích systematického výzkumu Pražského hradu a dosud blíže nezhodnocená si ještě vyžádá bližší pozornost.

Shrneme-li naznačené skutečnosti, docházíme k závěru, že nejstarší zděné opevnění Pražského hradu jako celistvý systém, vzniklo až za knížete Soběslava v první polovině 12. století. Jeho výstavba započala v roce 1135 a vzhledem k mimořádnému objemu celého vyjímečného stavebního podniku a historickým komplikacím je nutno předpokládat do jeho dokončení značně dlouhou dobu. Zpráva k roku 1185 (*CDB I, 1904–07*) kdy byla svěcena palácová kaple Věch svatých „*infra muros*“, bývá považována za dataci dokončení výstavby románského hradu. Vzhledem k terénnímu reliéfu je nejspíše možno předpokládat postup budování hradby od západu k východu. Pokud tomu tak skutečně bylo, pak by úsek v prostoru dnešního Lobkovického paláce měl vzniknout spíše v mladší etapě stavby zdi.

Před románskou hradbou na východní straně hradu, shodně se situací na západě, nevznikl nový příkop. Jak ukázal řez parkánem při Černé věži, provedený I. Borkovským (*Borkovský 1959*, 257 až 324) dožíval před novou zdí zbytek staršího příkopu valového opevnění, který však na eskarpové straně dosahoval hloubky necelých dvou metrů a příliš účinným fortifikačním článkem již evidentně nebyl. Ve vlastním prostoru Lobkovického paláce jeho zbytky zničily mladší zásahy.

Výrazný zásah do celého obranného systému přineslo přeložení východní vstupní brány. Nový portál byl prolomen v hradbě v ose dnešní ulice a průjezd Černé věže na obou stranách uzavřely zazdívkou. Důvodem tohoto zásahu se nejspíše staly provozní těžkosti při zdolávání velkého stoupání před portálem průjezdu; niveletu prahu nové brány je nutno předpokládat výrazně nižší. K zazdívkce vnějšího portálu Černé věže se připojila relativně slabá hradba, jejíž průběh k východu je po dvojím zalomení sledovatelný až na hranu mladšího příkopu, který další průběh zničil. I. Borkovský tuto stavební fázi na základě historických zpráv o stavební aktivitě Václava I., zvláště pak o stavbě zdi podél nové cesty na Opyš a charakteru zdiva, datoval do počátku padesátých let 13. století (*Borkovský 1959*, 305–309). Je velmi málo pravděpodobné, že by obezdění přístupové cesty došlo přímo až k hlavní hradbě. Proto je nutno Borkovským zkoumanou zeď přes její nevelkou sílu považovat za součást hradního opevnění. V tom případě může jít jediné o fragment parkánovitého předbrání před nově zřízeným vstupem. Čelo této fortifikace s bránou zničil mladší příkop, a protože její obvod musel být uzavřený, musela se jižní obvodová hradba nacházet v prostoru východní části Lobkovického paláce. Zde však žádná takováto konstrukce nalezena nebyla. (Pokud bychom takto neinterpretovali severní obvodovou boční zeď jižního vystupujícího křídla paláce, která je nesporně gotického, blíže nedatovatelného stáří. Spíše se však jedná o pozůstatek pozdněgotické konstrukce snad vstupní věže.) Jižní obvod předbrání musela nejspíše tvořit malostranská hradba.

Na její zdivo byla nastavěna jihozápadní stěna vystupujícího východního křídla Lobkovického paláce. Oba líce cca 1,5 m silné hradební zdi odkryly statické sondy v prostoru mladšího příkopu. Hradba byla zbudována ze spořádaného lomového zdiva, velmi podobného zdivu zmíněné slabší hradby před Černou věží. Protože malostranské ohrazení od hradu klesalo téměř kolmo na vrstevnici, byla zvýšená pozornost věnována jejímu založení. Pro vlastní základy bylo skalní podloží stupňovitě upraveno zasekáním. Přesto v průběhu svého života hradba ujížděla, což se projevilo výraznými trhlinami (*obr. 11*).

Stavba malostranského opevnění byla zahájena v roce 1253 ještě před vlastním založením města. Takovýto rozsáhlý podnik nebyl jistě dokončen v jednom roce a detailní postup prací dosud neznáme. S největší pravděpodobností je tedy nutno dobu vzniku předbrání před novou vý-

chodní branou do hradu klášť nejdříve do průběhu padesátých let 13. století, spíše však do doby vlády Přemysla Otakara II.

Definitivní dokončení této části raně gotického opevnění představovalo až zřízení nového příkopu Přemyslem Otakarem II. v roce 1278. Tato fortifikace probíhala „od potoka Brusky přes vrch Opyš až ke dvorci arcibiskupskému“ (Pokračovatelé Kosmovi. *Letopisy české 1196–1278*, 302–303; Borkovský 1959, 317). Z této formulace vyplývá, že příkop byl společný jak pro východní čelo hradu, tak pro malostranské hradby.

S tímto historicky doloženým článkem opevnění ztotožnil I. Borkovský (Borkovský 1959, 315 až 318) mohutný vyzděný příkop, který zkoumal řezem před parkánovou hradbou východně od Černé věže. Zde byla zjištěna jeho šíře necelých 12 m a hloubka od dnešního povrchu zhruba 7,5 m. Dlouhý úsek eskarповé strany bylo možno sledovat pod východním vystupujícím křídlem Lobko-

Obr. 11: Část základových partií vnějšího líce malostranské hradby. Foto J. Sloup.

Abb. 11: Teil des Fundaments an der Außenseite der Kleinseitner Befestigung. Foto J. Sloup.

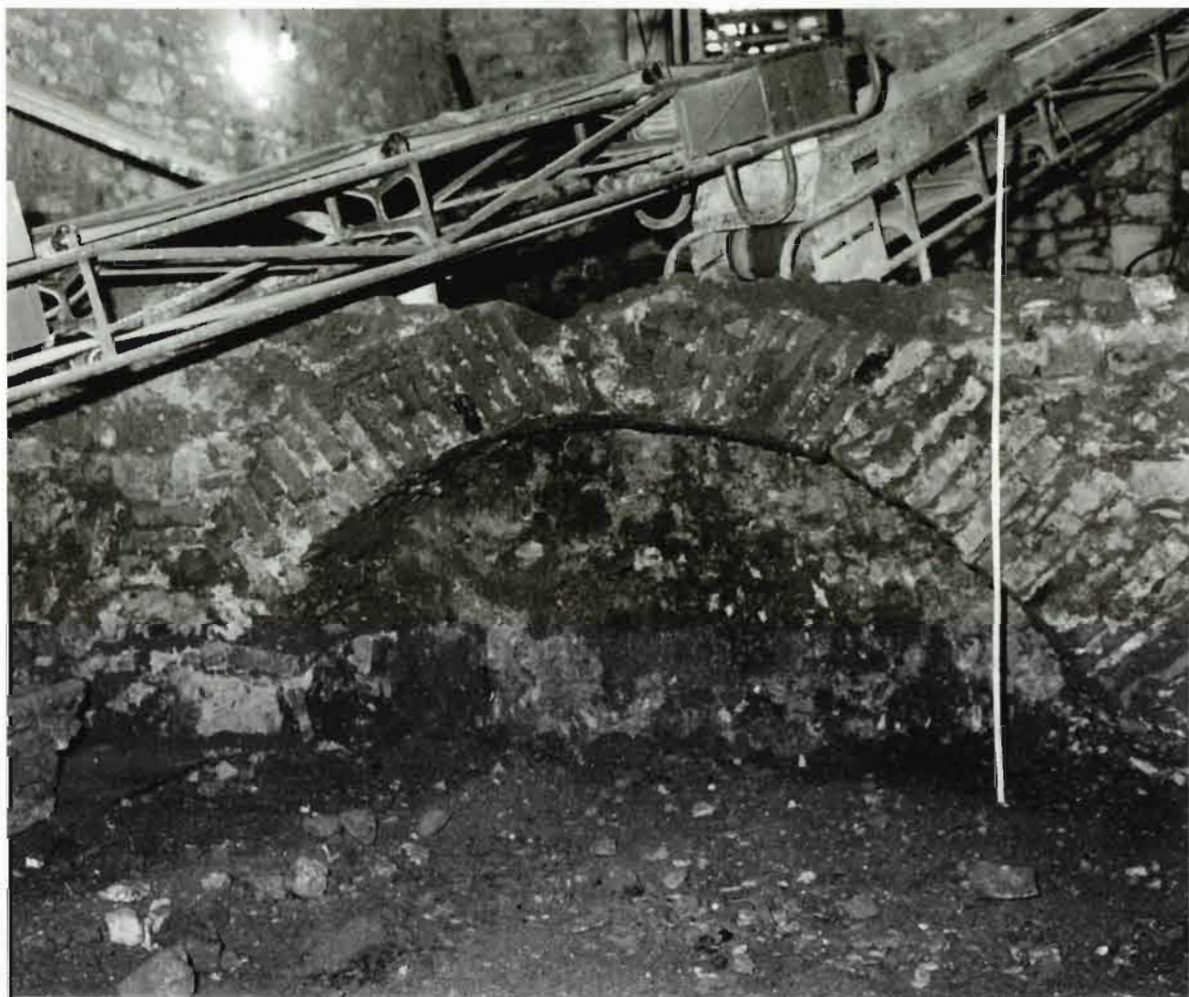

Obr. 12: Část eskarповé zdi příkopu v prostoru vystupujícího východního křídla paláce. Foto J. Sloup.

Abb. 12: Teil der Eskarpe-Seite des Grabens im Raum des vorgelagerten Ostflügels des Palasts. Foto J. Sloup.

vického paláce, založeným již do plochy příkopu po ukončení jeho vojenské funkce. V severní části křídla leželo dno příkopu v nadmořské výšce 229,65 m, tedy zhruba o jeden metr níže než před Černou věží a směrem k jihu již dále prakticky neklesalo. Na některých místech se na jeho povrchu vyskytly stopy malty, v jednom případě i s většími kameny. Koruna eskarpy ležela ve výši okolo 237 m n. m. Až do hloubky 170 cm nade dnem šikmou stěnu příkopu tvořila z lomové opuky vyzděná eskarповá zeď o síle 60–90 cm (obr. 12). V její nejspodnější úrovni se vyskytovaly velké kameny, v naprosté ploše líce však bylo použito nižších delších šíbrů spojovaných maltou s nápadně velkými vápenitými zrnny. Spodní část eskarpy byla přímo zasekána do břidlice. Na jihu příkop docházel až k malostranské hradbě, jejíž původní základová spára leží výše než dno příkopu. Pod obnažený předzáklad hradby v prostoru provedené statické šachtice byl příkop ještě o 155 cm zasekán do skály. Tento fakt dokládá, že při stavbě malostranského ohrazení se s takto mohutným příkopem nepočítalo.

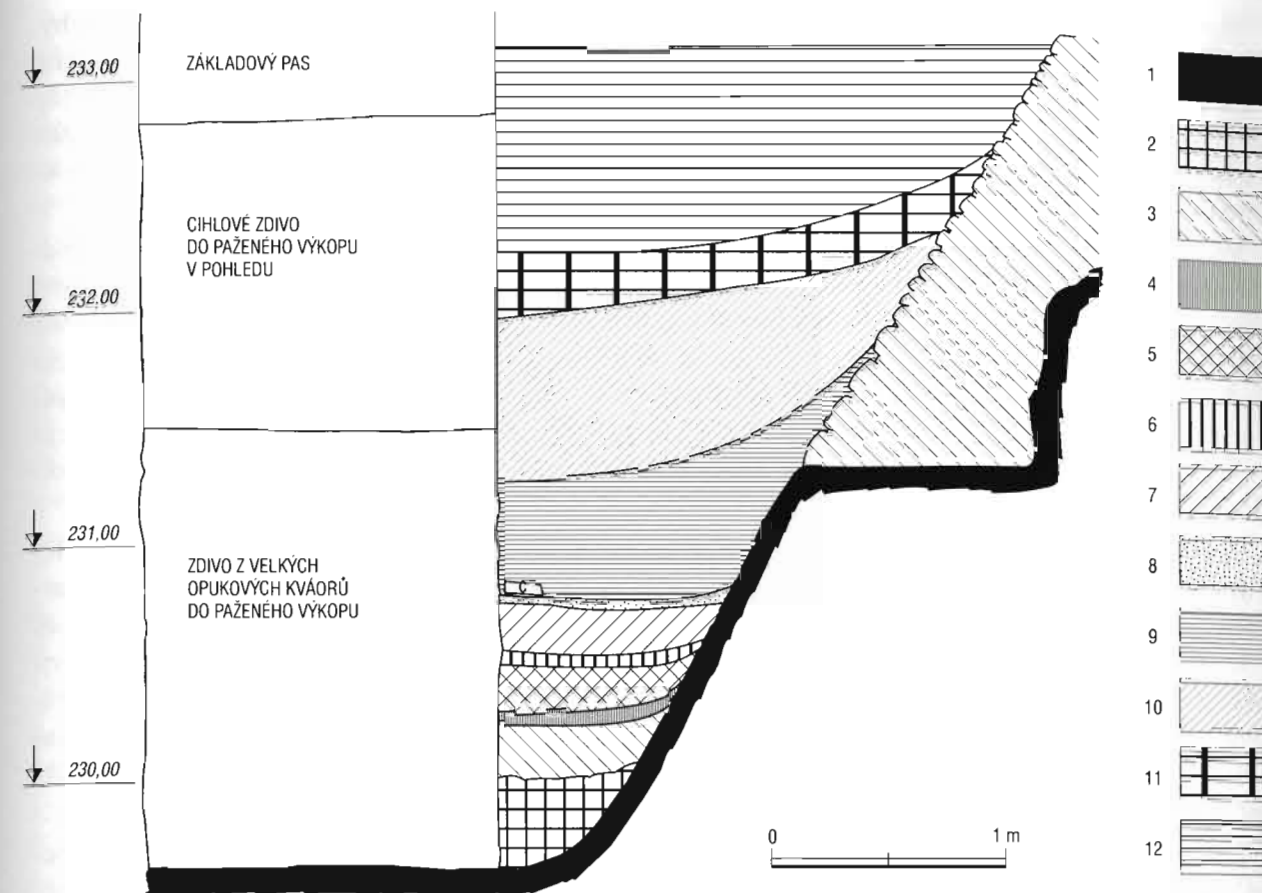
Na dno příkopu nasedalo zhruba 2,6 m mocné souvrství mající charakter střídajících se písčitých a jílovitých splachů (obr. 14). Archeologické nálezy se podařilo získat až z vrstvy 5. Tento materiál pochází bez výjimky z přelomu 15. a 16. století. Dnešní podobu tedy příkop získal při vladislavské přestavbě hradního opevnění, nejspíše v souvislosti se zbudováním mohutného barbakánu před východní branou (Menclová 1976, 383). Při této úpravě byl starší příkop výrazně prohlouben. Základová spára obehzdivky jeho stěn určuje původní hloubku; v profilu sondy I. Borkovského pod Černou věží (Borkovský 1959, 320 a 321) se dochoval i nepatrný výběh původního dna na eskarpové straně ve výši 233,32 m n. m.

Obr. 13: Vnitřní líc parkánové hradby v prostoru vystupujícího východního křídla paláce. Foto J. Sloup.

Abb. 13: Innenfront der Zwingermauer im Raum des vorgelagerten Ostflügels des Palasts. Foto J. Sloup.

Při pozdněgotickém prohloubení příkopu byly zničeny všechny starší vrstvy v něm. Při koruně eskarpové zdi se rovněž, bohužel, žádná se zřizováním příkopu současná stratigrafie nedochovala. Archeologické datování tedy není možné; ohraničit lze pouze období, v němž příkop mohl vzniknout, a to na straně jedné výstavbou starší malostranské hradby, na straně druhé uvedeným pozdněgotickým prohloubením.

Obr. 14: Profil spodní části eskarpové strany příkopu, zachyceného pod vystupujícím východním křídlem paláce. Vpravo eskarpová zeď, vlevo základy paláce. (1) skála (břidlice); (2) zvětralá břidlice; (3) tmavá jílovitá s kameny; (4) písek; (5) tmavošedá jílovitá; (6) písek; (7) tmavá šedá jílovitá; (8) písek; (9) tmavší šedohnědá jílovitá; (10) šedohnědá jílovitá; (11) hrubozrnná písčitá; (12) zavážka charakteru stavebního rumu. Vrstvy 2–11 z doby funkce příkopu. Kresba J. Durdíková.

Abb. 14: Schnitt durch den Unterteil der Eskarpe-Seite des Grabens unter dem vorgelagerten Ostflügel des Palasts. Rechts: Eskarpe-Mauer, links: Palastfundamente. (1) Felsen (Schiefer); (2) verwitterter Schiefer; (3) dunkle Lehmerde mit Steinen; (4) Sand; (5) dunkelgraue Lehmerde; (6) Sand; (7) dunkelgraue Lehmerde; (8) Sand; (9) dunklere graubraune Lehmerde; (10) graubraune Lehmerde; (11) grobkörnige sandige Erde; (12) Bauschutt. Schichten 2–11 aus der Zeit, als der Graben intakt war. Zeichnung J. Durdíková.

I. Borkovský při své interpretaci (Borkovský 1959) vycházel ze zpráv o budování příkopů Pražského hradu, jak je zachytilo pokračování Kosmovy kroniky. Tento kronikářský záznam je relativně velmi podrobný a jeho věrohodnost ověřila zjištěná situace na západní straně hradu (Borkovský 1969, 65–68). U zde popisovaných příkopů je výslovně uváděna úprava jejich svahů (v jednom případě s obehzdivkou, ve druhém bez). U nově zřizovaného příkopu východního takovýto údaj chybí. Naskytá se otázka, zda jde o kronikářovo opomenutí či zda východní, s malostranským opevněním bezprostředně související příkop původně vyzděn nebyl. Další možnost představuje úvaha, že příkop, sahající od biskupského dvora až k Brusnici, byl obehzdivkou pouze ve svém hradním úseku, představující malou část jeho délky. Tuto skutečnost nemusel kronikář při stručné zmínce o celém díle připomínat. Rozhodně nelze za současného stavu vědomostí pochybovat o tom, že příkop zřízený Přemyslem Otakarem II. se nacházel v místech zkoumaného obehzdivkou příkopu. Je-li však konkrétní podoba jeho starší fáze tohoto či mladšího původu, nelze dosud určit. Použitá stavební technika, analogická příkopům západním, se zdá spolu se vztahem příkopu k hlavní hradbě spíše napovídat datování již do 13. století; byť s určitou rezervou.

Nový obezděný příkop probíhal v poměrně značné vzdálenosti (7–9 m) od románské hradby. Hlavní příčinou tohoto stavu byly zřejmě špatné zkušenosti se stabilitou románského ohrazení, projevující se především na severní straně hradu nad Jelením příkopem. Nový, mohutný příkop nebyl vyhlouben u paty hlavní hradby ani v západním čele hradu. Na eskarpovou vyzdívku zde nejspíše od počátku nasedala parkánová hradba. Situace na východě, zvláště v prostoru Lobkovického paláce, je značně komplikovanější.

Všechny konstrukce nad úrovní koruny eskarpy jsou zde, jak bude ještě uvedeno, zřejmě mladší. Hradba musela nezbytně existovat již od vzniku příkopu minimálně v prostoru čela předbraní. Jeho starší východní zeď totiž zanikla při hloubení příkopu a jelikož severní zůstala nepoškozena stát, je nutno předpokládat, že nejspíše v rozsahu mezi touto zdí a malostranskou hradbou musela ve své funkci trvající předbraní doplnit nová hradba se vstupní bránou. Její pozůstatky se však při současném průzkumu nepodařilo jednoznačně identifikovat. Vnější líc dochované parkánové zdi je zcela karlovenský, budovaný zřejmě na poškozenou korunu raněgotické eskarpy a vnitřní tvoří pozdněgotická přízdívka.

Severně od boční zdi předbraní dodnes stojí mohutná pozdněgotická parkánová hradba. Vzhledem k tomu, že není znám jediný doklad pro větší než vladislavské stáří severního hradního parkánu,⁵ nelze zde zcela vyloučit existenci nehrazeného prostoru připomínajícího bermu starších hradišť. Takováto situace by ovšem nebyla zcela v duchu opevnění druhé poloviny 13. století. Její ověření bude jedním z naléhavých úkolů dalšího výzkumu. Pokud by i zde měla existovat parkánová hradba, musel by jí vymezený parkán být na severu uzavřen nejspíše v prostoru nároží hlavní hradby před ústím vladislavského krčku věže Daliborky. Žádný výzkum zde dosud neproběhl a při sledování náhodných výkopů relikty takové fortifikace dosud nalezeny nebyly.

Další úpravy opevnovacího systému východního čela Hradu přinesla doba Karla IV. Císař nechal celou malostranskou frontu opatřit novým příkopem (Menclová 1976, 47–48) a parkánem. Na mnoha místech dochovaná a v poslední době při Rožmberském paláci zkoumaná (Boháčová – Frolík – Tomková – Žegklitz 1988) parkánová zeď sledovala hlavní hradbu ve vzdálenosti zhruba 6 m. Protože se součástí kontinuálního parkánu stal i prostor staršího předbraní, byla zřejmě na širší parkánu stržena malostranská hradba, která tak nadále končila u parkánové zdi. Ta se napojila na korunu eskarpy staršího příkopu a skončila u raněgotické severní zdi bývalého předbraní. Konkrétní podobu vlastní vstupní brány do parkánu neznáme. Nová hradba nedosahovala velké síly (cca 90 cm). Její těleso vyzděné z lomového kamene bylo pod podlahami suterénu východního křídla paláce odkryto maximálně do výše 110 cm.

Naznačená podoba parkánu přestala vyhovovat v době bouřlivého rozvoje dělostřelby v průběhu 15. století. Vznik velkolepého dělostřeleckého opevnění za Vladislava Jagellonského (Menclová 1976, 379–384) si v souladu se změněnou úlohou parkánu při dělostřelecké aktivní obraně vyžádal výrazné zesílení a doplnění i fortifikací východního čela hradu. Organickou součástí nového severního parkánu, zpevněného bateriovými věžemi (Prašnou, Bílou a Daliborkou), se stal prostor mezi linií románské hradby a eskarpou příkopu Přemysla Otakara II. severně od dochované zdi bývalého raněgotického předbraní. I. Borkovský (Borkovský 1959, 297–305) tuto mohutnou, téměř 2 m silnou zeď, která na své koruně nesla krytý střelecký ochoz (dochovaly se dvě úrovně kapes k ukotvení jeho konstrukce) považoval mylně za raněgotickou. Neodpovídá tomu ani stratiografická situace, ani provázání hradby s nesporně pozdněgotickými články obranného systému.

⁵ Modernější výzkumy se tohoto problému dotkly v prostoru severního parkánu (Smetánka – Durdik – Hrdlička 1980) a Slevárenského dvora (Boháčová – Frolík – Tomková – Žegklitz 1988). V obou těchto rozsáhlých prostorech nebyly nalezeny žádné přímé ani nepřímé doklady, z nichž by bylo možno usuzovat na existenci předvladislavské parkánové zdi či parkánového tělesa.

Stará karlovenská parkánová hradba v jižní frontě hradu neumožňovala ani zřízení střeleckého ochozu, ani svou malou šíří nemohla příliš úspěšně vzdorovat případnému dělostřeleckému ostřelování. Byla proto z vnitřní strany zesílena přízdívkou tak, že po této úpravě odpovídala mocností zdíva zhruba zmíněné nové hradbě severní. Zesilující plenta byla v základových partiích zjevně z úsporných důvodů místy vylehčena oblouky (obr. 13). Dřevěný střelecký ochoz je na tomto úseku hradby doložen k roku 1568, kdy byl jeho stav již špatný (Vilímková – Kašička 1973, 7).

Výrazné přestavby se dočkala i brána v parkánové zdi. Její zesílené zdivo prolamovaly dva portály. V úplnosti se dosud zachovala branka pro pěší s charakteristickou pozdněgotickou profilací ostění, rámovaná vpadlinou pro padací most. Z velké brány ušetřily renesanční úpravy pouze fragment spodní pravé části. Pozdněgotická brána nemusela mít pouze kulisovou podobu. Západní část zdi východního vystupujícího křídla Lobkovického paláce obrácené do ulice je ve spodní části nejspíše pozdněgotického původu. Buď se může jednat o boční stěnu původně věžovité brány, anebo o oddělení vlastního prostoru parkánu od vstupní komunikace. Tato druhá možnost se jeví o něco pravděpodobnější vzhledem k tomu, že na opačné straně v této funkci stále existovala severní boční zeď bývalého raněgotického předbraní.

Součástí pozdněgotického obranného systému východního konce Pražského hradu se stal i mohutný barbakán, dosud částečně dochovaný, který byl založen již mimo plochu dnešního Lobkovického paláce. Při jeho stavbě došlo i k úpravě a prohloubení příkopu před parkánovou hradbou.

Nejmłodším článkem zděného opevnění východní části hradního areálu se stala renesanční brána, předložená před vnější líc parkánové hradby do příkopu. I sám fakt její výstavby se zdá potvrzovat uvedenou hypotézu o kulisovém charakteru brány vladislavské. Stavba započala v roce 1568 a již následujícího roku byla hotova (Vilímková – Kašička 1973, 7). Nelze vyloučit, že tato Wolmutova stavební činnost představovala jen úpravu a přestavbu starší, z konce čtyřicátých let pocházející stavby; interpretace písemných zpráv (Vilímková – Kašička 1973, 7) však není jednoznačně možná. Bosované průčelí nové brány má oba portály (velký i branku pro pěší) lemované vpadlinami pro padací most, dokládajícími trvání vojenské funkce příkopu. Severní boční zeď se přiložila částečně k zadržované pozdněgotické brance pro pěší, nový portál v zadní stěně má podstatně větší rozměry než pozdněgotický, který mu předcházel. Směrem k jihu postřelování parkánové hradby v úrovni přízemí umožňovaly dvě střílny se široce se rozevírajícími špaletami.

Výstavbou renesanční brány za císaře Maxmiliána se komplikovaný vývoj zděného opevnění v prostoru Lobkovického paláce uzavřel. Příkop mezi branou a barbakánem plnil ještě nějaký čas svou funkci, definitivně ho zavezli při stavbě jižního vystupujícího křídla paláce.

1.7. OSÍDLENÍ 12.–13. STOLETÍ

Výstavbou kamenného opevnění byl areál Hradu v těchto místech jednoznačně vymezen a v dalším průběhu věků se již neměnil. Pro osídlení byl zpočátku nevhodný. Terén byl velmi svažité a až do vyrovnání sloužil jako smetiště. Odpad se vršil v podobě hromad v celé jižní polovině městiště paláce. Podél hradby sestával z vrstev jílovitého charakteru, v prostoru velkého nádvoří měly jeho zkoumané partie hnojivý charakter s množstvím organických zbytků (především vrstvy 243, 290). Kromě primárně odpadních vrstev se deprese za hradbou zanašela také splachy ze situací situovaných výše a pravděpodobně také lokálními sesuvy těchto vrstev po svahu dolů. Odpadové vrstvy obsahovaly obrovské množství keramiky, dosud z převážné části nezpracované; na základě zdokumentovaného materiálu je však možno ho datovat (a tím i zmíněné souvrství) do období 2. poloviny 12. a 1. poloviny 13. století, tj. do období s kraji zduřelými (ukázka obr. 15), vyskytují se i pro Prahu typické technické misky (Hrdlička 1977, 199–215). V nejvrchnějších vrstvách se vyskytují některé vespělé prvky, nenavazující na domácí tradici jako jsou kameninové miniatury (obr. 15:18) či přímé okraje (obr. 15:16), které bychom spojovali s nástupem mladšího horizontu Se-

kanka (Richter 1982). Kromě keramiky se do odpadu dostaly i zlomky dalších předmětů, ať železných jako jsou nože, podkovy (obr. 16:5) či různá kování (obr. 16:9).

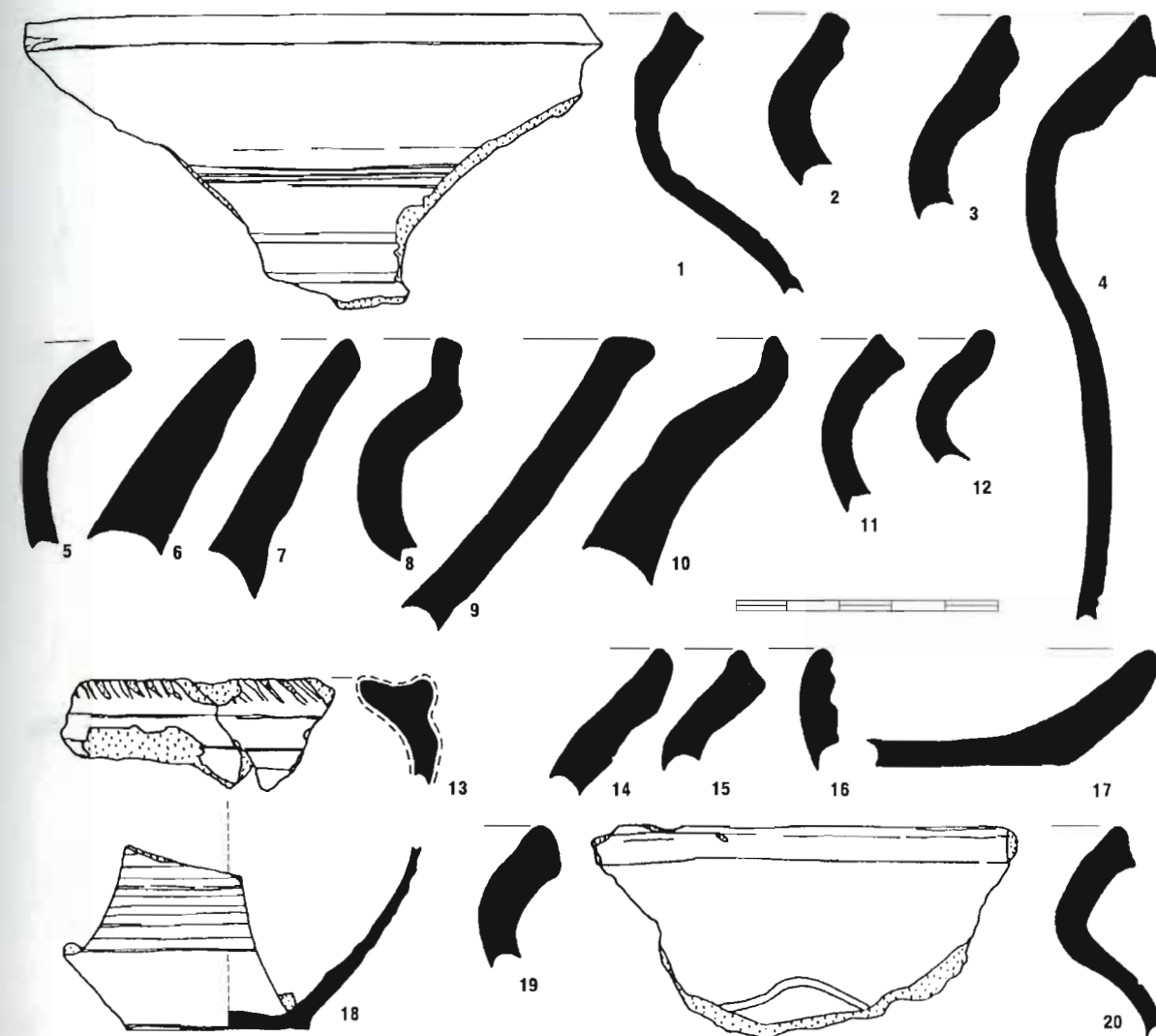
Funkci některých nelze pro zlomkovitost jednoznačně určit (obr. 16:3). Mezi honosnější nálezy můžeme zařadit zkorodovaný štitkový bronzový prsten (obr. 17:1). Zajímavé jsou i zlomky skla. Častěji u nás zaznamenáváme výskyt skleněných kroužků, i když jejich interpretace zůstává nejasná (Černá 1981, 393–397). Vzhledem k velikosti námi nalezených exemplářů můžeme vyložit, že by se mohlo jednat o prsteny (obr. 18:4, 5, 8, 16). Dva střepy pocházejí z dutého skla, jeden ze dna blíže neidentifikovatelné nádoby (obr. 18:13). Vedle nálezu z čp. 48 – Starého probostství (Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986, 117–126) – jsou to zatím nejstarší nálezy dutého skla nejen na Hradě, ale v podstatě i v Čechách (Borkovský 1969; Hejdová – Frýda – Šebesta – Černá 1983, 243–266).

Tedy běžné, ale vzhledem k možnosti dochování vyjimečné, jsou předměty z organických hmot. Převážnou část tvoří drobné dřevěné úlomky, odpad z opracování dřevěných předmětů. Identifikovatelné zlomky pocházejí z den či dých vědérek (obr. 19:1, 9) nebo se jedná o prosté dřevěné kolíky (obr. 31:3, 4, 7).⁶ Nalezeny byly též nevelké útržky kůže, které lze klasifikovat jako běžný odpad, fragmenty poškozených výrobků (s dírkami pro šití) a jako tkanice ze šněrovacích bot, někdy se zachovalými uzlíky (obr. 20:4, 22).⁷ Z hnojivých vrstev pochází také největší určený vzorek paleobotanického materiálu.⁸

Pecky a semena dokládají konzumaci vinné révy, švestky, višně, třešně, broskve, ječmene, pšenice, pohanky, lískových a vlašských ořechů, malin a ostružin. Překvapením je identifikace fragmentu skořápky importovaného, nejspíše tropického ořechu.

Povrch smetištních vrstev se stabilizoval kolem kóty 241,5 m n.m. v jižní polovině velkého nádvoří, severněji byl tvořen rozpadlým valovým opevněním nejstarší a nejmladší fáze. Vznikl tak rovný, ale svažité areál. V této úrovni bylo zachyceno první souvislé vrcholně středověké osídlení. Souvisleji bylo zkoumáno v jižní polovině velkého nádvoří (Frolík 1987, 98–116) a v nově hloubených sklepech pod jihozápadním nárožím paláce. Věnujme nejprve pozornost objektům na velkém nádvoří (obr. 21), kde byly zachyceny ve dvou horizontech (série profilů F3–8, F11, F20, F22). Ke staršímu horizontu náležejí objekty 4 a 8. Objekt 4 je zahloubený, přibližně obdélníkového tvaru o rozměrech 2 x 1,6 m. Východní a částečně i jižní strana byla olemována nasucho kladenou zdí z opukových kamenů. Objekt byl oproti okolnímu terénu zahlouben o 7–10 cm. Podlahu tvořil pouze ulehlý povrch předchozích vrstev (obr. 21). Objekt 8 je znám jen fragmentárně. Zachycena byla zčásti západní a jižní stěna, tvořená podezdívkou z kamenů nasucho, dochovaná do výše jediného řádku. Lícovány byly pouze na interiérové straně. V něm se dochovala litá maltová podlaha. Stopy otopného zařízení zachyceny nebyly, ovšem z celé plochy známe jen část. Jižní stěna se dochovala v délce 2,5 m, západní 1,7 m (obr. 21).

K mladšímu horizontu náleží pouze jediný objekt (OBJ. 1; obr. 21). Jde o část domu na masívní nasucho kladené podezdívce z opukových kamenů. Zkoumána mohla být část jižní a východní stěny. V interiéru byla zachycena podlaha tvořená tenkou vrstvičkou žlutého až hnědého ulehlého písku. U východní zdi se dochovaly pozůstatky otopného zařízení v podobě nepravidelné oválné plochy o rozměrech 1,3 x 0,9 m z plochých opukových kamenů. Na jižní straně ležel trám o délce 1 m, a to rovnoběžně s delší osou objektu. Opukové kameny pokrývala vrstva spáleniště s mazaníci a uhlíky. Můžeme důvodně předpokládat, že jde o rozrušené pozůstatky pece.

Obr. 15: Výběr keramiky z vrstev 2. poloviny 12. století až 1. poloviny 13. století. Číslo 18 kamenina, ostatní hrnčina. Prerušovaná čára po obvodu profilu značí glazuru. Kresba J. Frolík, M. Justová.

Abb. 15: Auswahl von Keramik aus Schichten der 2. Hälfte des 12. Jahrhunderts bis 1. Hälfte 13. Jahrhundert. Nr. 18: Steingut, sonst Keramik. Strichlinie bezeichnet glasierte Stellen. Zeichnung J. Frolík, M. Justová.

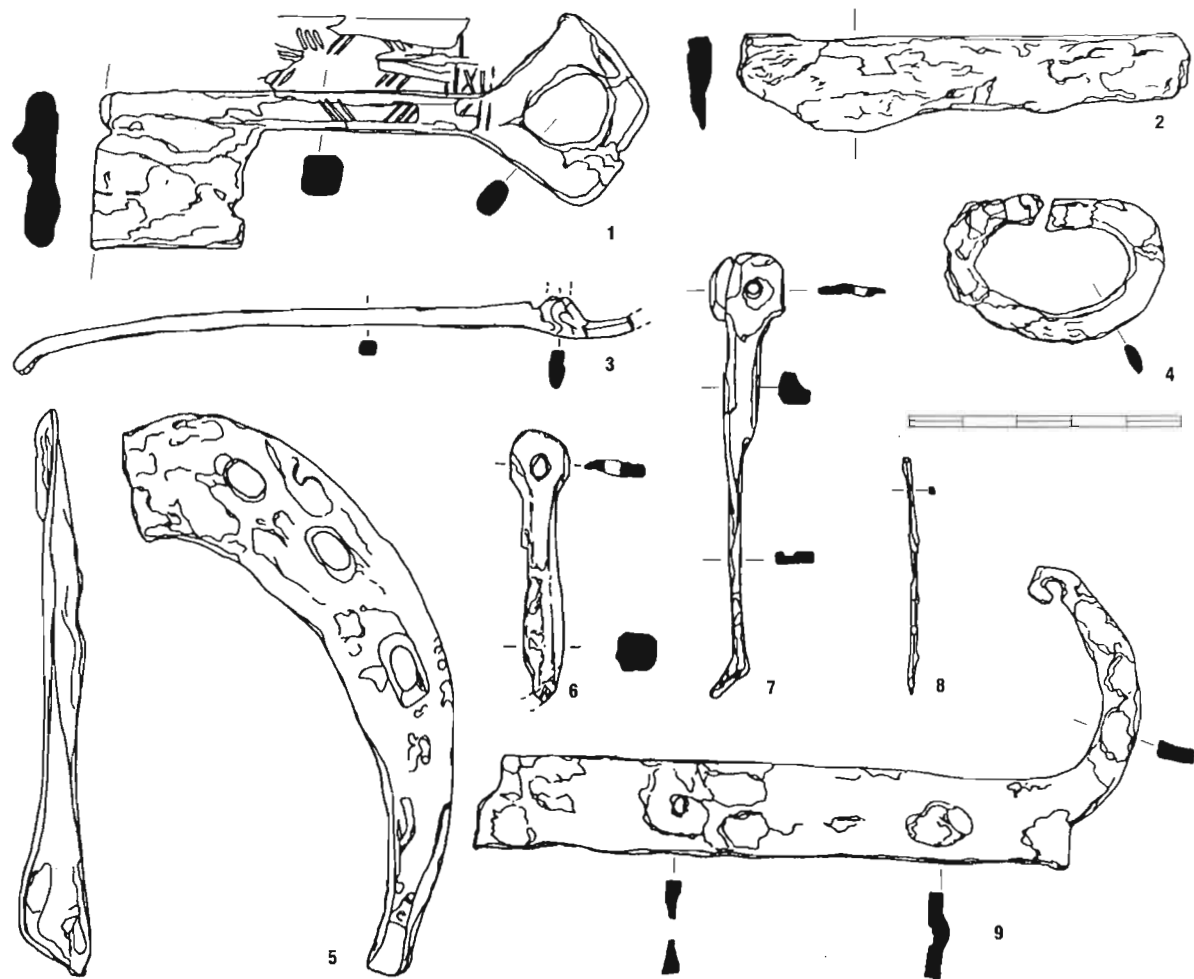
Ve východní části dvora byly zachyceny pozůstatky zahloubeného objektu (OBJ. 8/83) (obr. 21). Známe z něho část severní stěny – zídka, stavěné nasucho z opukových kamenů, pravděpodobně podezdívky nebo obezdívky zahloubené části interiéru. Zahloubení činilo minimálně 0,5 m, tj. dochovanou výšku zdi. Dokumentovaný délkový rozměr činí 2,6 m. O interiéru a jeho vybavení výzkum informace nezískal, prostor byl zničen při renesanční přestavbě paláce. Vzhledem ke stratigrafické situaci nelze také zjistit, náleží-li objekt ke staršímu či mladšímu horizontu. Ve východní části dvora byly na profilech (F3, F20, F22) zjištěny situace, které mohou být pozůstatkem dalších obytných objektů, ovšem situace nebylo možno zkoumat plošně a tudíž není jednoznačné rozhodnutí možné.

Poslední zjištěný objekt této epochy na velkém nádvoří byl ve fragmentu zachycen u severní nádvoří zdi (sonda F 9/84). Šlo o část zdi z opukových kamenů na maltu s jamkou po vyhnílé nosném(?) trámu, zazděném již v době stavby. Zdá se, že objekt (OBJ. 4,5/84) byl hrázděný. Interiér nebyl sondáží zachycen.

⁶ K nálezům dřeva ze středověkého kontextu např. Frýda 1983 s další literaturou.

⁷ K nálezům kůže např. Klápště 1983, kde je i další literatura.

⁸ Rozbory provedl RNDr. Z. Dohnal; výsledky jsou uloženy ve středověkém oddělení ARÚ ČSAV Praha.

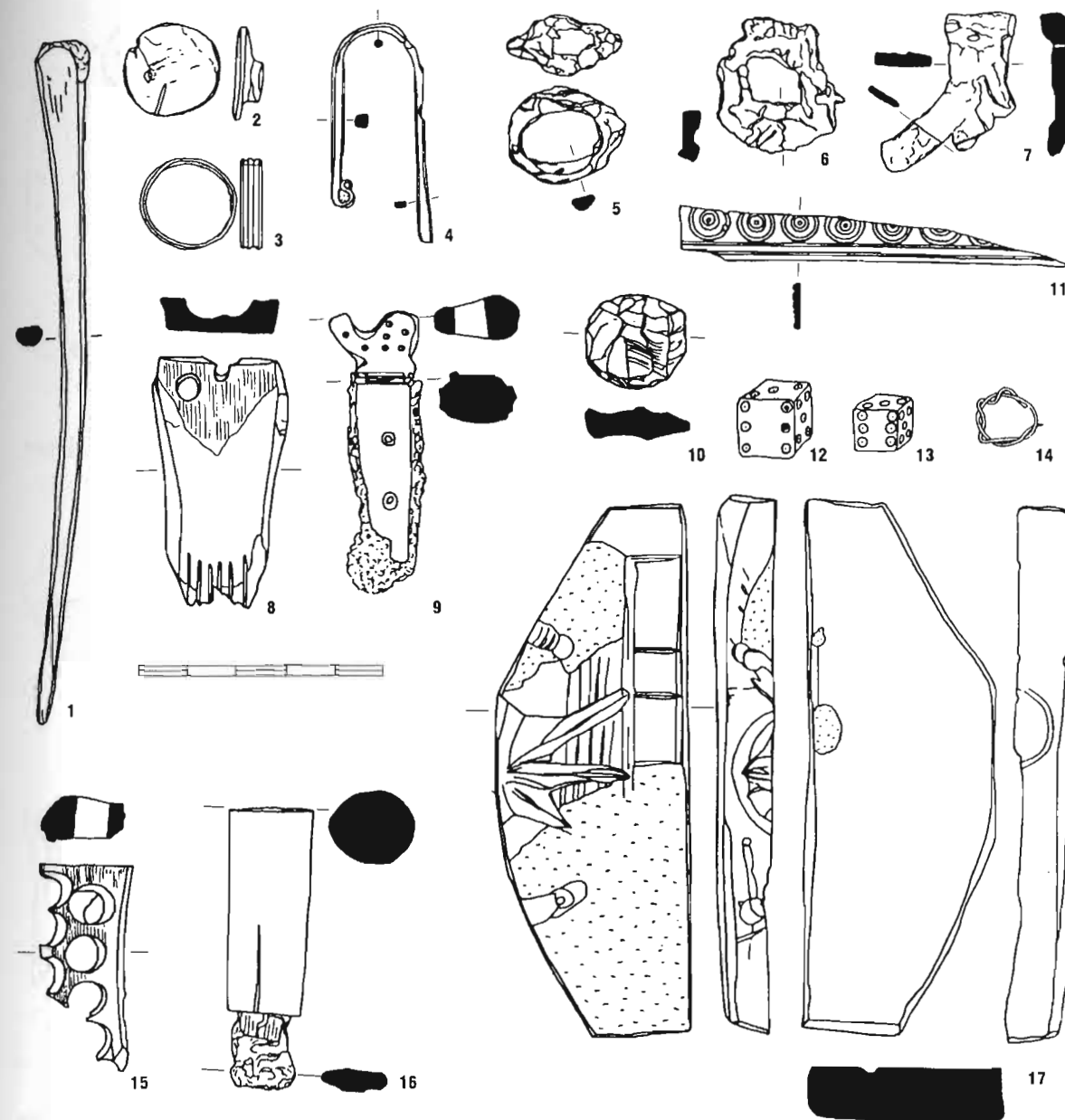

Obr. 16: Výběr železných předmětů 12.–13. století. (1) klíč, rytý ornament nakreslen rozvinutý; (2) nůž; (4) přezka; (5) podkova; (6) udidlo(?); (8) jehla(?); (3, 7, 9) funkčně neidentifikovatelné. Kresba J. Frolík, M. Justová.

Abb. 16: Auswahl von Eisengegenständen aus dem 12.–13. Jahrhundert. (1) Schlüssel, Ritzverzierung; (2) Messer; (4) Schnalle; (5) Hufeisen; (6) Trense(?); (8) Nadel(?); (3, 7, 9) nicht bestimmbar. Zeichnung J. Frolík, M. Justová.

V prostoru nově hloubeného sklepa byly zkoumány dva větší fragmenty staveb. Stratigraficky mladší byl zachycen na profilu (řez A1). Byl zahlouben do okolního terénu 30–70 cm (OBJ. A). Z okraje známe jen fragment východní stěny, u které se nacházela destrukce kamenné pícky o rozměrech 80 x 65 cm, poněkud lépe čitelná byla západní stěna pícky, východní u stěny objektu byla zcela destruovaná (obr. 2:5, 22:13). Vzhledem k možnostem výzkumu známe jen neúplné rozměry objektu (2,2 x 1,5 m). Lze ho klasifikovat jako polozemnici. Jen o něco málo mladší byl fragment nasucho kladené podezdívky (OBJ. B) srubové stavby. Známe jižní a východní stěnu, vzhledem k dokumentovanému stavu nelze vyloučit, že stavba měla dvě fáze. Nedochoval se interiér stavby a ani původní úroveň podlahy. Dochované rozměry činí 2,2 x 2,5 m (obr. 2:2).

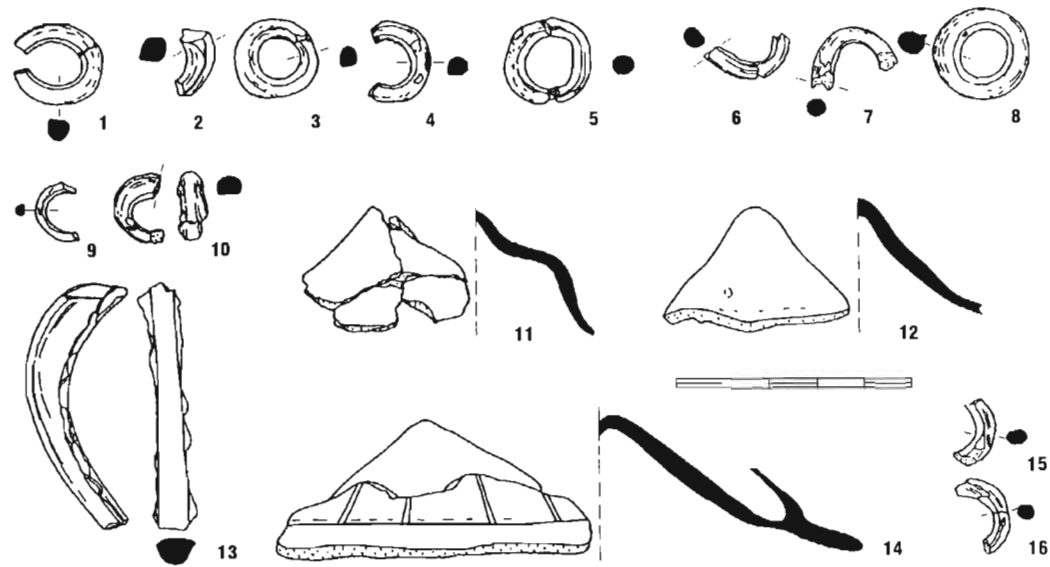
Stratigraficky spíše ke staršímu horizontu náleží fragment opukové zdi nasucho, lomený v tupém úhlu k jihu (obr. 2:6). Není zřejmé, k jakému objektu by měl náležet. Vzhledem k terénní situaci není pravděpodobné, že by celý interiér, rozkládající se na jih od zdi, zanikl (např. sesuvem po svahu dolů), ale jeho stopy zachyceny nebyly. Jde snad spíše o tarasní zídku, ale interpretace zůstává nejistá. Stopami dalších staveb stratigraficky téhož stáří je několik kůlových jamek (KJ 8,

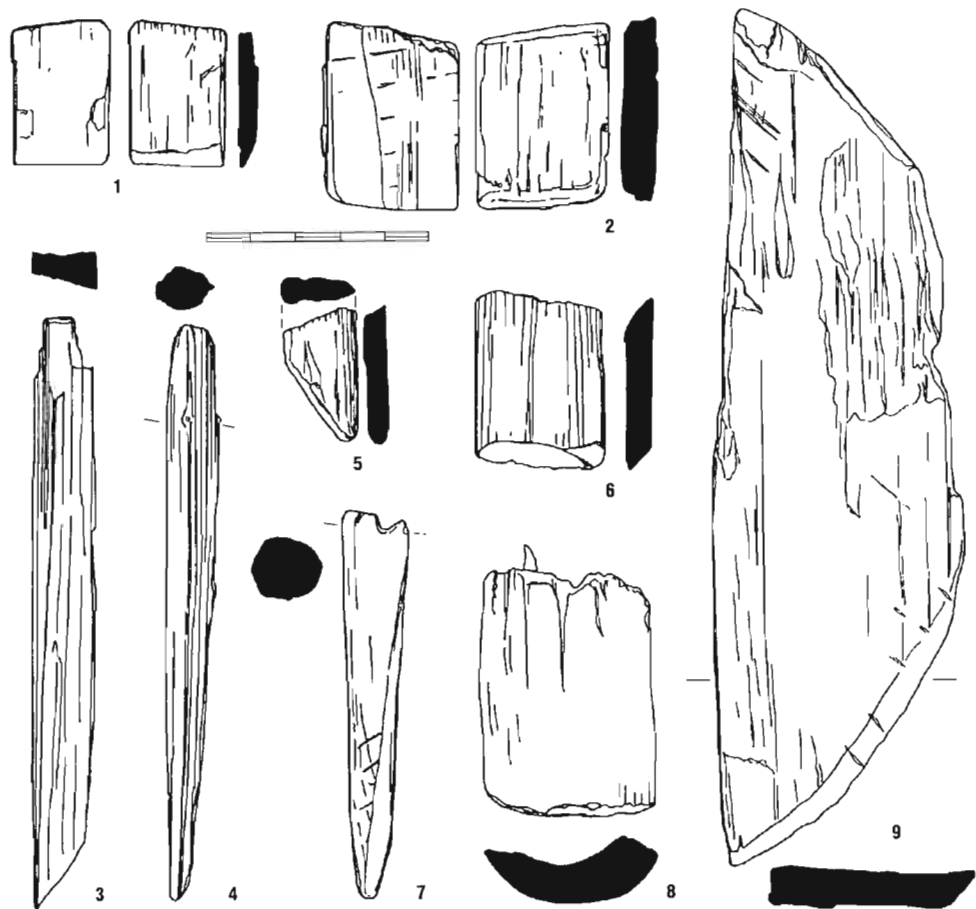
Obr. 17: Výběr předmětů 12.–13. století z kosti, bronzu a kamene. (1, 8, 9, 11–13, 15, 16) kost; (2–7, 14) bronz; (10, 17) kámen. (1) stylus; (2) nýt(?); (3, 5) prsteny; (6) přezka; (7) ozdobné kování; (8) fragment tkacího hřebene; (9, 16) rukojeti; (10) křesací kámen; (12, 13) hrací kostky; (14) drát; (15) výrobní odpad; (17) odlévací forma. Kresba J. Frolík, M. Justová.

Abb. 17: Auswahl von Knochen-, Bronze- und Steingegenständen aus dem 12.–13. Jahrhundert. (1, 8, 9, 11–13, 15, 16) Knochen; (2–7, 14) Bronze; (10, 17) Stein. (1) Stylus; (2) Niete(?); (3, 5) Fingerringe; (6) Schnalle; (7) Zierbeschlag; (8) Fragment eines Webkamms; (9, 16) Handgriffe; (10) Feuerzeug; (12, 13) Spielsteine; (14) Draht; (15) Produktionsabfall; (17) Gußform. Zeichnung J. Frolík, M. Justová.

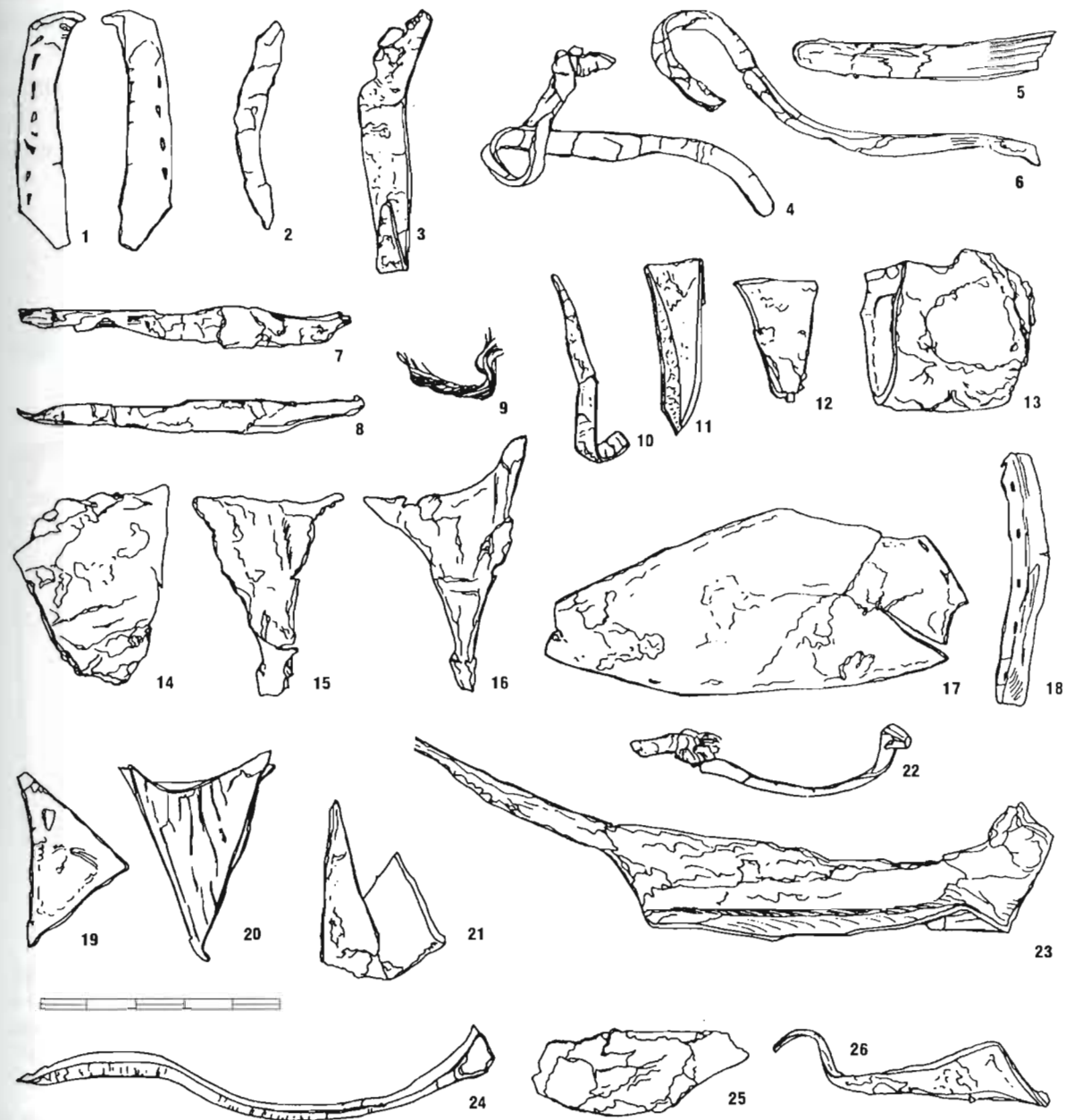

Obr. 18: Výběr předmětů ze skla, 12.–14. století. (1–10, 15, 16) kroužky; (11–14) duté sklo. Kresba J. Frolík, M. Justová.
 Abb. 18: Auswahl von Glasgegenständen, 12.–14. Jahrhundert. (1–10, 15, 16) Ringe; (11–14) Hohlglas. Zeichnung J. Frolík, M. Justová.

Obr. 19: Výběr předmětů ze dřeva, 12.–13. století. Kresba J. Frolík, M. Justová.
 Abb. 19: Auswahl von Holzgegenständen, 12.–13. Jahrhundert. Zeichnung J. Frolík, M. Justová.

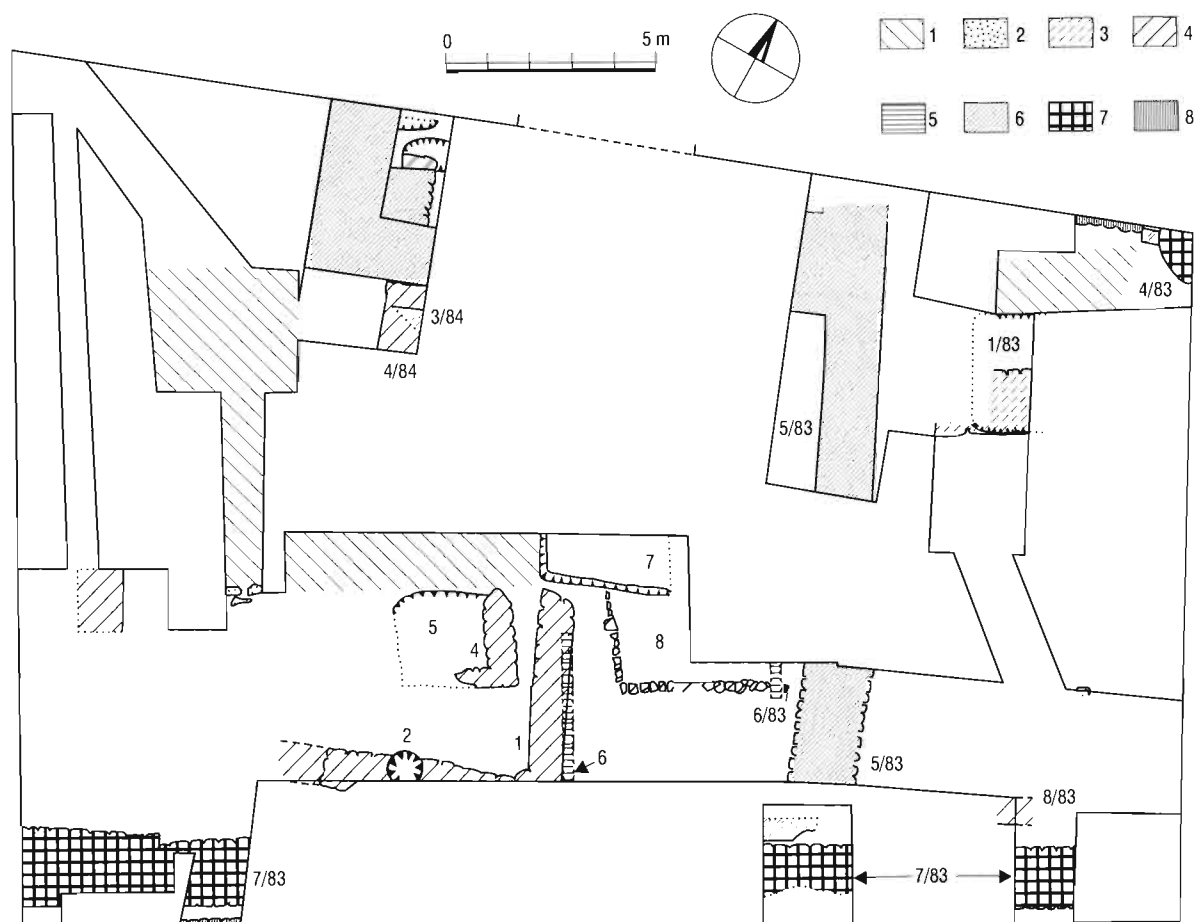

Obr. 20: Fragments kůže (1–8, 10–26) a provázku (9). Kresba J. Frolík, M. Justová.
 Abb. 20: Lederfragmente (1–8, 10–26) und Seil (9). Zeichnung J. Frolík, M. Justová.

7). Stopou ještě staršího horizontu je několik dalších kůlových jamek (KJ 9–14, 16–19) a jam (OBJ. 9, 11, 12).

Na základě dosud zpracovaného, dostatečně reprezentativního vzorku keramiky (Frolík 1987) je možno všechny popsané objekty datovat do druhé poloviny 13. století. Keramiku lze přiřadit k horizontu, dosud nejlépe reprezentovanému souborem z lokality Hradištko-Sekanka (Richter 1982). Nacházíme zde nejen keramiku vycházející ze starších domácích tradic (obr. 23:1, 3; 25:5), ale i početný vzorek, nesoucí nové impulsy, jak ve výzdobě – červené malování (obr. 23:9; 24:12; 25:6), tak i nové keramické tvary – konvice s výlevkou (obr. 24:8), hrnce s přímými okraji

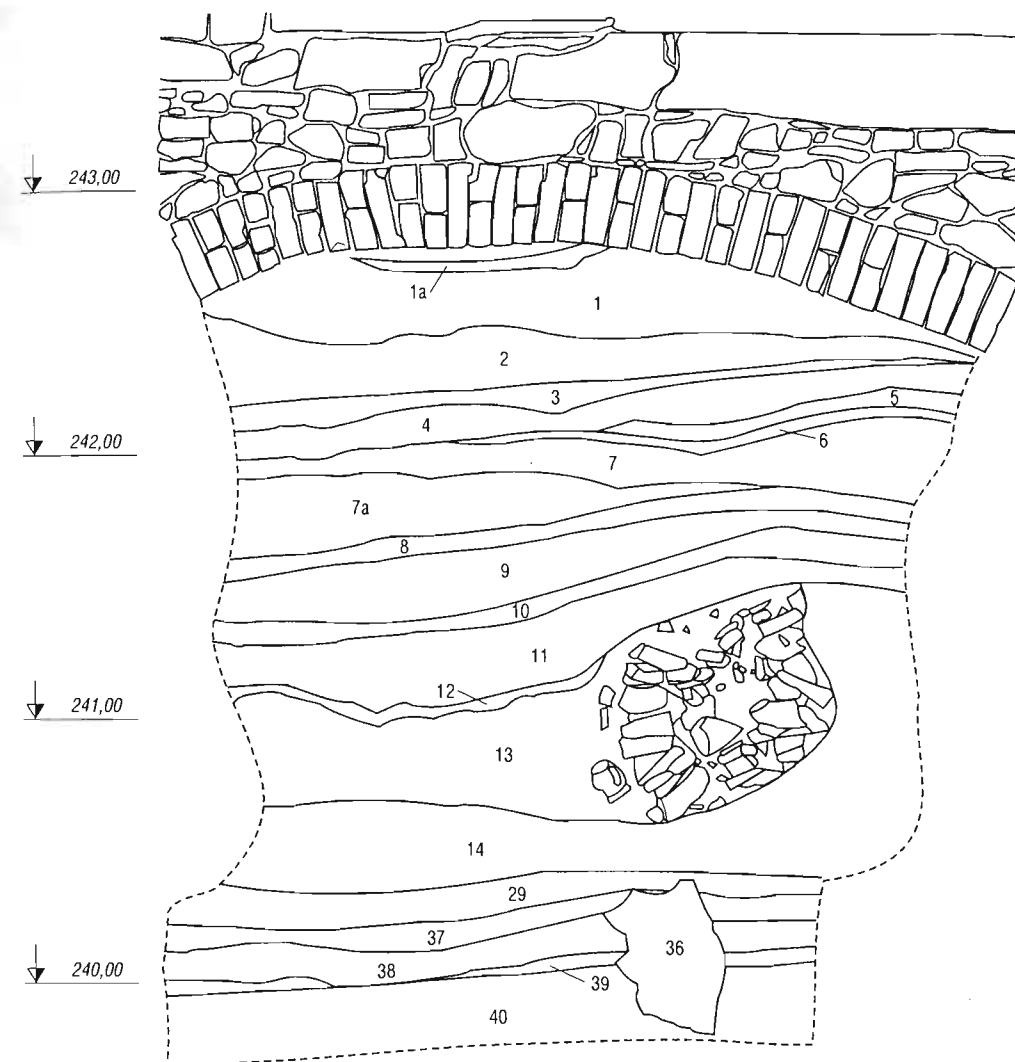
(obr. 24:3; 25:2), mísy (obr. 23:5; 24:13; 25:4) a hrnce s neuměle působícími uchy (obr. 24:4; 25:7). Některé zlomky jsou glazované (obr. 23:8; 25:8), převážná část z nich je s největší pravděpodobností importovaná jako např. fragment žlutě glazované nádoby s nalepovanými modře polévanými malinami (obr. 23:8). Domácího původu jsou naproti tomu fragmenty s hlazenou „pravěkou“ úpravou povrchu (obr. 23:13), nalázané na jiných pražských výzkumech (Pavlu 1971) a i na některých mimopražských lokalitách (Hejna 1983, 383, 416), soubor z Lobkovického paláce patří k početně největším u nás.

Obr. 21: Situace archeologického výzkumu na velkém nádvoří paláce. (1) zachycený rozsah valu 1. fáze; (2) destrukce čelní plentý(?) valu 1. fáze; (3) čelní plenta valu 3. fáze; (4) stavby a objekty z 2. poloviny 13. století; (5) stavby a objekty 14. století; (6) gotická zdíva (14.–15. století); (7) zdíva přestavby 1546–1554; (8) stojící renesanční zdíva. Kresba J. Frolík.

Abb. 21: Lageplan der Ausgrabung auf dem großen Palasthof. (1) Wall der 1. Bauphase; (2) Schutt von der Steinblende(?) des Walls der 1. Bauphase; (3) Blende des Walls der 3. Bauphase; (4) Bauten und Objekte aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts; (5) Bauten und Objekte des 14. Jahrhunderts; (6) gotische Mauern (14.–15. Jahrhundert); (7) Mauern aus dem Umbau von 1546–1554; (8) Renaissance-mauern. Zeichnung J. Frolík.

Mnohem zajímavější je interpretace objektů. Objekty 1 a 8 je možno označit za obytné, vzhledem k existenci otopného zařízení či užití lité maltové podlahy, v dřevěné stavbě nejstarší známé na Hradě (Frolík 1987). U některých nelze funkci vzhledem k fragmentárnímu dochování určit (OBJ. 8/83, B), ale obytnou můžeme s jistou pravděpodobností předpokládat (hrázděný objekt 4, 5/84). Dva objekty (OBJ. 4, A) byly nesporně výrobní povahy a vzájemně funkčně propojené. Přímou v destrukci pícky v objektu A byla nalezena poškozená odlévací forma z kamene (obr.

Obr. 22: Profil A1 se stratigií vrstev v jihozápadním nároží paláce. Vrstva 13 je výplň polozemnice s destrukcí pícky, 2. polovina 13. století. Kresba J. Durdíková.

Abb. 22: Schnitt A1 mit eingezeichneten Schichten in der Südwestecke des Palasts. Nr. 13: Verfüllung des Grubenhauses mit Ofenschutt, 2. Hälfte 13. Jahrhundert. Zeichnung J. Durdíková.

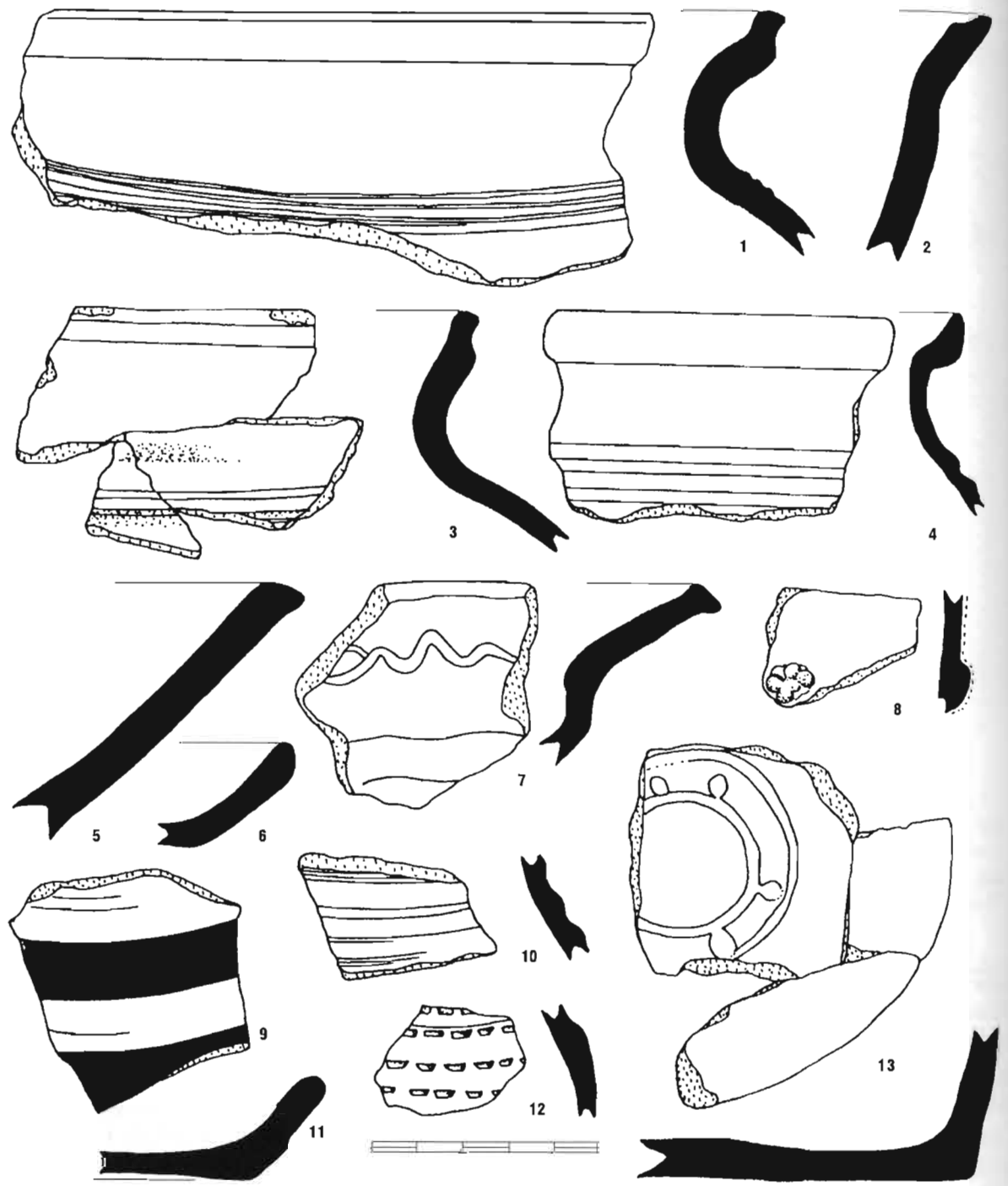
17:17). Určit jaký předmět byl odléván vzhledem k poškození nelze, ale nezdá se být pravděpodobné, že by se jednalo o pouhou nezdobenou tyčinku, jak naznačuje pečlivost opracování a složitost licích a odzdušňovacích otvorů. V objektu 4 byly nalezeny fragmenty poškozených bronzových předmětů (obr. 17:2, 4) či zcela amorfní úlomky plechů a dalších neidentifikovatelných předmětů. Lze předpokládat, že sloužily jako surovina k přetavení a výrobě nových předmětů, jak to známe z Prahy i odjinud (Hrdlička 1977, 199–215). Výrobní charakter podtrhuje i kostěná rukojeť, nejspíše nástroje (obr. 17:16).

Máme tak před sebou první nesporný doklad zpracování bronzu přímo na Hradě.⁹ Nálezů dokládajících řemeslnickou činnost postupně přibývá¹⁰ a vyvracejí se tak některé vžitě představy o Hradu jako čistě konzumním prostředí. Kromě práce s bronzem můžeme v areálu paláce doložit i opracování parohu, jak naznačuje odpad z této výroby (obr. 17:15). Zlomek tkacího hřebenu dokládá

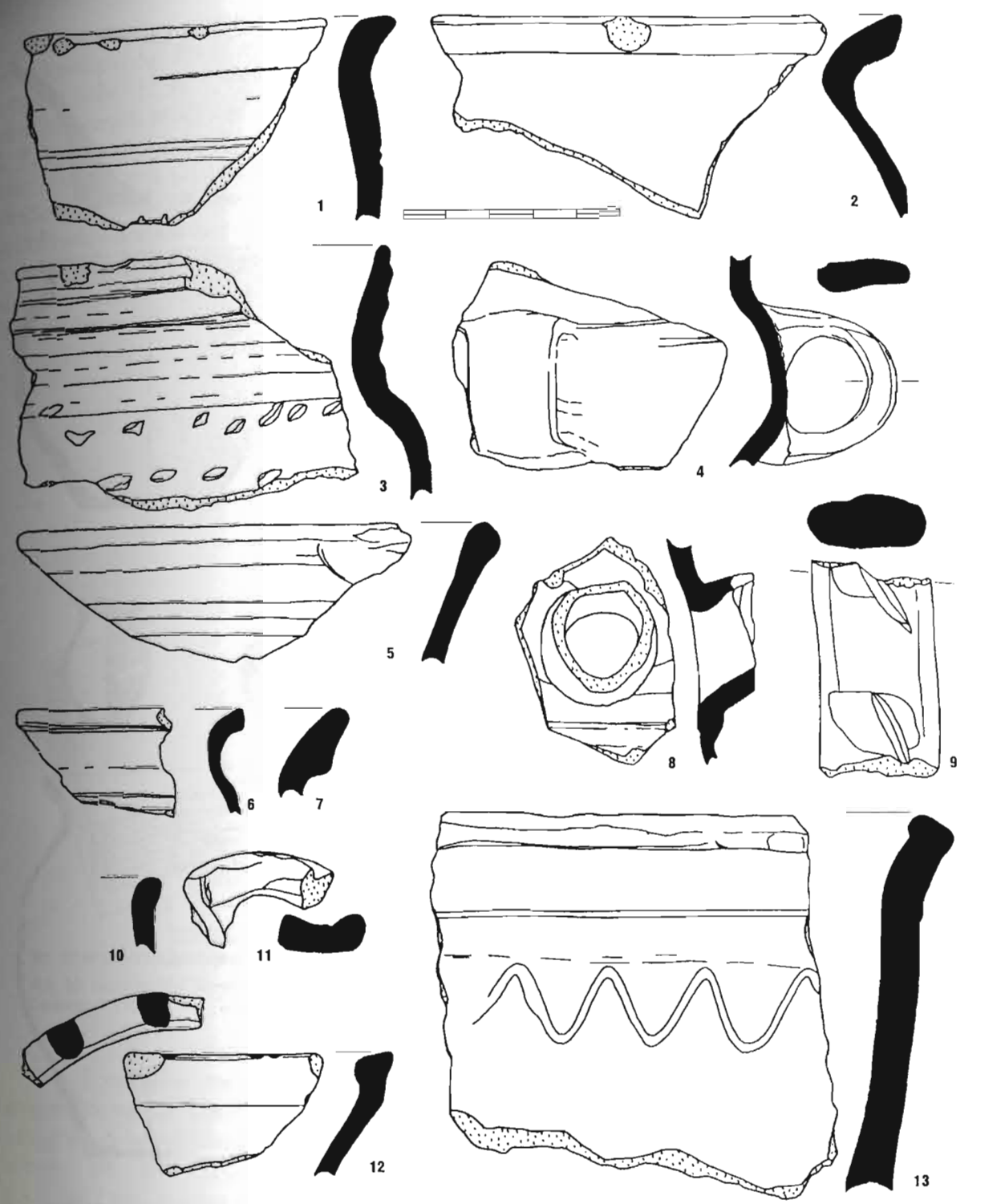
⁹ Nálezy z jiných výzkumů nejsou tak prokazatelné, viz Borkovský 1969.

¹⁰ Např. nálezy z výzkumu na Jiřském náměstí, Boháčová - Frolík - Tomková - Žegklitz 1988.

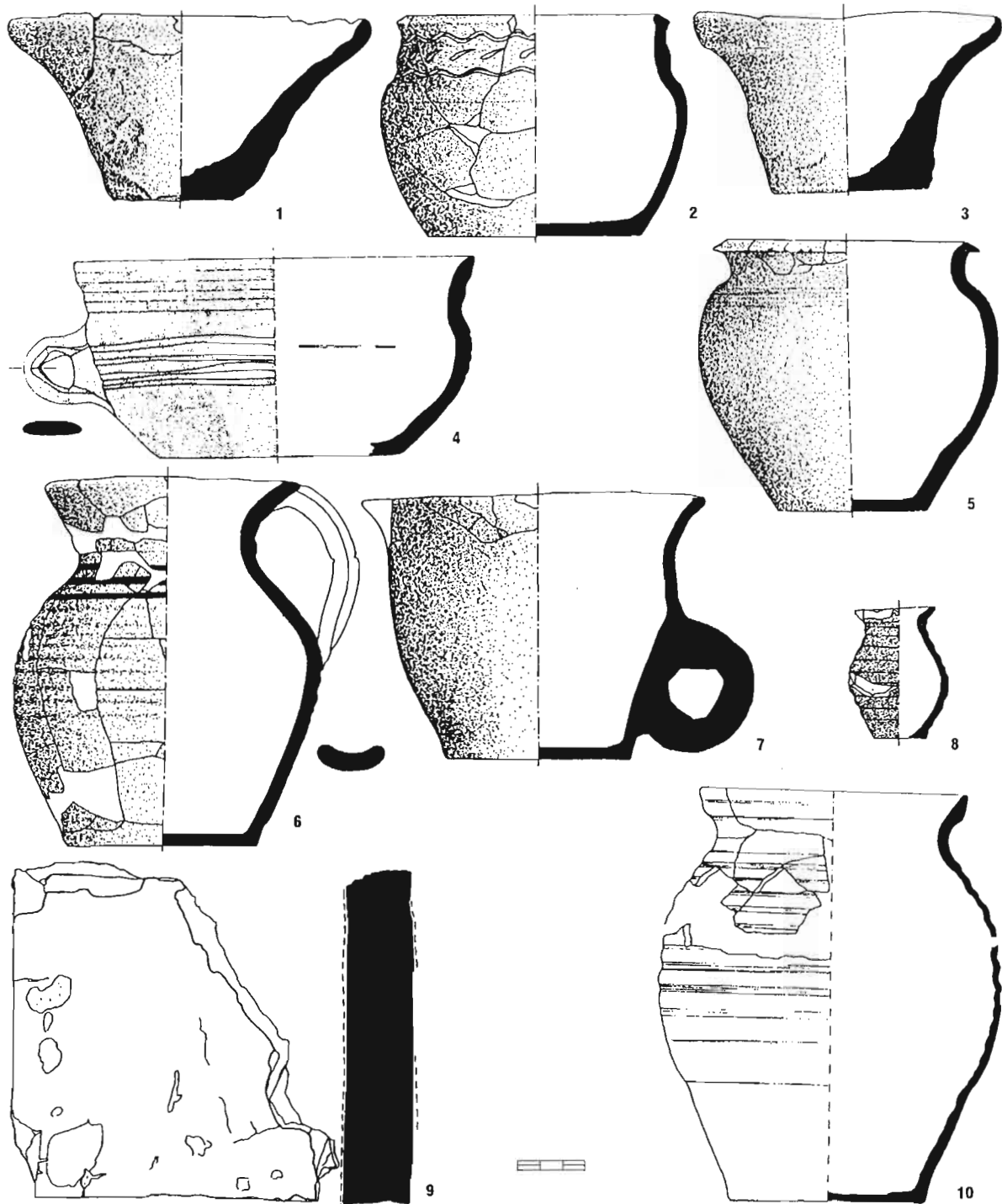
tkaní (obr. 17:8) stejně jako síťovací jehla pletení sítí či nějakých podobných tkanin (Kostelníková 1973, 680–682).

Obr. 23: Výběr keramiky 2. poloviny 13. století. Červené malování znázorněno černě, přerušovaná čára po obvodu profilu značí glazuru. Kresba M. Justová, J. Veselka.
 Abb. 23: Auswahl von Keramik aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Schwarz: rote Bemalung, strichliert: Glasur. Zeichnung M. Justová, J. Veselka.

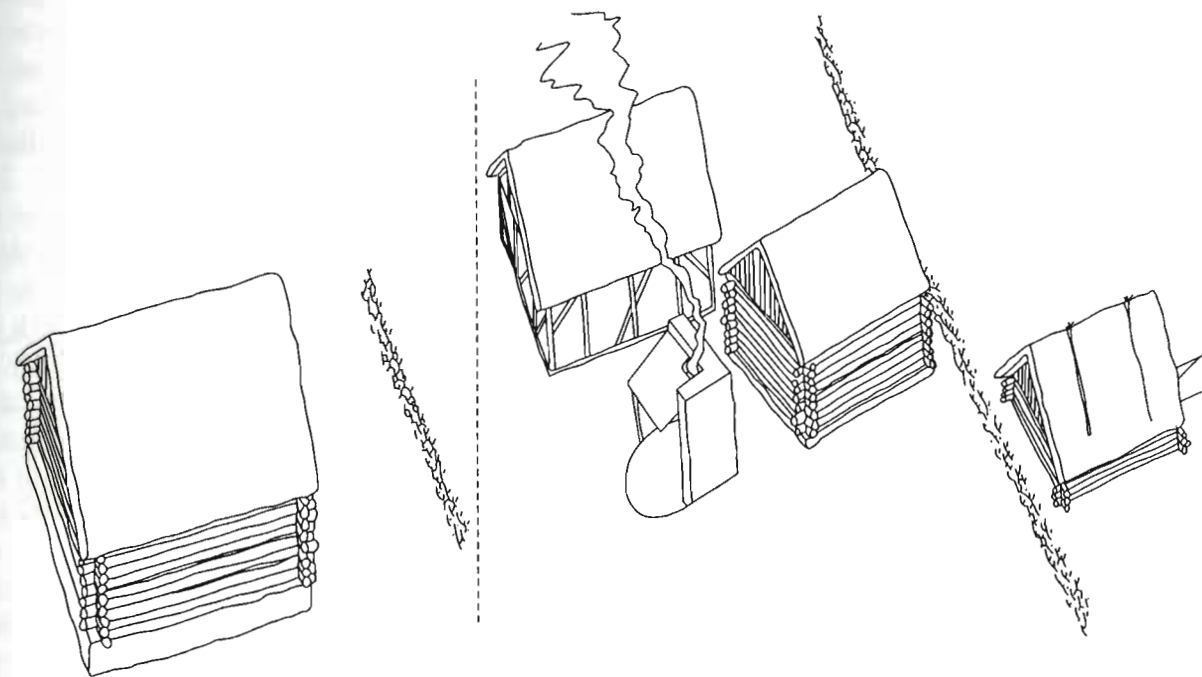
Obr. 24: Výběr keramiky 2. poloviny 13. století. Červené malování znázorněno černě. Kresba J. Frolík, M. Justová.
 Abb. 24: Auswahl von Keramik aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Schwarz: rote Bemalung. Zeichnung J. Frolík, M. Justová.

Obr. 25: Keramika 13.–14. století. (4) bíle malováno; (6) na podhrdlí červené malování; (8, 9) vně glazováno. Kresba J. Durdíková, J. Frolík, M. Justová, H. Pospíšilová.

Abb. 25: Keramik aus dem 13.–14. Jahrhundert. (4) weiße Bemalung; (6) rote Bemalung auf den Schultern; (8, 9) Innenglasur. Zeichnung J. Durdíková, J. Frolík, M. Justová, H. Pospíšilová.

Životní obzor a potřeby tehdejších lidí dokládají nálezy dalších drobných předmětů z kostí – hrací kostky (*obr. 17:12, 13*), stylus (*obr. 17:1*), kamene – křesací pazourek (*obr. 17:10*) a bronzu – prsten (*obr. 17:3*), kování, pravděpodobně z knihy či nějaké malé schránky (*obr. 17:7*). Sortiment železných předmětů zůstal týž jako v předchozím období (nože, podkovy apod.) (*obr. 16:1, 2, 7, 8*). Upozornit bychom chtěli na rytím zdobený železný klíč (*obr. 16:1*) a železnou jehlu(?) (*obr. 16:8*), která vzhledem k tomu, že je málo zkorodovaná, musí být vyrobena z nezvykle kvalitního materiálu. Oba posledně jmenované předměty pocházejí také z výplně objektu 4. Odjinud se do vrstev dostala část dlaždice se špinavě zelenou polevou, v původním uložení na Hradě nikde nedochovaná (*Borkovský 1969*), stejně jako masivní cihla, indikující nejstarší doložené užití v hradním areálu. Sklo zastupují převážně prosté kroužky (*obr. 18:2, 3, 6, 7, 9, 10*), zastoupeno je i duté sklo, přičemž záhadou zůstává část jakéhosi víčka (?; *obr. 18:11*).

Obr. 26: Hmotová rekonstrukce objektů 2. poloviny 13. století na velkém nádvoří. Vpravo 1. fáze, vlevo 2. fáze. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 26: Rekonstruktion der Objekte aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts auf dem großen Palasthof. Rechts 1. Bauphase, links 2. Bauphase. Zeichnung P. Chotěbor.

Pokud se máme zamyslet nad urbanistickou skladbou zjištěné zástavby, stojí nám v cestě její fragmentárnost. Přesto se můžeme odvážit některých závěrů. Zdá se, že na městišti paláce bylo několik samostatných parcel, přičemž jedna hranice je fixována až ve svém mladším průběhu kamennou zdí (*obr. 21*) přibližně ve východní třetině velkého nádvoří.¹¹ Ani jeden z popsaných objektů totiž tuto hranici nepřekračuje, přestože se soustřeďují v její blízkosti. Západně od ní se nacházejí objekty 1; 4+5; 8, A a B, východně objekt 8/83 a další neurčitá torza zachycená na profilech. V čele západní parcely stál snad hrázděný dům (OBJ. 4/84), stavby v zadní části parcely mohly představovat hospodářské (výrobní) zázemí. V soudobých písemných pramenech nenacházíme o areálu paláce žádné zprávy (*Vilímková 1974*).

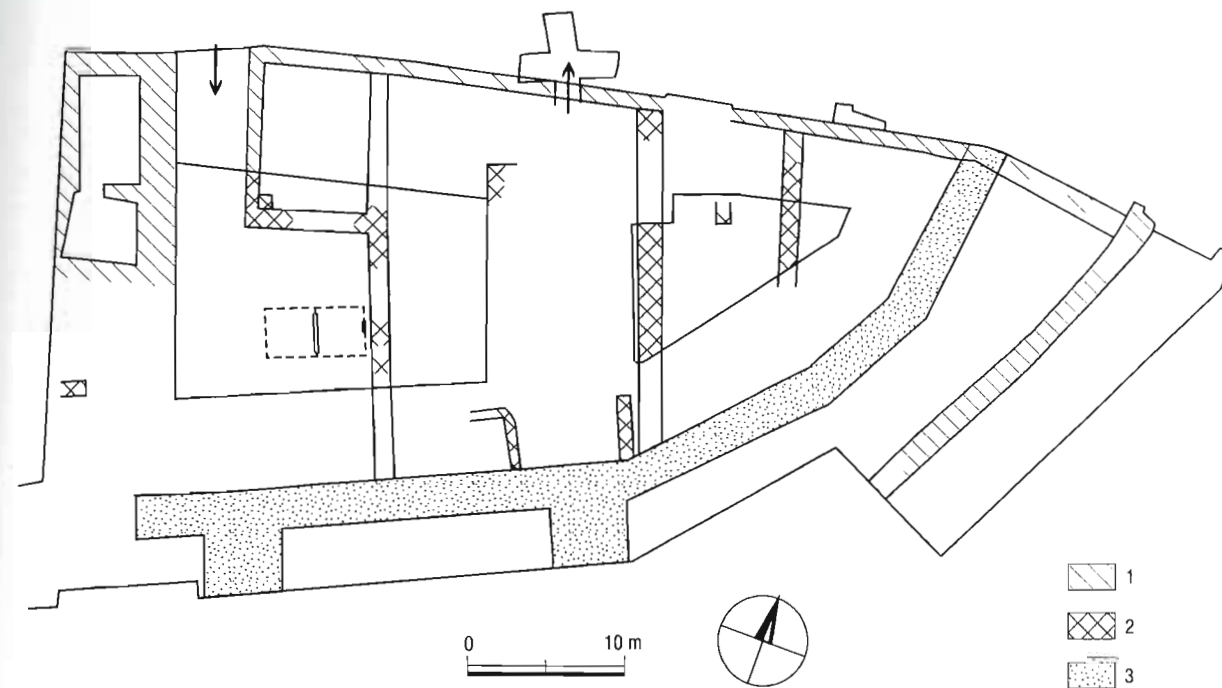
¹¹ Podrobněji viz následující kapitola.

1.8. GOTICKÉ KAMENNÉ DOMY

Od 14. století můžeme na městišti paláce doložit existenci kamenných domů, situovaných převážně při uliční frontě, tj. pod současnou zástavbou, což znesnadňuje jejich poznání. Jak již bylo uvedeno, areál paláce se rozpadal na samostatné parcely. Od 14. století zde byly tři o jednotné šíři 18–19 m. Jejich hranice fixovaly kamenné zdi. Nejlépe byly archeologickým výzkumem poznána zástavba západní parcely (Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1991). Na ní stojící kamenný dům byl orientován delší osou rovnoběžně s Jiřskou ulicí (obr. 27). Dodnes se z něho zachoval valeně zaklenutý obdélný sklep o rozměrech 3,8 x 6,6 m pod severozápadním nárožím paláce. Stáří dalšího, menšího sklepa za ním je po provedené rekonstrukci nejasné. Je opět obdélný (rozměry 4,7 x 3,8 m) a valeně zaklenutý. Komunikace navazuje na první sklep. Východně od sklepů se nacházel průjezd z Jiřské ulice o šíři 4,6 m na dvůr domu a na jeho východní straně byla výzkumem zjištěna přízemní čtvercová místnost o rekonstruovaných rozměrech 8 x 8 m. Vstup byl pravděpodobně na jižní straně, jak nasvědčuje torzo cihlového prahu(?). Během své existence byl dům upravován, jak dokládá mohutný pilíř vezděný do jediného výzkumem přístupného rohu východní místnosti a nesoucí zřejmě křížovou klenbu. S domem pravděpodobně souvisí i zeď zachycená v prostoru jihozápadního nároží paláce, tedy v hloubi parcely za popsány sklepy (obr. 27; 2:10). Vybíhala od západu a byla zděna z velkých hrubě opracovaných kvádrů na maltu a v profilu A4 (obr. 2) bez jakékoliv návaznosti končila. Zdá se, že šlo o konstrukci dosahující značné výše. Funkční interpretace je značně složitá. Může jít o pozůstatek kvalitního hospodářského či provozního objektu, ovšem v kombinaci s nezachovanými dřevěnými částmi. Jinou možnost přináší hypotéza, že by se mohlo jednat o protáhlý pilíř, přistavěný k západnímu obvodu parcely, který by ve vyšších úrovních umožňoval komunikační spojení mezi domem v čele parcely a ochozem hlavní hradby. Nejméně reálnou možností je úvaha, považující odkryté zdivo za součást nějakého vnitřního zařízení domu, který by sahal až k románské hradbě. Jeho dispozice by se podobala obrácenému písmenu L s průjezdem uprostřed kratšího ramene. Výzkum však nepotvrdil existenci obvodové zdi domu v úseku mezi existujícími sklepy a románskou hradbou. Malý fragment cihlového zdiva (OBJ. 3/84; obr. 21) byl zachycen také nedaleko od vstupu do východní části domu ze dvora. Jeho interpretace, stejně jako konstrukční souvislost s vlastním domem, je nejasná. V zázemí parcely se nacházel u východní parcelní zdi nejméně dvouprostorový srub (OBJ. 6+6/83; obr. 21; 27), z něhož se dochovaly části žlábků, v nichž ležely trámy nejspodnějšího věnce, a torza lité maltové podlahy. Minimální rozměry srubu byly 2,8 x 5,7 m (Frolík 1987, 110). V interiéru se kromě drobných kůlových jamek u dělicí příčky žádné vnitřní zařízení nedochovalo. Srub nejspíše patřil k hospodářskému zázemí domu.

Z domu, který se nacházel v čele prostřední parcely, známe prakticky pouze torzo zdi s nárožím zhruba uprostřed čelní partie parcely (obr. 27). Gotického stáří je na základě stavebněhistorického průzkumu také průčelní zeď do Jiřské ulice a sklípek křížového půdorysu, nacházející se již pod Jiřskou ulicí. Ten může ovšem náležet i pozdější etapě vývoje. Vzhledem k umístění existujícího torza zdi a absenci jakýchkoliv pozůstatků domu v části nádvoří přístupné pro výzkum, můžeme stavbu lokalizovat do východní části parcely pod dnešní dělicí křídlo mezi malým a velkým nádvořím paláce. Vstup do dvora z Jiřské ulice (průjezd ?) by se pak nacházel v západní polovině parcely. Další kamenné stavby stály v zázemí parcely při románské hradbě, kde byla výzkumem zjištěna dvě zdiva v nárožní místnosti společně jižnímu a východnímu křídlu při velkém nádvoří. Starší z obou zjištěných zdí byla nalezena v blízkosti východního čela velkého (pernštejnského) sklepa (obr. 2:8). Šlo o východní stranu podsklepené stavby, jejíž šíře byla o něco menší než šířka pernštejnského sklepa, jemuž musela ustoupit. Zdivo pracovníci stavby naneštěstí se značné části okopali před zahájením výzkumu, proto je jeho datování obtížné. Bezpečně protínalo vrstvy 13. století. Před definitivním vyhodnocením všech nálezů je možno klást vznik této

podsklepené budovy do 15. století, zánik až kolem poloviny 16. století. Je otázka, zda zanikla již při stavbě kaplířovského domu. Vzájemný vztah obou staveb nelze jednoznačně posoudit.¹² Druhá zeď sledovala východní zeď místnosti. Zjištěny byly pouze základové partie, protínající i vrcholně středověké vrstvy. Tato skutečnost umožňuje vcelku spolehlivě zdivo považovat za pozdněgotické, zaniknuvší nejpozději při výstavbě krajířovského domu. Zeď byla na spáru přiložena k ukončení románské hradby a k odbourané, románský líc nahrazující gotické, mírně ustupující hradbě. Interpretace zůstává nejasná.

Obr. 27: Situace kamenné zástavby 14.–15. století. (1) stojící gotická zdiva; (2) gotická zdiva zjištěná výzkumem; (3) schematizovaný průběh románské hradby. Čárkovaně vyznačen rozsah srubu ze 14. století (OBJ. 6, 6/83). Kresba J. Frolík.

Abb. 27: Steinobjekte aus dem 14.–15. Jahrhundert. (1) gotische Mauern; (2) gotische Mauern festgestellt durch Ausgrabung; (3) schematischer Verlauf der romanischen Befestigungsmauer. Strichliert: Umfang des Blockbaus aus dem 14. Jahrhundert (OBJ. 6, 6/83). Zeichnung J. Frolík.

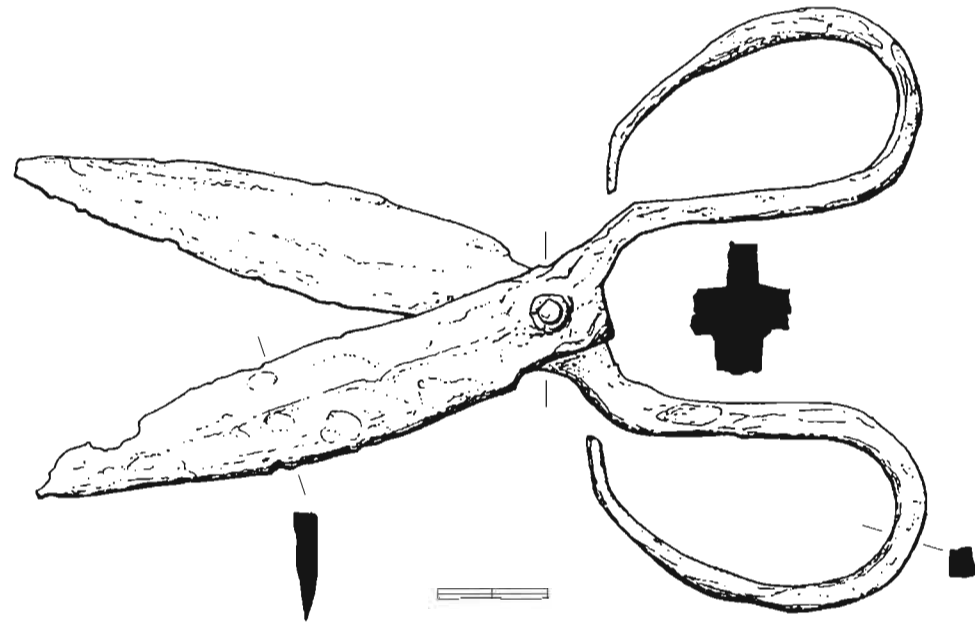
Na východní parcele, značně tvarově deformované vzhledem k obloukovitému zatočení románské hradby, jsme objevili dvě, pravděpodobně obvodové zdi domu ve směru sever-jih, a to část západní zdi a část východní. Vzdálenost mezi nimi (7,5 m) snad určuje šířku domu, tentokrát stojícího v západní části parcely. Nelze ovšem vyloučit ani možnost, že dům pokračoval východněji. V tom případě by východní zeď byla pouze dělicí příčkou. Hloubku domu určuje délka na maltu zděné části západní zdi (8 m). Její pokračování, parcelní hranice, je totiž zděno na jíl. Uprostřed mezi nimi byl objeven fragment zdi s jasným ukončením na jižní straně. Severní konec zachycen nebyl, ale nemohl se nacházet příliš daleko za dokumentovaným ukončením. V prostoru pod arkádami (obr. 27; 31) totiž pokračování objeveno nebylo. Zázemí východní parcely nebylo možno zkoumat.

Jak již bylo v některých případech uvedeno, lze archeologicky zmíněné domy datovat do 14. až počátku 16. století. Spodní hranici dobře dokumentuje keramika ze srubu v zázemí západní par-

¹² K této problematice v části věnované renesančnímu vývoji paláce.

cely, reprezentována zde bezuchým hrncem ze světlé hlíny (obr. 25:10). Na závěr vymezeného období patří fragmenty kachlů.

Největší soubor zlomků vybrali spolu se stěžejkovými nůzkami (obr. 28) pracovníci stavební firmy z mohutného spáleniště pod vřetenovým schodištěm v severovýchodním koutě malého nádvoří. Zmíněné požářiště lze, byť s určitou rezervou, spojovat nejspíše se zničujícím ohněm roku 1541, pokud nevzniklo již při požáru sousední Černé věže v roce 1538 či jiném, historicky nedoloženém ohni.

Obr. 28: Železné nůžky z vrstvy spáleniště pod dnešním vřetenovým schodištěm na malém nádvoří. Kresba H. Komárková.

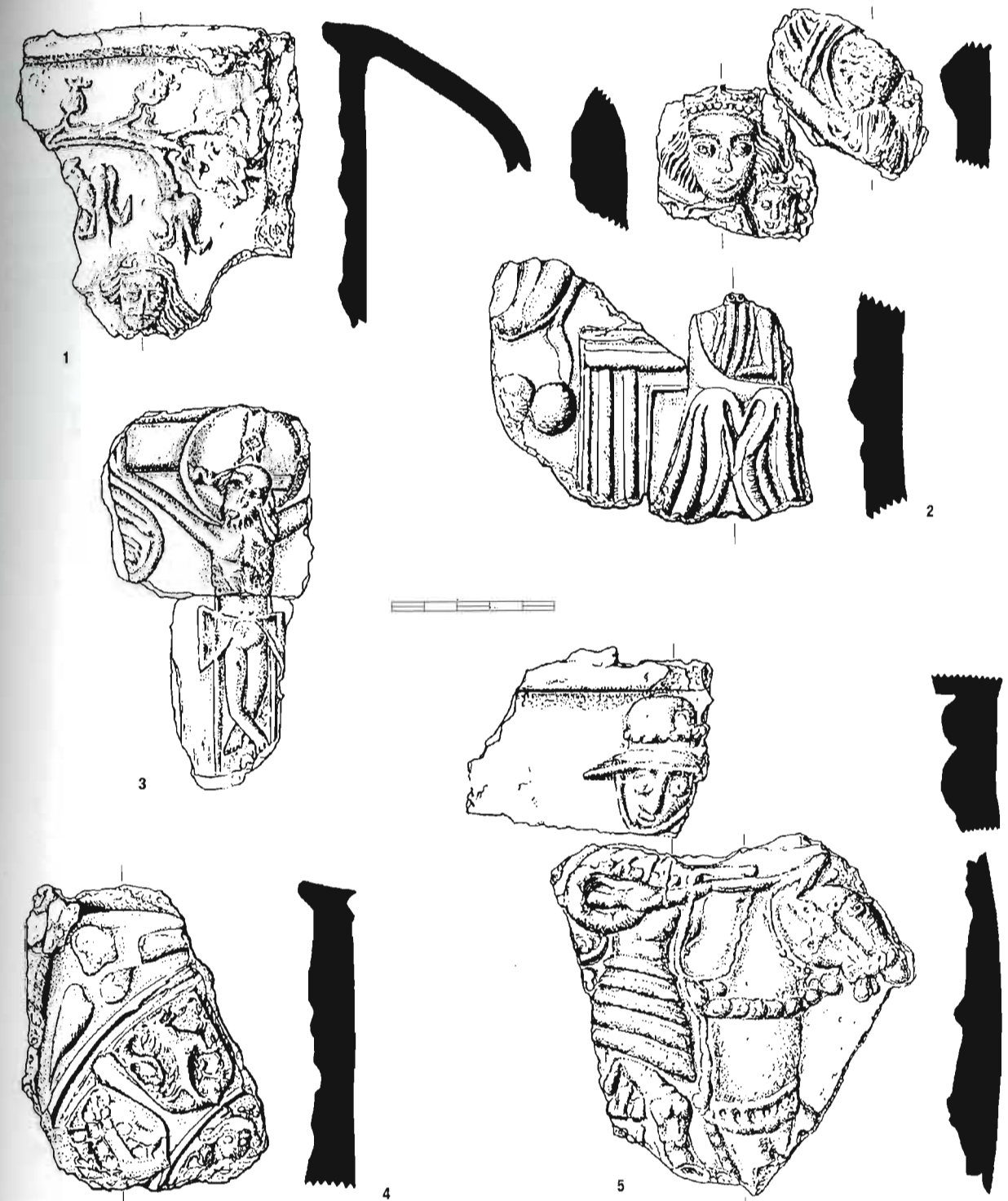
Abb. 28: Eisenschere aus der Brandschicht unter der heutigen Wendeltreppe auf dem kleinen Palasthof. Zeichnung H. Komárková.

Celý soubor tvoří fragmenty komorových kachlů. V základním řádkovém provedení čelní vyhřívací stěny nesly plastický dekor v podobě symbolů čtyř evangelistů s nápisovými páskami (obr. 30:2), ukřižování, jezdeckých motivů a dalších (výběr obr. 29). Zvláštní pozornost si zasluží fragment kachle zřejmě s polopostavou krále, nad níž je situováno několik erbů. Se značnou dávkou opatrnosti by snad bylo možno uvažovat o jeho souvislosti s konkrétní historickou událostí, např. korunovací (obr. 29).

Římsové korunní kachle ukončené stínkami a prolukami se štíškami bez výjimky nesou dekor v podobě lípaného architektonického motivu tvořeného kvadriloby (obr. 30:1). Soubor, datovatelný na konec 15. století, ani technologicky (pokud je na žárem poškozených fragmentech technologie detailněji posuzovatelná), ani kvalitou reliéfu nevybočuje z průměrné dobové produkce.

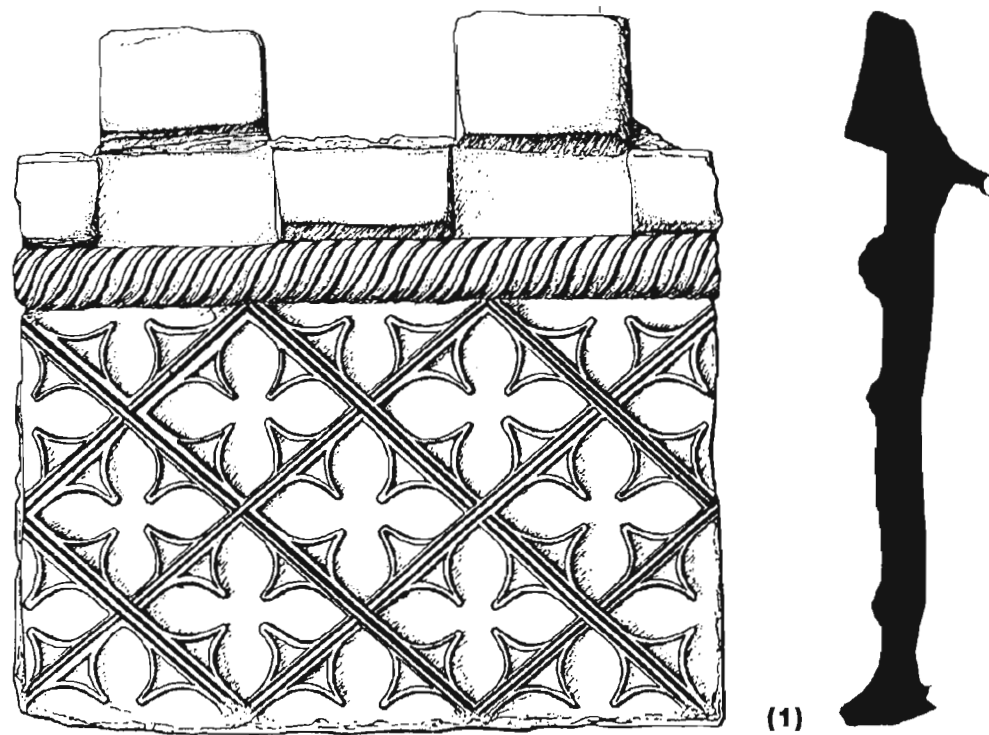
Jinak byly nálezové vrstvy příslušející této etapě poměrně chudé. Byly totiž tvořeny převážně planýrkami, navážkami a stavebními vrstvami. Navíc zánik domů ve většině případů přinesl i snížení terénní úrovně, ve většině případů zachycujeme základové zdivo a původní úroveň podlah přízemí se nikde nedochovala.

Písemně jsou pro 14. až 15. století ojedinělými zmínkami doloženy k roku 1371 „domek, prodaný Anně z Rochova“ (Vilímková – Muk 1965, 8) a k roku 1486 „dům Ady“ (tj. Adama) (Vilímková 1974). Nelze však říci, který dům je tím míněn a týkají-li se obě zmínky jednoho objektu.

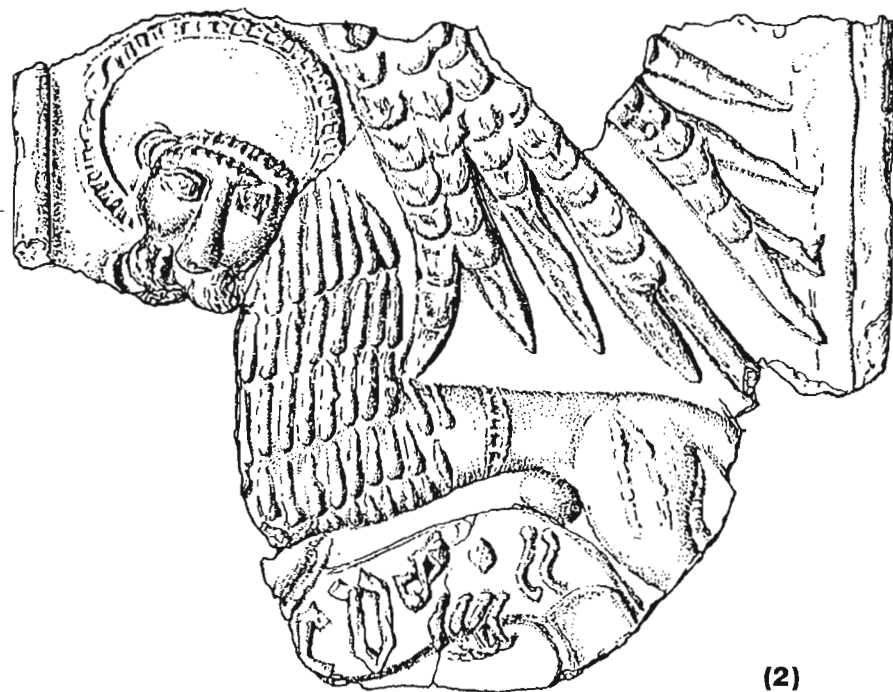

Obr. 29: Výběr zlomků komorových kachlů ze spáleniště pod dnešním vřetenovým schodištěm na malém nádvoří. Kresba H. Komárková, J. Škvainová.

Abb. 29: Auswahl von Kachelfragmenten aus der Brandschicht unter der heutigen Wendeltreppe auf dem kleinen Palasthof. Zeichnung H. Komárková, J. Škvainová.

(1)

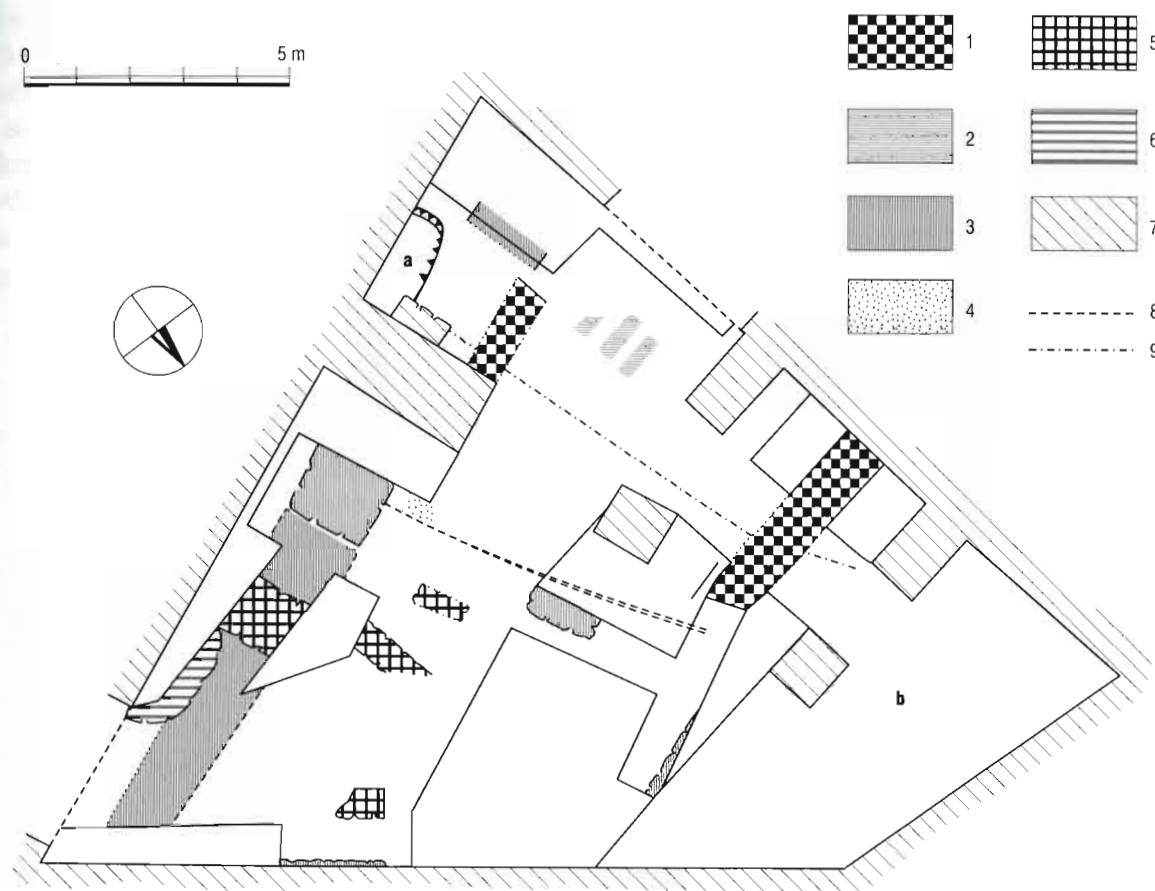
(2)

Obr. 30: Komorové kachle ze spáleniště pod dnešním vřetenovým schodištěm na malém nádvoří. (1) korunní římsový kachel s lípaným architektonickým dekorem; (2) základní kachel se symbolem evangelisty Marka. Kresba H. Komárková, J. Škvainová.

Abb. 30: Ofenkacheln aus der Brandschicht unter der heutigen Wendeltreppe auf dem kleinen Palasthof. (1) Simskacheln mit aufgeklebter architektonischer Verzierung; (2) Kachel mit dem Symbol des Evangelisten Markus. Zeichnung H. Komárková, J. Škvainová.

Jiná je situace pro 1. polovinu 16. století. Nejzápadnější dům lze ztotožnit s domem Václava Bezručického z Kolovrat, který jej nejpravděpodobněji získal mezi léty 1512–1516 (Vilímková 1974) a bezpečně jej držel ještě v roce 1531, kdy mu náleželo i zpustlé městiště prostředního domu (Vilímková 1974). Východní dům náležel Kaplířům ze Sulevic, konkrétně se připomíná Purkart ze Sulevic na Duchcově (Vilímková 1985, 1–2), který před rokem 1523 spravoval celý kaplířovský majetek (Sedláček 1923, 171–177). Další vývoj lze rekonstruovat tak, že zde existovaly dvě majetkové jednotky, tj. že spojení západní a prostřední parcely přetrvalo. V roce 1543 západní jednotku vlastnil Zikmund z Freygutu „od Zlaté trouby“ (Vilímková 1985, 1–2) a východní nadále Kaplířové ze Sulevic (Vilímková 1985, 2). Již v roce 1546 držel západní jednotku Wolf Krajíř z Krajků, který získal, nevíme ovšem kdy, také sousední držbu kaplířovskou (Vilímková 1985, 2).

Obr. 31: Situace archeologických objektů na malém nádvoří. (1) zkoumané části nejstaršího příkopu; (2) valové opevnění 1. fáze – dřevěné trámy roštu; (3) gotická zdiva; (4) čelní kamenná plenta valu 1. fáze; (5) renesanční zdiva; (6) barokní zdiva; (7) stojící zástavba; (8) rekonstruovaný průběh plenty valu 1. fáze; (9) rekonstruovaný průběh dna nejstaršího příkopu; (a) odpadní jáma 16. století; (b) prostor vytěžený bez archeologické asistence. Kresba J. Frolik.

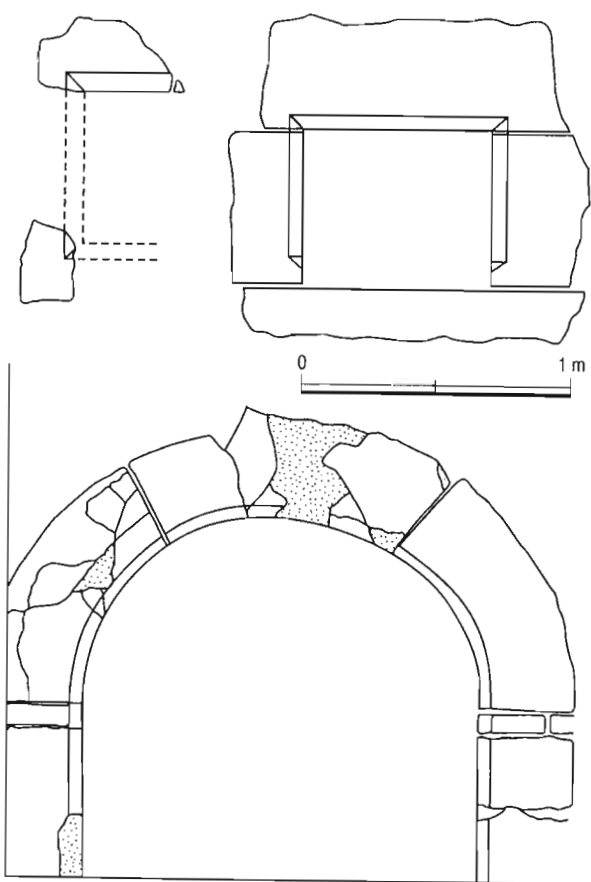
Abb. 31: Objekte auf dem kleinen Palasthof. (1) Teile der ältesten Grabenanlage; (2) Wallbefestigung, 1. Bauphase – Balken des Holzrosts; (3) gotische Mauern; (4) Steinblende des Walls der 1. Bauphase; (5) Renaissance mauern; (6) Barockmauern; (7) bestehende Bebauung; (8) hypothetischer Verlauf der Steinblende des Walls der 1. Bauphase; (9) hypothetischer Verlauf der Grabensohle des ältesten Walls; (a) Abfallgrube aus dem 16. Jahrhundert; (b) archäologisch nicht dokumentierte Bodeneingriffe. Zeichnung J. Frolik.

Scelením původních parcel do jediného areálu začíná vývoj, trvající vlastně až dodnes. Z předchozích období byly převzaty do nové dispozice jenom nepatrné zlomky, vše ostatní zaniklo. Přesto se podařilo doložit, že se navazovalo na vývoj dlouhý, velmi komplikovaný a domníváme se, že i zajímavý.

2. RENESANCE A MANÝRISMUS

Období renesance znamenalo pro východní část Hradu výraznou změnu. Drobná, roztržitá zástavba podél Jiřské ulice většinou zaniká, úzké a dlouhé středověké parcely se slučují a na větších pozemcích začínají vyrůstat velkorysé rezidence předních šlechtických rodů Českého království. Půdu pro tento zásadní zvrát usnadnil katastrofální požár v roce 1541, který zániku množství malých domů (i když některé domy již v gotice byly poměrně velké a výstavné) napomohl. Tento vývoj byl zjištěn i na městišti pozdějšího Lobkovického paláce, kde jako první scelil parcely starších domů pan Wolf Krajíř z Krajku a na Nové Bystřici, nejvyšší purkrabí v letech 1546–1554 (Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1991). Svůj dům postavil snad na místě bývalého domu kapliřovského, přibližně uprostřed sjednoceného pozemku. O jeho podobě jsme na základě výzkumu alespoň zčásti informováni. Dům měl úzký obdélníkový půdorys a dosahoval na severu k ohradní zdi do Jiřské ulice, na jihu pak byl přistavěn až k románské hradbě. Jeho výstavbě zde musel na východě ustoupit starší objekt; na západě není zcela jasné, zda starší podsklepený dům zanikl, či zda se k němu novostavba přiložila. Postavena byla z kamene, promíšeného cihlami a dosahovala výšky minimálně prvního patra. V mírně zahloubeném přízemí byly čtyři nestejně místnosti. Architektonické detaily domu byly tesány z opuky ještě ve tvarech pozdní gotiky. Půlkruhový vstupní portál se široce okoseným ostěním ústil do nejsevernější místnosti domu (obr. 32). V téže stěně, ale v úrovni prvního patra, těsně pod klenbou dnešního průjezdu, bylo objeveno obdélné okno s opukovým okoseným ostěním. Okno bylo později, snad ještě v renesanci, zazděno; předtím však zajistili jeho prasklé nadpraží vloženým trámek. Zbytky ostění podobného okna byly nalezeny ještě v jedné ze zadržek v průčelí do malého dvora.

K některé z pozdně gotických etap patří i sklípek křížového půdorysu, situovaný v ose domu a zasahující pod Jiřskou ulici. Delší rameno tvořila strmá schodišťová šije, kterou byl prostor přístupný, zbývající tři ramena jsou vytesána do stoupajícího skalního podloží. Skála je však patrná pouze v čele východního křídla, ostatní stěny jsou obezděny lomovým opukovým zdivem. Sklípek je zaklenut valenými klenbami, z nichž jedna je mírně hrotitá. Na klenbách se v maltě zachovaly otisky širokých prken bednění.

Obr. 32: Nalezená opuková ostění z goticko-renesanční (patrně krajířovské) stavební etapy. Kresba J. Frolík, P. Chotěbor.

Abb. 32: Plängewände der gotischen/Renaissance-Bauphase (wohl des Krajíř-Hauses). Zeichnung J. Frolík, P. Chotěbor.

V rámci stavební činnosti Wolfa Krajíře z Krajku vzniklo i dlouhé křídlo při románské hradbě prakticky na celou délku dnešního většího nádvoří. Této stavbě musel ustoupit starší podsklepený gotický dům. Archeologický výzkum z krajířovské novostavby na několika místech zachytil nádvoří zed', známou již z dřívěj-

ších statických sondáží a probíhající v ploše nádvoří těsně před průčelím mladšího pernštejnského arkádového křídla. Vnitřní členění objektu zcela zaniklo při hloubení pernštejnského sklepa.

Již za Wolfa Krajíře tedy vznikla téměř uzavřená, čtyřkřídlá palácová dispozice. Nelze vyloučit, že původní záměr se stavebníkovi nepodařilo zcela dokončit. Půdorysná dispozice krajířovské rezidence se i přes tuto eventualitu stala v podstatě závaznou pro všechny mladší stavební fáze, které ji v elementární hmotné skladbě respektovaly.

Krajířovská stavební etapa trvala krátce, jen do roku 1554. Teprve potom zde vyrostl výstavný renesanční dům. Jeho konečná podoba nebyla ovšem dílem jednoho stavebníka a jednoho stavebního záměru. Rostl postupně ve třech hlavních etapách, které jsou spojeny se jmény Jaroslava, Vratislava a Polyxeny z Pernštejna. Podrobný stavebně historický průzkum umožnil sice rozlišit vzájemně renesanční zdivo jednotlivých fází, nebylo to však možné ve všech případech, a tak jsme někde odkázáni jen na pomoc neúplně spolehlivých pramenů ikonografických a někde jen víme, že příslušný úsek zdiva pochází z renesančního období, ale blíže jej datovat nemůžeme.

Když v roce 1554 získal městiště dnešního paláce Jaroslav z Pernštejna, nebylo to zdaleka ideální stanoviště. Pozemek měl nepravidelný tvar. Na západě jej omezoval téměř dostavěný palác pánů z Rožmberka, na jihu románská hradba a na severu ohradní zeď do Jiřské ulice, pocházející z doby gotické. Plocha nebyla volná, ale stály na ní starší domy, zčásti jistě poškozené požárem v roce 1541. Alespoň dva z nich byly natolik zachovalé, že mohly být do pernštejnské novostavby pojaty. V menší míře to dovoľoval dům sousedící s domem rožmberským. Z něho byly v dnešní stavbě zachovány sklepy a část zdiva přízemí se silně ohořelou omítkou. V mnohem lepším stavu byl bývalý dům Wolfa Krajíře z Krajku, který dělil celý pozemek na dvě stejné poloviny. Tento objekt byl ještě po požáru přestavován. Protože prostor mezi ním a domem při Rožmberském paláci byl dostatečný, aby mohl sloužit jako nádvoří, stal se krajířovský dům východním křídlem. V dnešní stavbě je zachováno jeho zahloubené přízemí a zčásti i zdivo někdejšího prvního patra. Proti své původní podobě byl však dům prodloužen směrem na jih, kde byla odbourána románská hradba (zachovaná už jen v suterénu). Poslední nyní zvětšená místnost byla nově zaklenuta cihelnou klenbou s lunetami, jejichž čelní oblouky se zachovaly v plentě na vnitřním průčelí románské věžice. Pak už vlastně stačilo uzavřít nádvoří dvěma novými křídly na severu a na jihu, která nahradila nevyhovující starší zástavbu, a základní dispozice nového paláce byla hotova. Ze starší doby přetrval i vjezd z Jiřské ulice; původní vstup do dvora domu Zikmunda z Freygutu. V novém severním křídle byl za původní branou v ohradní zdi zřízen průjezd těsně při vnitřním severozápadním nároží. V nádvoří i ve vnější fasádě se projevoval mohutným cihelným pasem; na průčelí do Jiřské ulice byl kromě toho nalezen snad i zbytek kamenného ostění vjezdu, avšak osekáný a blíže neurčitelný.

Ústředním prostorem nové rezidence se stalo obdélné nádvoří. Bylo vydlážděno cihlami, kladenými na výšku do kvalitní vápenné malty. Cihelná dlažba tvořila parketový vzor a byla velmi pevná a odolná proti mechanickému poškození (obr. 33). Ještě v době rekonstrukce, když některé její části musely ustoupit, bylo obtížné je rozrušit. Úroveň renesančního nádvoří byla přibližně o metr hlouběji (od nadmořské výšky 243,4 m n. m. k 244,0 m n. m.) než je dnešní dlažba. Tomuto údaji odpovídaly výškové úrovně renesančních podlah nebo okenních a dveřních prostorů, kdykoli byly průzkumem zjištěny.

V průběhu stavby existovaly v prostoru paláce minimálně dvě jámy na vápno a na velké nádvoří byl zaveden dřevěný vodovod, ústící nejspíše do nezjištěné kašny (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988). Archeologický výzkum odkryl rovněž v severovýchodním rohu tohoto nádvoří cihlový sokl neznámého účelu (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988) (obr. 21; OBJ. 4/83).

Křídla kolem nádvoří byla jednopatrová. Jinak tomu bylo pouze na fasádě obrácené k městu, která byla v důsledku svažitého terénu mnohem vyšší. Výškový rozdíl mezi úrovní dvora a jižní

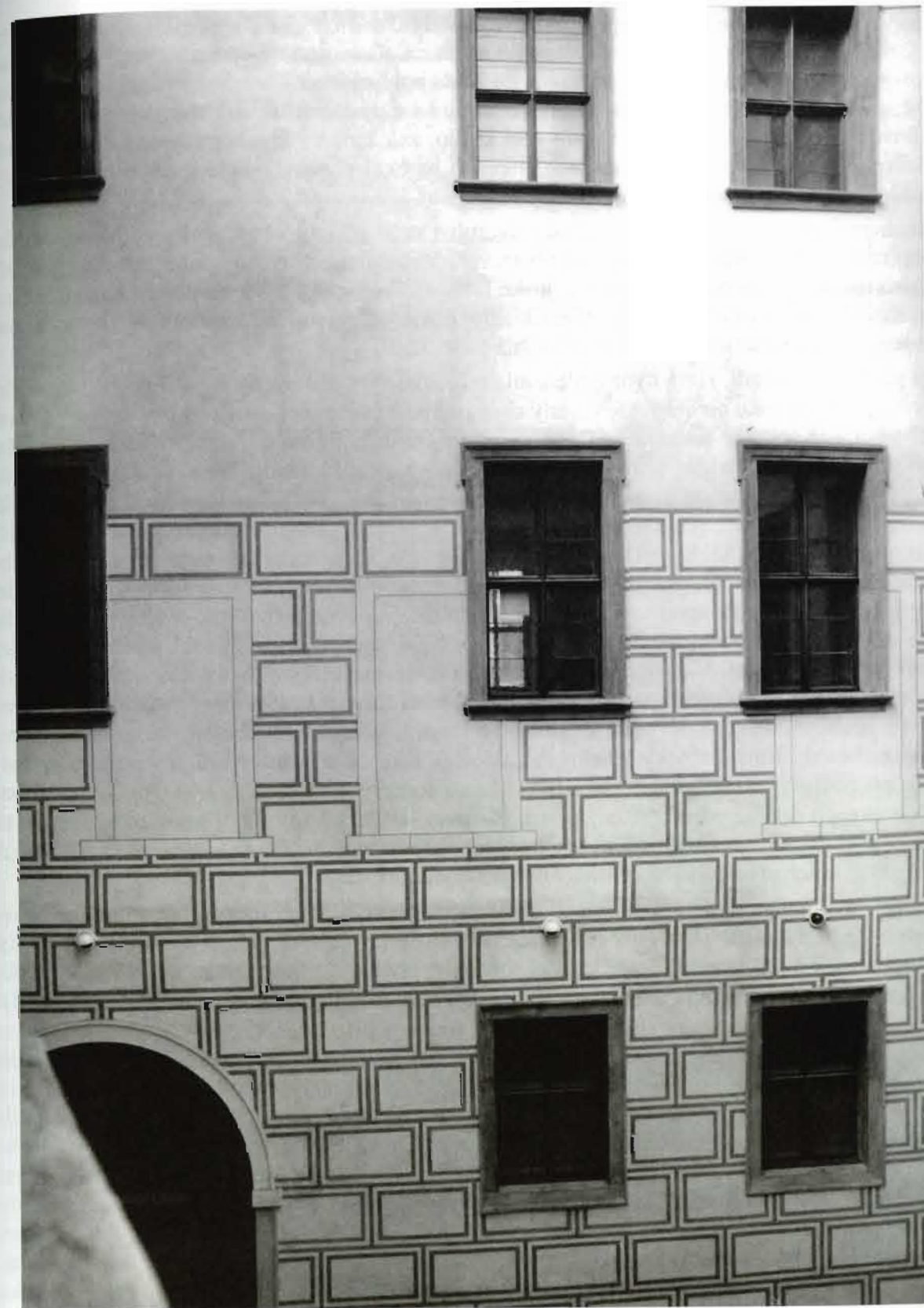
zahrady vyrovnával jakýsi vysoký nečleněný sokl, který tvořila ponechaná část románské hradby, zesílená šikmými přízdívkami ve své dolní části. Na románské věžice byly nastaveny renesanční věže, které celé jižní křídlo převyšovaly. Lunetová římsa ve výši stropu mezi přízemím a prvním patrem těchto věží je doložena jak na dobových vyobrazeních, tak i nálezem stop po osekané římsě na západnější z obou věží. Tenčí cihelné zdivo nad římsou bylo zpevněno trámy.

Z vnějších průčelí si prakticky jen jižní křídlo zachovalo ve větších fragmentech původní renesanční úpravu. Bylo pokryto kvádrovým sgrafitem menšího formátu. Tato úprava byla tam, kde byla nalezena, totiž v prostoru pozdější barokní lodžie, při rekonstrukci objevena. V malých zbytcích bylo stejné sgrafito zjištěno také na průčelích obou věží. Nepatrný zlomek kvádrované omítky byl nalezen ještě v interiéru místnosti, která je v úrovni prvního patra nad průjezdem vedle Čer-

Obr. 33: Renesanční cihelná dlažba velkého nádvoří. Foto J. Sloup.

Abb. 33: Pflasterung mit Renaissanceziegeln auf dem großen Palasthof. Foto J. Sloup.

Obr. 34: Průčelí středního křídla do malého nádvoří s obnoveným sgrafitovým kvádrováním a s vyznačením původních oken s terakotovým ostěním v prvním patře. Foto J. Kopřiva.

Abb. 34: Stirnseite des mittleren Palastflügels auf dem kleinen Palasthof mit wiederhergestellter Sgraffiti-Quaderung und Angabe der ursprünglichen Fenster mit Terrakottagewände im ersten Stockwerk. Foto J. Kopřiva.

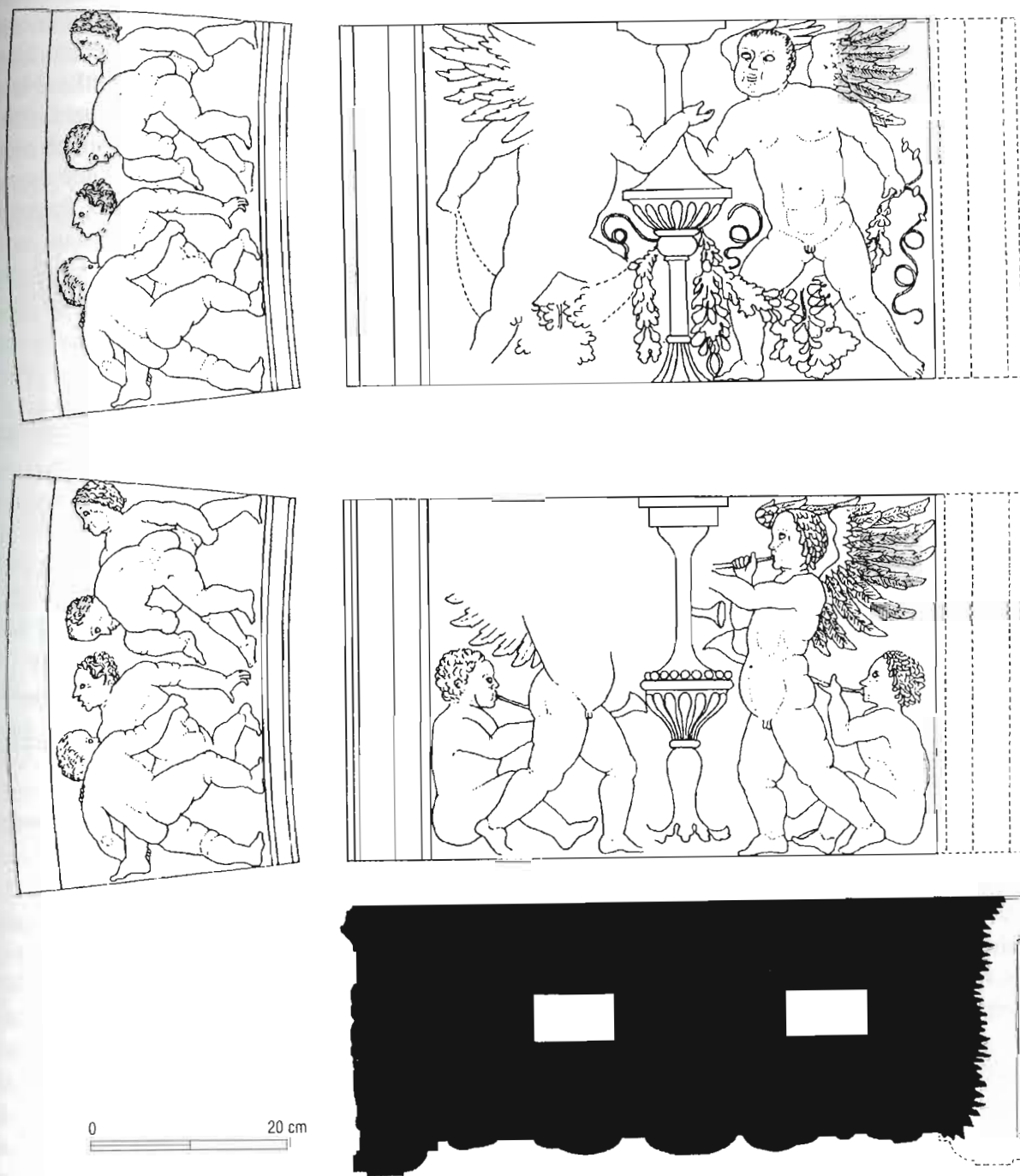
né věže. Dokládá nejen původní úpravu severní fasády do Jiřské ulice, ale i stáří tohoto krátkého křídla, jímž byl palác spojen (ne však komunikačně) s Černou věží. V první renesanční fázi křídlo nad průjezdem neexistovalo. Při průzkumu tu však byly objeveny stopy po renesanční cihelné klenbě, zasekané na jedné straně do románského zdiva Černé věže a na druhé straně do původně obvodové zdi se sgrafitem. Krátké spojovací křídlo, založené na klenbě průjezdu, vzniklo tedy v některé ze dvou mladších renesančních etap. Při barokní přestavbě bylo o patro zvýšeno, přičemž klenba byla stržena a nahrazena rovným stropem.

Mnohem lépe jsme zpraveni o vzhledu dvorních průčelí. Trojúhelníkový prostor pozdějšího malého nádvoří nebyl zpočátku souvisle obestaven. Velmi málo víme o podobě zástavby v areálu dnešního menšího nádvoří v první perštejnské fázi. Archeologický výzkum zde zachytil torza zdi jakési stavby zhruba ve středu areálu (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988); jejich interpretace však vzhledem k fragmentárnosti nálezu není možná (obr. 32:5).

Ke starší ohradní zdi, která dvůr oddělovala od ulice, byly přistavěny hranolové pilíře, překlenuté snad již od počátku oblouky, které nesly pavlač nebo nejvýše spojovací zděnou chodbu v úrovni prvního patra. Kam tato komunikace směřovala, nelze dnes již určit. Všechny objekty na jižní a jihovýchodní straně malého nádvoří je třeba totiž považovat za mladší. Ve vlastním paláci ústila pavlač či chodba zřejmě do portálu v prvním patře dělicího křídla, který je třeba předpokládat v jeho nejsevernější části; předtím se ovšem musela pravouhle zalomit a přejít přes nejmohutnější, k východní zdi tohoto křídla přízděný pilíř, který byl později zcela odbourán. Pozůstatky jeho základu byly však archeologickým výzkumem nalezeny. Všechny pilíře i vnitřní strana ohradní zdi byly pokryty velkým sgrafitovým kvádrováním. Stejně kvádry byly provedeny ve východní fasádě dělicího křídla (při rekonstrukci obnoveno). Ze starších detailů mohl přetrvat snad jen vstupní portál v přízemí. V prvním patře byla zeď prolomena velkými okny a terakotovými ostěními, která byla později před zazděním otvorů vytrhána (obr. 34). Přitom však nebylo porušeno ukončení omítky, dotažené původně k ostění. To umožňuje zcela přesně zjistit šířku oken, a protože se zachovaly i malé zbytky cihelných záklenků, také odhadnout výšku. Tyto rozměry byly využity při pokusu o kresebnou rekonstrukci okna z terakotových dílů. In situ byly ve všech zazděných oknech prvního patra zjištěny pouze parapety, složené vždy ze tří masivních římsových článků. Ty byly totiž ve zdivu zakotveny tak hluboko, že bylo při barokní přestavbě výhodnější pouze osekát jejich předstupující profilaci než je odbourávat celé.

Pro nejstarší renesanční úpravu průčelí obrácených do velkého dvora není sgrafitová výzdoba doložena. Známe vlastně jen částečně vzhled dvorní fasády jižního křídla. To bylo jako jediné v celém rozsahu podsklepeno. Sklep je úzký, obdélný, přiléhá z vnitřní strany k románské hradbě a je zaklenut valenou klenbou s lunetami jen na severní straně. Severní stěna je totiž zesílena třemi polopilíři, které přesně odpovídají rytmu pilířů arkády v přízemí. Existenci arkády bylo možno dlouho pouze předpokládat, což potvrzovaly nálezy některých článků. Skutečné doklady o jejím umístění a vzhledu však byly získány až v závěru rekonstrukčních prací, kdy byly ve větší míře odstraněny omítky na dvorních průčelích (obr. 36). Nosnými prvky arkády byly osmiboké pilíře z tesaných opukových kvádrů. Jejich hlavice byly ve tvaru obráceného čtyřbokého jehlanu. Podobně utvářené byly asi i patky, které je třeba si představit v původní úrovni nádvoří. Průzkumem byl nalezen jeden dobře zachovaný úplný střední pilíř a jeden polopilíř v jihovýchodním rohu dvora. V druhotné poloze se podařilo zjistit část pilíře dalšího. Na hlavici koncového pilíře došel ještě fragment oblouku, složeného z terakotových klenáků. In situ byly zjištěny ještě pozůstatky dalších tří těchto článků, což umožnilo poměrně přesně rekonstruovat podobu arkády. Jeden oblouk tvořilo pravděpodobně patnáct klenáků. Tyto články nesly celou tíhu zdiva vyššího podlaží, protože nad nimi nebyly žádné odlehčovací pásy. Každý díl byl reliéfně zdoben na čelní straně, která tvořila archivoltu, i na spodní straně, která tvořila podhled oblouku. Aby po sestavení tvořila výzdoba nepřerušené pásy, byly zdobené plochy rámovány profilovanými lištami pouze na hor-

ním a dolním okraji. Byly zjištěny dva rozdílné typy klenáků (obr. 35). Čelní plocha byla u obou shodná, nesla reliéf dvou dvojic zápasících putti. Naproti tomu reliéfy na podhledových plochách se lišily. Jejich osu tvořil v obou případech kandelábr a po jeho stranách byla vždy buď stojící okřídlená postava (putti) držící feston (typ I.) nebo vždy dvojice těchto postav, které hrají na dechové nástroje (typ II.).

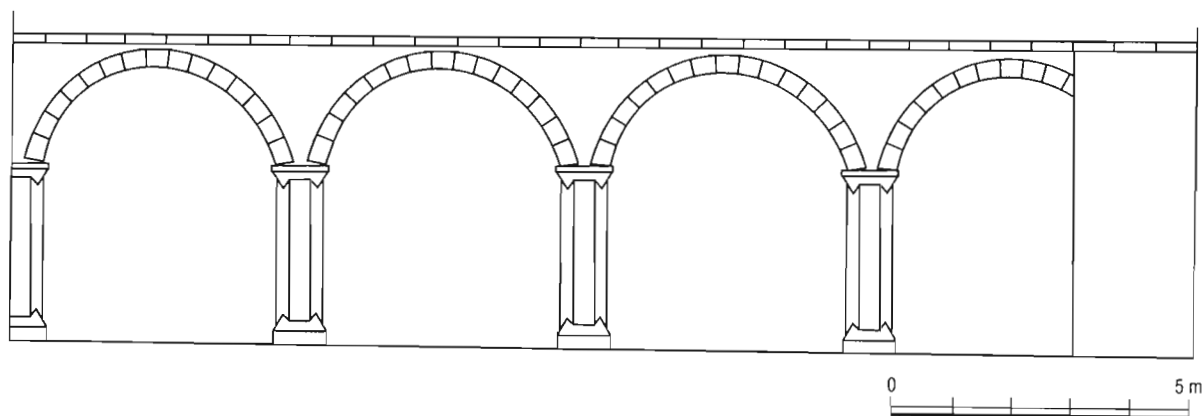

Obr. 35: Terakotové klenáky v přízemí jižního křídla (typ I a II). Částečná kresebná rekonstrukce z nalezených zlomků. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 35: Terrakotta-Gewölbesteine im Erdgeschoß des Südfügel (Typ I und II). Teilrekonstruktion aufgrund der gefundenen Fragmente. Zeichnung P. Chotěbor.

K arkádě patřila i římsa, která ji oddělovala od prvního patra a jejíž zbytky byly rovněž nalezeny in situ. Články římsy mají téměř čtvercový průřez s vystupující profilací na horním okraji, dolní okraj je profilován výžlabkem s vloženým perlovcem (obr. 43). Plocha mezi profilací je pravidelně členěna svíslými čárkovitými útvary (typ XV.). Nad nejzápadnějším obloukem arkády se římsa náhle pravoúhle zalamovala a pokračovala zřejmě na zaniklé zdi kolmé k průčelí jižního křídla. Patrně zde byl schodišťový přístavek, umožňující vstup do sklepa pod arkádou.

Popisem klenáků a římsy jsme se dotkli architektonických článků z pálené hlíny, které se na vzhledu paláce v první renesanční stavební fázi (asi 1554–1560) významnou měrou uplatňovaly. Při rekonstrukci v letech 1973–1986 byly ve velkém množství nalézány fragmenty těchto článků a vzácně i celé kusy v barokním zdivu, a to prakticky všude, kde byla odstraněna omítka. Nebyly to ovšem první nálezy tohoto druhu. Terakotové články byly nalézány při stavebních úpravách již dříve, určitě už počátkem našeho století (Vilímková – Muk 1965). Některé z těchto starších nálezů jsou uloženy v lapidáriu Národního muzea, další z nich byly až do rekonstrukce druhotně osazeny ve dvorních fasádách kolem velkého nádvoří (Durdík – Chotěbor 1981). Celkem 29 fragmentů bylo mezi staršími nálezy v depozitářích Pražského hradu; některé z nich nesou ještě stará inventární čísla. Existenci terakot zaregistrovala i odborná literatura, i když v řadě zmínek se objevují nepřesné nebo nesprávné údaje (Chytil 1925, 52; Šamánková 1961, 21; Poche – Preis 1973, 24; Preis 1968, 38; Krčálová 1979, 81; Krčálová 1985, 72–73).

Obr. 36: Pokus o rekonstrukci celkové podoby arkády v přízemí jižního křídla 1. pernštejnské fáze (1554–1560). Kresba P. Chotěbor.

Abb. 36: Rekonstruktionsversuch der Gesamtgestalt der Arkaden im Erdgeschoß des Südflügels der ersten Pernštejner Bauphase (1554–1560). Zeichnung P. Chotěbor.

V souvislosti s úsilím o detailnější poznání stavebního vývoje objektu a o zpřesnění představ o jeho renesanční podobě byly sledovány všechny zásahy do zdiva, které mohly přinést další nálezy. Terakotových článků, které byly jako druhotně použité v barokním zdivu zjištěny, bylo mnohem víc, než kolik jich bylo možno vyjmout. Jejich poloha byla zaznamenávána do pracovních půdorysů jako součást podkladů pro vyhodnocení stáří jednotlivých zdí a jejich částí. Nálezy článků resp. jejich osekáných fragmentů in situ byly zcela výjimečné. O klenácích arkády a o zbytku římsy nad arkádou už byla zmínka, stejně jako o osekáných parapetních římsách oken prvního patra. Žádné další články v původní poloze už objeveny nebyly, a proto nebyly fragmenty nalezené in situ ze zdiva vyjímány. Jinak bylo ovšem snahou průzkumu získat terakot co nejvíce. V pozdější fázi zpracování nálezů, kdy je už bylo možno třídit na jednotlivé typy, byly přednostně vysekávány ze zdiva fragmenty, které zatím nebyly v souboru zastoupeny. Celkem bylo získáno 566 terakotových článků a jejich zlomků. V tomto počtu jsou i starší nálezy, pokud byly uloženy na Praž-

ském hradě. Značné množství nálezů je důkazem skutečnosti, že články nebyly na průčelích paláce užity ojediněle, ale že tvořily veškeré jeho architektonické vybavení. Dá se proto předpokládat, že jednotlivé prvky byly součástí celého systému architektonické výzdoby. To se skutečně potvrdilo, když byl celý soubor zpracován a roztríděn podle příslušnosti k jednotlivým typům (bylo jich rozlišeno celkem 37) a když se podařilo alespoň u některých určit původní funkci.

Poměrně jednoznačně je možno interpretovat díly ostění malého okna, jehož užití na stavbě předpokládáme v přízemí. Ostění bylo složeno ze dvou typů prvků, z nichž jeden (typ III) byl ve zcela stejném provedení užíván jako levá i pravá stojka, druhý pak jako nadpraží i parapet (typ IV) (obr. 37, 38). Průřez obou dílů je stejný; na vnější straně je vystupující, na vnitřní straně ustupující profilace. Čelní plochu zdobí reliéfně provedený motiv kandelábru. Na koncích vodorovného dílu, které tvořily rohy okenního ostění, se profilace i výzdoba pravoúhle zalamuje. Délka svíslého dílu je doložena, u dílu vodorovného je možno ji pouze s určitou pravděpodobností rekonstruovat.

Okno větších rozměrů bylo možno alespoň kresebně sestavit z dílů, které jako v předchozím případě sloužily ve stejném provedení jako levá i pravá strana svíslé části (typ V), a z dílů záklenku (typ VI). Ke svíslým prvkům byly atypicky upraveny pouze horní díly, které byly pro napojení záklenku nahoře šikmo seříznuty; obdobně byly upraveny (prodlouženy) příslušné konce dílů záklenku. Ke kresebné rekonstrukci posloužil nález stop po okenních otvorech prvního patra. Podle zjištěné šířky tvořily záklenek okna jen dva segmentové díly a ve vrcholu oblouku byl zřejmě klenák, která však nebyl nalezen (obr. 39–41). Průřez obou prvků je stejný, stejná je i profilovaná lišta na vnější straně a výžlabek s vejcovcem na straně vnitřní. Na svíslém dílu je výzdoba v podobě dvou křížících se esovitě prohnutých úponek s listy a květy nebo plody. Dekor záklenku byl zcela odlišný; uprostřed byl dvouhlavý orel a po jeho stranách dva okřídlení draci. Součástí tohoto okna byla parapetní římsa, nalezena in situ v prvním patře dělicího křídla. Profilací jejich dílů (typ XIII – obr. 42) zdobí vejcovce a listovce a jen odchylky v detailech této výzdoby odlišují prvek velmi podobný (typ XIV). Vzhledem k velkému počtu nálezů římsových článků je pravděpodobné, že z dílu typu XIII byla kromě parapetů složena i některá průběžná římsa, snad dokonce hlavní římsa paláce (obr. 43). Jediný nalezený nárožní díl římsy je však určen k zapaštění do zdi a byl tedy spíše užit jako římsa nad otvorem.

Poslední rekonstruovatelný celek z rovného (typ VII) a segmentového dílu (typ VIII) můžeme považovat za ostění portálu či spíše obložení niky portálu nebo okna. Základní průřez obou částí je lichoběžníkový; čelní plochu lemují na dvou stranách profilované lišty. Na svíslém prvku, který se tentokrát vyskytuje v odlišném provedení levém a pravém (přitom je ovšem reliéf čelní plochy shodný), je bohatá reliéfní výzdoba. Její osou je kandelábr, téměř zcela překrytý dalšími výzdobnými motivy (antický pancíř, okřídlená hlavička, polopostavy muže a ženy, dva hrající se putti). Dekor doplňují bujné rozviliny, stejně jako na segmentu, kde hlavní motiv výzdoby tvoří lev zápasící s drakem. Celý záklenek tvořily vždy dva segmentové prvky se stejným reliéfem; každý z nich byl na jednom konci upraven pro navázání na stojku pomocí přidaného dílu. I navazující svíslé prvky byly opatřeny stejným nástavcem, ale na jejich reliéf výzdoba tohoto přídatku vůbec nenavazovala. Díly stojky byly v některých případech bez ohledu na zachování výzdobných motivů zkracovány na potřebnou délku.

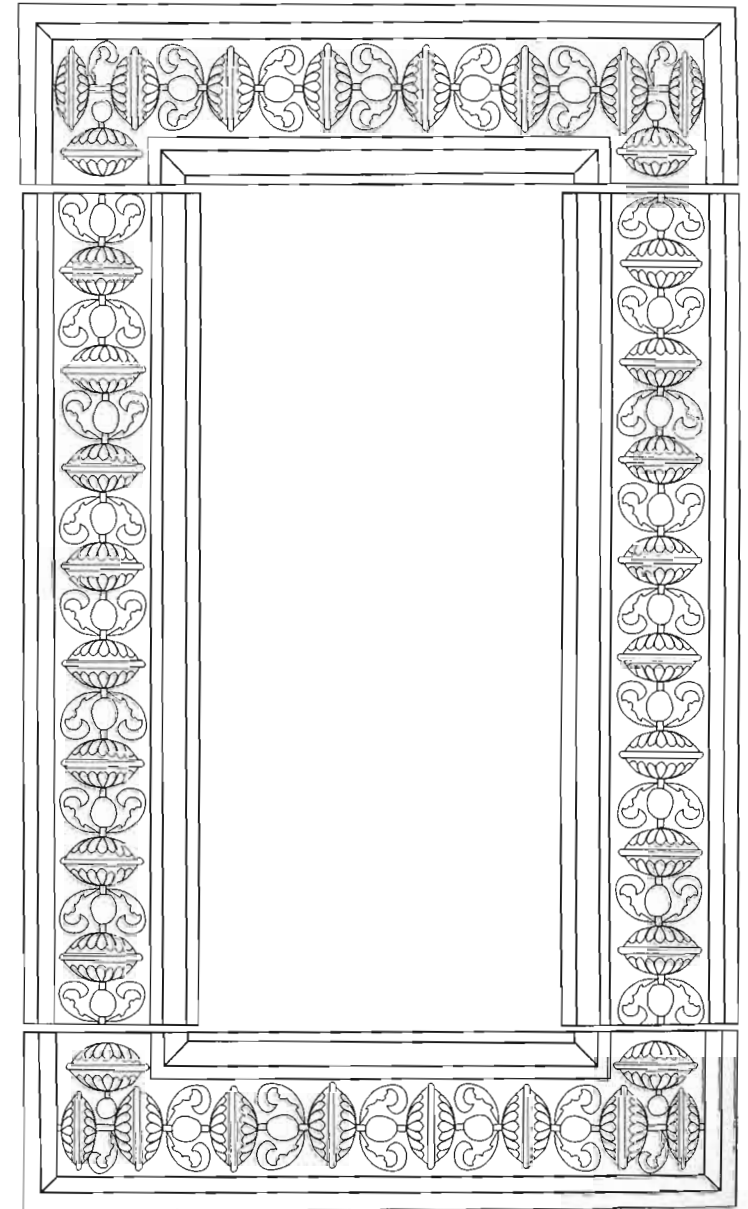
Další dva rozměrově shodné články jsou určitelné jako části pilastrů nebo ostění. Že tvořily jakési protějšky, ukazuje i shodná profilace okrajové lišty po třech stranách obvodu. Prvý z nich (typ IX) má reliéfní dekor zcela shodný s typem VII, druhý (typ X) je zdoben kandelábrem s plochými mísami, na nichž sedí či stojí dvojice a trojice putti. Plochu mezi nimi vyplňuje bohatá rostlinná ornamentika. Menším, avšak co do původní funkce jistě obdobným prvkem je typ XI s obdélným průřezem a plastickou lištou. Plochu pokrývají listy a hrozny, vyrůstající z osového kandelábru.

Obr. 37: Části terakotového ostění menšího okna: svislý prvek (typ III) a zlomek nadpraží (typ IV). Snímek J. Kopriva.

Abb. 37: Teile der Terrakotta-Gewände des kleineren Fensters: vertikales (Typ III) und senkrechtes Bauelement (Typ IV). Foto J. Kopriva.

Římsové články jsou reprezentovány dvěma již zmíněnými typy (XIII a XIV). Dále k nim patří nižší, ale více vyložená římsa (typ XII) s dekorem v podobě dvou pásů nestejného listovce nad sebou, a římsa nad arkádou (typ XV), o níž již byla řeč. Článek typu XVI měl profilovanou lištu jen na horním okraji a útvary na jeho čelní ploše připomínají krátké „hůlky“ vkládané do kanelovaných sloupů. Poslední typ římsy (XVII) má vystupující profilaci zdobenou listovcem a vejcovcem (*obr. 43*). Podobnou skladbu pásového reliéfního dekoru vidíme na segmentovém dílu archivolty (typ XVIII – *obr. 44*). Součástí daleko mohutnější archivolty byl klenák (typ XIX), zdobený velmi jemně provedeným reliéfem putti hrajících si s kozorohem. Výzdoba je bohužel zachována jen zčásti. Okrajovou profilaci, která figurální reliéf rámovala, zdobí vejcevec a listovec. Zcela neprofilován je prvek typu XX, který interpretujeme jako součást vlysu. Mezi bohatou rostlinnou ornamentikou vystupují překřížená těla dvou stylizovaných delfínů, která v ocasní části přecházejí ve stočenou úponku. Podle rozměrů prvku lze usuzovat, že tvořil polovinu vlysu nad oknem se segmentovaným nadpražím. Zbytkem mohutného článku je jediný nalezený fragment s reliéfem dvou zápasících putti (typ XXI). Neúplnou představu o celkové podobě poskytuje i částečně kresebně rekonstruovaný prvek typu XXII. Spodní okraj tvořila profilovaná římsa, čelní plochu zdobila postava Tritóna s ocasem přecházejícím v rostlinný dekor (*obr. 47*). Reliéf dvouocasé mořské panny s křídly nese další, ve spodní části obdobně profilovaný článek (typ XXIII) Podobnou římsu měl na spodním okraji i jinak zcela neznámý prvek typu XXXVI, který je doložen jediným fragmentem a nepatrným zbytkem reliéfně zdobené plochy.

Obr. 38: Pokus o rekonstrukci celkové podoby ostění menšího okna. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 38: Rekonstruktionsversuch der Gesamtgestalt des Gewändes des kleineren Fensters. Zeichnung P. Chotěbor.

Až potud byly předmětem stručného popisu masivní články, další skupina je tvořena články deskovými. Jejich základní tloušťka, nepočítáme-li reliéf, se pohybuje mezi 5 a 7 cm. Některé z nich dosahovaly velkých rozměrů. Platí to především pro dva velké obdélné panely s figurální výzdobou. Na obou byl reliéf dvou nahých mužských postav, pozadí vždy tvořily dvě rostliny vinné

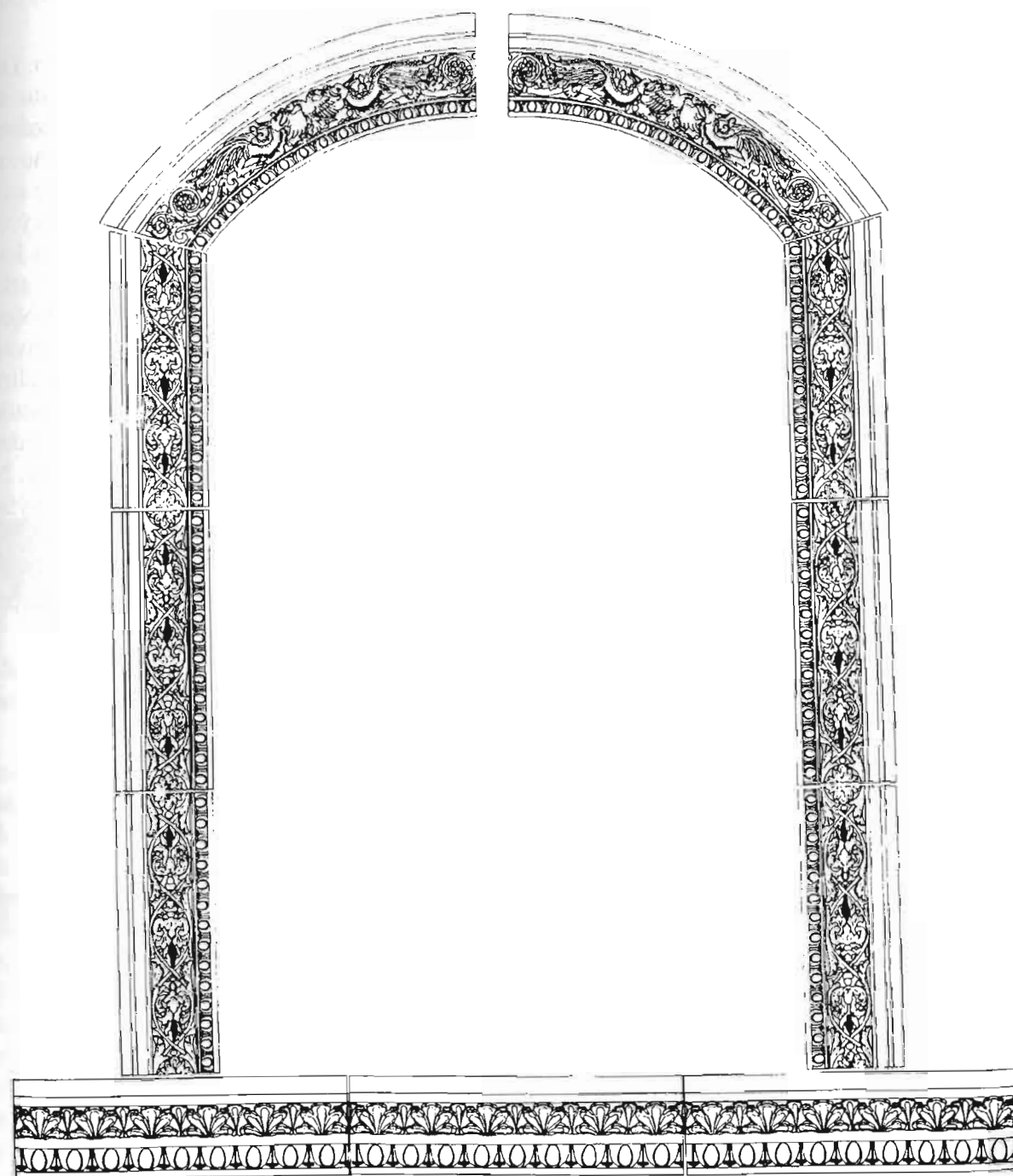
Obr. 39: Terakotový díl ostění velkého okna (typ V). Snímek J. Kopřiva.

Abb. 39: Terrakotta-Element aus dem Gewände des großen Fensters (Typ V). Foto J. Kopřiva.

révy vinoucí se kolem kůlů. Na pravém panelu (typ XXV) nesou muži na hlavách mísy s ovocem, přidržené jednou rukou; ovoce drží každý z nich i v druhé ruce. Vinné hrozny v pozadí ožírá kozel. Protějškem tohoto článku je panel (typ XXVI), na němž muži nesou svazek ovoce zavěšený na tyči (obr. 48). Reliéfy obou panelů bylo možno pouze kresebně sestavit z řady mnohdy velice drobných zlomků, některé části nejsou však vůbec doloženy a patrně již zůstanou neznámé. Protějšky tvořily i menší obdélné panely typu XXVII (s reliéfem ženy nesoucí v ruce pohár) a XXVIII (s postavou muže ozbrojeného šavlí, lukem a štítem – obr. 50). Dva zápasící muži, z nichž jeden má v napřažené ruce kyj a přes záda přehozený štít, představuje reliéf obloukovitě zakončené desky (typ XXIX – obr. 51). Jako cvikl, který vyplňoval plochu mezi záklenkem a římsou, lze interpretovat deskový článek typu XXX. Tvaru článku je přizpůsobena reliéfní výzdoba v podobě dvou zápasících putti. Jejich postavičky tvoří vzájemně pravý úhel a jedna z nich byla vždy zřejmě obrácena hlavou dolů (obr. 52). Polovinu supraporty tvořil trojúhelný panel (typ XXXI) s reliéfem velké koule s listy a plastickou profilovanou římsou, na níž ležel delfín se stočeným ocasem. Podoba delfína, který tvořil horní členitý okraj desky, není dostatečně doložena (obr. 52). Zbývající články souboru tvoří fragmenty ukončujících dekorativních prvků: postranní volutové křídlo s rostlinným reliéfem (typ XXXII – obr. 53), pásový, na obou koncích do voluty stočený prvek s perlovcem (typ XXXVII) a malé prvky s členitým obrysem v podobě delfína (typ XXXIII – obr. 54) nebo blíže neurčitelné (XXXIV a XXXV) (obr. 55).

U všech článků je třeba obdivovat dokonalé provedení reliéfu, které je zřejmě výsledkem užívání velice kvalitních forem. Na žádném z prvků nejsou patrné opravy nebo dodatečné zásahy do modelace. I drobné nedostatky, jako vlasové plastické spáry v místě napojení dvou dílů forem, základního a přídavného, zůstaly

zachovány, stejně jako některá poškození vzniklá manipulací v dosud plastickém stavu. Při značných rozměrech některých článků musela být výroba dosti obtížná. Náročné bylo především pozvolné a rovnoměrné sušení. Prakticky všechny hmotnější články mají proto podélnou dutinu, která vznikala vložením dřevěného profilu do formy a jeho pozdějším vytažením. Největší články (typy I, II, XIX, XXI) měly takové dutiny dokonce dvě. Po dokonalém vysušení byly prvky tvrdě

Obr. 40: Pokus o rekonstrukci celkové podoby ostění velkého okna. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 40: Rekonstruktionsversuch der Gesamtgestalt des Gewändes des großen Fensters. Zeichnung P. Chotěbor.

vypáleny. Ačkoliv se na povrchu řady z nich zjistily vápenné nátěry ještě z doby renesanční, původně se uplatňovaly na průčelích ve své přirozené červené barvě v kontrastu s bílou omítkou. Je zajímavé, že ani na jednom z nalezených zlomků se nevyskytuje pernštejnský erb, který je na terakotách z jiných staveb tohoto rodu poměrně běžný.¹³ Nejbližší analogií pro známější terakoty pardubické je z pražského souboru okenní stojka typu V. Kvalita a umělecká hodnota terakotových článků je taková, že musíme předpokládat podíl umělce buď italského, nebo v Itálii poučeného (Krčálová 1985, 72–73). Zároveň musíme i litovat, že se následující (už i renesanční) doba zachovala k této ojedinělé výzdobě tak necitlivě.

V podobě, kterou mu vtiskla prvá z renesančních etap, nezůstal pernštejnský dům dlouho. Další příslušník rodu, Vratislav, dostavoval některé části především kolem malého nádvoří. Tato stavební činnost však zasáhla i do stavby již hotové a dokonce zlikvidovala část terakotové výzdoby. Dobře je to patrné na průčelí jižního křídla s arkádou. Z předešlé stavební etapy se tu zachovaly v ploše nad archivoltami jen malé zbytky hlazené a vápnem obílené omítky, což nevylučuje existenci sgrafitové výzdoby. Prokazatelně tu však sgrafito bylo až ve fázi druhé. Má také velký význam pro její datování, protože před rekonstrukcí byl patrný zbytek (horní polovina číslic) letopočtu, patrně 1576 (obr. 67). Plocha tohoto sgrafita přecházela i přes otlučenou římsu nad arkádou, zatímco terakotové klenáky oblouků arkády ještě respektovala. Základem byla modrošedá omítková vrstva, na jejíž povrch byl nanesen silnější vápencový nátěr. Jediná větší zachovaná plocha byla při jihovýchodním vnitřním nádvoří. Cvikl nad obloukem arkády byl vyplněn stylizovaným trojlístem. Někdejší terakotovou římsu nahradil bílý vodorovný pruh. Na něm stál jezdec na koni a před ním, zřejmě u nějakého stromu nebo sloupu, další postava držící štít. Provedení postav je spíše skicovitě; tento dojem podporuje neuspořádaná šrafura, již jsou vystínovány. Na sousedním západním průčelí se z této sgrafitové vrstvy zachovala iluzivní římsa, podle výšky umístění snad součást římsy hlavní, již byla tehdy budova ukončena. Bílé linie oddělují od sebe čtyři tmavé pásy. V prvním zdola je stylizovaný listovec, druhý je prázdný, třetí vyplňuje motiv odpovídající reliéfu terakotového článku typu XVI a v nejvyšším je řada kulovitých útvarů, připomínajících plody.

Výrazně se změnila situace kolem malého nádvoří. Vlastně až Vratislavovou přestavbou začal mít tento prostor charakter obestavěného nádvoří; do této doby to byl spíše vedlejší dvůr hospodářského charakteru.

Stavební práce zde zřejmě započaly zbořením stavby ve středu plochy. Její pozůstatky byly zavezeny vyrovnávací navážkou jílovitého charakteru, díky níž úroveň dvora mírně klesala od nadmořské výšky 243,0 m n. m. k 242,6 m n. m. (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988). Nyní zde vzniklo křídlo, které je pokryto úplně stejným sgrafitem jako křídlo dělicí, takže by se mohlo zdát, že obě jsou současná. Křídlo jižní však bylo přistavěno k již hotové fasádě středního křídla a bylo jen přizpůsobeno jeho vzhledu. Jeho vnější průčelí bylo zřejmě nastavěno na románské hradbě, takže bylo v půdorysu velmi úzké a mohlo sloužit nejspíše komunikačnímu účelu. Z přízemí do dvora vedl zřejmě asymetrický okenní otvor, který by mohl naznačovat, že tu bylo schodiště. Snad to odpovídá skutečnosti, že rozsah sgrafita byl zhruba na polovině fasády zjištěn pouze v přízemí, zatímco na druhé, východnější části sahá až do prvního patra. Je zachováno i nároží této vyšší části. Do těchto míst je třeba situovat sloupovou lodžii (obr. 61), doloženou ikonograficky. Ta byla architektonicky nejvýraznější částí celé této stavební etapy; bohužel však zcela zanikla. Z jejích sloupů mohou pocházet dva pískovcové zlomky, které byly druhotně použity a přetesaný na stojky barokních oken. Oblá část původního povrchu nesla ještě šedou polychromii.

Obr. 41: Prvky ostění velkého okna v kresebné rekonstrukci. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 41: Rekonstruktion der Gewändeteile des großen Fensters. Zeichnung P. Cholěbor.

¹³ Užití terakotových článků v souvislosti se stavební činností Pernštejnů bylo zjištěno na řadě lokalit (Pardubice, Bohdaneč, Chrudim, Litomyšl, Chlumeč nad Cidlinou, Velké Meziříčí)

Obr. 42: Díl terakotové římsy (typ XIII). Snímek J. Kopřiva. Abb. 42: Teil der Terrakotta-Gesims (Typ XIII). Foto J. Kopřiva.

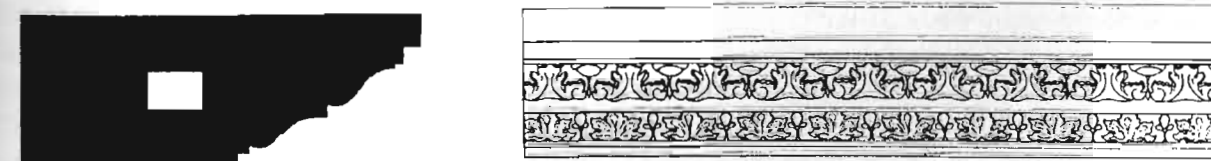
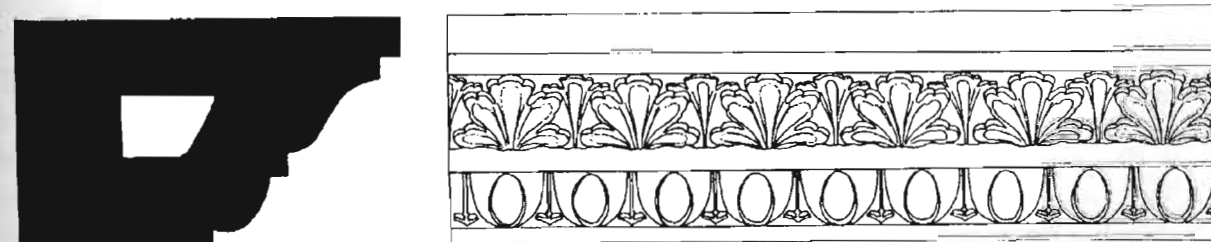
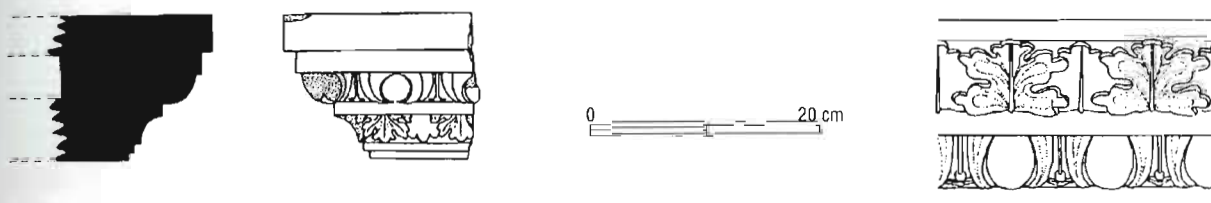
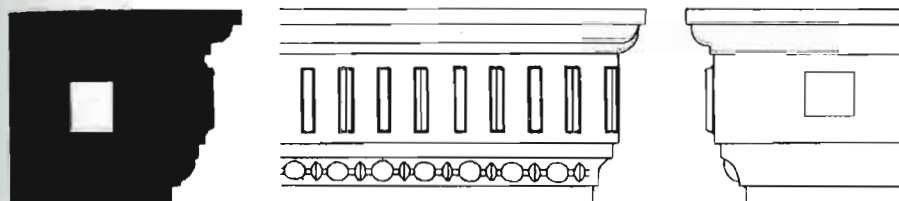
V jihovýchodním ostrém nároží celého komplexu stál relativně samostatný objekt, který je dosti výrazný na všech grafických vyobrazeních Hradu z počátku 17. století a někdy je dokonce o podlaží vyšší než vlastní čtyřkřídlový palác. Stával v místech dnešního předstupujícího křídla s barokním velkým sálem a alespoň ve své konečné podobě byl rovněž dílem Vratislavovy stavební fáze. V důsledku radikálních přestaveb, které tuto část paláce později postihly, nemáme zachováno prakticky nic z tohoto zajímavého a zřejmě i výstavného objektu. Dochovala se snad jen část zdi, obrácené do nádvoří, v níž je v přízemí zachováno nevelké zazděné okno s bosovaným ostěním z pískovce (obr. 58). Zlomek dalšího podobného ostění byl nalezen v zásypových vrstvách v sutěru předstupujícího křídla.

Prostor parkánu před jižním křídlem netvořil ještě roku 1568 součást areálu paláce. Obranná chodba na parkánové hradbě, tehdy úplně shnilá, byla obnovena v následujícím roce. Nejspíše v rámci Vratislavovy stavební činnosti se posléze podařilo prostor parkánu mezi branou a dnešním Rožmberským palácem přičlenit k městišti paláce a v značném rozsahu zastavět.

Vzhledem k tomu, že se z tohoto objektu dochovalo velmi málo (zanikl při stavbě vystupujícího východního křídla v 17. století, které překrylo plochu jeho východní části), zůstává prvořadým pramenem k jeho poznání především ikonografický materiál. Nej kvalitnější informace přináší Sadelerův prospekt. Ani toto vyobrazení se však nevyhnulo zkreslením, vzniklým nejspíše při převádění skici do rytiny. Nepřesnosti postihly zejména jižní vnější frontu zástavby malého dvora. Chybně je zakreslen vztah východní věžice a parkánové hradby a především vzájemné pozice úzkého křídla, přistavěného k románské hradbě, k němu vedoucí lodžie a horní části budovy v prostoru parkánu. Mylně je zaznamenán i styk malostranské hradby s komplexem paláce.

Přes tyto komplikace lze dům v parkánu v jeho základních hmotách poměrně spolehlivě rekonstruovat.

Vnější průčelí bylo s výjimkou jakéhosi vystupujícího rizalitu v nároží nastavěno na parkánovou hradbu. Patrové stavení, na západě opřené o bok východní románské věžice, kryla pultová

Obr. 43: Prvky terakotových říms – částečná kresebná rekonstrukce (typ XIII–XVII). Kresba P. Chotěbor.

Abb. 43: Elemente von Terrakotta-Gesims – Teilrekonstruktion (Typ XIII–XVII). Zeichnung P. Chotěbor.

Obr. 44: Díl terakotové archivoly (typ XVIII). Snímek J. Kopřiva. Abb. 44: Teil einer Terrakotta-Archivolte (Typ XVIII). Foto J. Kopřiva.

Obr. 45: Zlomky terakotového vlysu (typ XX). Snímek J. Kopřiva. Abb. 45: Fragmente des Terrakotta-Frieses (Typ XX). Foto J. Kopřiva.

střecha, přiléhající ke starší hlavní hradbě či budově na ni nastavěné. Východní část nad příkopem, obrácenou k příchozímu, vcházejícímu do hradu, zpestřovalo několik štítů.

Současný výzkum kromě linie parkánové hradby z konstrukcí zmíněné dlouhé budovy zachytil prakticky pouze jedinou příčku v nároží. Tato, na zaniklý jižní průběh parkánové hradby kolmá (tedy tvořící pravouhloú místnost v dnes zcela zaniklé jižní části domu), byla využita při stavbě nového východního křídla v následující stavební fázi. Druhým pozůstatkem starší budovy v parkánu by mohla být zeď tvořící dosud uliční čáru v prostoru parkánu, pokud ovšem není již pozdněgotického původu.

Z doby Vratislava z Pernštejna pochází jistě i přístavba krátkého křídla s kaplí při severozápadním rohu malého nádvoří. Touto přístavbou byla přerušena pavlač či chodba na pilířích na severní straně malého nádvoří (snad proto převzalo tuto funkci nově vzniklé křídlo jižní). Kaple byla v prvním patře, které mělo zkosené rohy, takže mohlo připomínat polygonální závěry sakrálních staveb. Pod ní v přízemí byl klenutý průjezd do nádvoří. Stavba je dobře datována záznamem o svěcení kaple. Podle něho ji vysvětil pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice v roce 1577, a to ke cti Panny Marie a svatě Alžběty vdovy (Vilímková – Muk 1965). Kaple byla v komplexu paláce zdůrazněna odlišně provedenou výzdobou. Známe ovšem jen její fragmenty zachované na dvorním průčelí (obr. 59), obdobnou úpravu ostatních fasád můžeme jen předpokládat. Výzdoba

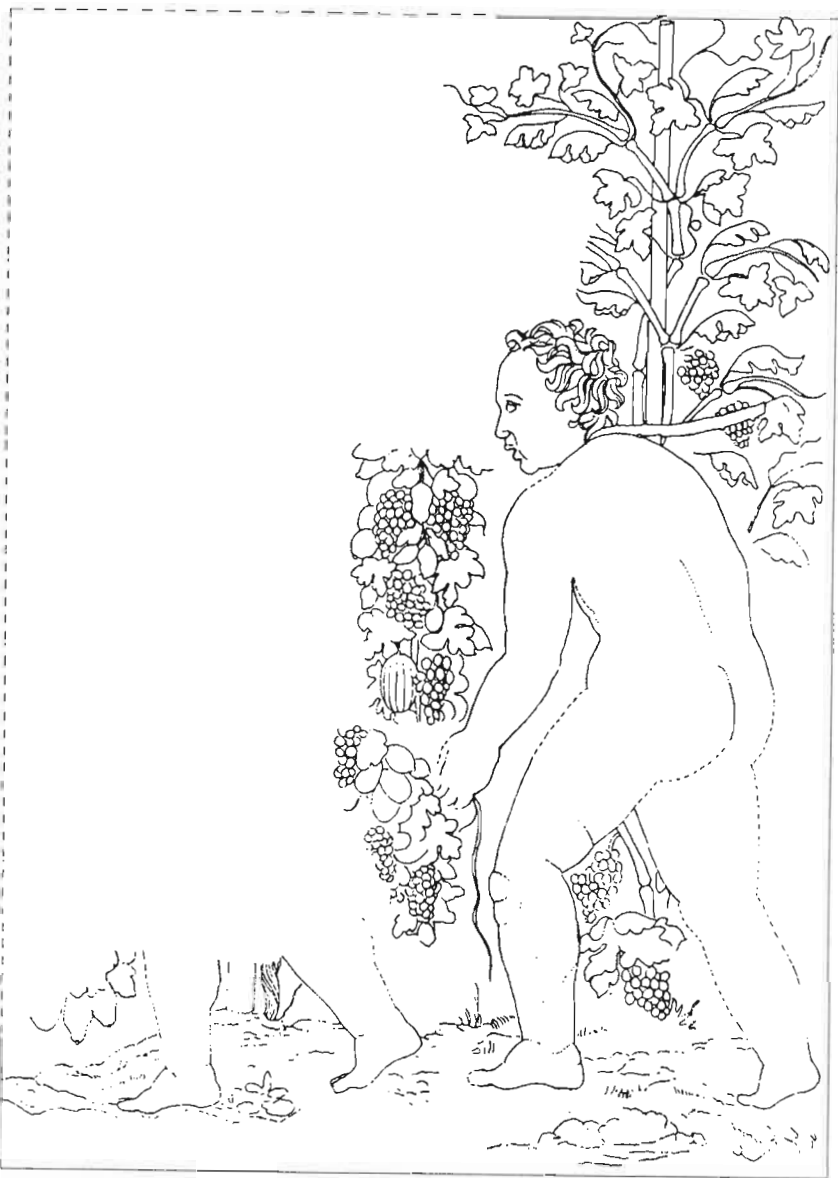
byla provedena chiaroscurovou malbou v šedomodrém tónu. Přízemí bylo pokryto iluzivními bosovanými kvádry. Po obvodu vjezdového oblouku byly namalovány stejně provedené klenáky. Nad tímto hmotně působícím soklem je lineárně naznačená jednoduchá římsa a nad ní architektonické členění parapetů oken s vpadlými poli a soklů na meziokenních pilířích. Toto členění porušuje pouze výklenek nad obloukem průjezdu. Okna byla v místech pozdějších oken barokních, o jejich tvaru a velikosti nelze nic přesnějšího zjistit. Na pilířích mezi nimi byly na plochách rámovaných pásovým ornamentem s motivem „věčné vlnky“ namalovány postavy světců, snad zemských patronů. Naznačuje to fragment postavy ve zbroji s kopím a štítem ve tvaru asymetrické kartuše s lehce naznačenou orlicí; nepochybně šlo o sv. Václava (obr. 60). V sousedním poli je z celé někdejší

Obr. 46: Zlomek terakotového článku s reliéfem zápasících putti (typ XXI). Snímek J. Kopřiva.

Abb. 46: Fragment eines reliefverzierten Terrakotta-Elements mit der Darstellung ringender Putti (Typ XXI). Foto J. Kopřiva.

0 20 cm

Obr. 48: Kresebná rekonstrukce terakotového panelu (typ XXVI). Kresba P. Chotěbor.

Abb. 48: Rekonstruktion einer Terrakotta-Platte (Typ XXVI). Zeichnung P. Chotěbor.

vodních špalet, které se do předsálí rozvíraly, se dochovala část, značně porušená osekáním. Na zbývající ploše omítky vidíme ve světlých barevných tónech provedenou bohatou rostlinnou ornamentiku a uprostřed zdobenou dekorativní vázu a mušli.

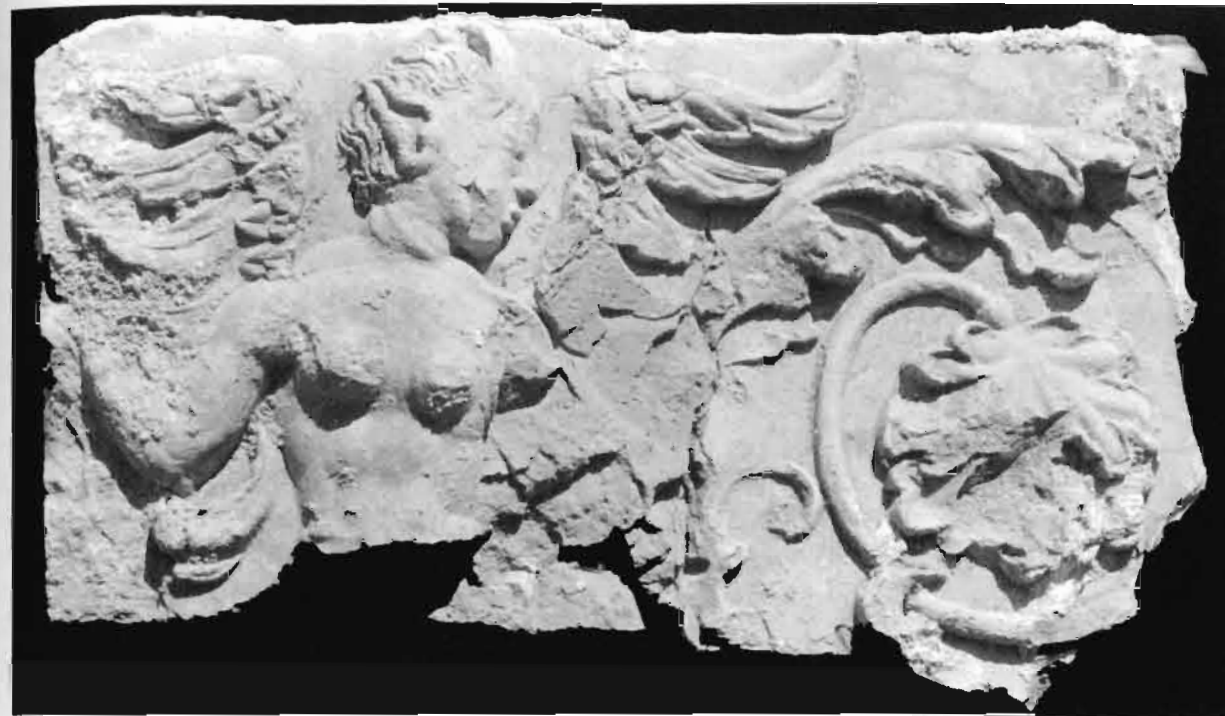
Jak vyplynulo z podrobného průzkumu dvorního křídla při velkém nádvoří, byla část terakotové výzdoby v době přestavby Vratislava z Pernštejna otlučena a překryta omítkou. Terakotové články, typické pro prvou stavební fázi, nebyly už tehdy používány. Architektonické detaily druhé etapy byly tesány z jemného, stříbřitě šedého pískovce. Z tohoto kamene byly v té době zhotovovány články i pro jiné stavby Pražského hradu.¹⁷ Některé fragmenty z Vratislavovy přestavby byly druhotně zazděny v barokním zdivu a zjištěny prů-

zkumem. I když vyjdeme z předpokladu, že všechny pocházejí skutečně z paláce, je jich přesto malý počet. To podporuje předpoklad, že rozsah přístaveb Vratislava z Pernštejna nebyl příliš velký. Nejpočetnější skupinou zjištěných kamenných fragmentů jsou zlomky portálových nebo okenních ostění s mělkou profilací (obr. 64). Většina z nich měla na povrchu šedý nebo šedomodrý nátěr. Jejich profilace připomíná portál se znaky Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara, původně umístěný v kapli Nejsvětější Trojice v katedrále sv. Víta,¹⁸ u něhož nacházíme i obdobný kámen a šedě zbarvený povrch. Detailu z tohoto portálu, totiž konzole nesoucí římsu, odpovídá i další fragment druhotně zazděný v barokním zdivu druhého patra Lobkovického paláce a jiný podobný, který se podařilo vyjmout.

¹⁷ Řada ostění je zachována ve Starém královském paláci, množství druhotně užitých fragmentů bylo zjištěno ve zdivu křídel, upravených N. Pacassim.

¹⁸ Novodobě doplněný portál je druhotně osazen v přízemí Ludvíkova křídla Starého královského paláce jako vstup ze zahrady Na valech.

Jen čtyři z nalezených zlomků měly bohatší reliéfní výzdobu (obr. 63). V jednom případě se zachovala část rostlinného dekoru s členitými listy, v jiném zbytek rozviliny a pětistého (snad růžového) květu. Další dva fragmenty tvořily původně nároží vlysu. Na zachovalejší ploše prvního je býčí lebka se stuhou a zbytkem festonu. Druhý fragment je rozměrnější a jeho reliéf byl bohatší. Zachovaly se z něj však jen zbytky; většina výzdoby byla otlučena, když byl kvádr použit do armatury nároží jedné z věží. Původně byl zřejmě zdoben rozvilinami a ovocnými festony velmi jemně provedenými.

Obr. 49: Fragment terakotového článku s reliéfem okřídlené ženské postavy s rohy. Snímek J. Ertelová.

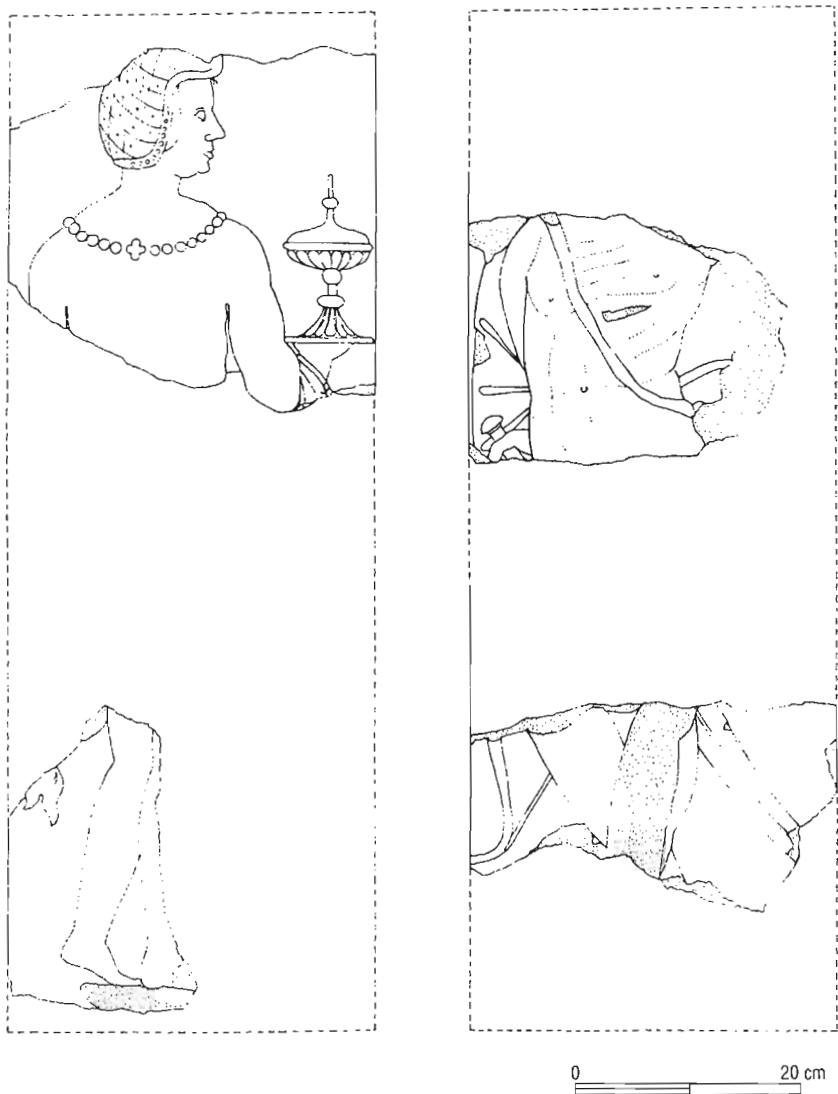
Abb. 49: Fragment eines reliefverzierten Terrakotta-Elements mit der Darstellung einer geflügelten Frauengestalt mit Hörnern. Foto J. Ertelová.

Stejně nebo velice podobné profilace ostění oken a portálů byly užívány zřejmě i v poslední předbarokní etapě, spojené s osobou Polyxeny z Pernštejna. Ukazuje to alespoň jeden z nalezených fragmentů, který lze rámcově datovat. Je to přibližně polovina profilovaného pískovcového nadpraží s prvními dvěma číslicemi letopočtu 16. Druhé dvě číslice byly na opačné, odlomené straně. Provedení letopočtu svědčí o tom, že byl do kamene vytesán záměrně jako součást výzdoby. Nešlo tedy o nějakou pozdější, náhodně vzniklou rytinu, i když takovéto specifické výtvarné projevy byly ojedinelé také zjištěny. Ve druhém patře západní věže byl nalezen druhotně užitý kus ostění s vyrytou postavou muže v obleku ze 17. století, s halapartnou v ruce a nápisem IHS.

O stavební aktivitě v prvních desetiletích 17. století jsme informováni spíše z písemných pramenů než ze stavby samotné. Víme, že byly přistavovány nějaké místnosti v podkroví, zvyšovány a nově pokryty věže. Hlavním stavebním počinem této doby je výstavba jihovýchodního předstupujícího křídla.

Pro novou stavbu byla nejprve stržena starší budova, vyplňující parkán, boření neušla ani parkánová hradba sama. Jedinou konstrukcí, která ze starší situace přetrvala, se stala příčka v prosto-

ru lomu parkánu využítá při stavbě jižního průčelí nového křídla. Vzhledem k tomu, že se směr bývalé příčky a nového průčelí zcela nekryjí, je půdorys suterénní místnosti poněkud deformován.

Obr. 50: Fragmentsy menších terakotových panelů (vlevo typ XXVII, vpravo typ XXVIII), Kresba P. Chotěbor.

Abb. 50: Fragmente kleinerer Terrakotta-Platten (links: Typ XXVII; rechts: Typ XXVIII), Zeichnung P. Chotěbor.

Protože hloubka křídla výrazně překročila šířku parkánu, muselo být jeho jihovýchodní průčelí a část bočních stěn založeno do prostoru příkopu. Ten minimálně ve své části mezi barbakánem a parkánovou hradbou v této době již dosloužil a byl ze značné části zanesen jílovitými a písčitými sedimenty.¹⁵ Do nich v rozestupu cca 3m zahlubili čtverhranné, vzhledem k charakteru souvrství zapážené šachty, sloužící k založení pilířů. Jejich základová spára ve většině případů nedosáhla dna příkopu. Tato skutečnost způsobila posléze statické problémy, které vyřešila až současná rekonstrukce. Spodní část základových pilířů byla vyzděna převážně z velkých, mnohdy druhotně použitých

opukových kvádrů, vrchní část a klenuté základové pasy pak z cihel (obr. 3). Prakticky stejně byla založena i starší Maxmiliánova brána, k níž se nové křídlo na severu přikládalo. K zanesení spodní části příkopu tedy došlo již po polovině 16. století a úroveň jeho dna se pak až do výstavby křídla prakticky neměnila. Již během ní či nejpozději po jejím dokončení zbytek příkopu zavezli stavebním rumem, do nějž se dostala i na stavbě používaná zednická lžice (obr. 74).

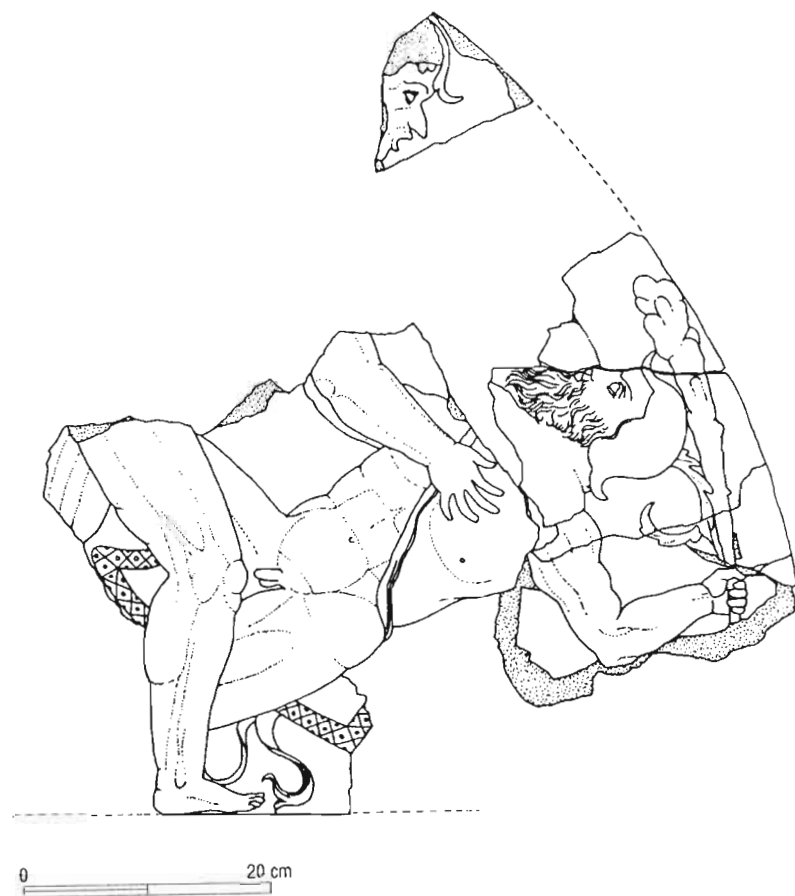
Do prvé poloviny 17. století patří jistě alespoň spodní část dnešního křídla, do níž lze s největší pravděpodobností lokalizovat v pramenech zmiňované stáje (Vilímková – Muk 1965). Podle formulace stavebního programu barokní přestavby objekt už existoval. Vstupní portál v přízemí s ostěním lemovaným jednoduchou lištou byl zrušen při vestavbě barokní příčky a navíc vede nelogicky do prostoru dodatečně vestavěného zadního barokního schodiště.

Postupná výstavba severního křídla při malém nádvoří pokračovala v této etapě vložním oblouku do jihovýchodního rohu. Čelo tohoto oblouku bylo vyzdobeno sgrafitovými klenáky. V souvislosti s touto úpravou bylo snad také zřízeno podlaží nad průjezdem při Černé věži, již dříve zmiňované.

Obr. 51: Výzdoba terakotové desky, částečně kresebně rekonstruované z nalezených zlomků. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 51: Verzierung der Terrakotta-Platten, Teilrekonstruktion aufgrund der Fragmente. Zeichnung P. Chotěbor.

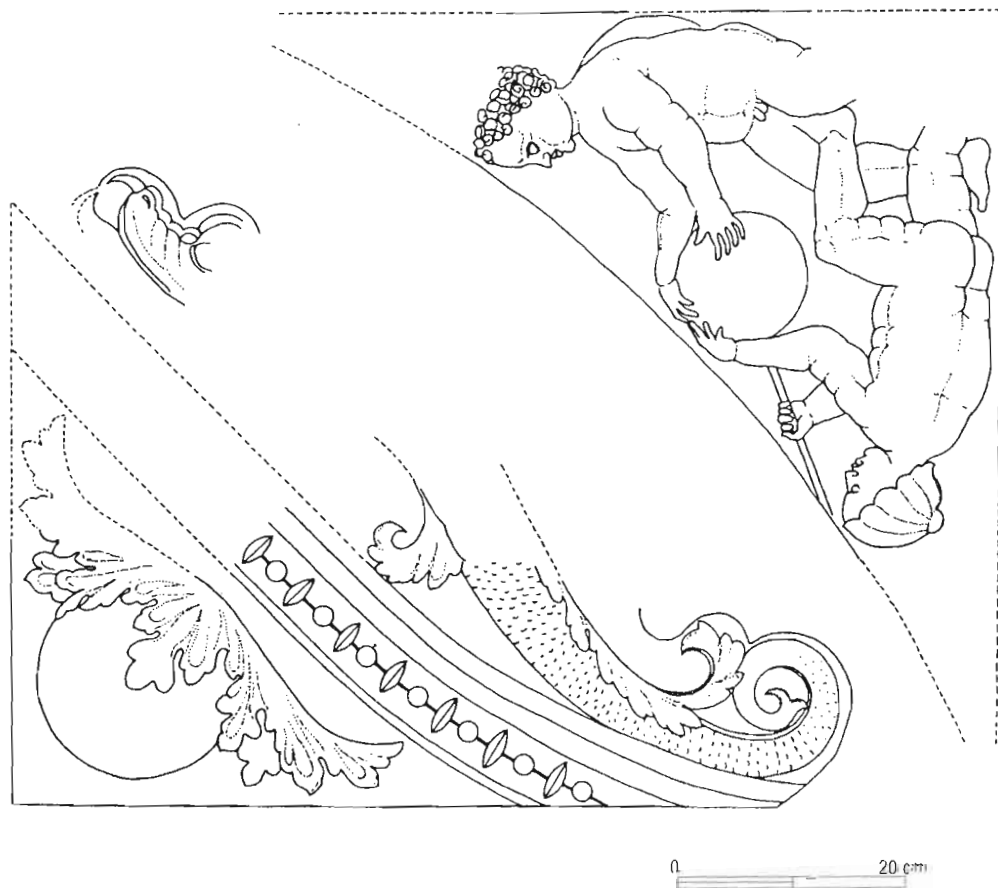
Zda k této fázi patří nejmladší sgrafitová vrstva průčelí kolem velkého nádvoří, nelze rozhodnout. Je sice co do rozsahu nejzachovalejší, takže mohla být při rekonstrukci zčásti obnovena a doplněna, avšak celkovou představu o její podobě nemáme. Rovněž chybí jakékoli opory pro přesnější datování. Není vyloučeno, že přísluší k jiné stavební etapě, která proběhla ještě před koncem 16. století. Přízemí všech fasád pokrývalo jednoduché kvádrování, které tvořilo podnož pro bohatší výzdobu patra. Jedinou výjimkou bylo průčelí jižního křídla, kde dosud přetrvala arkáda. Terakotové klenáky byly

však otlučeny, aby nevyčnívaly z fasády, ale jinak ještě ponechány, protože byly konstrukčními prvky. Celá arkáda byla pokryta kvádrovým sgrafitem, které na archivoltách tvořilo iluzivní klenáky menšího formátu. Sgrafitová omítka překryla i opukové pilíře (obr. 66). Nad přízemím obíhala na všech průčelích iluzivní římsa. Tvoří ji v pásech nad sebou stylizovaný listovec, vejcevec, motiv kanelur a perlovec. Nad římsou byly nalezeny stopy okenprvého patra se širokými bílými rámy. Mezi okny byla pole zdobená alegorickými, mytologickými a snad i biblickými postavami (obr. 68). Některá z těchto polí zabíhají i do římsy a podobně tomu bylo snad i u některých rámu kolem oken. Na jižním křídle se dochoval jen zlomek pod figurou umístěného nápisu PACIE (NCIA) a malá část drapérie. Podobně na křídle severním zbyla jen koncová písmena TH z jediného zde zachovaného nápisu (JUDITH?). Průčelí západního křídla má zachováno několik těžko určitelných fragmentů. Nad římsou je to spodní část konce nápisu (... ANAM?), zlomkem dalšího pole jsou jen nohy sedícího psa. Při severozápadním nároží zbyla z původní postavy část nohou a pochva dlouhého meče. Zbytkem nápisu, který pod figurou zasahoval do římsy, jsou těžko čitelná koncová písmena RS (MARS?). Nejlépe dochována je výzdoba na průčelí křídla dělicího. Zde zůstalo téměř celé meziokenní pole při severovýchodním nároží s alegorickou postavou Víry, pod

¹⁵ Viz předchozí část o Lobkovickém paláci ve středověku

níž je jediný celý nápis (FIDES).¹⁶ Zbytky úzkého bílého orámování dvou oken naznačují jejich segmentové nadpraží. To by potvrdzovalo rekonstrukci terakotového ostění oken prvního patra, ovšem za předpokladu, že zde v této fázi ještě byla. Další meziokenní pole muselo být širší, neboť sem byla umístěna rozměrnější scéna, z níž je dochována přibližně polovina. V dolní části leží vousatý muž mohutné postavy v antickém pancíři a krátké sukničce, nad ním se sklání nahá žena a další muž s koulí v ruce. Tuto postavu můžeme identifikovat podle přilby s křídélky. Je to řecký bůh Hermes a celá scéna představuje zřejmě Paridův soud. Obdobné pojetí se alespoň vyskytuje v německé renesanční plastice prvé poloviny 16. století (*Sauerlandt 1927, 78–79*). Více se ze sgrafitové dekorace dvorních fasád nezachovalo. S výjimkou nejzachovalejších dvou polí na dělícím křídle byl celý rozsah fragmentárně zachované výzdoby odkryt a analyticky přiznán již ve 20. letech tohoto století, pouze arkáda tehdy nebyla objevena.

Obr. 52: Kresbná rekonstrukce terakotového cvikl (typ XXX) a dílu supraporty (typ XXXI). Kresba P. Chotěbor.

Abb. 52: Rekonstruktion des Terrakotta-Zwickels (Typ XXX) und Teil der Supraporte (Typ XXXI). Zeichnung P. Chotěbor.

Nejspíše současně s úpravou fasády proběhly i drobnější zásahy v interiérech křídel okolo velkého dvora. Jejich prakticky jediným pozůstatkem, který se podařilo zjistit, je prostý obdélný portál, prolomený ve starší zdi mezi oběma nejsevernějšími místnostmi západního křídla. Širší,

¹⁶ Ženské alegorické postavy ctností byly na renesančních malovaných i sgrafitových fasádách velmi časté. Méně obvyklé je střídání těchto figur s dalšími, tématicky vzdálenými motivy v témže horizontálním pásu výzdoby.

Obr. 53: Terakotové volutové křídlo (typ XXXII). Snímek J. Kopriva. Abb. 53: Terrakotta-Volutenflügel (Typ XXXII). Foto J. Kopriva.

Obr. 54: Dvojice terakotových delfinů (typ XXXIII). Snímek J. Kopriva. Abb. 54: Paar von Terrakotta-Delphinen (Typ XXXIII). Typ J. Kopriva.

avšak původně zřejmě nepříliš složitá profilace lemující vnější hranu ostění, byla při novověkém rušení a zazdívání otvoru prakticky zcela otlučena. Jistě až stavební činnosti 17. století lze připisat tři fragmenty velkého portálu, nalezené v zásypech v suterénu jihovýchodního předstupujícího křídla (obr. 69, 70). Materiálem je tentokrát hrubý pískovec (což připomíná již články raně barokní) se světlým červenohnědým nátěrem na povrchu. Původní umístění portálu, z něhož se dochovaly dvě shodné volutové konzoly a část ostění zdobená penízkovým motivem, není známo. V úvahu přichází pouze oba vstupy z Jiřské ulice a portály do průjezdu mezi dvory.

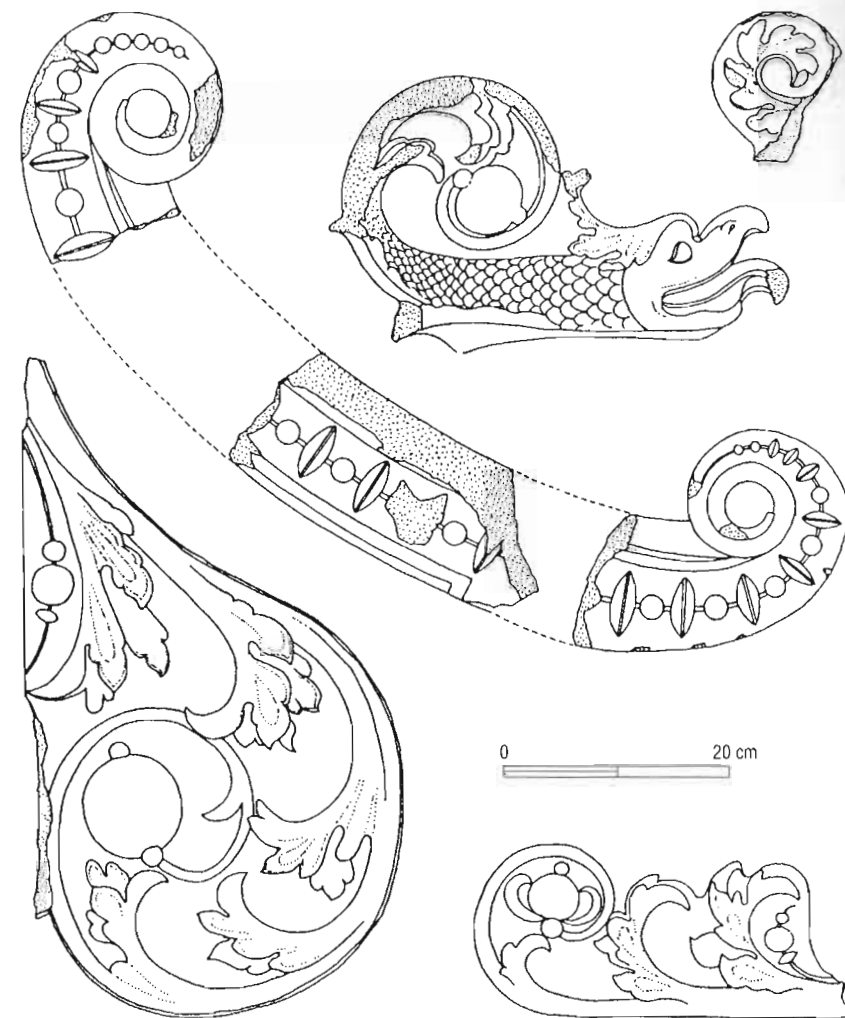
Obr. 55: Nalezené drobné zlomky terakotových článků, které většinou tvořily ukončující a dekorativní prvky (typ XXXII–XXXVII). Kresba P. Chotěbor.

Abb. 55: Kleine Fragmente von Terrakotta-Elementen, meistens Schlußsteine und dekorative Elemente (Typ XXXII–XXXVII). Zeichnung P. Chotěbor.

Při archeologickém výzkumu bylo nalezeno velké množství dokladů hmotné kultury renesančního paláce. Mezi těmito nálezy zcela převládají zlomky běžné užitkové keramiky. Celý velký soubor nebyl dosud zpracován, pouze dvěma méně běžným nádobám věnoval pozornost J. Žegklitz (Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1991).

Závažný nález dokládající vysokou úroveň stolní keramiky druhé pernštejnské fáze paláce představuje fragment fajánsového talíře (obr. 71), zpracovaný rovněž Žegklitzem (Žegklitz 1988). K tomuto nálezu nedošlo přímo v areálu Lobkovického paláce. Byl získán I. Borkovským ze smetištní vrstvy v zavážce příkopu před Černou věží (Borkovský 1959, 257–324), tedy v nevelké vzdálenosti. Rozbor jeho výzdoby pak jednoznačně dokládá, že talíř byl užíván při stolování majitelů paláce.

Talíř nesl erby Vratislava z Pernštejna a jeho manželky Manrique de Lara a patřil k většímu jídelnímu souboru, jehož další kusy jsou uloženy ve sbírkách Středočeské galerie a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Dle J. Žegklitze nebyl celý soubor jednotný, část snad vyrobila nejspíše italská a část domácí habánská dílna. Do této druhé části náleží i fragment z Pražského hradu. Vzniknout mohl po roce 1555, kdy Vratislav z Pernštejna získal vyobrazený řád zlatého rouna a před

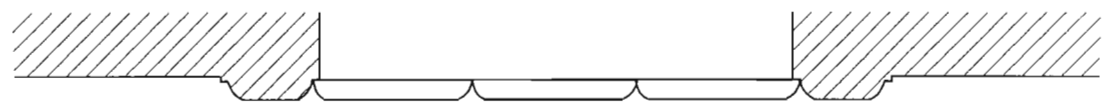
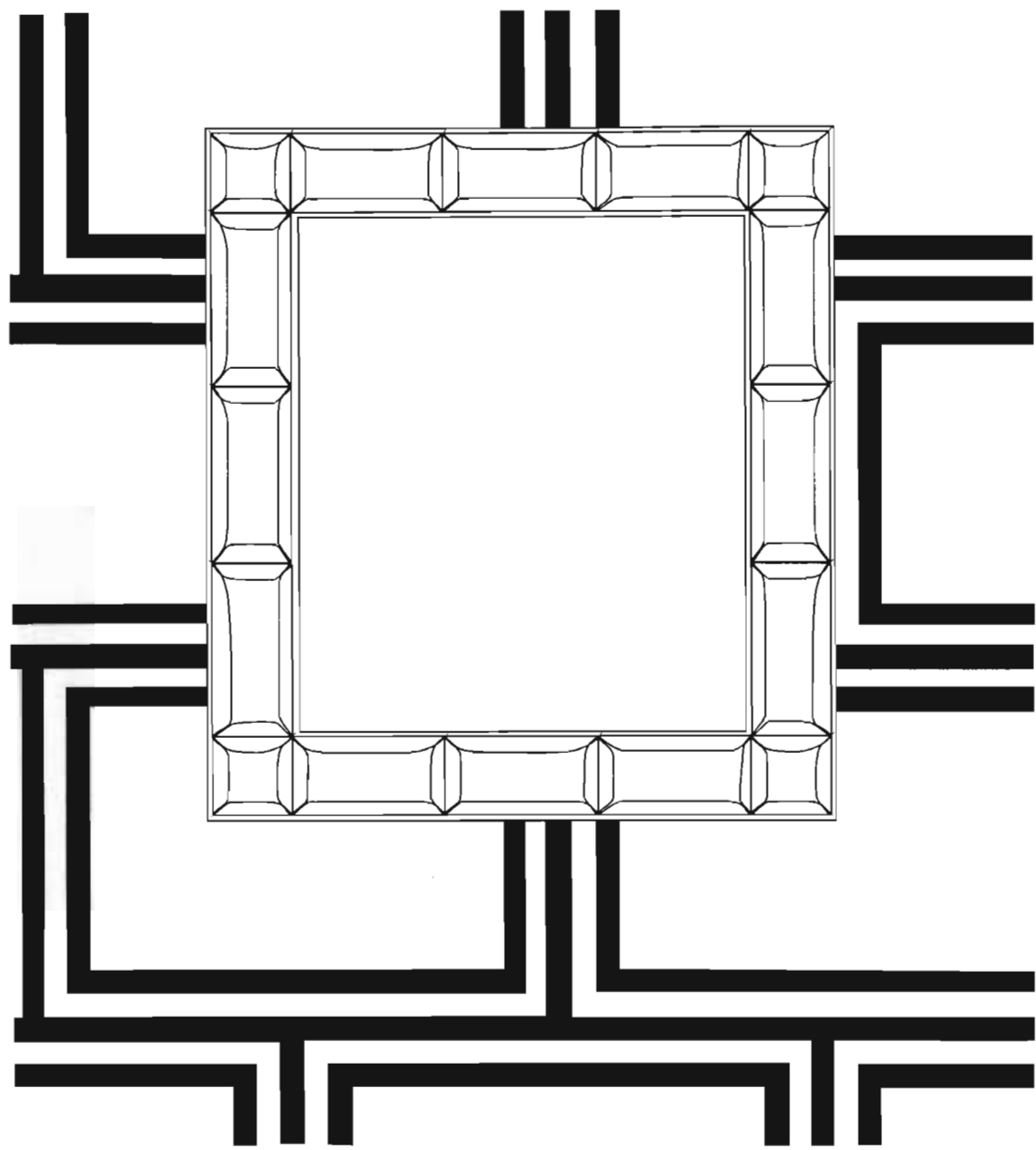
Obr. 56: Vratislav z Pernštejna (1530–1582). Detail náhrobku v katedrále sv. Víta na Pražském hradě. Snímek J. Kopřiva.

Abb. 56: Vratislav von Pernštejn (1530–1582). Detail des Grabmals im Veitsdom auf der Prager Burg. Foto J. Kopřiva.

Obr. 57: Erb pánů z Pernštejna. Detail náhrobku v katedrále sv. Víta na Pražském hradě. Snímek J. Kopřiva.

Abb. 57: Wappen der Herren von Pernštejn. Detail des Grabmals im Veitsdom auf der Prager Burg. Foto J. Kopřiva.

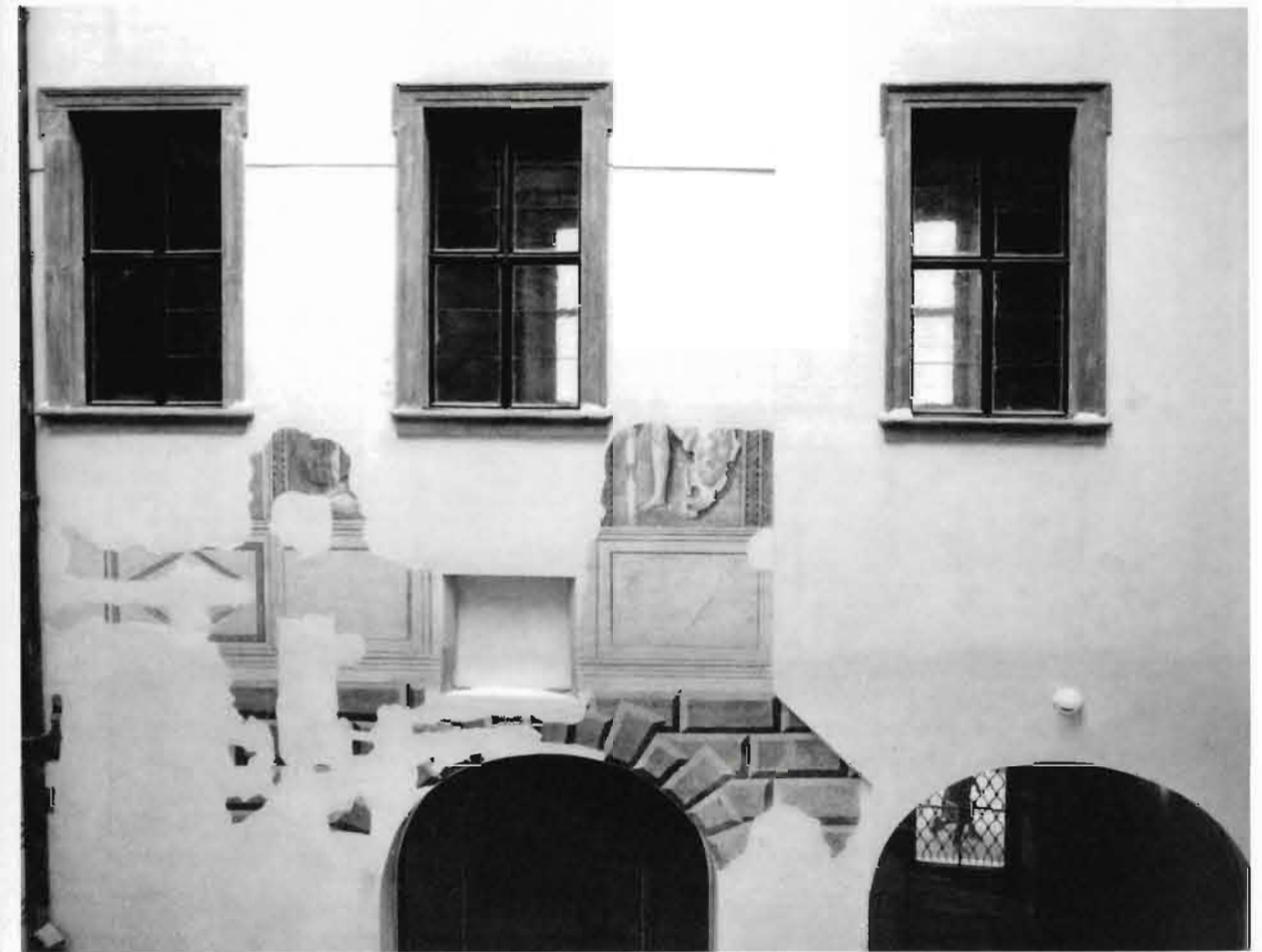
Obr. 58: Okno (dnes zazděné) v přízemí při jihovýchodním nároží malého nádvoří. Bosované ostění z pískovce ve fasádě zdobené sgrafitovým kvádřovým. Částečná kresebná rekonstrukce. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 58: Fenster (heute zugemauert) im Erdgeschoß an der Südostecke des kleinen Palasthofs. Bosiertes Sandsteingewände in der Fassade mit Sgraffiti-Quaderung. Teilrekonstruktion. Zeichnung P. Chotěbor.

rokem 1582, kdy Vratislav umírá. Je-li tento talíř skutečně domácího původu, představuje jeden z nejstarších dokladů výroby fajánse v našich zemích.

Výraznou, k výtvarné podobě interiérů nemalou měrou přispívající, složkou vybavení paláce představovala kachlová kamna. Jejich pozůstatky tvoří značnou část renesančního nálezového fondu.

Fragmenty kachlů byly nalézány především v klenebních zásypech mladších kleneb, výplní odpadní jámy, v navážkových vrstvách v bývalém příkopu, méně v kulturních vrstvách a v neposlední řadě užitě jako stavební materiál v mladších zazdívkách a příčkách. Z celého tohoto velkého množství se dosud bližší pozornosti dostalo pouze dvěma souborům.

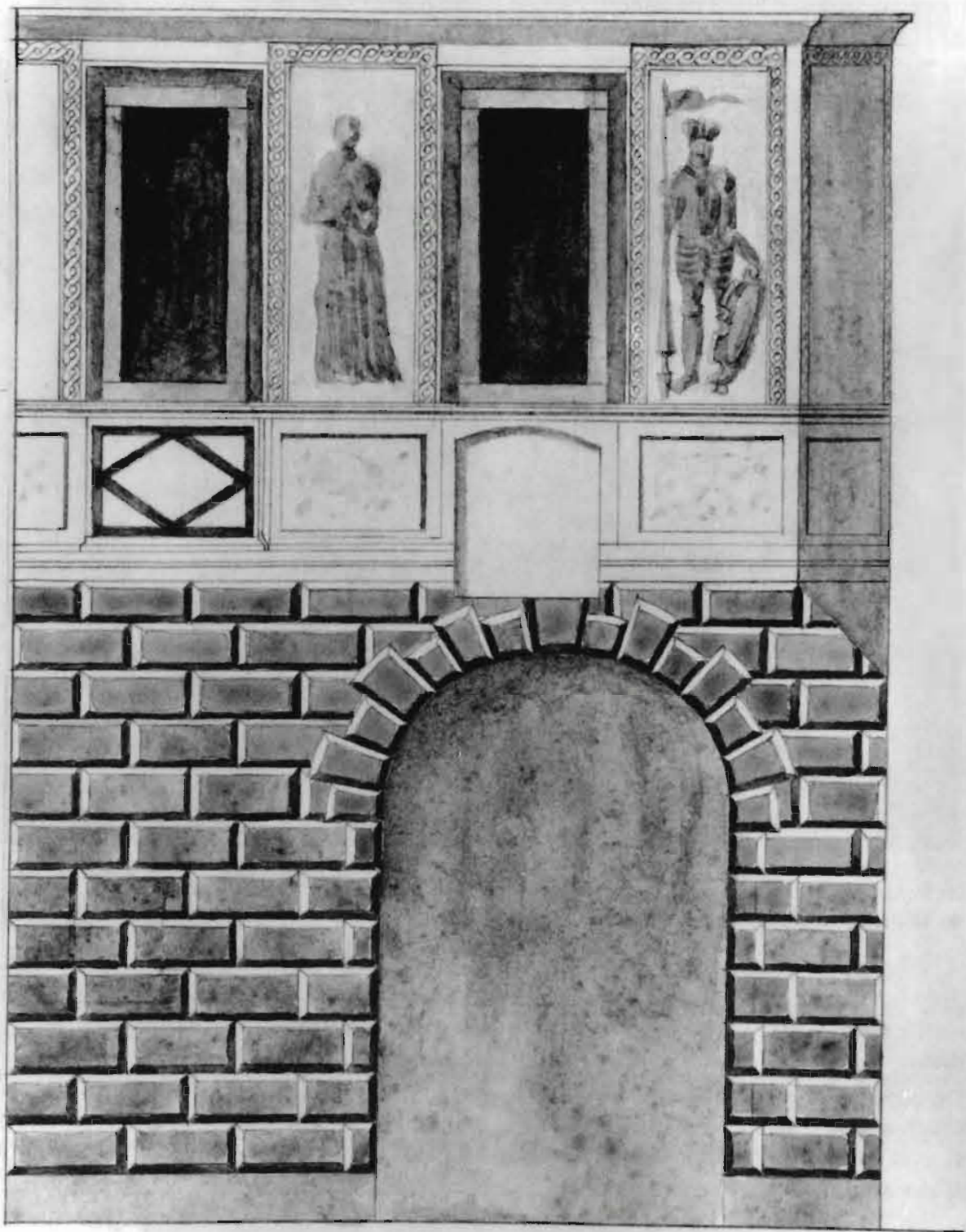
Obr. 59: Nalezené fragmenty malované výzdoby dvorního průčelí renesanční kaple. Stav v průběhu restaurování. Snímek J. Kopřiva.

Abb. 59: Fragmente von Wandmalereien an der Hofseite der Renaissancekapelle. Zustand während der Restaurierung. Snímek J. Kopřiva.

Prvý byl získán při archeologickém výzkumu z odpadní jámy v severozápadním rohu menšího nádvoří a zpracoval ho J. Žegklitz (*Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1991*). Jámu zavezli zřejmě v průběhu druhé poloviny 16. století, nejspíše v průběhu druhé pernštejnské stavební fáze.

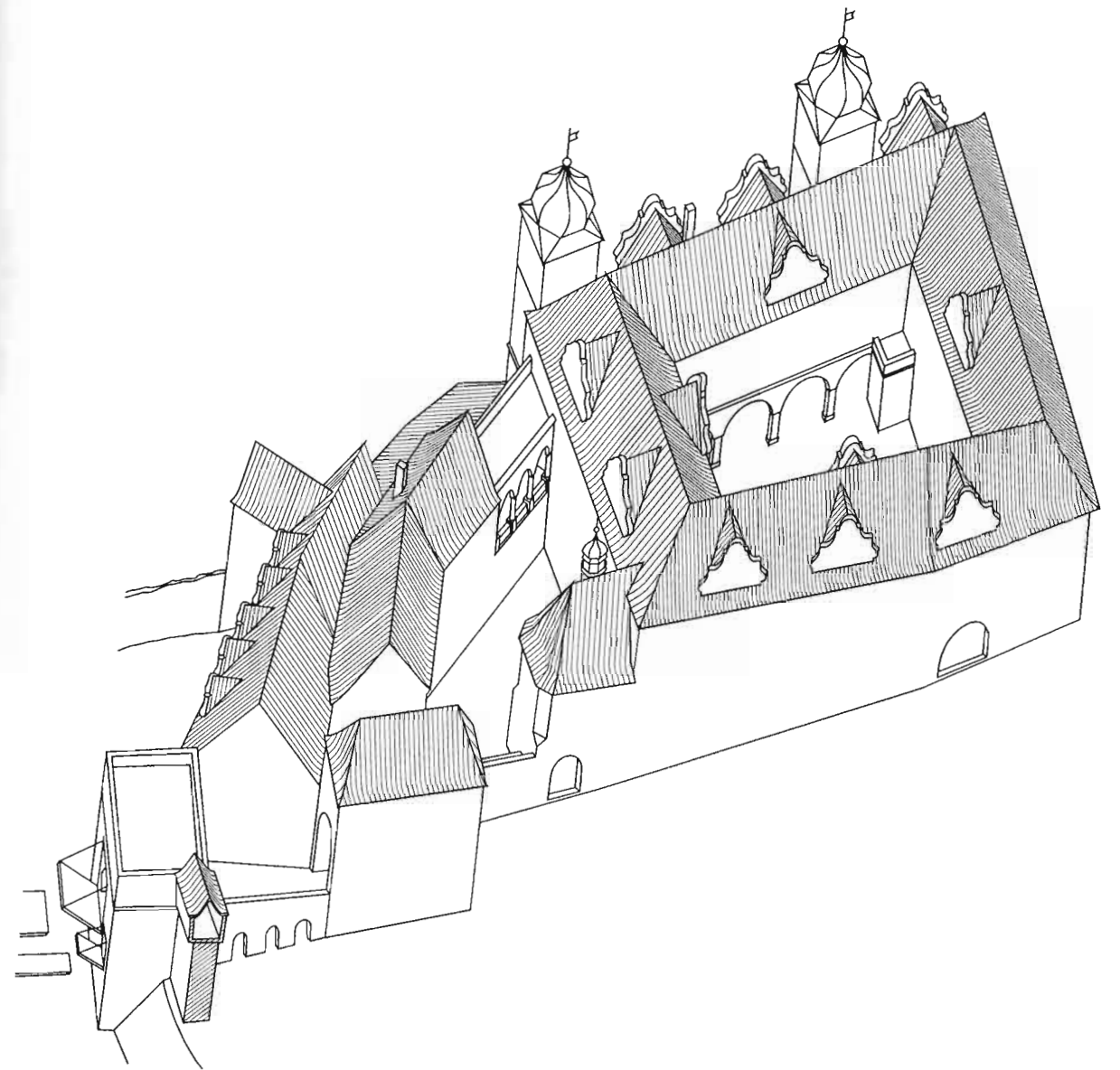
Do odpadní jámy se dostaly použité kachle z několika kamen. Režné kachle s pravoúhlým ústím reprezentují zlomky minimálně čtyř exemplářů. Mají relativně tenký střep a oba měřitelné větší výšky (125 a 160 mm). Vnější plocha pláště prakticky nenese záchytnou šroubovici. Přesnější datování není ani v rámci mladšího období na základě dosavadních vědomostí možné; pro vesnické prostředí dokládá J. Richterová (*Richterová 1982, 11*) přežívání tohoto typu minimálně do třicetileté války.

Dva druhy římsových kachlů reprezentují komorové kachle. Prvý z nich, vyžlábkovaný kachel s plastickým dekorem v podobě vinné révy ve výžlabku a masivního vývalku obtočeného stuhou

Obr. 60: Pokus o rekonstrukci malované výzdoby dvorního průčelí renesanční kaple. Kresba P. Chotěbor.
 Abb. 60: Rekonstruktionsversuch der Wandmalerein an der Hofseite der Renaissancekapelle. Zeichnung P. Chotěbor.

má v nápisovém poli minuskulní text „Fyula zyd“. Kachel na svrchní straně ukončují tři zuby cimbuří (obr. 72). Nápis interpretuje J. Žegklitz jako zkomoleninu „figulus žid“ a kachel, zastoupený zlomky minimálně čtyř exemplářů, řadí do skupiny pražských kachlů označených jmény výrobců (Žegklitz 1987, 656–671), které na základě pečlivého rozboru analogií a písemných pramenů datuje do konce první třetiny 16. století.

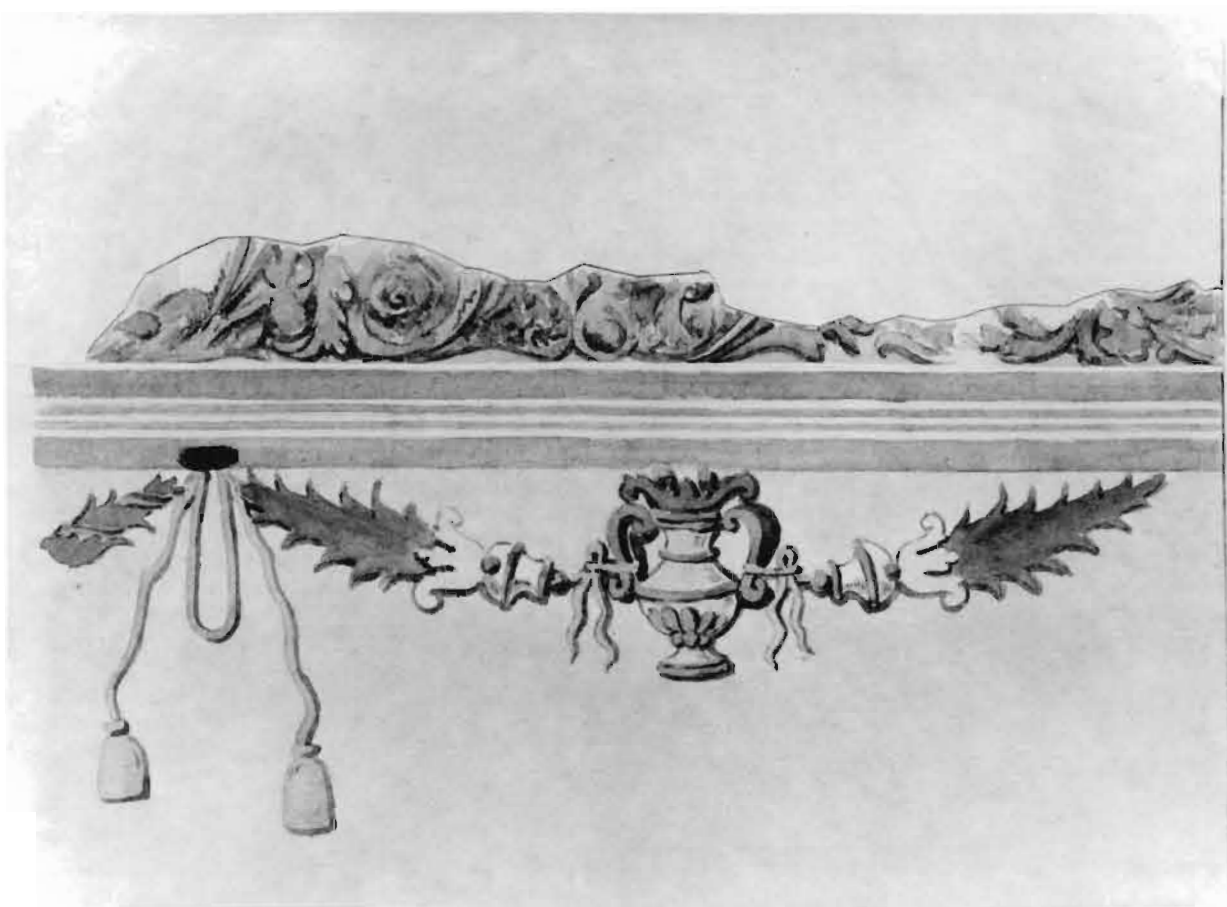

Obr. 61: Pokus o hmotovou rekonstrukci paláce za Vratislava z Pernštejna. Kresba P. Chotěbor.
 Abb. 61: Dreidimensionale Rekonstruktion des Palasts unter Vratislav von Pernštejn. Zeichnung P. Chotěbor.

Rovněž druhý římsový komorový kachel s plastickým dekorem čelní vyhřívací stěny v podobě krácejícího lva, umožňuje díky výšce své komory (kolo 120 mm) a hlavně užitě ukončující vějířovité akroterii celkem spolehlivou dataci do druhé čtvrtiny 16. století (obr. 73).

Komorovým kachlům zřejmě náleží i dva velké fragmenty čelních vyhřívacích stěn zařaditelných do skupiny kachlů portrétních. Prvý z nich, režný, se zbytkem slídového přetahu zachycuje

polopostavu šlechtičny, jejíž hlava je však zobrazena z profilu. Portréty lemovala blíže nedefinovatelná, jednoduše podaná architektura, nejspíše arkáda. Výtvarná úroveň není příliš vysoká. Celkový habitus a zobrazený oděv umožňují shodné datování s oběma uvedenými římsovými kachli.

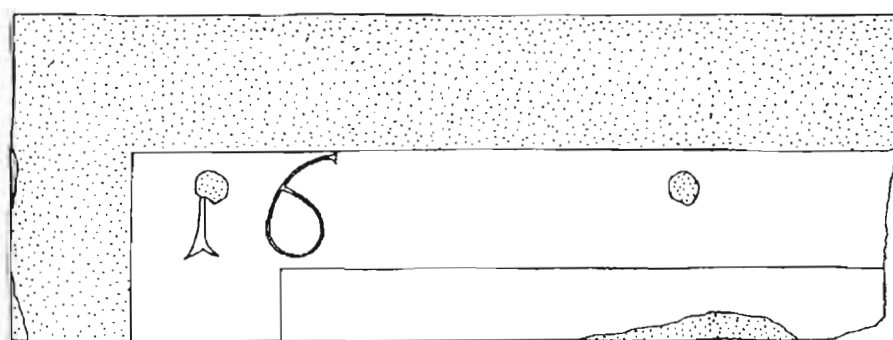
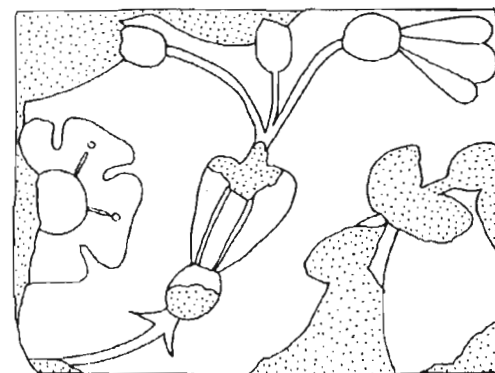
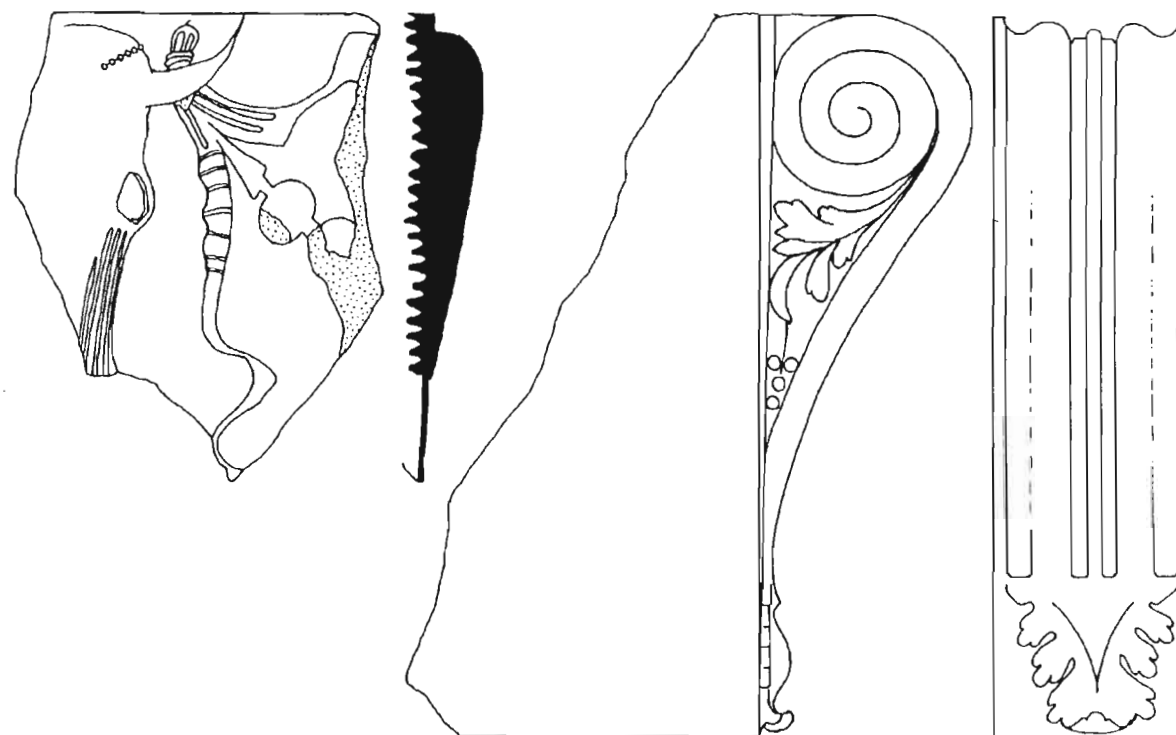

Obr. 62: Odkrytý fragment nástěnné malby v místnosti v prvním patře v jihozápadním nároží paláce. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 62: Fragment von Wandmalerei aus einem Raum im ersten Stockwerk der Südwestecke des Palasts. Zeichnung P. Chotěbor.

Zbylé fragmenty náleží kachlům rámovým. Některé z nich měly složitější profilované okrajové lišty, výška komory dosahuje 63 mm. Patrně z jednoho zeleně glazovaného kachle s komplikovaným tapetovým dekorem pochází několik zlomků. Zmíněný dekor tvoří bohaté úponky s poupaty, ostrými palmetami a složitějšími ořechy. Uvnitř kosočtverců s prohnutými stěnami se nacházejí listové růžice. Okrajová lišta vykazuje jednoduchou hranolovitou profilaci.

Tento typ kachlů bývá obecně považován za mladší a doba okolo poloviny 16. století by mohla náležet jeho počátkům. Pro to shledává J. Žegklitz oporu i ve výši rámu (70 mm) a jeho poměrně ostrých rozích. V případě možného staršího původu pak připouští možnost importu z vyspělejšího prostředí. Ve výplni jámy ojedinělý kachel s tapetovým dekorem představuje nejmladší kus. Zpracovatel souboru vyslovil lákavou hypotézu předpokládající, že v případě současné funkce všech kachlů by tento mladší zlomek mohl být dokladem opravy starších kamen. Pokud by všechny v odpadní jámě nalezené kachle příslušely jednomu kamnu (což není zcela nepravděpodobné, byť mohou náležet nesporně téměř všechny kamnům jedné stavební fáze), bylo by možno naznačenou úvahu považovat za pravděpodobnější.

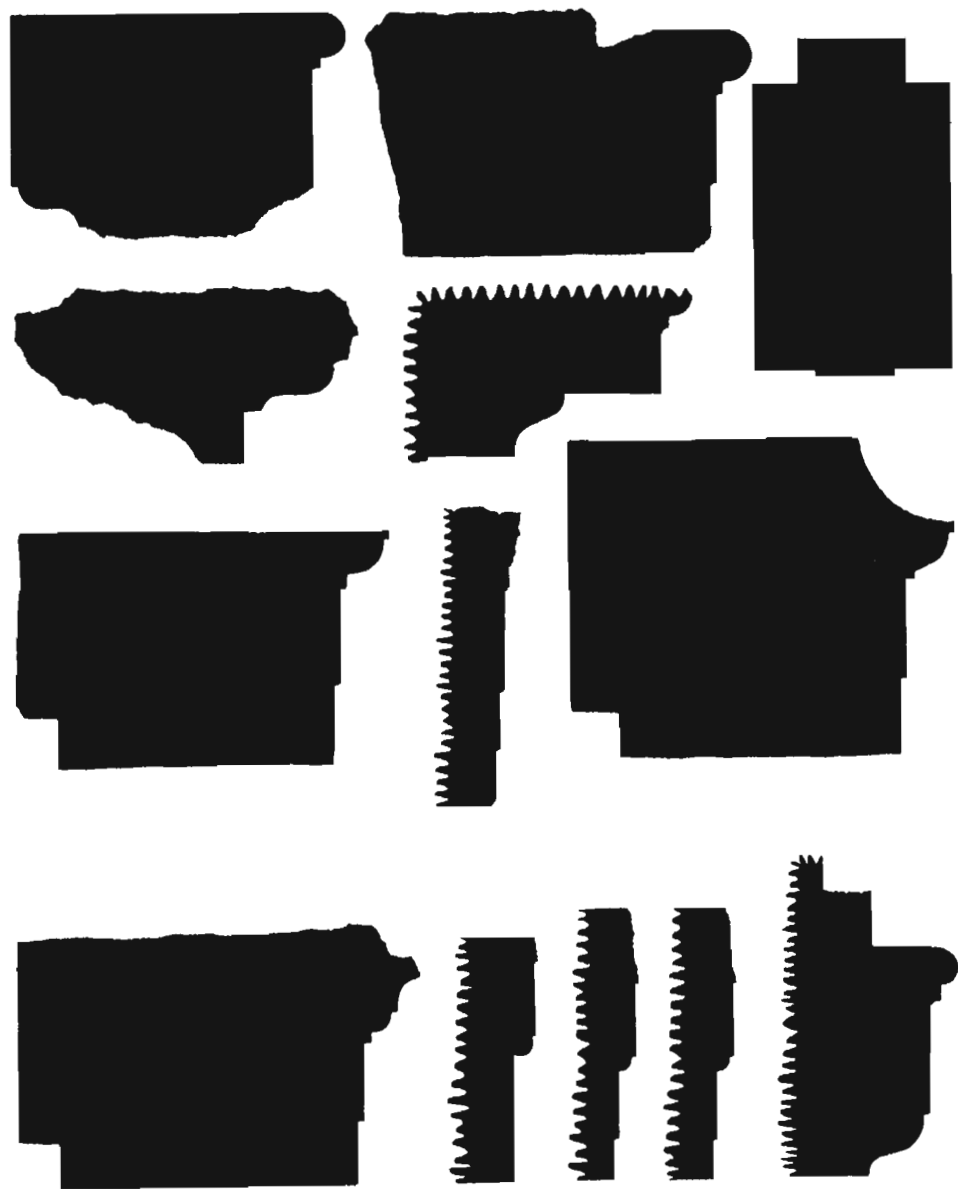
Obr. 63: Výběr nalezených pískovcových architektonických článků z mladších renesančních fází (od 70. let 16. století do počátku 17. století). Kresba P. Chotěbor.

Abb. 63: Auswahl von architektonischen Baugliedern aus Sandstein der jüngeren Renaissance-Bauphasen (70er Jahre des 16. bis Anfang 17. Jahrhundert). Zeichnung P. Chotěbor.

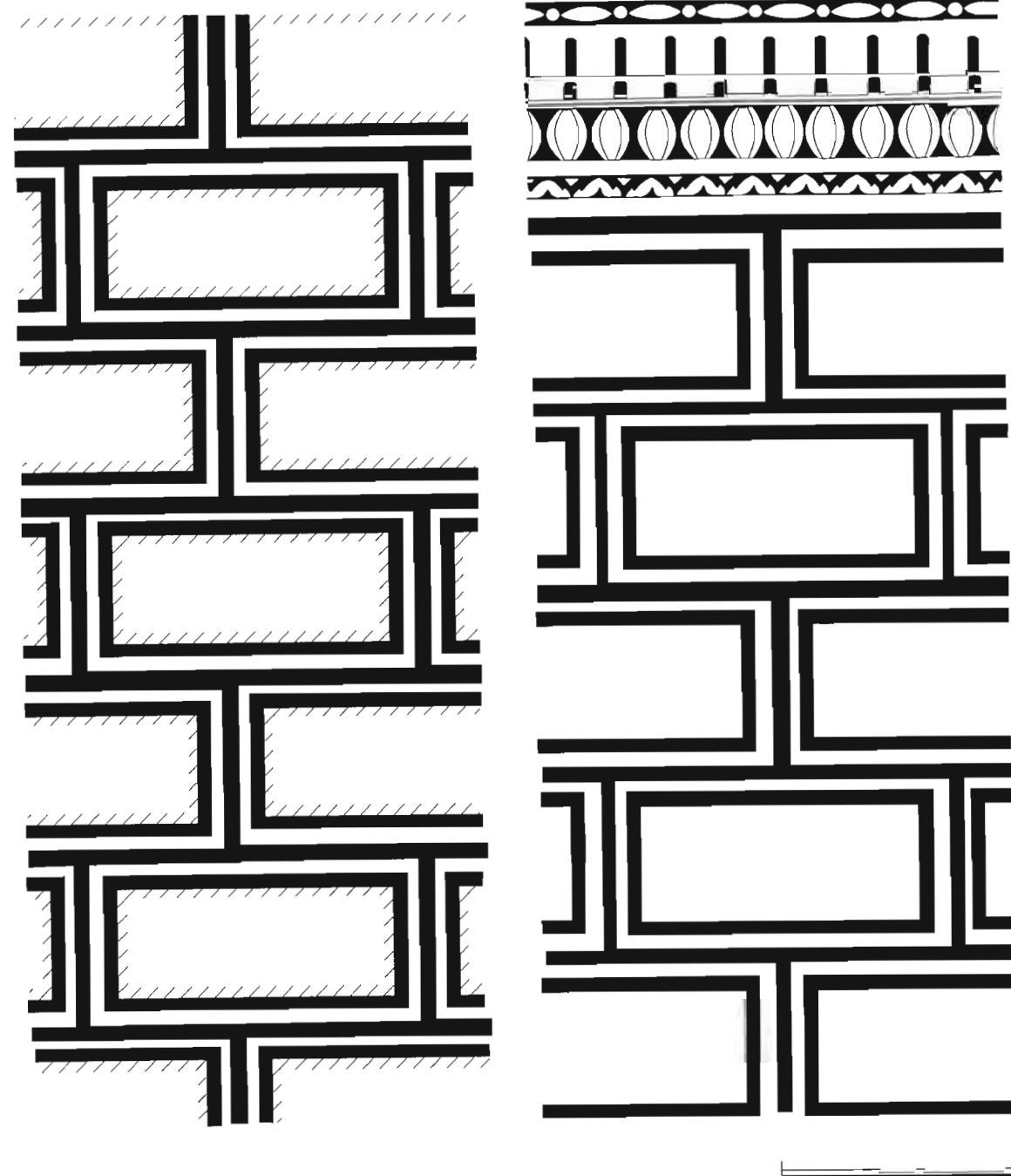
Poslední typ s rámovou komorou představuje klasický zeleně glazovaný medailónový kachel s prázdným, zahloubeným medailónem s vegetabilními rohovými výplněmi. Tento typ nastupuje dle dosavadních vědomostí spíše po polovině 16. století (Pajer 1983, 100; Strauß 1966, 24, 92) a do zásypu odpadní jámy se musel nejspíše rovněž dostat, pokud jsou naše představy správné, po poměrně krátké době funkce.

Druhý větší soubor renesančních kachlů pochází z klenebního zásypu průjezdu křídla překračujícího ulici a příkládajícího se k tělesu Černé věže. Jak bylo již uvedeno, velká cihlová klenba, nad níž bylo křídlo nastavěno, vznikla nejspíše ve druhé pernštejnské stavební fázi. V souvislosti s raně barokní přestavbou byl interiér této části paláce výrazně pozměněn, přičemž zvýšili návo-

Obr. 64: Ukázky profilace pískovcových architektonických článků z mladších renesančních fází (od 70. let 16. století do počátku 17. století). Kresba P. Chotěbor.

Abb. 64: Beispiele für Profilierung der architektonischen Bauglieder aus Sandstein der jüngeren Renaissance-Bauphasen (70er Jahre des 16. bis Anfang 17. Jahrhundert). Zeichnung P. Chotěbor.

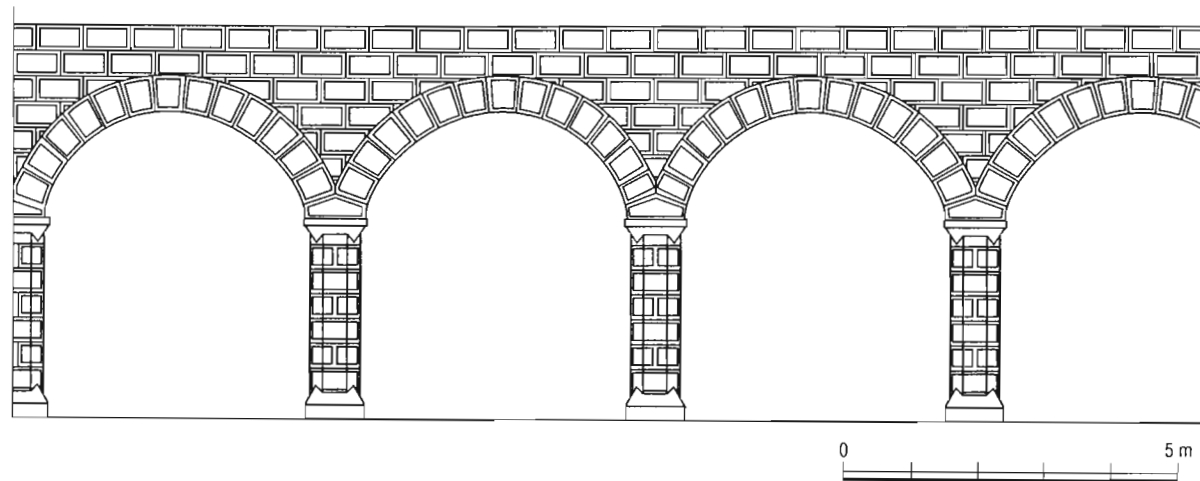
Obr. 65: Dvě ukázky sgrafitového kvádrování: vlevo z jižní vnější fasády; vpravo z dvorního průčelí velkého nádvoří. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 65: Zwei Beispiele für Sgraffiti-Quaderung: links: von der Südfassade; rechts: vom großen Palasthof. Zeichnung P. Chotěbor.

zem úroveň podlahy místnosti pod klenbou. Klenební zásyp tedy musel vzniknout minimálně ve dvou, časově spolu nesouvisejících fázích. Nebylo ho, bohužel, možno prozkoumat regulérním archeologickým výzkumem, neboť probíhající práce byly hlášeny až po úplném vybrání celého násypu. Soubor archeologických nálezů, vybraných pracovníky stavby, tedy není stratifikován.

Z naznačeného stavebního vývoje vyplynul předpoklad, že materiál z klenebního zásypu obsahuje pozůstatky kamen zrušených v rámci druhé pernštejnské stavební fáze ve druhé polovině 16. století a zaniklých při raně barokní přestavbě v letech 1651–1668.

Naprostou většinu nálezů lze spojovat spíše se starší fází zásypu. Do první poloviny 16. století spolehlivě náleží zeleně glazovaný římsový korunní komorový kachel s polopostavami pána a dámy v módním oděvu s barety a peřím (*obr. 75:2*). Obě postavy, situované nad tordovaným obloukem, rámují sloupy s plasticky pojednaným povrchem přecházejícím v rovněž plasticky zdobené špalety(?). Tento architektonický motiv nese oblou hladkou římsu, nad níž celek ukončují dvě vějířovité akroterie. Délka komory není u obou nalezených exemplářů posuzovatelná. Tento typ kachle je z pražského prostředí znám ve větším počtu exemplářů (*Richterová 1982, 50*).

Obr. 66: Rekonstrukce celkové podoby arkády v přízemí jižního křídla v mladší renesanční fázi. Kresba P. Chotěbor.

Abb. 66: Rekonstruktion der Gesamtgestalt der Arkaden im Erdgeschoss des Südflügels in der jüngeren Renaissance-Bauphase. Zeichnung P. Chotěbor.

Všechny ostatní kachle a jejich fragmenty jsou rovněž zeleně glazovány; tuto glazuru lze stejně jako u předcházejícího typu klasifikovat jako mezzomajoliku.

Největších výtvarných kvalit dosahuje fragment komplikovaného korunního nástavce, vrcholící mužskou postavou v baretu a oděvu podle „lancknechtské“ módy (*Kybalová – Herbenová – Lamarová 1973*) (*obr. 75:1*). Ústředním motivem celého nástavce byl kandelábr obklopený bohatými rozvilinami, v nichž se na pravé straně dochovala postavička jednoho putti. Celkové pojednání nápadně připomíná výše již zmíněné terakotové architektonické články první fáze pernštejnského paláce z let 1554–1560. S tímto časovým intervalem souhlasí i chronologické zařazení vycházející z rozboru nástavce samotného. Je tedy značně pravděpodobné, že nalezený fragment korunního nástavce pochází z výtvarně náročných kamen z paláce Jaroslava z Pernštejna.

Téhož stáří by mohly být i fragmenty několika římsových kachlů, náležející minimálně 3–4 typům korunních a snad i soklových říms (výběr *obr. 76*). V dekoru čelních vyhřívacích, složitěji profilovaných stěn převládají palmetové motivy.

Nejspíše komorovým kachlům náleží několik složitěji profilovaných okrajových lišt. Čelní vyhřívací stěna jednoho z nich nesla plastický dekor v podobě lva, z něhož se však dochovaly pouze části ocasu a jedna tlapa. Několik zlomků náleží medailonovým kachlům. V jednom posuzovatelnějším případě (*obr. 77:2*) měl kachel zjevně vysoký obdélný formát. Rohové výplně tvoří putti s rozvilinami. Tento dekor doplňuje zřejmě rovněž z terakotových architektonických článků známý motiv delfína. Z jiného podobného kachle pochází zlomek drobné nahé ženské postavy. Tyto náročné kachle s prázdným zahloubeným medailonem mohly u nás vzniknout nejspíše okolo po-

lovině 16. století a pokud pocházejí ze starší fáze zásypu, musely by rovněž náležet kachlům paláce Jaroslava z Pernštejna.

Jeden z patrně komorových kachlů náleží do skupiny kachlů portrétních. Zachovala se z něj, bohužel, pouze část spodní strany s levou patkou sloupu lemující architektury, majuskulním nápisem JOSUA I. a loktem ve zbroji oblečené polopostavy (*obr. 77:3*). Celek zapadá do kontextu na Pražském hradě častěji se vyskytujících renesančních kachlů se starozákonními motivy a datovat ho lze spíše do druhé poloviny 16. století.

Obr. 67: Vztah nejmladší sgrafitové vrstvy k vrstvě starší, datované fragmentem letopočtu 1576(?). Foto J. Kopřiva.

Abb. 67: Beziehung zwischen jüngster Sgraffiti-Schicht und älterer, durch ein Fragment mit Jahresangabe 1576(?) datierten Schicht. Foto J. Kopřiva.

Podstatnou část souboru tvoří zlomky rámových kachlů, náležejících dvěma základním typům. Prvý představuje rozměrný (34 x 19 cm) kachel s hladkou čelní vyhřívací stěnou upravenou do zrcadlového obdélného pole (*obr. 78:3*). Výška tenkostěnného rámu se pohybuje okolo 7,5 cm, rohy jsou provedeny značně pravouhle. Podobné kachle se zrcadlově upravenou čelní vyhřívací stěnou, ovšem v režném provedení, jsou známy i z klenebního zásypu velkého sálu na hradě Křivoklátě. Počátky tohoto typu snad bude možno hledat již na přelomu 15. a 16. století, exempláře z Lobkovického paláce však náleží nejspíše až do druhé poloviny 16. věku.

Druhý typ rámových kachlů se vyskytuje ve dvou výškových formátech, celkově pak ve třech variantách (*obr. 78:1, 2, 4*). Širší okrajová lišta s měkkou jednoduchou profilací lemuje pole po-

Obr. 68: Nejzachovalejší část sgrafitové figurální výzdoby (nejmladší vrstva sgrafita) v průčelí dělicího křídla do velkého nádvoří. Vlevo od barokního okna fragment postavy Víry, vpravo fragment větší figurální scény (Paridův soud?), římsa nad oběma fragmenty pochází ze starší sgrafitové vrstvy. Foto J. Kopriva.

Abb. 68: Der besterhaltene Teil der figuralen Sgraffiti-Verzierung (jüngste Sgraffiti-Schicht) von der Front zwischen dem Flügeln auf dem großen Palast-hof. Links vom Barockfenster Fragment der allegorischen Gestalt des Glaubens, rechts: Fragment einer größeren figuralen Szene (Parisurteil?), das Gesims über beiden Fragmenten stammt aus der älteren Sgraffiti-Schicht. Foto J. Kopriva.

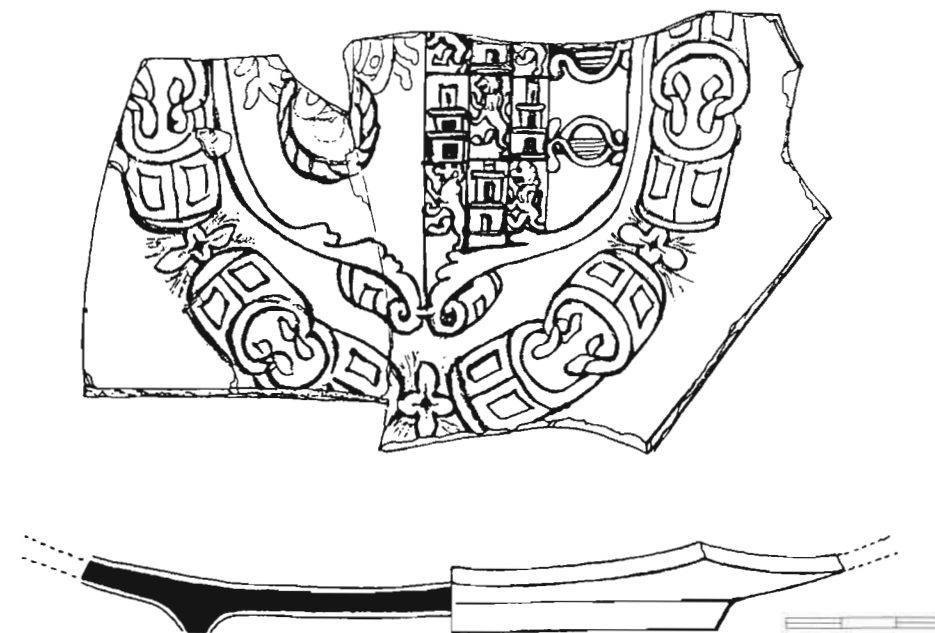
Obr. 69: Konzoly portálového ostění z pískovce, nalezené v suterénu jihovýchodního křídla. Foto J. Sloup.

Abb. 69: Sandsteinkonsolen vom Portalgewände, gefunden im Untergeschoß des Südostflügels. Foto J. Sloup.

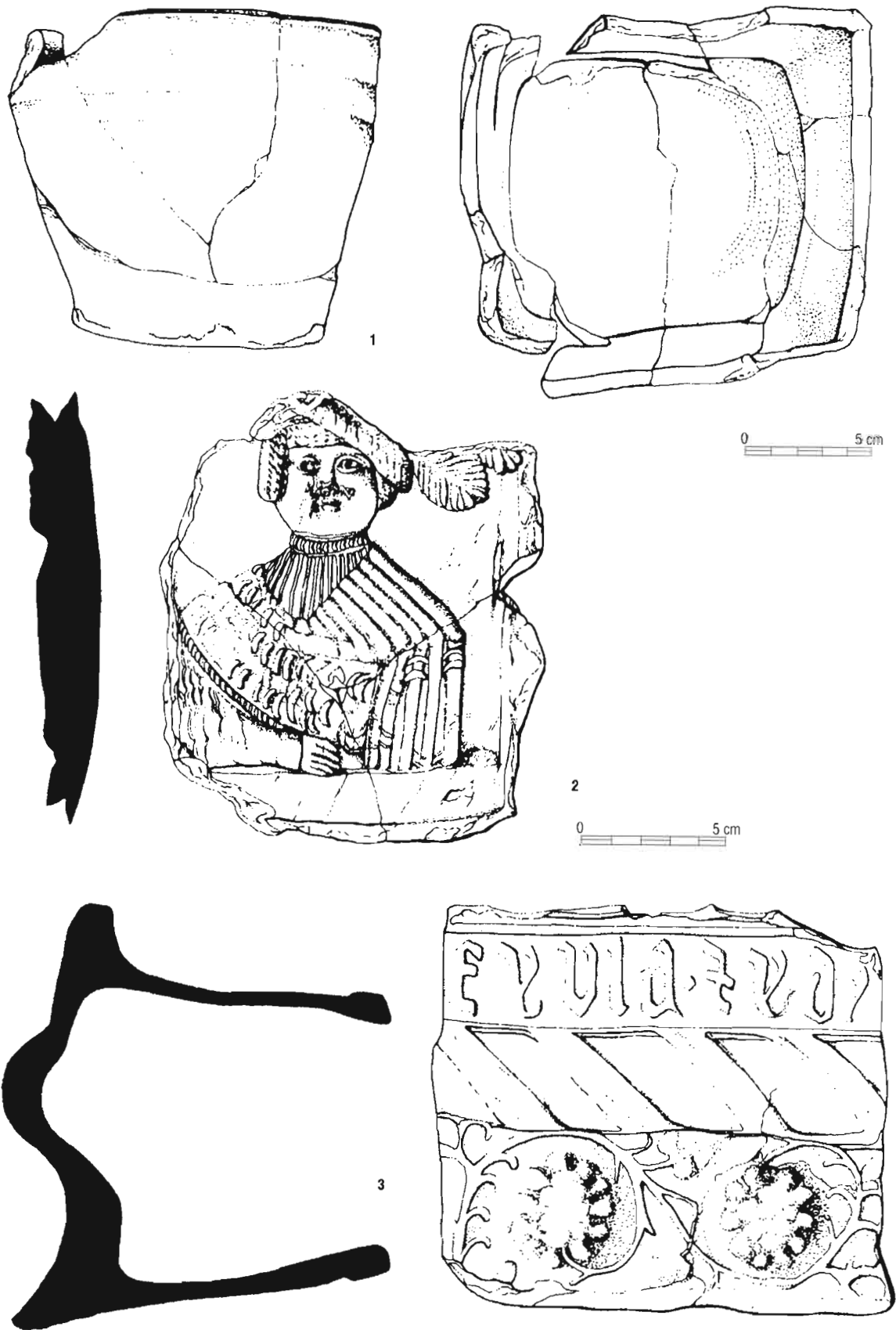
Obr. 70: Fragment portálového ostění z pískovce, nalezený v suterénu jihovýchodního křídla. Foto J. Sloup.

Abb. 70: Sandsteinfragment vom Portalgewände, gefunden im Untergeschoß des Südostflügels. Foto J. Sloup.

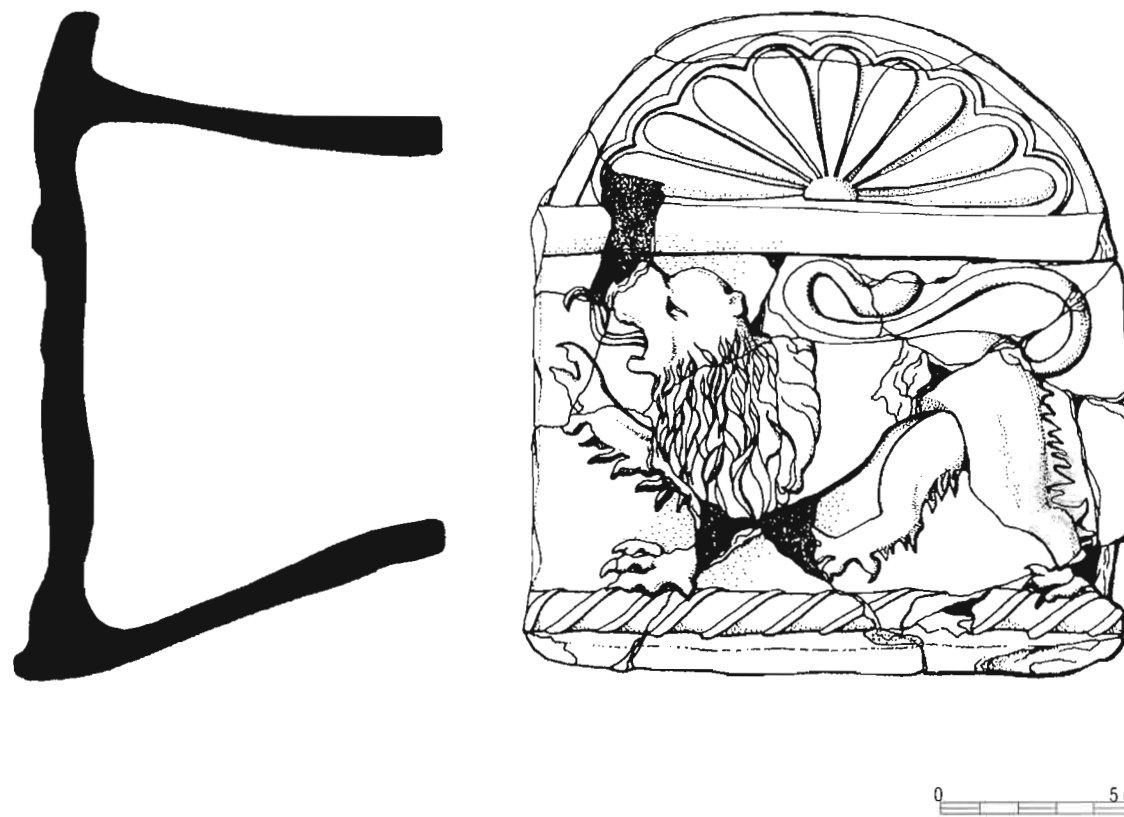

Obr. 71: Fragment fajánsového talíře s erby Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara z výplně příkopu pod Černou věží. Kresba J. Škvainová.

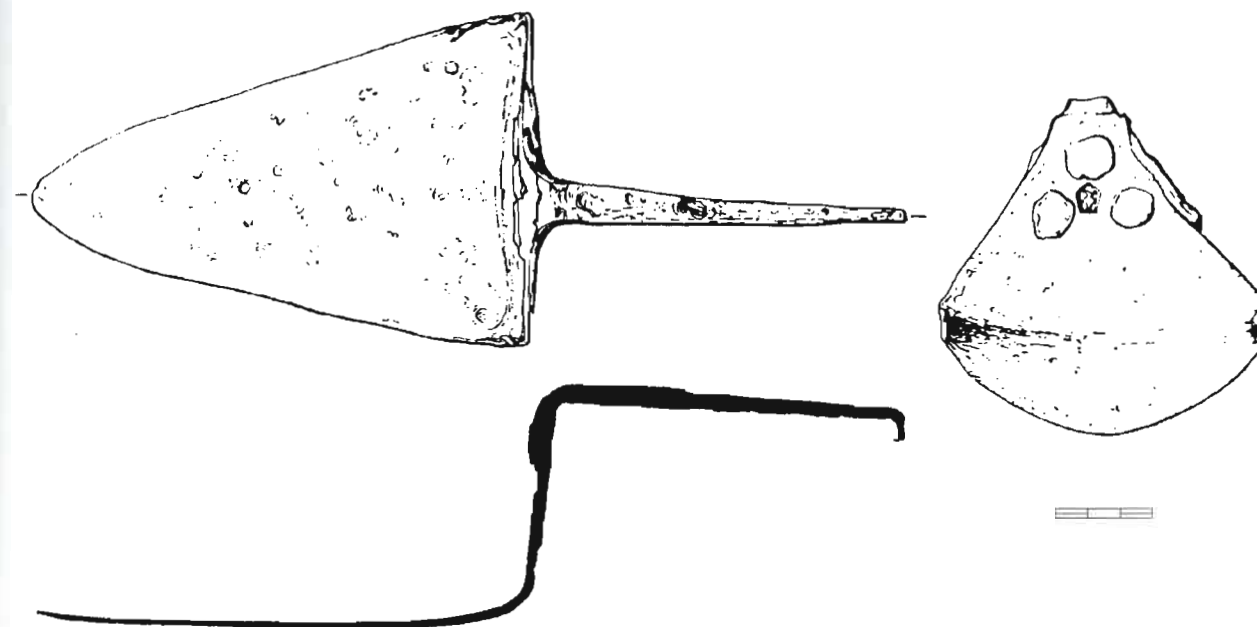
Abb. 71: Fragment eines Fayence-Tellers mit dem Wappen Vratislavs von Pernštejn und Maria Manriques de Lara aus der Verfüllung des Grabens unter dem Schwarzen Turm. Zeichnung J. Škvainová.

Obr. 72: Výběr kachlů nalezených v odpadní jámě na malém nádvoří. Kresba H. Dočekalová.
 Abb. 72: Auswahl von Kacheln aus einer Abfallgrube auf dem kleinen Palasthof. Zeichnung H. Dočekalová.

Obr. 73: Římsový komorový kachel se lvem z výplně odpadní jámy na malém nádvoří. Kresba H. Dočekalová.
 Abb. 73: Gesimskachel mit Löwe aus einer Abfallgrube auf dem kleinen Palasthof. Zeichnung H. Dočekalová.

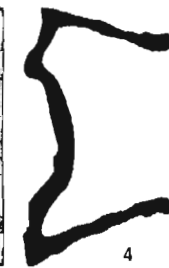
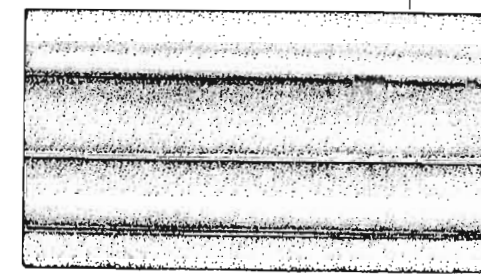
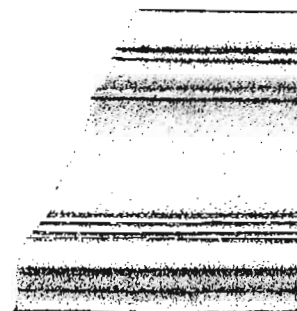
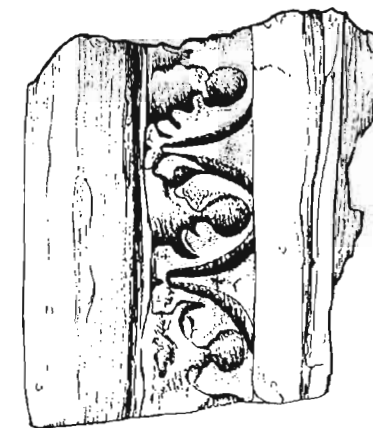
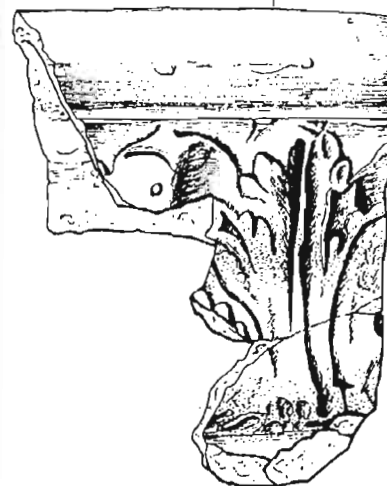
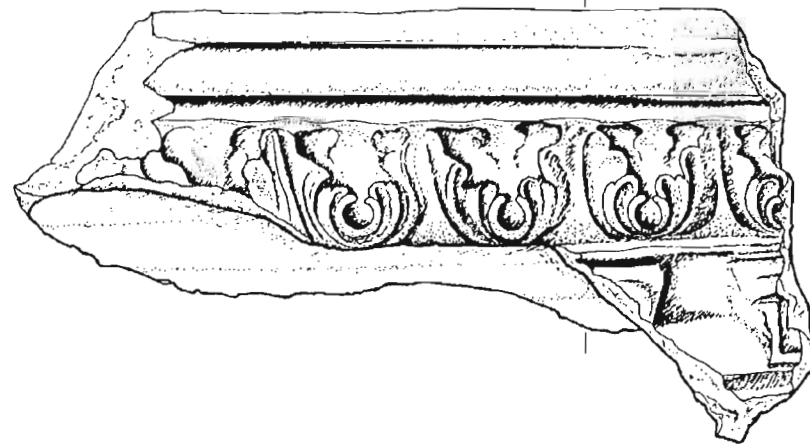

Obr. 74: Zednická lžíce z renesanční závázky příkopu v prostoru předstupujícího jihovýchodního křídla paláce. Kresba H. Komárková.
 Abb. 74: Maurerkelle aus dem Renaissance-Schutt im Graben im Raum des vorgelagerten Südostflügels. Zeichnung H. Komárková.

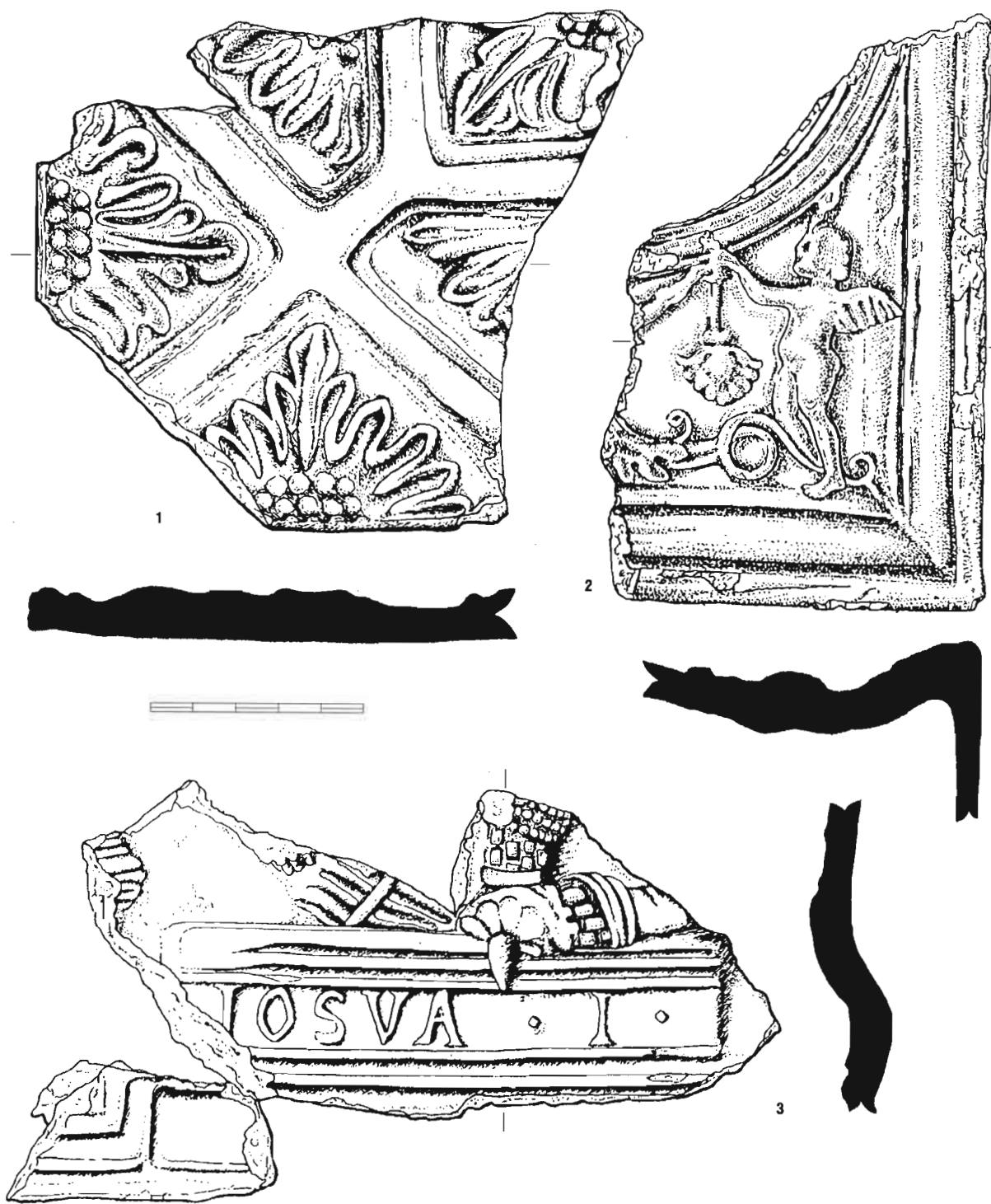
Obr. 75: Nálezy ze zasypu nad klenbou průjezdu vedle Černé věže; (1) korunní nástavec kamen; (2) korunní římsový kachel. Kresba H. Komárková, J. Škvainová.

Abb. 75: Funde aus der Verfüllung über dem Gewölbe der Durchfahrt neben dem Schwarzen Turm; (1) Ofenbekrönung; (2) Simskachel. Zeichnung H. Komárková, J. Škvainová.

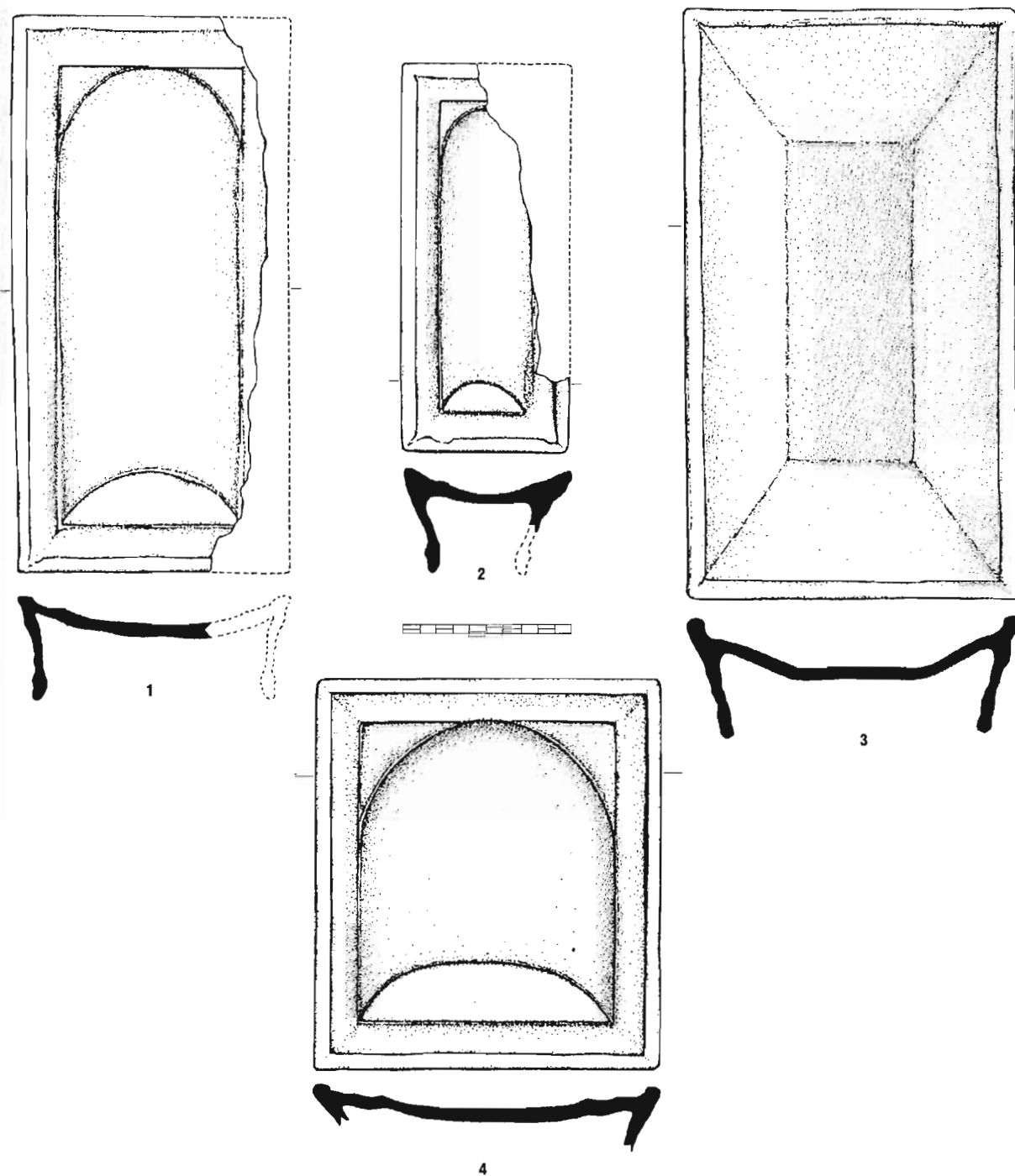
Obr. 76: Výběr římsových kachlů, nalezených v klenebním zasypu nad průjezdem vedle Černé věže. Kresba H. Komárková, B. Trunečková.

Abb. 76: Auswahl von Simskacheln aus der Verfüllung über dem Gewölbe der Durchfahrt neben dem Schwarzen Turm. Zeichnung H. Komárková, B. Trunečková.

Obr. 77: Nálezy z násypu nad klenbou průjezdu vedle Černé věže. (1) zlomek rámového kachle s tapetovým dekorem; (2) zlomek rohové výplně kachle s medailonově upravenou čelní vyhřívací stěnou; (3) zlomek čelní stěny kachle s biblickým motivem. Kresba H. Komárková, J. Škvainová.

Abb. 77: Funde aus der Verfüllung über dem Gewölbe der Durchfahrt neben dem Schwarzen Turm. (1) Fragment einer Kachel mit Anschlussrippe und Tapetenmuster; (2) Fragment der Eckverstärkung einer Kachel mit medaillonförmiger Vorderseite; (3) Fragment der Vorderseite einer Kachel mit biblischem Motiv. Zeichnung H. Komárková, J. Škvainová.

Obr. 78: Nálezy ze zásypu nad klenbou průjezdu vedle Černé věže. (1, 2, 4) rámové kachle s čelní vyhřívací stěnou upravenou do podoby niky; (3) rámový kachel s čelní vyhřívací stěnou upravenou do podoby zrcadla. Kresba H. Komárková, J. Škvainová, B. Trunečková.

Abb. 78: Funde aus der Verfüllung über dem Gewölbe der Durchfahrt neben dem Schwarzen Turm. (1, 2, 4) – Nischenkachel; (3) Nischenkachel mit spiegel förmiger Vorderseite. Zeichnung H. Komárková, J. Škvainová, B. Trunečková.

jednané jako mělká renesanční půlválcová nika zaklenutá konchou. Nižší varianta o výšce 22,5 až 23 cm se vyskytuje většinou v šíři 20 cm; minimálně ve 2–3 exemplářích byly konstatovány i poloviční kachle o šíři 9,7 cm, užívané při konstrukci rohů. Tyto nižší exempláře můžeme považovat za pozůstatek soklové části kamen, zatímco výrazně vyšší (32,5 cm) o základně 15,5 cm tvořily

nástavec. Patrně v tomto jediném případě se do klenebního zásypu dostala celá kamna, či alespoň jejich podstatná část. Mohly by s nimi souviset i zlomky římsových kachlů (korunních a zřejmě i kordonových), jejichž hladké čelní vyhřívací stěny zdobí pouze složitější profilace (obr. 76).

Datování rámových kachlů s nikovitě upravenými čelními vyhřívacími stěnami není, stejně jako podstatná část problematiky renesančních kachlů, rozpracováno; na Pražském hradě dosud tento typ nebyl registrován. V případě nálezu z Lobkovického paláce lze nejspíše uvažovat o druhé polovině 16. století.

Nejmladší část souboru představují zlomky dvou rozličných rámových kachlů s tapetovým vegetabilním dekorem. Ačkoliv u tapetového dekoru nelze snad samé počátky vyloučit již v první polovině 16. století, oba tyto exempláře z Lobkovického paláce náležejí nejdříve velmi pokročilé druhé polovině věku (obr. 77:1).

Pozůstatky kamen nejmladší renesanční fáze byly nalezeny v mladších zadržkách a příčkách. Několik z nich zpracoval J. Žegklitz (*Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1991*). Šesti kusy jsou zastoupeny čtvercové kachle velkého formátu (30 x 30 cm). Rohy rámové komory vysoké 6, 5 cm jsou výrazně zaobleny a její plochu dělí asymetricky vložené zpevňující žebro. Zahloubený kruhový medailón zeleně glazované čelní vyhřívací stěny nese plastický dekor v podobě polopostavy dámy v bohatém šlechtickém oděvu, která ve dvou případech (obr. 79) drží na levé ruce psíka a v prstech květinu. Ve čtyřech případech má v pravé ruce zrcadlo. Rohové výplně tvoří vegetabilní motiv. Obvodová lišta vykazuje složitější profilaci. Technologie, morfologie i vyobrazený oděv umožňují kachle klást nejspíše na přelom 16. a 17. století, či spíše na počátek 17. věku.

Obr. 79: Rámový kachel s reliéfem dámy s psíkem, nalezený v mladší zadržce. Kresba H. Dočekalová.

Abb. 79: Reliefkachel mit Anschlußrippe mit der Darstellung einer Dame mit kleinem Hund aus einer jüngeren Vermauerung. Zeichnung H. Dočekalová.

Stejně stáří vykazuje i jediný nalezený kus hnědě polévaného rámového kachle s tapetovým dekorem členěným do oválů, v nichž se střídají v lichém horizontálním pásu stylizované lilie a v sudém lilie s šestilistou růží.

Tomuto horizontu přiřítá J. Žegklitz ještě užívání kachlů s prázdným zahloubeným medailó- nem a vegetabilními rohovými výplněmi,

Nejmladším kusem je fragmentárně nalezený zeleně glazovaný čtvercový rámový kachel velkého obdélného formátu nesoucí rollwerkovou kartuši, lemovanou bohatě vintutým festonem, v níž se nacházelo šlechtické poprsí. Nad kartuší se dochovala hlava andílka. Tento náročný kachel náleží již pokročilému 17. století.

Kachle ze dvou souborů a několika dalších exemplářů, kterých jsme si vzhledem ke stavu zpracování mohli povšimnout blíže, představují pouze část nálezového fondu. I když nastiňují bohatství renesančních kamen paláce, neumožňují (a i po zpracování všech nálezů vzhledem k charakteru výzkumu i možnému rozptylu částí zrušených kamen mimo prostor paláce sotva umožní) odhad počtu a dislokace těchto otopných zařízení v interiérech jednotlivých stavebních fází perněštského paláce.

Renesanční epocha zanechala dalším staletím výstavný palác, dílo tří hlavních stavebních fází, z nichž prvou je nutno označit jako umělecky nejvýznamnější. Přestože se ani po dokončení v první polovině 17. století nemohl rozlohou a výstavností měřit se sousedním domem rožmberským, byl jistě v dobovém kontextu důstojnou a reprezentativní rezidencí, odpovídající významu rodu pánů z Pernštejna. V organismu renesančního Pražského hradu pak představoval velmi významnou architektonickou i výtvarnou komponentu.

Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palasts auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Im letzten Drittel des 9. Jahrhunderts entstand im schmalen nach Süden steil abfallenden Ostteil des Bergsporns zunächst ein Graben, später eine Wallbefestigung mit drei Bauphasen, die kurz nach 1135 durch eine Stein-Mörtel-Mauer ersetzt wurde. Die romanische Befestigung war 13 m hoch, im Süden sind zwei Vierecktürme belegt.

Das Burginnere scheint seit dem 13. Jahrhundert eine feste Parzellierung gehabt zu haben (Steinmauer als Parzellengrenze aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts). An der dem Weg zugekehrten Seite lagen die Wohngebäude, im Hinterteil der Parzellen Wirtschaftsgebäude und Werkstätten. Belegt sind Weberei, Verarbeitung von Horn und Bronze.

Seit dem 14. Jahrhundert war der Raum des späteren Palasts auf drei Parzellen der Ausmaße 18x19 m unterteilt. Auf der Stirnseite der westlichsten von ihnen ist ein parallel zur Georgsgasse orientiertes Steinhaus mit gewölbtem Keller belegt, vielleicht mit einem weiteren unterkellerten hinteren Flügel. Im Hinterteil wurden Mörtelmauern und die Überreste von einem zweiräumigen Blockbau ausgegraben.

Die ersten Erwähnungen der Häuser im Raum des Palasts (1371 und 1486) können mit keinem archäologisch festgestellten Objekt gleichgesetzt werden. Zu Anfang des 16. Jahrhunderts gehörte das westliche Haus Václav Bezdrůžický von Kolowrat, der vor 1531 auch das aufgelassene mittlere Grundstück erwarb, das östliche war Eigentum der Kaplířer aus Sulevice. 1543 befand sich die westliche und mittlere Parzelle im Eigentum von Sigmund aus Freygut, ab 1546 Burggraf Wolf Krajíř aus Krajek, dem es gelang, alle drei Parzellen zu vereinen.

Nach dem Brand von 1541 ging eine ganze Reihe von mittelalterlichen Objekten unter, um durch großzügige Adelsresidenzen ersetzt zu werden. Nach 1554 begann Jaroslav von Pernštejn den Bau eines Palasts. In den Neubau wurden mehrere erhaltene Teile der älteren Objekte einkomponiert, besonders das ganze Erdgeschoß des Wohnteils des Krajíř-Hauses. Um den zentralen Hof waren die einstöckigen Palastflügel mit Sgraffiti-Verzierung angeordnet, an der Südfront wurden auf die romanische Befestigung zwei Türme angebaut. An der Hofseite hatte der Südflügel im Erdgeschoß einen Arkadengang mit Plänersäulen und Terrakotta-Bögen. In den Barockmauern haben sich zahlreiche keramische Details erhalten, unter denen insgesamt sieben verschiedene Zierelemente unterschieden werden können. Alle zeichnen sich durch reiche Reliefverzierung aus hochwertigen Matrizen und gute technische Qualität aus. Der kleinere dreieckige Hof war nicht durchgehend umschlossen. An seiner Nordseite wurden an der Umfassungsmauer quadratische Eckpfeiler angebaut, wohl für einen überdachten Verbindungsgang.

Bereits in den 70er Jahren des 16. Jahrhunderts unternahm Vratislav von Pernštejn einen Umbau, bei dem die Terrakottaelemente entfernt und neue Sgraffiti angefertigt wurden. Beim kleineren Hof wurde an den Nordflügel ein rechteckiges Gebäude angebaut mit Durchfahrt im Erdgeschoß und Kapelle im Stock. Seine Fassade war bemalt und es kann aufgrund des Datums der Weihe der Kapelle (1577) datiert werden. Zur selben Bauetappe gehört auch der Südflügel mit Loggia im Stock und der Südostflügel sowie ein kürzerer Flügel über der Georgsgasse, der den Palast mit dem Schwarzen Turm verbindet. Die Architekturdetails waren aus grauem Sandstein gemeißelt.

Einen weiteren Umbau belegt eine jüngere Sgraffiti-Schicht auf dem Hof. Die Verzierung bestand aus einem großen gequadrerten Sockel, einem illusiven Gesims, einem Band mit figuralem Szenen und weiß umrahmten Fenstern. Im Zuge der spätrenaissancezeitlichen Bauetappe (Polyxen von Pernštejn) entstand vor allem ein mächtiger vorspringender Südostflügel, der im Barock wesentlich verändert wurde.

Bei den Ausgrabungen sind zahlreiche Belege der materiellen Kultur des Renaissancepalasts gefunden worden. Neben der Gebrauchskeramik dokumentiert ein Bruchstück von einem Fayence-Teller einheimischer Produktion (1555–1582) ein hohes Niveau der Tafelkeramik der zweiten Pernštejner Phase. Eingehend studiert wurden zwei Komplexe verzierter Fragmente von Kachelöfen aus dem 16. Jahrhundert.

Literatura

Boháčová, I. – Frolík, J. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1986: Bývalý biskupův dům na Pražském hradě – Das ehemalige Bischofhaus auf der Prager Burg, *Archaeologia Historica* 11, 117–126.

Boháčová, I. – Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988: Předběžné výsledky výzkumu Pražského hradu v letech 1980–1987 – Vorläufige Ergebnisse der Erforschung der Prager Burg in den Jahren 1980–1987, *Archaeologia Historica* 13, 173–198.

Borkovský, I. 1959: Výzkumy v Černé věži na Pražském hradě, *Památky archeologické* 50, 257–324.

– 1962: Opyš Pražského hradu, *Památky archeologické* 53, 388–392.

– 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.

CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae I. Praha 1904–7.

Černá, E. 1981: Skleněné kroužky – prstýnky z Prahy I – Klárova, *Archeologické rozhledy* 23, 393–397.

Čiháková, J. 1984: Pražská keramika 11.–13. století, in: H. Ječný – J. Čiháková – S. Kršáková – H. Olmerová – D. Stehlíková – L. Špaček – M. Tryml, Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města, *Archaeologica Pragensia* 5, 257–282.

Durdík, T. 1988: Výzkum domu čp. 40 ve Vikářské ulici v letech 1971–1974 – Salvage excavations in the house No. 40 at Vikářská street in 1971–1974, *Castrum Pragense* 1, 191–214.

Durdík, T. – Chotěbor, P. 1981: Nálezová zpráva o renesančních terakotových architektonických člancích z Lobkovického paláce na Pražském hradě – I. část, *Archeologický ústav AV ČR Praha, čj.* 2316/81.

Fiala, K. 1933: Hrad pražský v době románské. Praha.

Frolík, J. 1987: K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9.–13. století, *Kandidátská disertační práce. ARÚ AV ČR Praha.*

Frolík, J. – Boháčová, I. – Žegklitz, J. 1988: Předběžné výsledky výzkumu v Lobkovickém paláci na Pražském hradě – Preliminary results of the investigations of the Lobkovic palace on the Prague castle, *Castrum Pragense* 1, 71–82.

Frolík, J. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1991: Lobkovický palác na Pražském hradě a jeho hmotná kultura – Der Lobkowitz-Palast auf der Prager Burg und seine materielle Kultur, *Documenta Pragensia* 9, 215–234.

Fryda, F. 1983: Nálezy středověkého dřeva z Plzně, *Archaeologia Historica* 8, 287–297.

Guth, K. 1934: Praha, Budeč a Boleslav, in: *Svatováclavský sborník* I. Praha 686–818.

Hejdová, D. – Fryda, F. – Šebesta, P. – Černá, E. 1983: Středověké sklo v Čechách, *Archaeologia Historica* 8, 243–266.

Hejna, A. 1983: Příspěvek ke studiu opevněných ídel doby přemyslovské v Čechách, *Památky archeologické* 74, 383–416.

Hrdlička, L. 1977: Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze I na Starém Městě, in: *Středověká archeologie a studium počátků měst. Praha, 199–215.*

Châtelain, A. 1981: Châteaux et guerriers de la France au Moyen Age, tome 2, *Évolution architecturale et essai d'une typologie. Strasbourg.*

– 1983: Châteaux forts et féodalité en Ile de France du XIème au XIIIème siècle. Nonette.

Chytil, K. 1925: Mistři lugánští v Čechách v XVI. století, in: *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1924, Praha, 52.*

Janneau, G. 1979: Cités et places fortes en France. *L'Architecture militaire.* Místo vydání neuvedeno.

Klápště, J. 1983: Studie o středověké studni z Mostu, *Památky archeologické* 74, 443–492.

Kostelníková, M. 1973: Sít'ovací jehly z Mikulčic, *Archeologické rozhledy* 25, 680–682.

Krčálová, J. 1970: Palác pánů z Rožmberka, *Umění* 18, 469–471.

– 1979: Die Kunst zur der Renaissance und des Manierismus. in: Hořejší, J. – Krčálová, J. – Neumann, J. – Poche, E. – Vacková, J.: *Die Kunst der Renaissance und des Manierismus in Böhmen. Praha.*

– 1985: Italské podněty v renesančním umění českých zemí, *Umění* 33, 72–73.

Kubiček, A. 1953: Rožmberský palác na Pražském hradě, *Umění* 1, 308–318.

Kybalová, L. – Herbenová, O. – Lamarová, M. 1973: *Obrazová encyklopedie módy. Praha.*

Menclová, D. 1972: České hrady I. Praha.

Merhautová, A. 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.

Merhautová, A. – Třeštík, D. 1983: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha.

Muk, J. – Muková, J. – Novosadová, O. – Heroutová, M. 1970: Stavebně historický průzkum Prahy. Čp. 196/III. *Pasport SÚRPMO. Praha.*

Pajer, J. 1983: Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice.

Pavlu, I. 1971: Pražská keramika 12. a 13. století. Praha.

Pokračovatelé Kosmovi. Letopisy české 1196–1278.

Prantl, F. 1937: O geologické stavbě hradčanského ostrohu, *Zprávy památkové péče* 1, č. 10, s. 5–7.

Poche, E. – Preiss, P. 1973: Pražské paláce. Praha.

Preiss, P. 1986: Italští umělci v Praze. Praha.

Richter, M. 1982: Hradištko u Davle. městečko ostrovského kláštera. Praha.

Richterová, J. 1982: Středověké kachle. Praha.

Sauerlandt, M. 1927: Kleinplastik der deutschen Renaissance. Leipzig.

Sedláček, A. 1923: Hrady, zámky a tvrze Království českého XIV. Praha.

Smetánka, Z. 1982: Počátky Pražského hradu a jeho postavení v raném středověku, *Věda a život* 27, č. 1, 21–25.

Smetánka, Z. – Durdík, T. – Hrdlička, L. 1980: Archeologické výzkumy na Pražském hradě od roku 1971, *Staletá Praha* 10, 94–107.

Strauß, K. 1966: Die Kachelkunst des 15. und 16. Jahrhunderts. Straßburg.

Šamánková, E. 1961: *Architektura české renesance. Praha.*

Šolle, M. 1984: Staroslovanské hradisko. Praha.

Třeštík, D. 1983: Počátky Prahy a českého státu, *Folia Historica Bohemica* 5, 7–37.

Turek, R. 1982: Čechy v raném středověku. Praha.

Vilímková, M. 1974: Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji Lobkovického paláce na Pražském hradě, *Časopis Národního musea (Historické museum)* 143, 152–170.

– 1985: Stavebněhistorický průzkum Pražského hradu. *Dějiny Lobkovického paláce čp. 3–IV. Dodatek. Praha, 1–2.*

Vilímková, M. – Kašička, F. 1973: Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Černá věž a Daliborka. *Pasport SÚRPMO. Praha.*

Vilímková, M. – Muk, J. 1965: Stavebně historický průzkum Pražského hradu. Lobkovický palác čp. 3. *Pasport SÚRPMO. Praha.*

Žegklitz, J. 1987: Pozdně gotické kachle se jmény hrncířů, *Archeologické rozhledy* 39, 655–671.

– 1988: Nález nejstarší fajánse na Pražském hradě – Earliest Faience Finds of the Prague Castle, *Sborník Kruhu přátel Musea hlavního města Prahy* 1, 207–212.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V KANOVNICKÉ ULICI ČP. 73 NA HRADČANECH V LETECH 1982–1985

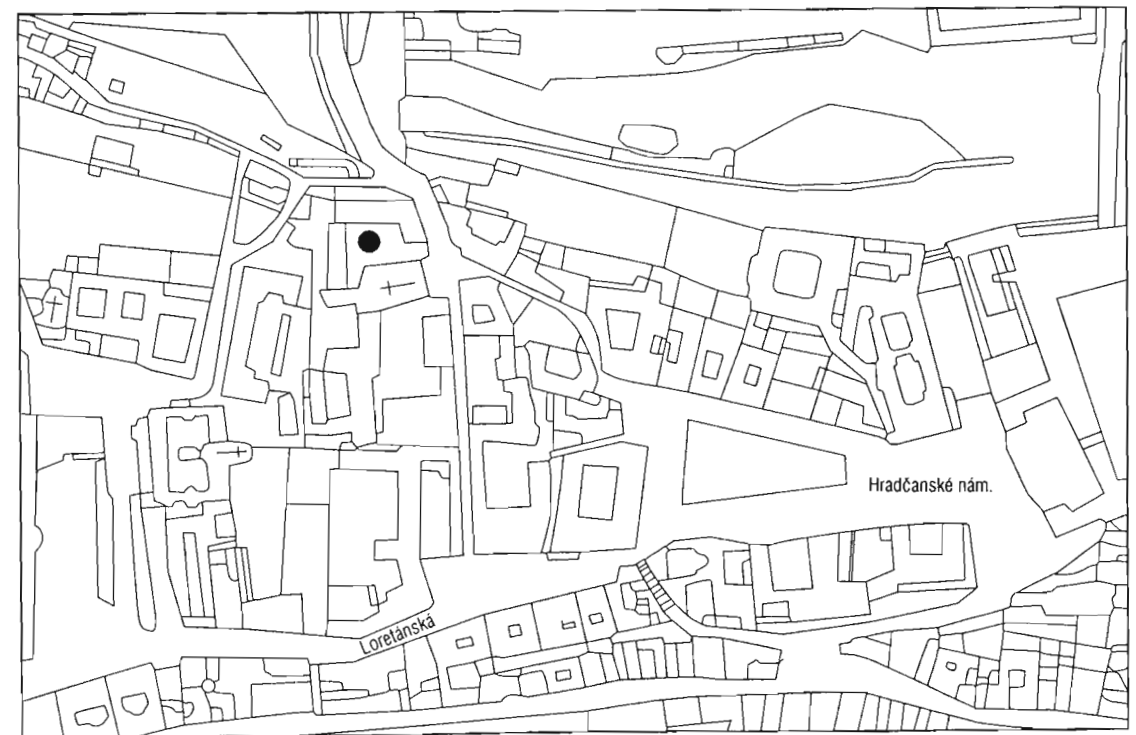
VÝVOJ OSÍDLENÍ PŘED ROKEM 1378

Jan Frolík

1. ÚVOD

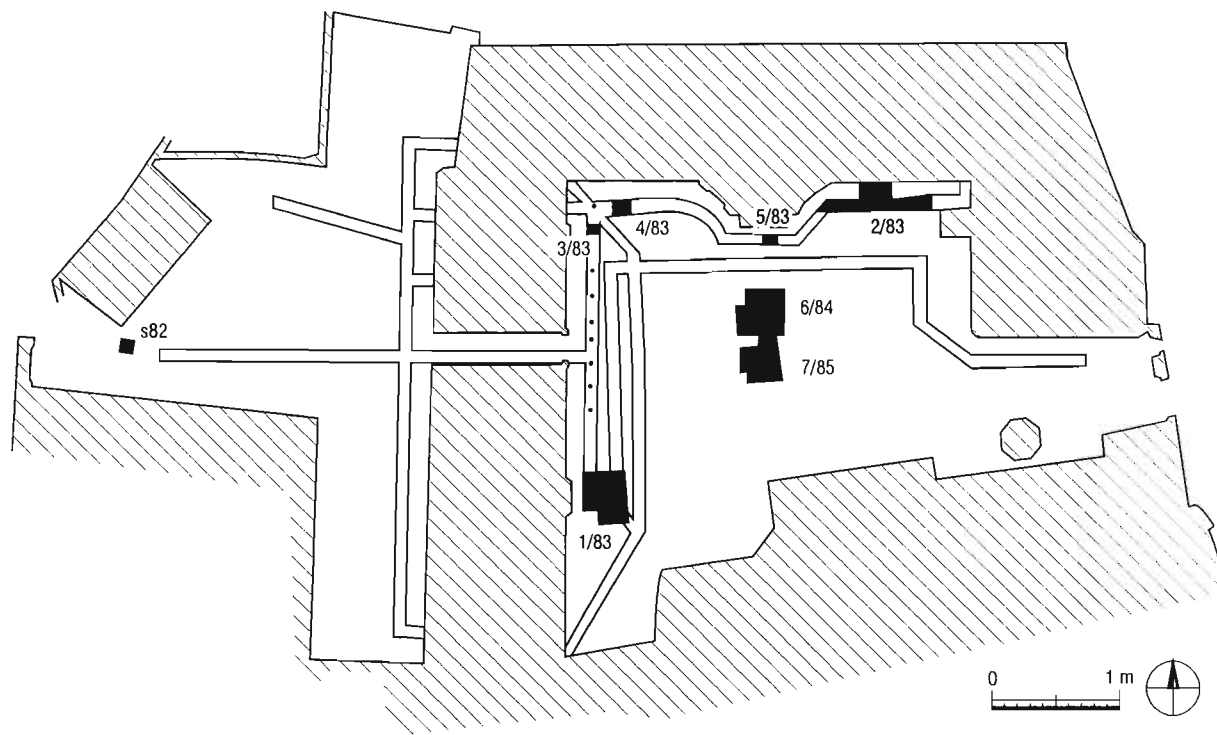
Areál čp. 73 v Kanovnické ulici na Hradčanech, bývalý císařský špitál sv. Antonína, je situován na k severu se sklánějícím mírném svahu na jižní hraně Jeleního příkopu (*obr. 1*). Jeho hrana je zde značně znejasněna a setřena pozdější zástavbou. Areál se nalézá na severní straně kostela sv. Jana Nepomuckého. Obvodová zástavba se rozkládá podél předního dvora, kde byly prováděny hlavní archeologické práce v letech 1983–1985.

Až do té doby byl areál Kanovnické čp. 73 bílým místem na mapě raně středověkého osídlení Hradčan, a to přesto, že prvé nálezy odtud získal dr. Ivan Borkovský již v roce 1957 při hloubení kanalisace ve dvoře. Nevelký soubor keramiky (*obr. 44/a*) však nebyl zmíněn v literatuře a ani zapsán do přírůstkového seznamu nálezů. Zaregistrován byl proto náhodně při pořádání pozůstalosti dr. Borkovského až během současných archeologických prací. Prvá archeologická sondáž se odehrála v roce 1982 na žádost Kanceláře presidenta republiky na zadním dvoře. Malá sonda registrovala pouze novověké terény (*obr. 2/s82*).

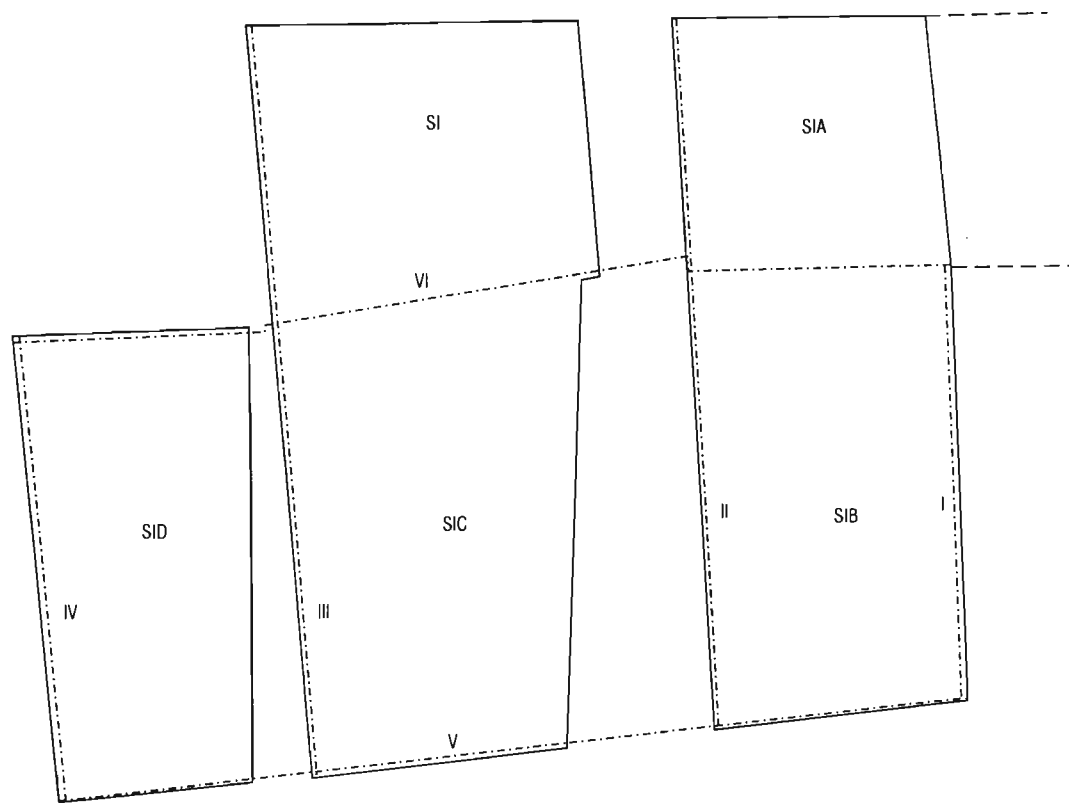
Obr. 1: Praha – Hradčany. Poloha areálu býv. císařského špitálu sv. Antonína v Kanovnické ulici čp. 73. *Obr. 1, 16–22* kreslil J. Frolík.

Fig. 1: Prague – Hradčany: Site of the former Imperial St. Anthony's Hospital at Kanovnická ul. 73. *Figures 1, 16–22* drawn by J. Frolík.

Obr. 2: Kanovnická čp. 73. Situování jednotlivých výkopů a sond v rámci areálu. Zástavba šrafovaně, sondy černě, vrty zachyceny jako černé body. Obr. 2–15 kreslili J. Frolík a V. Richterová.

Fig. 2: Kanovnická ul. 73. The location of individual trenches and sondages in the area. Extant buildings hatched, trenches black, test pits marked as black dots. Figs. 2–15 drawn by J. Frolík & V. Richterová.

Obr. 3: Kanovnická čp. 73. Sonda 1 – situace řezů a sektorů. Fig. 3: Kanovnická ul. 73. Trench 1 – location of sections and sectors.

1.1. PŘÍČINY A PODMÍNKY VÝZKUMU

Dne 13. 7. 1983 byl ohlášen nález zdi ve výkopu pro elektrokabel. Následná prohlídka ukázala, že výkop protřal raně středověké souvrství. Výkop byl na pěti místech (Sondy 1–5) prohlouben ve snaze dosáhnout podloží (obr. 2). V místě nálezů keramiky předběžně datované do 10. století byla sonda 1 rozšířena (obr. 2; 3). Z ostatních malých sond byla raně středověká situace zachycena ještě v sondě 5 (obr. 15). Ostatní sondy zachytily situaci vrcholně středověkou až novověkou (S 2), pouze novověkou (S 3), event. recentní (S 4).

V roce 1984 byla vyhloubena v sousedství sondy 5 sonda 6, původně určená pro sledování souvrství 12.–13. století. Důležité poznatky o tomto souvrství poskytla také sonda 7, hloubená v roce 1985 jižně od sondy 6. Výzkum v roce 1983 měl záchranný charakter, v letech 1984–5 zjišťovací, limitovaný ovšem skutečností, že větší část plochy dvora sloužila jako staveniště. Kromě vlastní zjišťovací sondáže byly v letech 1984 a 1985 sledovány také výkopové práce prováděné stavební firmou v souvislosti s rekonstrukcí objektu (obr. 2). Koordinace prací však narážela na problémy, a tak byla dokumentace ve výkopech omezena jen na nejzákladnější informace. V roce 1985 byl výzkum ukončen v souvislosti s novou úpravou dvora (Frolík 1986; Frolík – Žegklitz 1988; Frolík – Žegklitz – Boháčová 1988; Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990).

Vzhledem k množství poznatků a nálezů je publikace výsledků rozdělena na několik částí. V tomto příspěvku se budeme zabývat vývojem areálu před založením špitálu v těchto místech, tj. před rokem 1378 (Doušová – Vilimková – Kašička 1974).

2. POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE

2.1. STRATIGRAFIE

2.1.1. SONDA 1

Nejkomplikovanější a nejdůležitější situace byla zachycena v sondě 1, která dosáhla po postupném rozšiřování plochy 4,4 x 3,3 m. Pracovně byla rozdělena do 5 sektorů (I, IA, IB, IC, ID; obr. 3, řezy obr. 4–9). Podloží tvořila žlutohnědá spraš (vrstva 26). Na podloží leželo 58 cm silné souvrství sestávající z 1–3 vrstev, z kterých byl získán pouze ojedinělý pravěký materiál (kultura s vypíchanou keramikou) a jako příměs ve stratigraficky mladších vrstvách keramika raně středověká. V úrovni podloží se vyrýsovalo několik kulových jamek, jež neposkytly žádný archeologický materiál. Stratigraficky jsou však pravěkého stáří (foto 1). Jde o vrstvy 27A – do hněda probarvená spraš, 28A – černohnědý mazlavý jíl s drobnými úlomky opuky, 9 – černošedá mastná jílovitá. V severní části se mezi vrstvy 27A a 28A vkládají tři proplásky (vrstva 59 – šedo zelená jemná písčitá, 77 – šedohnědá až hnědá jílovitá zahliněná, 78 – probarvená žlutohnědá zahliněná jílovitá). Vrstva 9 pak tvořila podloží pro raně středověké souvrství. Raně středověké nálezy z této části stratigrafie byly označeny jako HORIZONT 0.

Nejstarší skutečný horizont raně středověkého osídlení (pracovně označený jako HORIZONT 1, obr. 10, upozorňuji na tomto místě, že označení horizontů v této práci se liší od číslování horizontů užitého v předběžné zmínce o výzkumu (Frolík 1986). Nové číslování sleduje původní přírozený nárůst terénu) tvoří dvě tenké vrstvičky. Spodní z nich je 1–2 cm silná vrstvička 18 (hnědý mazlavý jíl), který zaujímal pouze severní a střední část sondy. Pouze lokálně byla vrstva 18 podložena proplástkem šedého uhlíkatého jílu s úlomky dřeva (vrstva 60). Na jižní straně končila vrstva 18 poměrně rovnou hranou, lemovanou řadou drobných kamenů, pruh kamenů se táhl také podél západního kraje této vrstvy. Drobné kameny ležely i na jejím povrchu (obr. 10). Při severním okraji protřála vrstvu 18 kulová jamka a (průměr 34–38 cm, hloubka až 60 cm), lemovaná na

jižní a západní straně kamenu (foto 2). Vrstva 18 se rozkládala na zjištěné ploše 240 x 300 cm. Další vrstvu (17) tvořil žlutý jíl v hroudách, zetlelé dřevo a hnědý mazlavý jíl o celkové síle až 13 cm. Závažné bylo zjištění, že vrstva 17 tvoří výraznou hranu lemovanou drobnými opukovými kameny při severní hranici sektoru ID. Stejná hrana byla zjištěna na severním řezu sektoru SI (řez V, obr. 8). Stratigraficky náležely téměř horizontu i tři drobné kúlové jamky v sektoru ID (obr. 10), z nichž jedna (b) leží přímo na hraně tvořené vrstvou 17 a další dvě (c, d) ve vzdálenosti 40 a 45 cm od ní. U východní z těchto dvou jamek byl nalezen 25 cm dlouhý zbytek zuhelnatělého trámu. Ve východní části sektoru ID, mimo plochu vymezenou právě popsány kúlovými jamkami, se našla tenká hnědá sypká hlinitopísčítá vrstva (70) a proplástek (vrstva 71 – hutná hnědošedá až šedá jílovitá vrstva). Síla obou vrstviček nepřesáhla 2 cm.

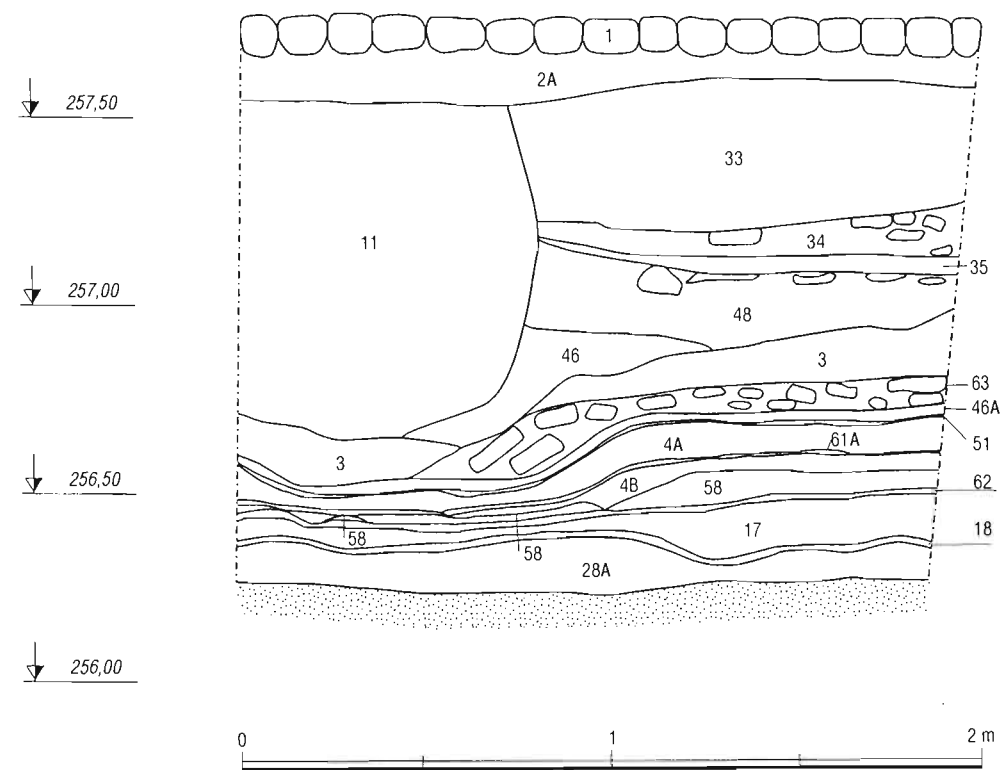
Foto 1: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, úroveň podloží. Vlevo (sektor B) vpředu pravěká kúlová jamka, kúlová jamka uprostřed mladší z horizontu 1 (KJ „a“). Vpravo (sektor C) uprostřed dvojitá kúlová jamka, jejíž větší část je mladší z horizontu 4 (KJ 1), ostatní pravěké. Pohled od západu. Foto 1–12 J. Frolík.

Photo 1: Kanovnická ul. 73. Trench 1, bedrock level. In the left (sector B) foreground, prehistoric post holes, that in the middle younger from horizon 1 (KJ „a“). In the right (sector C) centre, a double post hole, most of which is younger from horizon 4 (KJ1), the rest prehistoric. View from the west. Photographs 1–12 by J. Frolík.

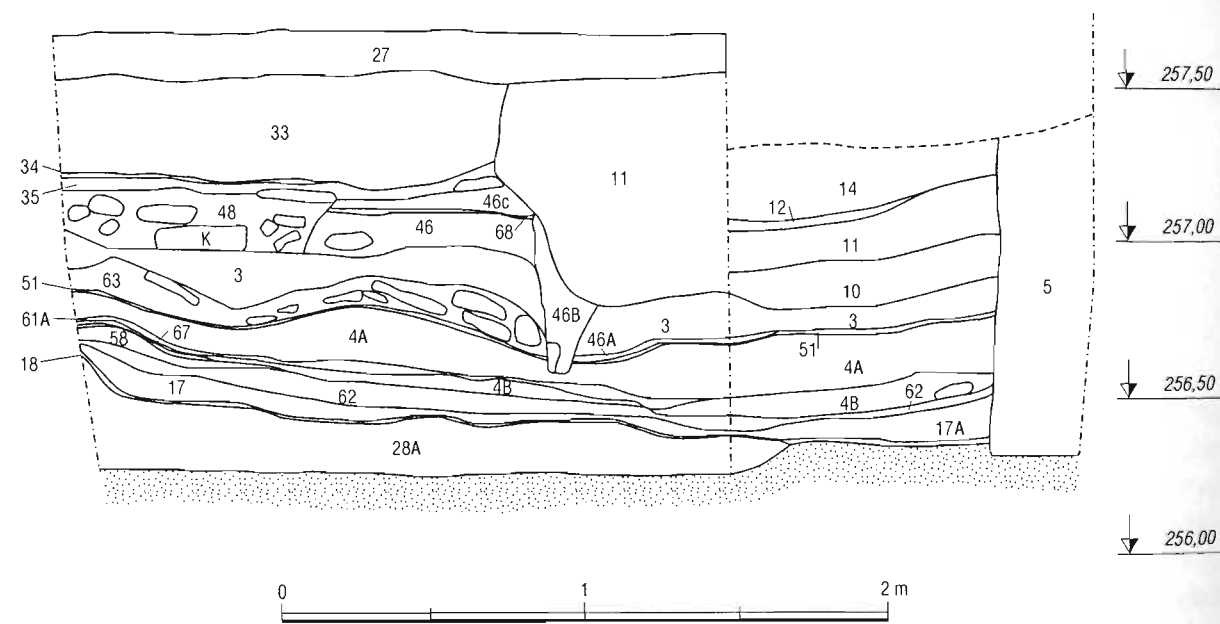

Foto 2: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, horizont 1. Úroveň vrstvy 18. Vlevo (sektor B) kúlová jamka „a“ s částečným kamenným obložení. Vpravo (sektor C) sem proniká mladší kúlová jamka (KJ1) z horizontu 4. Pohled od západu.

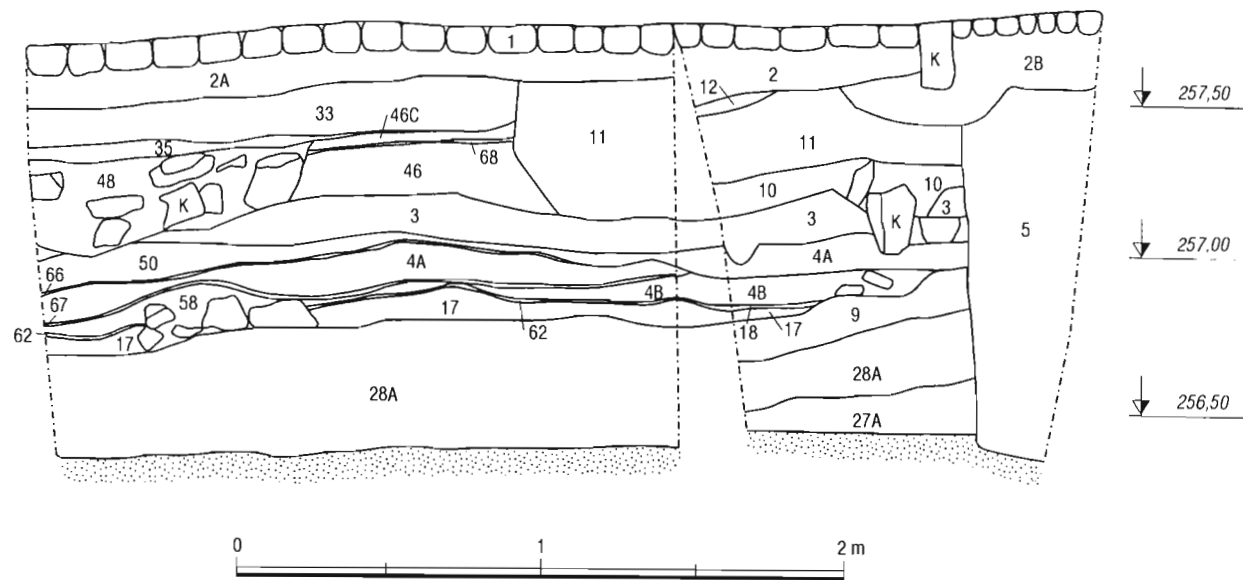
Photo 2: Kanovnická ul. 73. Trench 1, horizon 1. At the level of layer 18. On the left (sector B), post hole „a“ with partial stone dressing. On the right (sector C) cut by a younger post hole (KJ1) from horizon 4. View from the west.

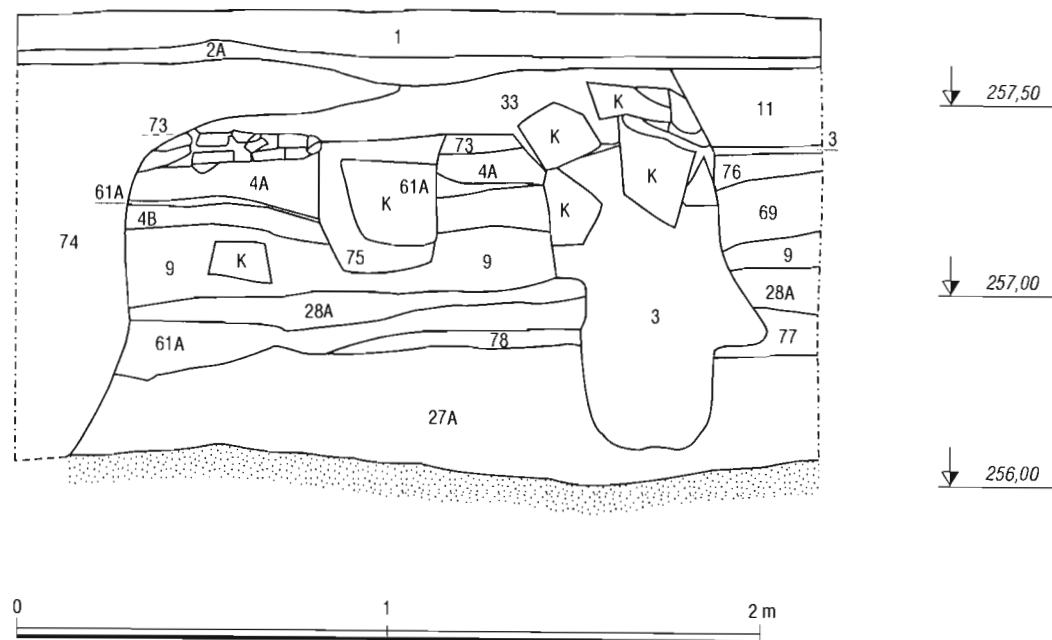
Obr. 4: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, řez I. Podloží tečkováno.
Fig. 4: Kanovnická ul. 73. Trench 1, section I. Bedrock stippled.

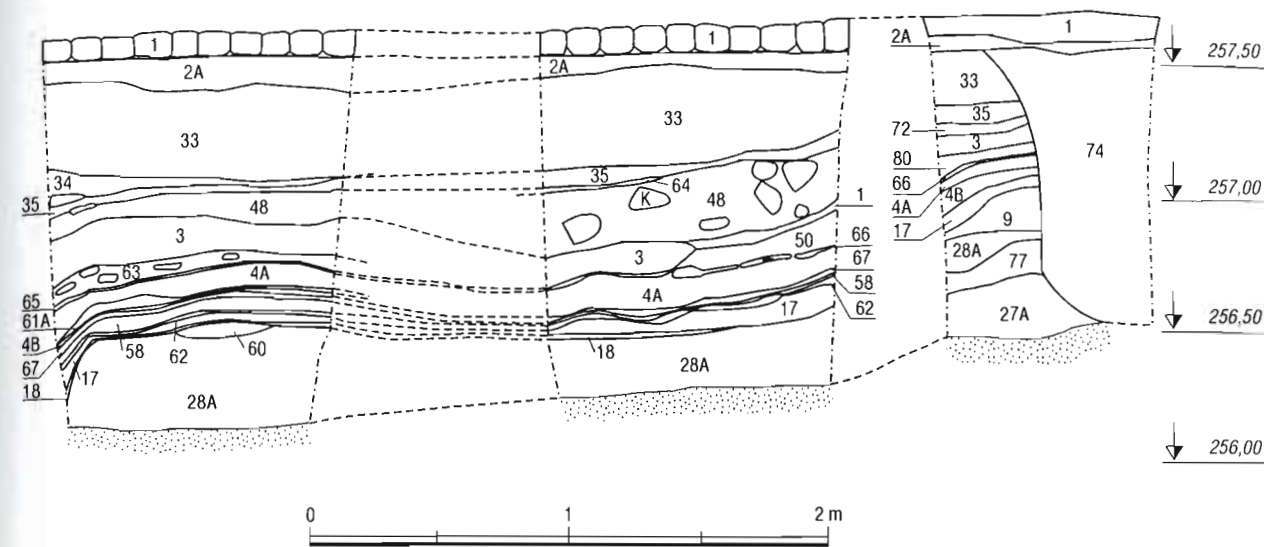
Obr. 5: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, řez II. Podloží tečkováno.
Fig. 5: Kanovnická ul. 73. Trench 1, section II. Bedrock stippled.

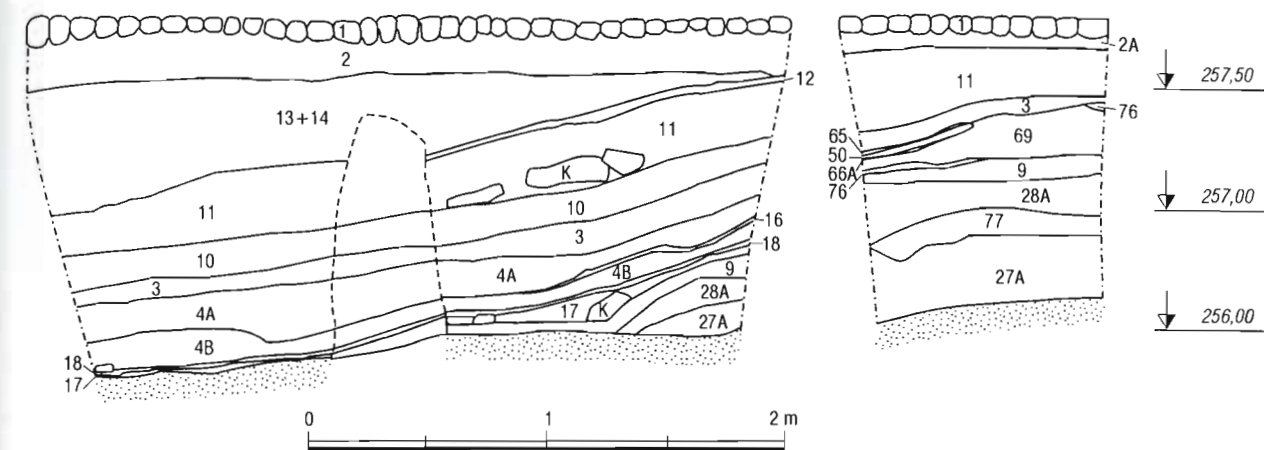
Obr. 6: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, řez III. Podloží tečkováno.
Fig. 6: Kanovnická ul. 73. Trench 1, section III. Bedrock stippled.

Obr. 7: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, řez IV. Podloží tečkováno.
Fig. 7: Kanovnická ul. 73. Trench 1, section IV. Bedrock stippled.

Obr. 8: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, řez V. Podloží tečkováno.
Fig. 8: Kanovnická ul. 73. Trench 1, section V. Bedrock stippled.

Obr. 9: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, řez VI. Podloží tečkováno.
Fig. 9: Kanovnická ul. 73. Trench 1, section VI. Bedrock stippled.

Další část souvrství (označeno jako HORIZONT 2) neposkytuje tak jednoznačnou výpověď. Vrstvu 17 překrývala pouze 1–2 cm silná (pouze lokálně na řezu II dosahuje síly až 8 cm) vrstva 62, tvořená zetlelým dřevem s uhlíky. Směrem k jihu vyklíňuje, protože v sektoru ID již zachycena nebyla. Vyklíňuje také směrem k západu, protože podle řezů II a III překrývá pouze depresi, kterou vyplňuje vrstva 17 a 18. Na ní leží vrstva 58 (bělavý až žlutohnědý jííl), ostrůvkovitě dochovaná na předchozí vrstvě v síle 1–8 cm. Také tato vrstva vyklíňuje směrem k jihu a východu. Při západním a částečně také jižním okraji sektoru I (nikoli ovšem v sektoru ID) byl zachycen tenký proplástek vrstvy 67 (zetlelé dřevo).

Mocnější nárůst představuje vrstva 4B, charakterizovaná jako šedá hlinitopísčítá s nazelenalým pískem a hroudami žlutého jílu. Ve svém průběhu vykazuje proměnlivou sílu (2–11 cm), v sektoru IC nebyla lokálně dochována vůbec. Zajímavé je, že podle řezu III vyplňuje jakousi mělkou (např. na řezu III [obr. 6] pouze 10 cm) depresi. Na jiných řezích nebyl okraj této deprese zachycen. Od následující vrstvy 4A je vrstva 4B oddělena lokálně 1–3 cm silným proplátkem černých

uhlíků (na řezu VI je označena 16, v jižní části sondy v sektoru ID je v téže vrstvě příměs hrudek běžového jílu a vrstva je označena 61 A). Mohutná kulturní vrstva, až 22 cm silná, označená 4A je svým charakterem stejná jako vrstva 4B. V jižní části sondy je označena jako vrstva 69.

Obr. 10: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, horizont 1 – půdorys. (1) zuhelnatělé dřevo, (2) rozsah vrstvy 18, (3) opukové kameny, (4) kúlové jamky, (5) dochovaný rozsah horizontu.

Fig. 10: Kanovnická ul. 73. Trench 1, horizon 1: plan. (1) carbonised wood; (2) extent of layer 18; (3) limestone blocks; (4) post holes; (5) preserved extent of the horizon.

Změnu přináší vrstvy 66 a 50 zachycené v sektorech IC a ID (HORIZONT 3, obr. 11). Vrstva 66 byla v sektoru IC zachycena v podobě tří značně zetlelých prken ve směru východ-západ. Severní z nich je dlouhé 176 cm a široké 26 cm. Prostřední je dlouhé 160 cm a široké 18 cm. Jižní z nich zabíhalo pod kontrolní blok mezi sektory IC a ID. Maximální dochovaná délka činí 100 cm, známá šířka kolísá mezi 11 a 22 cm. Asi 50 cm západněji se dochoval pravděpodobně z téhož prkna fragment o rozměrech 24 x 11 cm. Na severní straně běží rovnoběžně s těmito prkny břevno o délce 160 cm a šířce 8–9 cm. V sektoru ID jsou prkna dochována pouze ve formě nezřetelné jednodílné hnědé plochy (vrstva 66). Na jižní straně je tato plocha lemována torzovitě dochovaným pruhem žlutohnědé mazanice o délce 192 cm a šířce až 14 cm. Na první pohled je zřejmé, že jde o pozůstatek nevelké dřevěné stavby, z níž známe šířku, pohybující se od 170 cm na východní straně ke 140 cm na západní straně. Délka známa není, činila maximálně 215 cm, přičemž v sektoru I, kam stavba zasahovala, nebyla pravděpodobně během výzkumu rozeznána (pro špatné dochování?).

Na ploše – podlaze stavby byly zjištěny dvě (e, f) kúlové jamky (obě u východní stěny sektoru ID), jižní je menší o průměru 4 cm a hloubce 5 cm, severní o průměru 10 cm a hloubce 8 cm. Přibližně mezi nimi byl nalezen ojedinělý opukový kámen. Podlahu překrývala až 12 cm silná vrstva 50, uložená zde po dobu existence stavby. V sektoru ID vně stavby byly v jihozápadním rohu nalezeny tři kúlové jamky (g, h, i) o průměrech 4 cm a hloubkách od jihu 4, 7 a 2 cm a tvořící fragment řady o délce 24 cm (foto 6). Na ploše sektoru I, IA, ID a zbývající ploše sektoru IC nebyly zachyceny žádné objekty a kúlové jamky. Celá plocha byla rovnoměrně pokryta 1–2 cm silnou vrstvou černých uhlíků (vrstva 51 v severní části sondy a 65 v jižní části sondy), ve východní části sektoru ID vrstva 65 překrývá pozůstatky stavby i vrstvu 50 a je tudíž mladší.

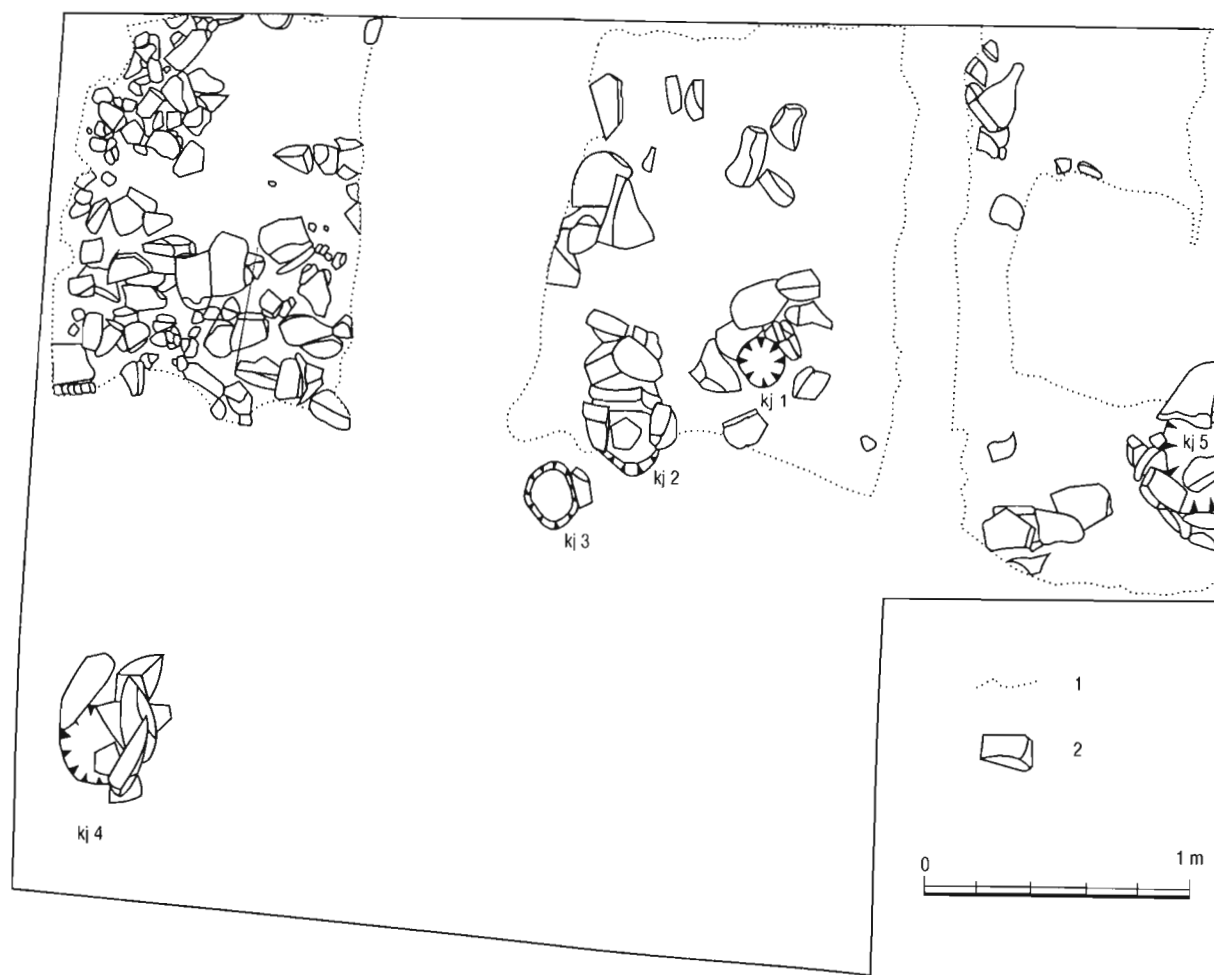

Obr. 11: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, horizont 3 – půdorys. (1) trám obvodového věnce stavby, (2) mazanice, (3) zetlelé dřevo (prkna), (4) rozsah vrstvy 66, (5) opukové kameny, (6) kúlové jamky, (7) dochovaný rozsah horizontu.

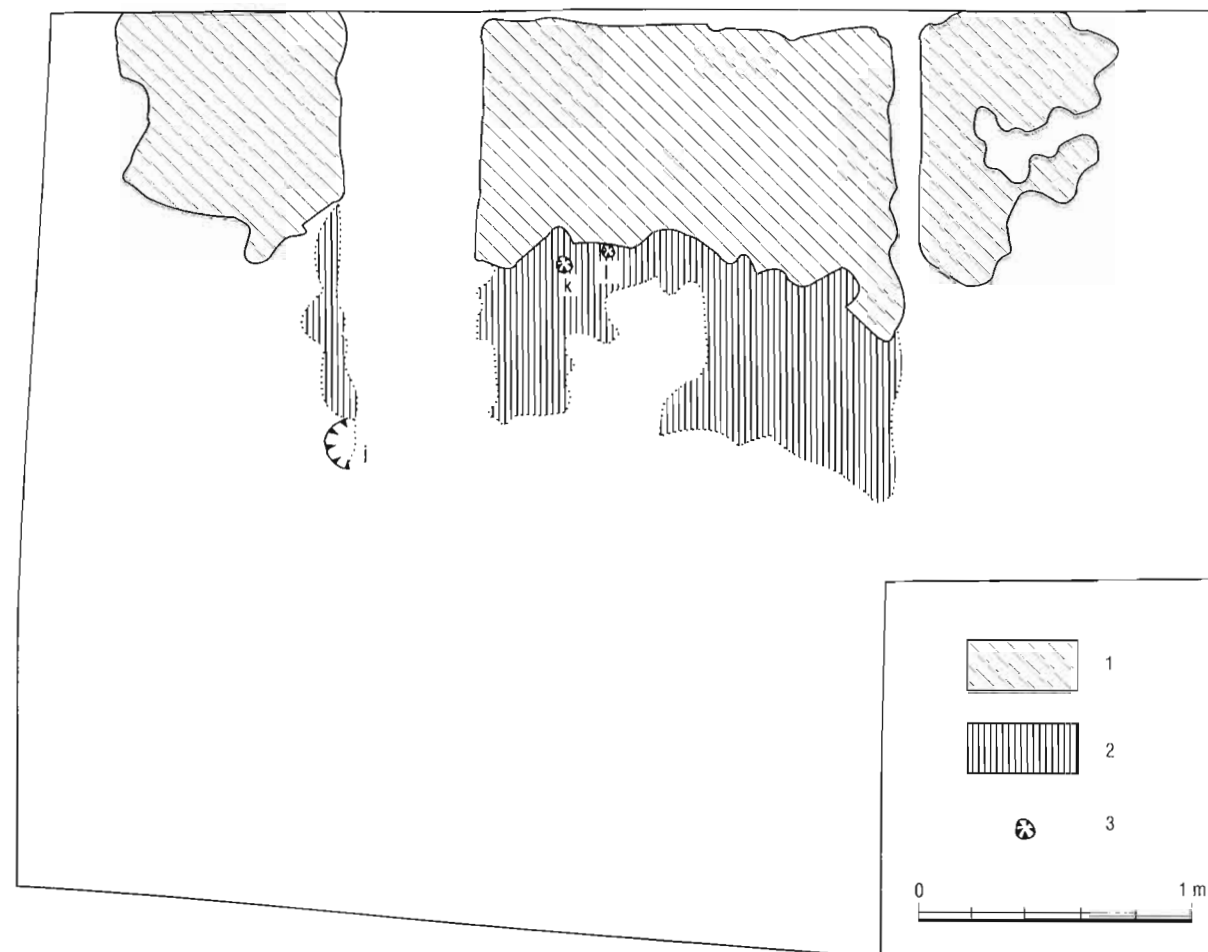
Fig. 11: Kanovnická ul. 73. Trench 1, horizon 3: plan. (1) structure perimeter line; (2) burnt clay; (3) rotten wood (floorboards); (4) extent of layer 66; (5) limestone blocks; (6) post holes; (7) preserved extent of the horizon.

S dalším objektem je spjata následující část souvrství (HORIZONT 4; obr. 12). V úrovni vrstev 4A, 50, 51/65 byly vypreparovány 4 kúlové jamky tvořící řadu. Jedna (KJ 4) byla zjištěna v sektoru IA. Měla průměr 20 cm, hloubku 12 cm a na západě a jihu byla obložena opukovými kameny. Zbylé tři jamky (KJ 1, 2, 3) byly zjištěny v sektoru IC. Kúlová jamka 1 (nejjižnější z nich) měla průměr 15–16 cm a hloubku 15 cm a kromě západní strany byla obložena opukovými kameny. Prostřední jamka (KJ 2) měla průměr 16–20 cm a hloubku 20 cm a opět byla kromě západní stra-

ny obložena opukovými kameny. Severní jamka (KJ 3) o rozměrech 20 x 24 cm měla obložení pouze na jižní a severní straně. Hluboká byla 55 cm. Podle terénní situace se složitější stratigrafie vytvořila východně od této řady. V sektoru IB byla zjištěna plocha vyložená původně drobnými plochými opukovými kameny (vrstva 63, silná až 17 cm), které směrem k východu a jihu (do sektoru IC) přecházely ve větší nepravidelně uložené kameny, v sektoru IC však již netvořící ucelenou plochu. Pod vrstvou 63 ležela v severní části místy vrstva 46A (bělavý jíl) o síle 2–3 cm. Západně řady kůlových jamek byla objevena malá destrukce opukových kamenů zhruba uprostřed sektoru I. Její rozměry činily 32 x 44 cm. Komplikovanější situace byla zachycena v sektoru ID. Do plošně nevelké vrstvy 76 (hnědé jílovité) byla zahloubena mohutná kůlová jamka (KJ 5) o průměru 26 x 40 cm a hloubce 80 cm, vyložená opukovými kameny (foto 7; 8). Východně od ní byla šedohnědá písčitojílovitá vrstva s hručkami žlutého jílu a červenou mazanicí (vrstva 73). Kůlová jamka do ní byla zahloubena. Celá právě popsaná situace byla ve všech sektorech překryta vrstvou 3, charakterizovanou jako hnědočervená, hlinitojílovitá s mazanicí a uhlíky, tedy spáleništního charakteru. Stejná spáleništní vrstva vyplňovala také všechny popsané kůlové jamky. Kůlový objekt tedy zanikl požárem. Síla spáleniště kolísala mezi 2–18 cm, směrem k jihu však situace vyklíňuje a je výrazně narušena mladšími objekty.

Obr. 12: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, horizont 4 – půdorys. (1) dochovaný rozsah horizontu, (2) opukové kameny.
Fig. 12: Kanovnická ul. 73. Trench 1, horizon 4: plan. (1) preserved extent of the horizon; (2) limestone blocks.

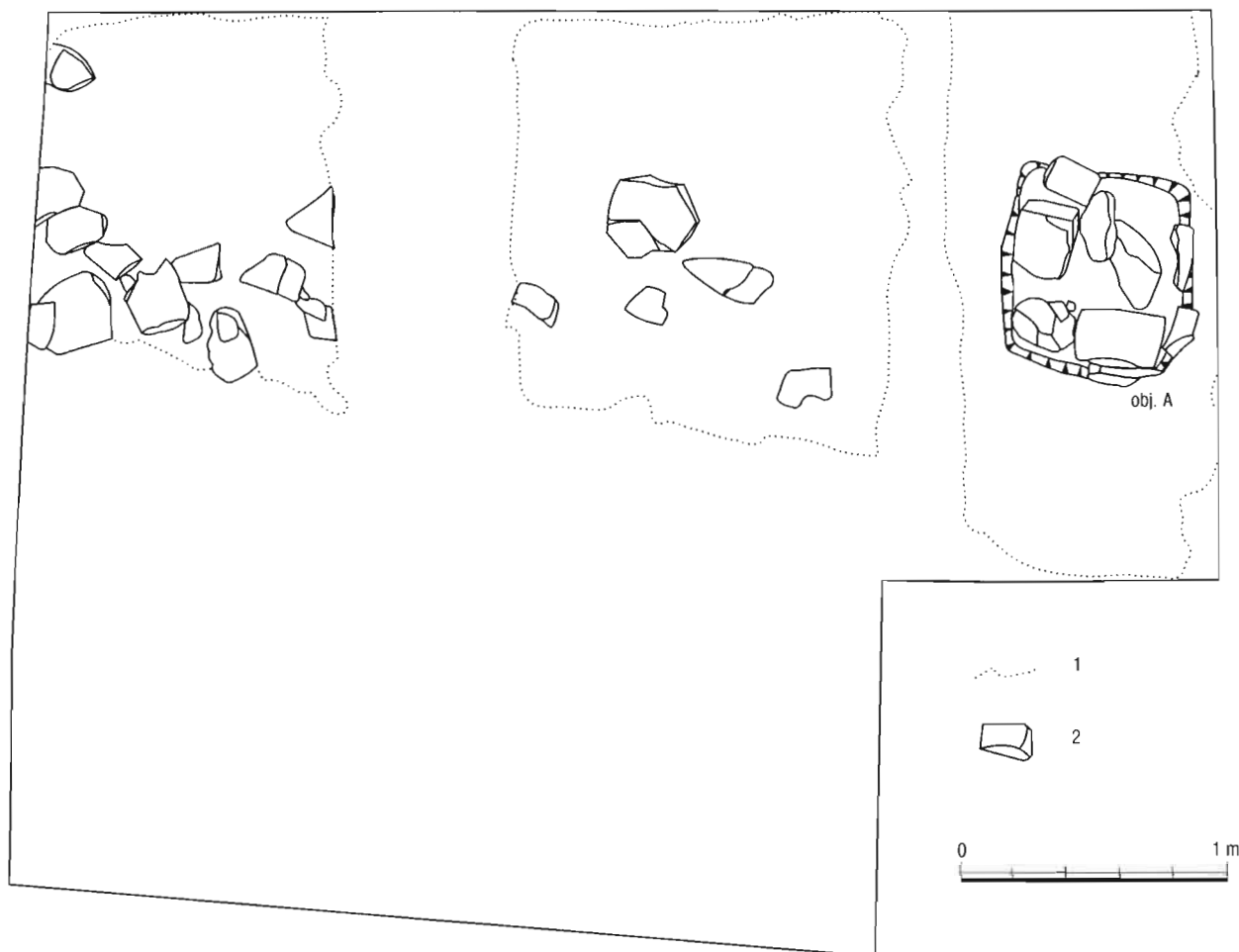

Obr. 13: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, horizonty 5 a 6 – půdorys. (1) rozsah horizontu 6, (2) dochovaný rozsah plochy zetlelého dřeva ve vrstvě 46 (horizont 5), (3) kůlové jamky (horizonty 5, 6).

Fig. 13: Kanovnická ul. 73. Trench 1, horizons 5 & 6: plan. (1) extent of horizon 6; (2) preserved extent of the area of rotten wood in layer 46 (horizon 5); (3) post holes (horizons 5 & 6).

Spáleniště je překryto vrstvou 46 (HORIZONT 5; obr. 13), charakterizovanou jako žlutozelený písek s dřevem, a to zřejmě po celé ploše, vrstva je však narušena mladšími objekty. Její síla se pohybuje mezi 3–21 cm. V sektoru ID vůbec chybí. Do vrstvy 46 se zahlubuje kůlová jamka (kj j), o průměru asi 18 cm a hloubce 30 cm, zjištěná na řezu II (vrstva 46B, která se svým charakterem prakticky nelišila od vrstvy 46). Tuto jamku a vrstvu 46 překrývala tenká vrstvička mineralizovaného zetlelého dřeva (vrstva 68), v níž se vyrýsovaly dvě drobné kůlové jamky (k, l), a to ve východně položeném sektoru IC (obr. 13). Severní z nich měla průměr 6 cm a stejnou hloubku, jižní z nich patrná pouze nezřetelně a měla průměr 8 cm a hloubku 2–3 cm. Vrstvu 68 – podlahu(?) překrývala vrstva charakteru 46 (označena 46C) o síle 3–8 cm.

Do právě popsaného souvrství vrstev 46C a 68 se zahlubovala vrstva 48 (HORIZONT 6; obr. 13), v podstatě tvořená valouny o průměru 8–20 cm s příměsí velkých opukových kamenů. Pojivem mezi kameny byl žlutozelený písek. Kameny tvořily pruh o šířce 90–110 cm při východním okraji sondy, kde původní terén stoupal jižním směrem, písčitá výplň mezi kameny však pokračovala dál (registrována byla jako vrstva 72). Síla vrstvy se pohybuje mezi 8–30 cm. Vrstvu kamenů překrývaly lokálně šedé uhlíky (vrstva 64) a v celém rozsahu šedá uhlíkatá vrstva 35 o síle 2–8 cm s ojedinělými plochými opukovými kameny. Směrem k západu, přibližně uprostřed sondy vyklíňovala.

Obr. 14: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, horizont 7 – půdorys. (1) rozsah horizontu, (2) opukové kameny.
 Fig. 14: Kanovnická ul. 73. Trench 1, horizon 7: plan. (1) extent of the horizon; (2) limestone blocks.

Foto 3: Kanovnická čp. 73. Sonda 1, horizont 4. Vlevo (sektor B) kamenná destrukce (úroveň vrstvy 63), vpravo (sektor C) řada tří kůlových jamek (KJ 1–3) kůlové stavby. Mezi KJ 1 a KJ 2 dřevěný trám (vrstva 66) starší dřevěné stavby (horizont 3). Pohled od západu.

Photo 3: Kanovnická ul. 73. Trench 1, horizon 4. On the left (sector B) stone destruction debris (on the level of layer 63), on the right (sector C) a row of three post holes (KJ1–3) from a pile structure. Between KJ1 & KJ2, the wooden frame (layer 66) of an earlier wooden structure (horizon 3). View from the west.

Foto 4: Kanovnická čp. 73. Sonda 1 (sektory B,C). Horizonty 7 (destrukce větších opukových kamenů ve vrstvě 34) a 6 (vrstva s valouny – vrstva 48). Pohled od západu.

Photo 4: Kanovnická ul. 73. Trench 1 (sectors B & C). Horizons 7 (destruction layer of large limestone blocks in layer 34) and 6 (layer with cobbles – layer 48). View from the west.

Poslední raně středověká vrstva 34 (žlutá jílovitá) byla zachycena pouze v sektoru IB, přičemž vyklíňovala na jihu a západě, její síla klesala od 15 cm (HORIZONT 7; obr. 14). V místech, kde vyklíňovala, byl objeven pruh opukových kamenů, ojediněle se překrývajících (foto 4). V sektoru IC vrstva zachycena nebyla, ojediněle opukové kameny na stejné úrovni se zde však vyskytovaly.

V sektoru ID byl zjištěn zhruba čtvercový objekt (rozměry 80 x 75 cm, hloubka až 35 cm), vyplněný prakticky v celém svém objemu mohutnými opukovými kameny (označen jako OBJ. A; foto 7,8). Výplň (vrstva 75) mezi kameny byla šedohnědá hlinitá s hručkami žlutého jílu a maltou (!). Stratigraficky jde o objekt v sektoru ID nejmladší. Je-li s vrstvou 34 a opukovými kameny v sektorech IB, IC současný či je mladší nelze na základě stratigrafie rozhodnout (obr. 14).

Foto 5: Kanovnická čp. 73. Sonda 1 (sektor C). Řada kůlových jamek po sejmutí vrstev 3 a 63. Kůlové jamky 1 a 2 s kamenným obložním, v zádu KJ 3 bez něho. Mezi KJ 1 a 2 dřevěný trám (vrstva 66) starší sрубové stavby (horizont 3). Pohled od východu.

Photo 5: Kanovnická ul. 73. Trench 1 (sector C). The line of post holes after the removal of layers 3 and 63. Post holes 1 & 2 have stone dressing, in the rear KJ3 does not. Between KJ1 & KJ2 a wooden frame (layer 66) from an older timber structure (horizon 3). View from the east.

Foto 6: Kanovnická čp. 73. Sonda 1 (sektor D). Horizont 3. Zbytky dřevěné stavby po vypreparování. Okraj zetlelé podlahy (vrstva 66) zvýrazněn čarou. Nahoře pruh mazanice. Vpravo jehlami označeny tři drobné kúlové jamky (i, h, g). Vpravo nahoře drobná KJ „e“. Velká, kamenem obložená KJ 5 i čtvercový objekt uprostřed (OBJ. A) jsou mladší. Pohled od severu.

Photo 6: Kanovnická ul. 73. Trench 1 (sector D). Horizon 3. The remains of a wooden structure after cleaning. The edge of the rotten floor (layer 66) set off by a line. At rear of this, an area of burnt clay. To the right, marked by pins, three small post holes (i, h, g). At the upper right, the small post hole KJ „e“. The large, stone dressed post hole KJ5 and the square feature in the centre (Feat. A) are later. View from the north.

Foto 7: Kanovnická čp. 73. Sonda 1 (sektor D). Čtvercový objekt A (horizont 7) po vypreparování kamenné destrukce. Vpravo kúlová jamka 5 (horizont 4) obložená kamenem. Úroveň vrstvy 50 (horizont 3). Pohled od severu.

Photo 7: Kanovnická ul. 73. Trench 1 (sector D). Square feature A (horizon 7) after the cleaning of the stone destruction debris. To the right, post hole KJ5 (horizon 4) dressed with stone. At the level of layer 50 (horizon 3). View from the north.

Foto 8: Kanovnická čp. 73. Sonda 1 (sektor D). Čtvercový objekt A (horizont 7) po vybrání výplně (vrstva 75). Vpravo KJ 5 (horizont 4) obložená kamenem po vybrání. Úroveň vrstvy 50 (horizont 3). Pohled od severu.

Photo 8: Kanovnická ul. 73. Trench 1 (sector D). Square feature A (horizon 7) after removal of the fill (layer 75). To the right, post hole KJ5 (horizon 4) dressed with stone after removal. At the level of layer 50 (horizon 3). View from the north.

Raně středověké souvrství bylo narušeno několika objekty a zásahy novověkého stáří. Překryto bylo hutnou žlutou jílovitou vrstvou 33, tvořící podklad pod dlažbu. Její síla byla 12–38 cm. Vrstva 33 v podstatě vyrovnala do té doby k severu skloněný terén. Tento podklad pro dlažbu (a snad i dlažba samotná, která se ovšem nedochovala) byl narušen velkým objektem o zachycené šířce 180–200 cm od západního okraje, tj. asi do poloviny sondy. Jeho hloubka se pohybovala od 20 do 89 cm, hloubka plynule klesala od jihu na sever. Vyplněn byl několika vrstvami podobného (vrstva 10 – šedoohnědá jílovitá s uhlíky a mazanicí, 11 – hnědočervená hlinitojílovitá s mazanicí a uhlíky, 12 – černošedá jílovitá, 13 – hnědá hlinitojílovitá s červenou mazanicí, 14 – vrstva charakteru 11), převážně spáleništního charakteru. Tento zásah byl označen jako OBJ. 1.

Objekt samotný byl při západním okraji sondy narušen dalším zásahem o šířce 30–45 cm a hloubce 120 cm, tj. zasahoval až do podloží. Vyplněn byl šedou popelovitou vrstvou s uhlíky (vrstva 5). Zcela recentním zásahem byl výkop pro kanalizaci protínající jihovýchodní roh sondy. Také tento výkop zasahoval až do podloží, ale jeho dno nebylo zachyceno (tj. minimální hloubka činila 103 cm). Vyplněn byl žlutým hutným jílem, černou hlinitou s kameny a zlomky cihel (vrstva 74). Se současnou dlažbou pak souvisejí zbylé vrstvy (2, 2A, 2B, 27 a 1).

2.1.2 SONDA 3

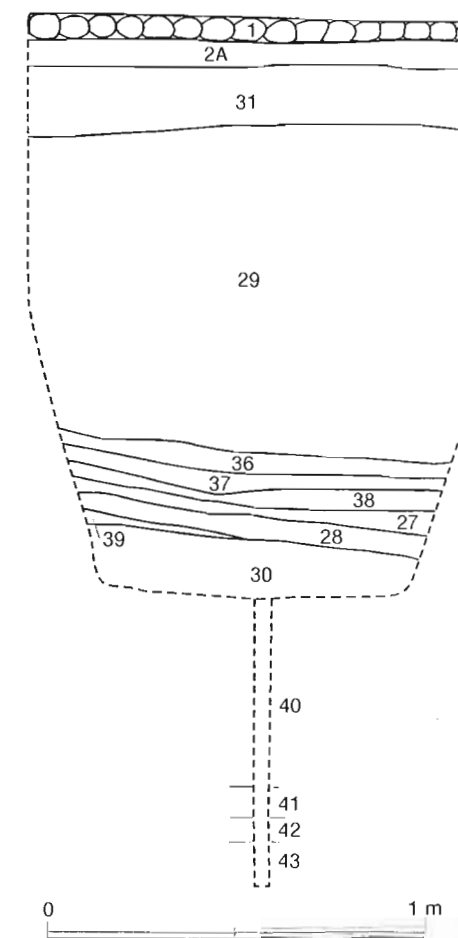
Byla vyměřena u severního konce západní větve výkopu (obr. 2), nedaleko od jeho severozápadního rohu. Prohlubování výkopu sondou o velikosti cca 1 x 1 m bohužel přineslo v hloubce cca 1 m ode dna výkopu (v hloubce 1 m) nález recentního potrubí, jehož výkop se ve dnu rýhy nerýsoval. Výkop byl vyplněn spáleništními vrstvami charakteru vrstev 10–14 ze sondy 1, podle souvislostmi překopanými. Přestože sonda zachytila recentní situaci je pro nás důležitá některými nálezy.

2.1.3. SONDA 5

Raně středověké souvrství bylo zachyceno také v sondě 5, která byla vyměřena zhruba uprostřed severní větve výkopu před průčelím kaple sv. Antonína (obr. 2). Výkop byl v rozsahu 1 x 1,2 m prohlouben až do hloubky cca 2 m, tj. cca 1 m pod jeho dno. V této hloubce znemožnilo prohlubování recentní potrubí, zjištěné podél jižní stěny sondy. Byl učiněn pokus zjistit úroveň podloží alespoň pomocí vrtu (obr. 15). Zřejmě vzhledem k rozsahu sondy nebyly zachyceny žádné objekty, ale pouze vrstvy. Pod současným dlážděním z žulových kostek (vrstva 1) a jejím podkladem z šedého písku (vrstva 2A) byly zjištěny dvě vyrovnávací vrstvy (vrstva 31 – žlutý jíl v hroudách, místy zahliněný, s opukovými kameny – a vrstva 29 – černá hlinitá s uhlíky). Po ní následuje svazek tenkých (2–8 cm) vrstev, a to nejprve šedozelená kyprá hlinitopísčité (vrstva 36), pak šedá jílovitá s množstvím uhlíků (vrstva 37), dále opět vrstva charakteru vrstvy 36 (označena jako 38). Po té následuje jemný žlutý jíl (vrstva 27), pak šedočerná mazlavá hlinitojílovitá s četnými uhlíky (vrstva 28) a černá hlinitá s uhlíky (vrstva 39).

Obr. 15: Kanovnická čp. 73. Sonda 5. Severní profil.

Fig. 15: Kanovnická ul. 73. Trench 5. Northern profile.

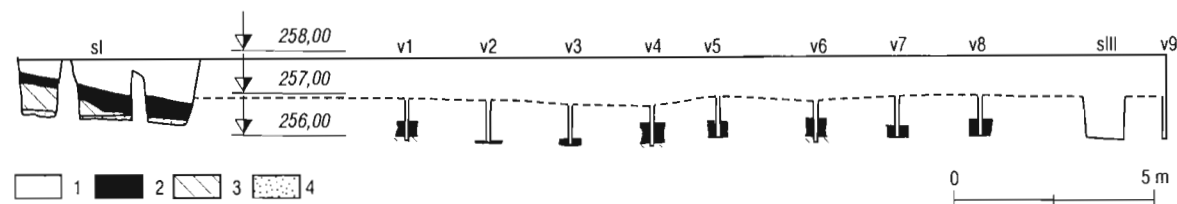

Poslední vrstvou zkoumanou v ploše byl hnědý mazlavý jíl s hručkami mazanice a opukovými kameny (vrstva 30). Další čtyři vrstvy byly popsány na základě vrtu. Nejdříve mocná (60 cm) šedozelená jílovitá s uhlíky (vrstva 40), dále vrstvička uhlíků (vrstva 41), níže pak šedý mazlavý jíl (vrstva 42). Poslední zaregistrovanou vrstvou byla černohnědá hlinitá s mazanicí charakteru spáleníště (vrstva 43). Podloží nebylo v této sondě dosaženo ani v hloubce 275 cm od povrchu.

2.1.4. VRTY

Ve snaze poznat blíže průběh podloží, jakož i raně středověkého souvrství bylo mezi sondami I (sektorem IA) a 3 položeno celkem 9 vrtů. Popis vrstev se omezil pouze na jejich základní identifikaci. Celá hloubka rýhy a horní část vrtů procházela spáleníštními vrstvami charakteru vrstev 10–14 ze sondy 1, jež jsou novověkého stáří. Přímo pod nimi se nacházelo raně středověké souvrství, charakteru vrstev 4 (šedá hlinitojílovitá s nazelenalým pískem a hroudami jílu) a 17 (žlutý jíl v hroudách, zetlelé dřevo a hnědý mazlavý jíl). Pod nimi pak bylo registrováno podloží (žlutohnědá spraš – v sondě 1 vrstva 26).

Obr. 16: Kanovnická čp. 73. Rekonstrukce terénního reliéfu ve směru S-J (sonda 1 a linie vrtů 1–9). (1) novověké souvrství, (2) raně středověké souvrství, (3) pravěké vrstvy, (4) podloží.

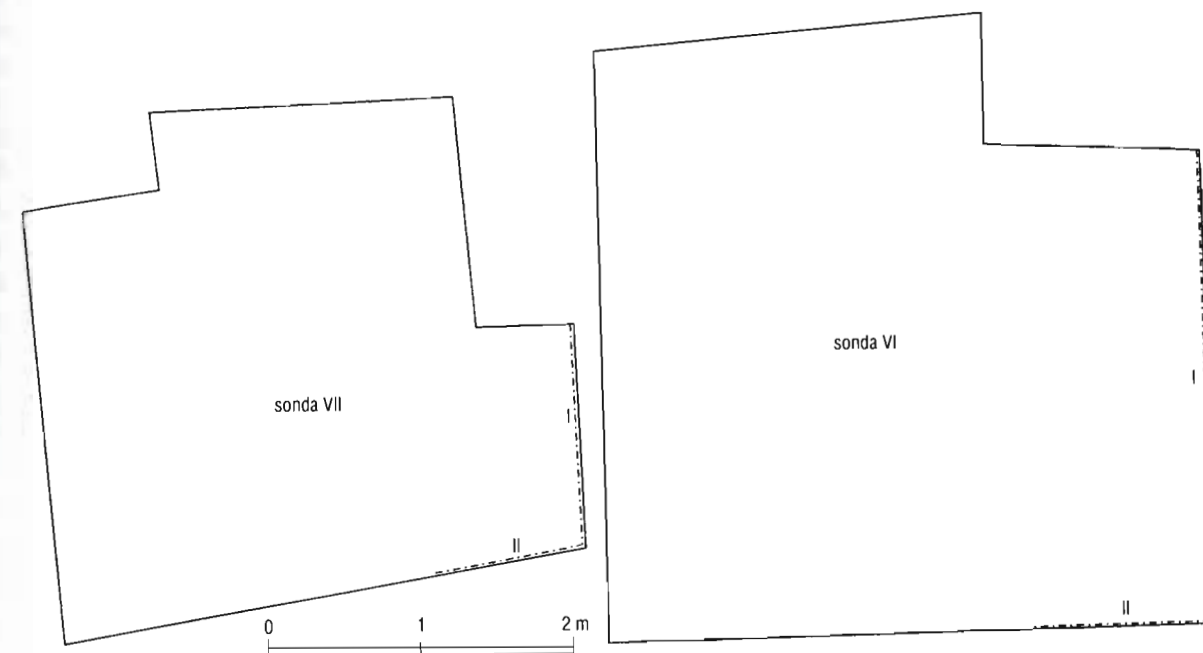
Fig. 16: Kanovnická ul. 73. Reconstruction of the north-south relief (trench 1 and the line of test pits 1–9). (1) Modern strata; (2) Early Medieval strata; (3) prehistoric layers; (4) bedrock.

Popis vrtů (obr. 16):

- V1 – 5 m od sondy 1, dno rýhy v hloubce 94 cm, spáleníštní souvrství pokračovalo až do hloubky 149 cm od povrchu, raně středověké souvrství pak registrováno do hloubky 184 cm, kde bylo zachyceno podloží.
- V2 – 7 m od sondy 1, dno rýhy v hloubce 100 cm, spáleníštní souvrství pokračovalo až do 196 cm, pod ním zachyceno raně středověké souvrství (do hloubky 200 cm). Jeho baze nebylo dosaženo.
- V3 – 9 m od sondy 1, dno rýhy v hloubce 110 cm. Spáleníštní souvrství sahalo do hloubky 192 cm. Raně středověké souvrství pak sahalo až do hloubky 210 cm, aniž byla zjištěna jeho baze.
- V4 – 11 m od sondy 1, dno rýhy v hloubce 114 cm. Base spáleníště zjištěna v hloubce 156 cm, raně středověké souvrství v hloubce 156–206 cm. Pod ním až do hloubky 214 cm vrstva charakteru 9 ze sondy 1 (černošedá mastná jílovitá). Tato část souvrství byla pracovníčně označena jako „pravěká“. Podloží nebylo dosaženo.
- V5 – 12,6 m od sondy 1, dno rýhy v hloubce 89 cm. Spáleníštní souvrství sahalo až do hloubky 146 cm, pod ním se pak nalézalo raně středověké souvrství, jež bylo zachyceno až do hloubky 189 cm, aniž by se jednalo o bazi.
- V6 – 15 m od S 1, dno rýhy v hloubce 104 cm. Zjištěna následující situace: spáleníštní souvrství do hloubky 143 cm, raně středověké souvrství v rozmezí 143–191 cm, vrstva charakteru vrstvy 9 ze sondy 1 do hloubky 204 cm. Podloží nebylo dosaženo.
- V7 – 17 m od S 1, dno rýhy v hloubce 96 cm. Spáleníštní souvrství sahalo až do hloubky 164 cm, raně středověké souvrství zachyceno až do hloubky 196 cm, ale nešlo o jeho bazi.
- V8 – 19 m od sondy 1, dno rýhy v hloubce 92 cm. Spáleníštní souvrství v něm zjištěno až do hloubky 152 cm, raně středověké souvrství do hloubky 192 cm, jeho baze nebyla zachycena.
- V9 – 23,5 m od sondy 1, dno rýhy v hloubce 99 cm, v celé hloubce vrtu (tj. do 199 cm) registrováno spáleníštní souvrství, aniž bychom znali jeho spodek.

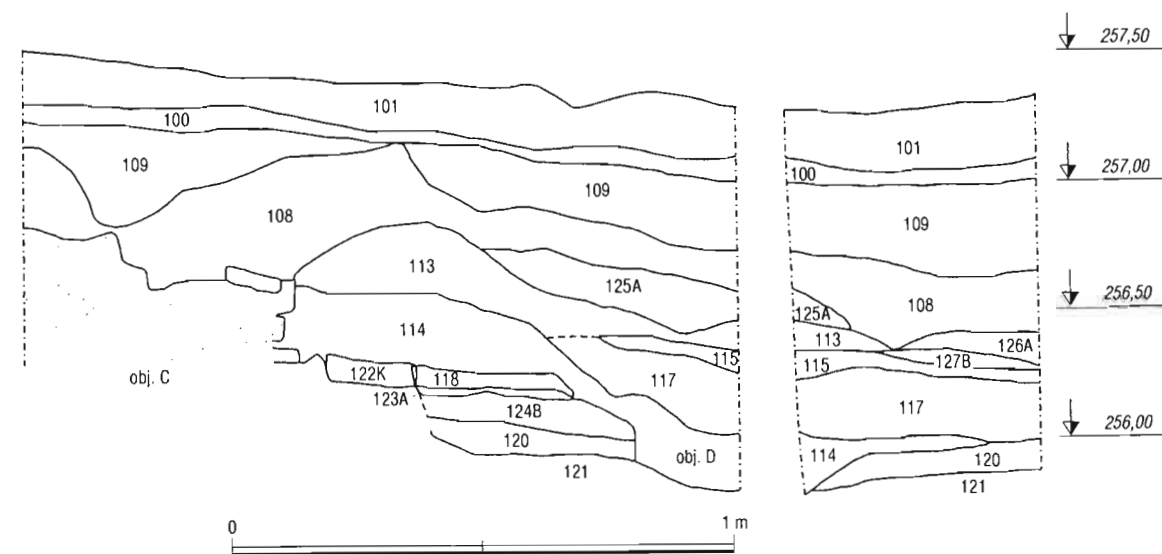
2.1.5. SONDA 6

V roce 1984 byla vyhloubena sonda 6, vyměřená v severní části centrální travnaté partie dvora proti kapli sv. Antonína (obr. 2) jižně od sondy 5. Téměř celou plochu sondy vyplňovala odpadní jámka ze 17. století (OBJ. B). Vzorek souvrství staršího než jámka byl zkoumán v rozšířené severní části sondy na ploše 90 x 240 cm. Vzhledem ke zjištěné situaci a podmínkám výzkumu nebylo v této části dosaženo podloží (řezy – obr. 17; 18).

Obr. 17: Kanovnická čp. 73. Sondy 6 a 7, polohy řezů.

Fig. 17: Kanovnická ul. 73. Trenches 6 & 7, locations of sections.

Obr. 18: Kanovnická čp. 73. Sonda 6. Řezy I a II.

Fig. 18: Kanovnická ul. 73. Trench 6. Sections I & II.

Foto 9: Kanovnická čp. 73. Sonda 6 – severní část. Opukové zdivo (OBJ. C) s patrným licem – horizont C. Před zdí její destrukce (vrstva 119). U spodního okraje fragment jílovité vrstvy (vrstva 118), porušený jamou (OBJ. D – horizont D). Pohled od východu.

Photo 9: Kanovnická ul. 73. Trench 6 – northern part. Limestone wall (feat. C) with clear face – horizon C. Destruction debris (layer 119) lies in front of the wall. At the back edge, part of a clayey layer (layer 118) cut by a pit (Feat. D – horizon D). View from the east.

Foto 10: Kanovnická čp. 73. Sonda 6 – severní část. Opukové zdivo (OBJ. C), před ním fragment dlažby (vrstva 122) – horizont C. Dole povrch vrstvy 121 – horizont B. Pohled od východu.

Photo 10: Kanovnická ul. 73. Trench 6 – northern part. Limestone wall (Feat. C), in front of which are tile fragments (layer 122) – horizon C. Below, the surface of layer 121 – horizon B. View from the east.

Nejnižší položenou vrstvou, která byla výzkumem dosažena, byla světlehnědá jílovitá s opukovými kameny (vrstva 121), a to na kótě 255,80–256,02 m n.m. Na ní ležela 8–13 cm silná černá sypká hlinitá vrstva (120), překrytá hnědou jílovitou vrstvou s uhlíky (124B) o síle 6–13 cm. Další

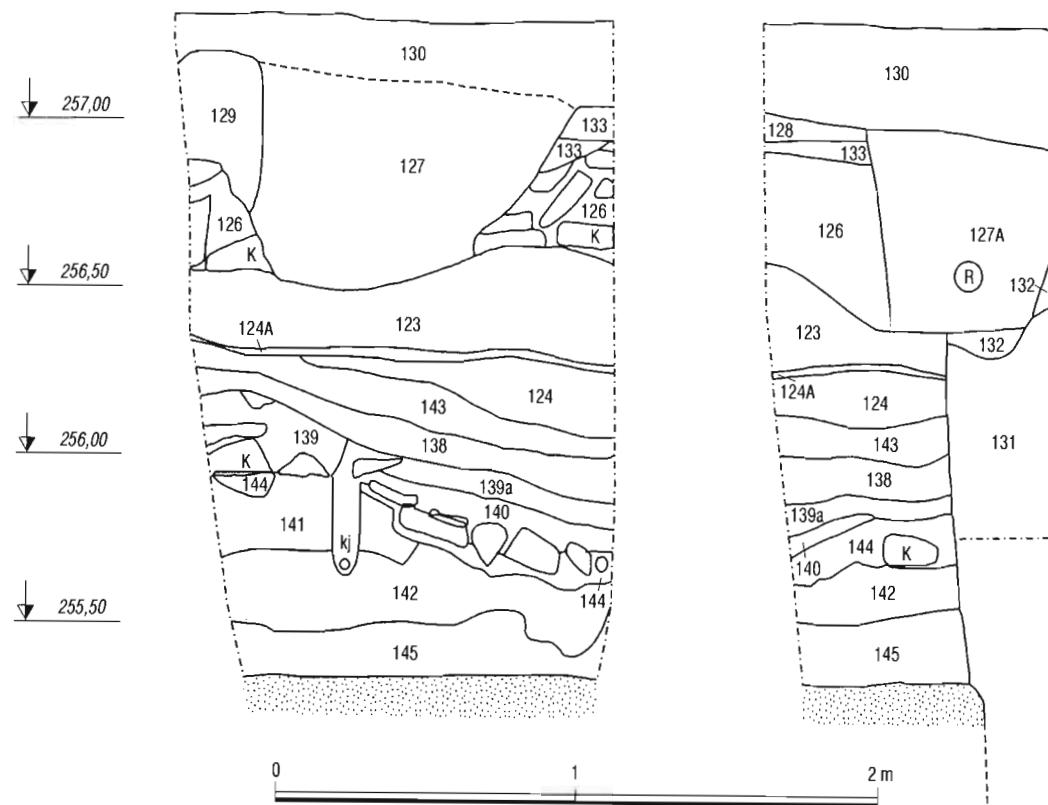
byla tenká (2–4 cm) šedohnědá písčitojílovitá vrstvička (123A). Do souvrství 121 – 120 – 124A – 123A (horizont B) byla zahlobena zeď (OBJ. C) z opukových kamenů o šířce 107 cm (horizont C), šířka však není úplná, protože západní líc se nacházel mimo sondu (*obr. 19*). Zeď směřuje přibližně ve směru sever-jih (*foto 8; 10*). Zděna je na jílu. Zachovaná výška dosahuje 40 cm. Ke zdi přiléhala plocha vydlážděná velkými plochými opukovými kameny (vrstva 122), mezi nimiž byl žlutý jíl (*obr. 20*). Žlutý jíl pak pokračoval dále východním směrem bez kamenů (vrstva 118) v síle 8 cm. Tuto vrstvu překrývala opuková destrukce (vrstva 119) z výše popsané zdi (OBJ. C), tvořící lokálně destrukční trojúhelník, který na publikovaném řezu není zachycen. Do destrukce byl zahloben jámový objekt (OBJ. D – *foto 9*), prozkoumaný pouze částečně (*obr. 21*), protože na severu a východě zabíhal mimo sondu do nezkoumané plochy (horizont D), na jihu byl porušen jámkou (OBJ. B). Zjištěná část měla rozměry 40 x 90 cm, hluboká byla až 30 cm. Vyplněn byl černou hlinitou mazlavou vrstvou s velkým množstvím uhlíků (vrstva 114), která objekt nejen vyplňovala, ale vybíhala z něho až ke zdi (OBJ. C). Nad OBJ. D se vrstva 114 prosedla a vzniklá deprese byla vyplněna vrstvou podobného charakteru (označena byla jako vrstva 117, silná byla až 28 cm). Zbylou proláklinu vyplnilo několik tenkých lokálních vrstviček. Nejprve to byl šedý sypký hlinitý proplást (vrstva 116), pak hnědočerná hlinitá vrstva 115 (až 10 cm silná) a konečně tmavošedá písčitojílovitá vrstva s uhlíky (označena 127B), silná 8 cm (horizont D). Celý terén poté překryla tmavohnědá hlinitá vrstva o síle 4–27 cm (vrstva 113), vyklíňující směrem k východu. U východního okraje byla nahrazena šedočernou písčitojílovitou vrstvou s uhlíky (vrstva 126A). Na ní byl zjištěn až 22 cm silný proplást hnědé hlinité s uhlíky, drobkou žlutého jílu a kameny (vrstva 125 A). Poslední raně středověkou vrstvou byla černá hlinitá vrstva s četnými opukovými kameny, tvořícími jakési nepřilíživé kvalitní dláždění či spíše štětování (vrstva 108 A – horizont F) o tloušťce 2–46 cm (*obr. 22*).

Tato vrstva na dlouhou dobu znamenala zastavení nárůstu terénu nebo byla část vytvořených mladších vrstev v novověku odstraněna. Další vrstvy totiž obsahovaly novověký materiál související s OBJ. B – odpadní jámkou. Novověký materiál byl zašlapán přímo do povrchu vrstvy 108A (materiál byl oddělen a označen jako vrstva 108). Na ní byla prozkoumána hnědá jílovitá vrstva 109 o síle až 38 cm, která v podstatě vyrovnala terén. Poslední tři vrstvy představují již jen rezentní zahradní úpravu (vrstva 102 – černá hlinitá s pískem a drobkou opuky, 101 – černá zahradní zem a drn, 100 – výkop pro kabel). K situování zdi – OBJ. C je nutno poznamenat, že byla porušena jámkou (OBJ. B), ale pokračování bylo zjištěno v její jižní stěně, kde se opakovala podobná sekvence vrstev, jaká byla právě popsána.

2.1.6. SONDA 7

V roce 1985 se naskytla neplánovaná příležitost pokračovat v sondáži. Sonda 7 byla vyměřena těsně u jižního okraje sondy 6 (*obr. 2*). Zprvu o rozměrech 1 x 1,5 m. Po zjištění novověké jámky (OBJ. E) byla sonda rozšířena tak, aby ji celou obsáhla a mohla být prozkoumána. Průzkum raně středověkého souvrství se proto opět omezil na vzorek v původní sondě, a to o rozměrech pouhých 130 x 60 cm. V tomto vzorku bylo dosaženo podloží (*obr. 17; 19*).

Podloží bylo tvořeno světlehnědou svahovinou s drobnými zlomky opuky (*foto 12*). Na něm ležela světlehnědá jílovitá spraš s ojedinělými uhlíky bez nálezů o síle 6–22 cm (vrstva 145). Překrývala ji vrstva 142 (šedá hlinitá jílovitá spraš s uhlíky) o síle 8–24 cm (horizont A). Další vrstva 141 (hnědá jílovitohlinitá s opukovými kameny) byla zjištěna jen v západní části sondy. Podle situace na profilu může jít i o zbytek objektu, jehož jeden zjištěný rozměr je 65 cm, dochovaná hloubka činila 22 cm. Popsaná vrstva je zároveň poslední, která dodržuje přibližně vodorovné uložení, další mají sklon k východu (horizont B).

Obr. 19: Kanovnická čp. 73. Sonda 7. Řezy I a II. Fig. 19: Kanovnická ul. 73. Trench 7. Sections I & II.

Foto 11: Kanovnická čp. 73. Sonda 7 – horizont C. Celkový pohled na výzkum raně středověkého souvrství v úrovni vrstvy 139 a 139A. Vlevo v profilu na řezu patrna zeď – OBJ. C, pokračující sem ze sondy 6 (vzadu za hromadou cihel). Interiér objektu se nacházel vpravo od zdi. Pohled od jihu.

Photo 11: Kanovnická ul. 73. Trench 7 – horizon C. General view of the excavation of the Early Medieval stratigraphy at the level of layers 139 & 139A. To the left in profile in the section an unmistakable wall – Feat. C, continuing from trench 6 (at rear behind the pile of bricks). The interior of the feature lies to the right of the wall. View from the south.

Foto 12: Kanovnická čp. 73. Sonda 7 – úroveň podloží. Vzadu řez I. Úroveň opukových kamenů (vrstva 144) odpovídá vlevo ve stěně líc zdi – OBJ. C – horizont C. Z vrstvy 139 – 139A zahloubena přes vrstvu 144 kúlová jamka „o“ (obrysována – horizont D). Pohled od jihu.

Photo 12: Kanovnická ul. 73. Trench 7 – bedrock level. At the rear, section I. The level of the limestone blocks (layer 144) matches on the left the face of the wall at the side – Feature C, horizon C. Post hole „o“ is sunk from layers 139 – 139A through layer 144 (outline horizon D). View from the south.

Následuje vrstva plochých opukových kamenů (obr. 20), uložených ve východní části do 2–5 cm silné tmavohnědé jílovité vrstvy (vrstva 144). Opukové kameny („dláždění“) překrývá ve východní části sondy hnědošedá jílovitá vrstva s uhlíky (vrstva 140) o síle 3–10 cm. Tuto vrstvu a opukové kameny v západní části překryl žlutý až žlutohnědý hutný jíl (vrstva 139, 139A) o síle 6–8 cm (foto 11), ojediněle až 20 cm (horizont C). Do této vrstvy byly zahloubeny ve zkoumané části terénu 3 kúlové jamky (m, n, o – horizont D). Dvě z nich (obr. 21) se nalézaly přímo u okraje terénu porušeného OBJ. E (novověkou jámkou). Západní z nich o průměru 10 cm a hloubce 9 cm, východní měla průměr 9 cm a hluboká byla 12 cm. Třetí jamka byla zjištěna přímo ve stěně sondy, její průměr činil 9 cm, hluboká byla 40 cm (foto 12). Vyplněna byla kyprou hnědou jílovitohlinitou zeminou. Vrstvu 139 překrývala šedá hlinitojílovitá vrstva s uhlíky o síle 5–14 cm (vrstva 138), přičemž její síla poněkud roste východním směrem, tj. po svahu dolů. Další vrstva (143) měla sílu 6–12 cm a byla podobného charakteru jako vrstva 138. Sklon terénu vyrovnala vrstva 124 (hnědošedá jílovitá s rozpukanými pískovci), jejíž síla dosahuje až 18 cm. Vrstvu 124 ve východní části a vrstvu 143 v západní části překryl tenký proplástek (1–2 cm) uhlíků s ojedinělým zlomkem mazanice (vrstva 124A), kterým byl terén prakticky vyrovnán (horizont D). Na vrstvičce uhlíků leží mocná černá hlinitá vrstva s uhlíky (123) o síle 20–30 cm (horizont E), která je překryta 24–34 cm silnou hnědošedou hlinitojílovitou vrstvou s množstvím opukových kamenů a strusky (vrstva 126). Tato vrstva (obr. 22) je zároveň poslední raně středověkou vrstvou ve studovaném řezu (horizont F).

Do souvrství se zahlubovala již zmíněná novověká jámka (OBJ. E, vrstvy 131, 132). Vrstvu 126 překryla černošedá hlinitá vrstva o síle 2–8 cm (vrstva 133) a okrový jíl (vrstva 128) silný 8 cm. Další vývoj terénu pak souvisí s recentními zahradními úpravami (vrstva 129 – světlehnědá hlinitá, OBJ. A, pravděpodobně jáma po stromku o průměru 103 cm a hloubce 65 cm v severní části sondy, označená na řezu jako vrstva 127). Recentním narušením je vodovodní výkop (vrstva 127A), překrytý již jen hnědošedou jílovitohlinitou zeminou a drnem (vrstva 130).

Pokračování OBJ. C – zdi nasucho – bylo zachyceno ve stěnách jámky (OBJ. E). V severní stěně výkopu měla rozměry 60 cm (výška) a 95 cm (šířka), přičemž její východní líc tvořil západní stěnu části sondy (foto 11; 12) s raně středověkým souvrstvím (obr. 20). Vrstva 124A (uhlíky) zeď překrývala. Další průřez zdi o stejné šíři byl získán v západní stěně jámy – OBJ. E. Podle téhož zjištění lze konstatovat, že zeď byla zahloubena do silné žluté jílovité vrstvy a popsané souvrství (minimálně vrstvy 144, 143, 140, 139, 138, 124) se nacházelo v jejím interiéru.

2.1.7. DALŠÍ VÝKOPY

Sledování výkopových prací v letech 1984 a 1985 naráželo opakovaně na problém koordinace prací se stavební firmou a na systematické nehlášení zahajování jednotlivých etap prací.

Tak byl v červnu 1984 hlouben vodovodní výkop velmi přesně opisující výkop pro kabel z roku 1983. Před průčelím kaple bylo znovu protnuto souvrství registrované v sondě 5 a bohužel zřejmě zničena návaznost situací v sondách 5 a 6. Výkop před západním průčelím byl celistvě zabeđen, a tak nebylo možné posoudit pokračování terénní situace, sledované v sondě 1.

V dalších výkopech byla raně středověká situace registrována pouze ve výkopu za brankou, oddělující areál čp. 73 od přilehlé ulice. Na jeho dně byla zachycena černá hlinitá vrstva s uhlíky o mocnosti cca 10 cm, ostatní vrstvy pak byly novověké či recentní (obr. 2; 44/B).

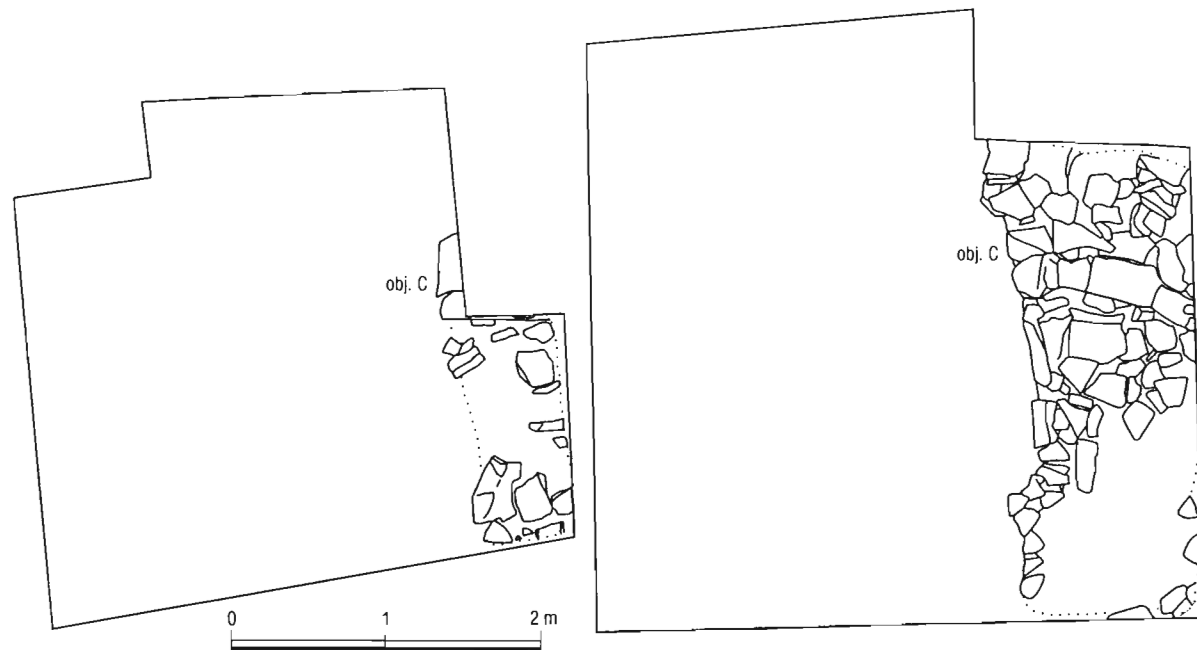
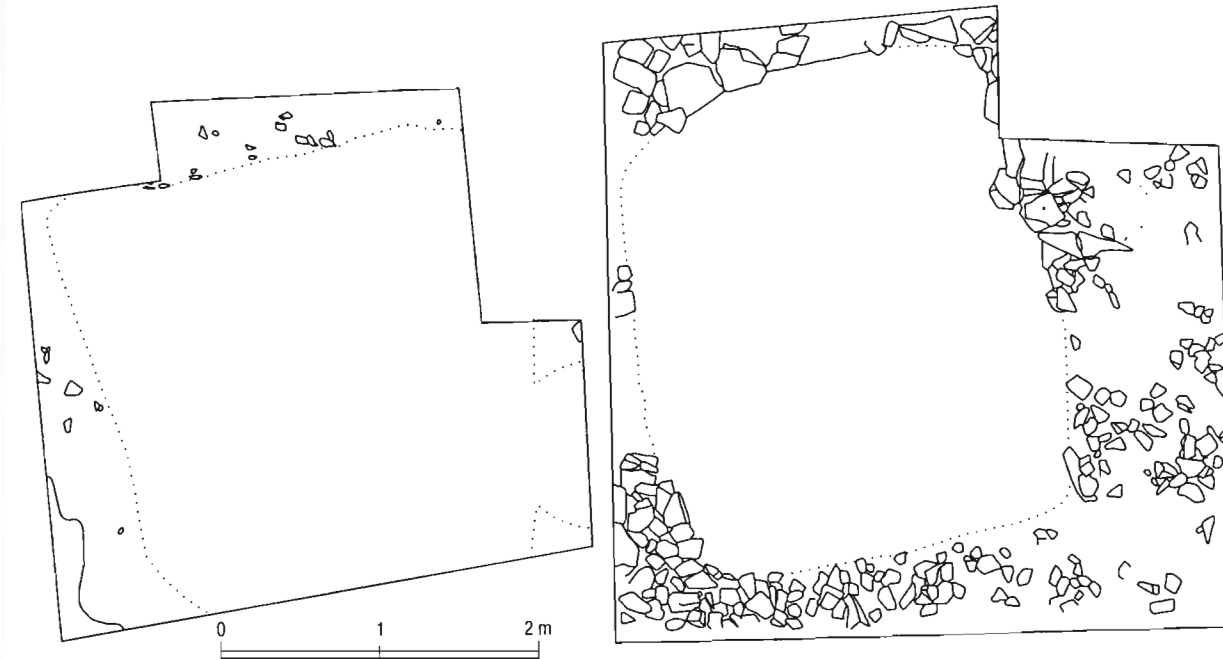
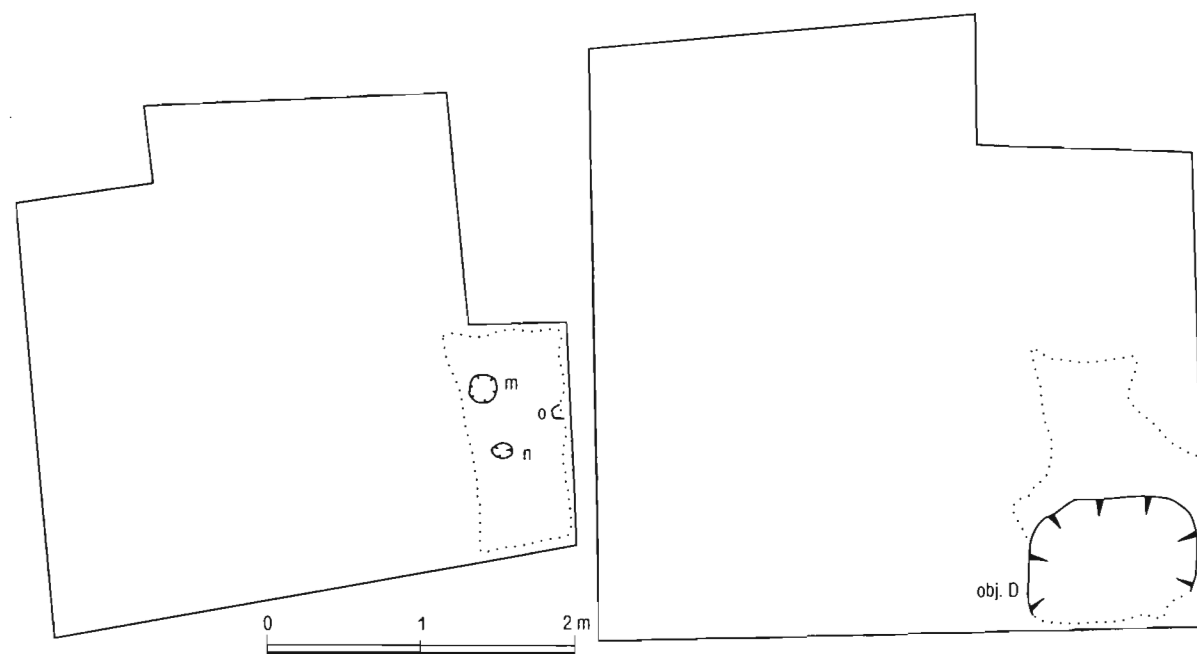

Fig. 20: Kanovnická ul. 73. Trenches 6 & 7, horizon C.
Obr. 20: Kanovnická čp. 73. Sondy 6 a 7, horizont C.

Obr. 22: Kanovnická čp. 73. Sondy 6 a 7, horizont F.
Fig. 22: Kanovnická ul. 73. Trenches 6 & 7, horizon F.

Obr. 21: Kanovnická čp. 73. Sondy 6 a 7, horizont D.
Fig. 21: Kanovnická ul. 73. Trenches 6 & 7, horizon D.

3. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE

3.1. SONDA 1

Interpretace nálezu vychází přímo z terénních pozorování během výzkumu a jejich vyhodnocení v podobě plánů. Základním poznatkem i interpretačním předpokladem je skutečnost, že tenké hnědé jílovité vrstvičky (např. 18, 66) představují úplně zetlelé dřevo, a to velmi pravděpodobně z podlahy.

Chronologicky nejstarší etapu představuje souvrství, z něhož pocházejí nečetné zlomky keramiky kultury s vypíchanou keramikou (vrstvy 27A, 28A, 9, 59, 77, 78). Raně středověké nálezy z těchto vrstev (9, 27A, 28A), nejspíše do nich zašlapané, byly označeny jako horizont 0.

K nejstaršímu horizontu (H 1) náleží dvě vrstvy 17 a 18 (obr. 10). Vrstvu 18 lze interpretovat jako stopu dřevěné podlahy. Na ní ležící vrstva 17 pak představuje vrstvu životních nečistot a zánikový horizont. Pruhy kamenů by pak představovaly pozůstatky jednotlivých stěn, a to nejspíše podklad dřevěných trámů. V konstrukci byly užity i kůly. Tři drobné kúlové jamky v sektoru ID mohou být stopou jakéhosi přístavku. Minimální rozměr budovy byl 2,9 x 3,4 m. Přístavek měl rozměry 0,55 x 1,2 m.

Určit, zda následující vrstvy 62, 38, 4B, 16, 4A představují pozůstatky sídlištních objektů (v tom případě bychom se pohybovali v jejich interiéru, aniž by byla někde zachycena jejich stěna) či jde o normální nárůst sídlištních vrstev v okolí podobných staveb, vzhledem k omezené ploše sondy nelze. Domnívám se, že nejpravděpodobnější je interpretace, že jde o interiéru stavby, přičemž vrstva 62 představuje podlahu, vrstvy 38, 4B, 16, 4A pak výplň interiéru, jak vzniklou během života objektu, tak při jeho zániku. Tato část souvrství je označena jako horizont 2.

Dalším, zcela jednoznačným pozůstatkem dřevěné stavby (horizont 3) je vrstva 66, tj. prkenná podlaha dochovaná částečně přímo v podobě prken, částečně v podobě jedolité hnědé jílovité

vrstvičky (*obr. 11*). Dochované stěny vymezují stavbu o rozměrech 140–170 cm x minimálně 215 cm. Tenká vrstvička uhlíků (51) překrývající stavbu a vrstvu životních nečistot v interiéru stavby (vrstva 50) snad představuje zánikový horizont. Terénní situace nedovoluje vyslovit se k problému, zda stavba mohla mít více prostor.

Horizont 4 (*obr. 12*) představuje fragment kúlové stavby (KJ1, KJ2, KJ3, KJ4) s částí interiéru o minimálních rozměrech 3,0 x 2,1 m. V interiéru se nacházela plocha vyložená drobnými plochými kameny. Zda k objektu náležela mohutná kúlová jamka ze sektoru ID (KJ5), či jde o jiný objekt, nelze určit. Stavba zanikla požárem, jehož stopu představuje vrstva 3.

Nevelkým pozůstatkem dřevěné stavby (H 5) je vrstva dřeva (podlaha?), představovaná vrstvičkou 68 a třemi drobnými kúlovými jamkami (*obr. 13*). Pro určitější představu o charakteru objektu to nestačí.

Samostatný horizont (H 6) představuje vrstva 48 (*obr. 13*) – pruh valounových kamenů o rozměrech 370 x 115 cm, snad pozůstatek komunikace. Je jisté, že tento pruh pokračoval severním a východním směrem.

O tom, že sídlištní vývoj na lokalitě pokračoval dál, svědčí horizont 7 (*obr. 14*), představovaný pruhem opukových kamenů (snad zcela rozrušený pozůstatek nadzemního objektu?) a čtvercový objekt vyplněný kameny (OBJ. A, vrstva 75) v sektoru ID, jehož interpretace je nejasná. Nicméně hrudky malty v jeho výplni indikují kamennou stavbu v okolí nebo alespoň užití malty (např. jako podlahy) jinak dřevěného objektu. V případě, že by šlo o kamenný objekt, musel by být vzhledem k nalezené keramice (keramika s kalichovitou profilací okraje) dosti starý. Jednoznačným závěrem brání skutečnost, že tento nejmladší raně středověký horizont v sondě I byl narušen četnými novověkými zásahy.

3.2. SONDA 5

V sondě 5 byl zachycen nevelký výsek stratigrafické situace, který není možno detailně interpretovat (v tabulkách označen jako s.V). Celkově je zřejmé, že podloží v této sondě je hlouběji než v sondách 6 a 7 takže, buď směrem k severu poměrně výrazně klesá nebo se sonda nachází v interiéru rozměrnějšího zahloubeného objektu. Souvrství je zlomkem sídlištní situace, kterou však nelze napojit na stratigrafie ze sousedních sond.

3.3. SONDY 6 A 7

Vývoj v sondách 6 a 7 lze dosti dobře synchronizovat (viz *obr. 40*). Nejstarší vývoj je spjat podle nalezené keramiky s pravěkem (kultura s vypíchanou keramikou, vrstva 145) a obdobím pravděpodobně časně slovanským (vrstva 142 – horizont A). Další raně středověký vývoj (bez doložených objektů) představují vrstvy 141 (S7) a 121, 120, 124A, 123A (S6) – horizont B. Nejstarším zjištěným objektem je kamenná zeď nasucho (OBJ.C – horizont C) představující patrně podezdívku dřevěného objektu. O tom, že objekt nebyl celokamenný, svědčí velikost destrukčního trojúhelníku. Alespoň v části interiéru byla podlaha z plochých opukových kamenů spojovaných jílem (vrstva 122 a 118 v S6, vrstva 144 v S7). V sondě 6 se výplň z doby existence nedochovala, v sondě 7 je představována snad pouze vrstvou 140. Doložená plocha stavby má rozměry 7,2 x 2,0 m. Do zaniklé stavby (destrukce – vrstva 119 v S6, vrstvy 139, 139A v S7 – horizont C) byl vyhlouben jámový OBJ. D (vrstva 114 v S6 – horizont D). Sídlištní vývoj na lokalitě pokračoval dál (vrstvy 117, 115, 127B – horizont D, 113, 126A, 125A – horizont E v S6 a 138, 143, 124, 124A – horizont D, 123 – horizont E v S7) a je podle nálezů strusky v hojném množství jakýmsi způsobem spjat se železářstvím. Objekty v něm však doloženy nejsou. Nejvyšší dochovanou raně středověkou úroveň představuje vrstva 108A (v S6) a 126 (S7) – horizont F, představující zároveň i novověkou chodící úroveň, do níž byly zahloubeny novověké odpadní jímky (OBJ. B, OBJ. E). Prav-

děpodobnější je, že původně vyšší niveleta dvora byla v novověku na úroveň vrstev 108A a 126 druhotně snížena, jinak nelze vysvětlit absenci souvrství 14.–16. století. Ostatní vrstvy v S6 a S7 představují novověký a recentní vývoj.

4. ROZBOR ARCHEOLOGICKÉHO MATERIÁLU

4.1. KERAMIKA

Při rozboru keramického materiálu byla především sledována možnost chronologického zařazení a srovnání s jinými nalezišti zejména v areálu Pražského hradu. Za postačující bylo považováno srovnání relativní, nicméně neměla být opomenuta žádná příležitost k datování absolutnímu.

Keramický materiál byl posuzován podle profilace okrajů nádob a podle technologického provedení. Materiál byl v obou případech rozdělen do skupin, přičemž bylo využito skutečnosti, že základní členění a periodizace je v hlavních rysech pro pražskou keramiku vypracováno a základní skupiny již definováno (*Pavlu 1971; Hrdlička 1977; Čiháková 1984; Frolík 1987*). Jako přirozená výchozí podmínka je přijímána skutečnost, že keramický materiál je svým charakterem předurčen k rozborům spíše statistické povahy, tj. řadu sledovaných skutečností lze popsat a navzájem porovnávat poměrově (percentuálně). Statistická povaha výsledků ovšem znamená, že zachycujeme spíše vývojové tendence než přesně vymezené časové etapy (*Frolík 1995*). Domnívám se však, že takto posuzovaný vývoj keramiky lépe odpovídá charakteru pramene (tj. keramických zlomků).

V keramickém souboru jsou zastoupeny tyto typy okrajů (jednoduše profilovaný [1 – čísla odpovídají číslům na *tab. 1*], límcovitý [2], kalichovitý [3], archaicky zduřelý [4], klasicky zduřelý [5], nepravé okruží [6], malý vzhůru vytažený [7] a velký vzhůru vytažený [8]). Okraje nenáležící k žádné této skupině jsou zařazeny do skupiny ostatní [9]. Samotné posouzení podle okrajů (*tab. 1*) je však nedostačující především pro jejich malý počet.

Z tohoto důvodu byl proveden také rozbor keramického souboru z hlediska technologických vlastností (druh a množství ostřiva, vzhled povrchu, výpal, a jako hledisko sledované, ale nikoliv hlavní, také barva). Keramika byla rozdělena do 8 skupin, které byly definovány již dříve (*Frolík 1987*), také použitá metoda byla stejná. Jednotlivé technologické skupiny lze definovat následovně (*tab. 2*):

„Kalichovitý materiál“: [3] Makroskopické písčité ostřivo, krupičkovitý drsný povrch, silnější stěny, zesílení na podhrdlí směrem dovnitř, často přetah na povrchu, barva povrchu převážně (ne však vždy) v šedých odstínech.

„Zduřelý materiál“: [4] jemné ostřivo, hladký či téměř hladký povrch, střep je obvykle tenký.

„Jemný kalichovitý materiál“: [2] blíží se technologii kalichovité – dobrý výpal, krupičkový povrch, písčité ostřivo, převážně šedá barva, kolísající ovšem v různých odstínech od téměř bílé po téměř černou; ostřivo je nápadně jemnější, tudíž i krupičkový povrch je jemnější.

„Jemný materiál“: [1] ostřivo je velmi jemné, mikroskopické, na omak nezachytitelné, povrch hladký, výpal kvalitní, barva převážně šedá až černá. Opticky působí dojmem kalichovité technologie bez ostřiva.

„Hradištní 1“: [5] slídnaté ostřivo, výpal kvalitní, opticky a na omak působí dojmem, že je měkčí než kalichovitý, povrch hladký. Barva povrchu je převážně hnědých a okrových odstínů s častými odchylkami do červená.

„Hradištní 2“: [6] barva převážně cihlově červená či cihlově hnědá, ostřivo hrubší, převážně písčité, obsahující však také slídu, povrch hladký, pokud vystupují jednotlivá zrna, tvoří krupičkový povrch; výpal je opět opticky a na omak „měkčí“ než u kalichovité technologie.

„13 OST“: [7] technologicky pestrá skupina, směřující znaky několika shora uvedených skupin (zduřelá a jemná), ale nelze je přiřadit k některé z nich. Povrch je hladký, výpal kvalitní, opticky kvalitnější než u skupiny hradištní. Keramika je často tenkostěnná.

Zlomky nezařaditelné do žádné z výše uvedených skupin byly shrnuty pod označení „ostatní“ [8].

V obou rozbořech, tj. podle okrajů i technologie, byly zjištěné hodnoty převedeny na procentuální vyjádření a sestaveny do tabulek, přičemž pozice jednotlivých horizontů je dána stratigraficky. Pro zvýraznění vývojových tendencí byl pak proveden ještě přepočít v redukované podobě (tj. bez skupiny „ostatní“). Pracováno je dále s 15 jednotlivými horizonty, přičemž hlavním omezením je fakt, že v některých z nich je počet keramických zlomků velmi nízký, a tedy i statistický rozbor není průkazný. Protiváhou této skutečnosti je jasná stratigrafická pozice jednotlivých horizontů v rámci sond.

Tab. 1: Kanovnická čp. 73. Zastoupení keramických okrajů podle jednotlivých typů. (1) okraj jednoduše profilovaný, (2) límcovitý, (3) kalichovitý, (4) archaicky zduřelý, (5) klasicky zduřelý, (6) nepravé okruží, (7) malý vzhůru vytažený, (8) velký vzhůru vytažený, (9) ostatní. Prvé číslo udává absolutní množství, druhé procentuální zastoupení.

Table 1: Kanovnická ul. 73. Representative ceramic rims by individual type. (1) simple profiled rim; (2) collared rim; (3) calyx rim; (4) archaic swollen rim; (5) classic swollen rim; (6) irregular flat rim; (7) slightly upturned rim; (8) strongly upturned rim; (9) others. The first figure shows the absolute quantity, the second the representative percentage.

		TYP OKRAJE:								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
S 1	HOR 0	1/100	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR 1	2/66, 7	-	1/33, 3	-	-	-	-	-	-
	HOR 2	13/86, 66	1/6, 67	-	-	-	-	-	-	1/6, 67
	HOR 3	1/50	-	-	-	-	-	-	-	1/50
	HOR 4	5/71, 43	-	2/28, 57	-	-	-	-	-	-
	HOR 5	1/33, 3	-	1/33, 3	-	-	-	-	-	1/33, 3
	HOR 6	-	1/5, 56	17/94, 44	-	-	-	-	-	-
	HOR 7	-	-	3/100	-	-	-	-	-	-
S 6-7	HOR A	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR B	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR C	-	-	2/100	-	-	-	-	-	-
	HOR D	5/18, 5	-	10/37, 1	2/7, 4	3/11, 1	2/7, 4	1/3, 7	4/14, 8	-
	HOR E	1/8, 34	-	1/8, 34	1/8, 34	2/16, 66	4/33, 32	2/16, 66	1/8, 34	-
	HOR F	5/27, 78	-	6/33, 33	-	2/11, 11	-	2/11, 11	3/16, 67	-
	S 5	4/33, 33	-	2/16, 67	2/16, 67	1/8, 33	2/16, 67	-	-	1/8, 33

Tabulka zastoupení okrajů (tab. 1) dokumentuje skutečnost, že vývoj v sondě 1 se odehrává z převážné části v období okrajů s kalichovitou profilací, které prudce nastupují (horizont 4), zatímco starší převaha okrajů jednoduše profilovaných postupně vyznívá. Překvapením je mizivá přítomnost okrajů límcovitých, které jsou v jiných souborech v okolí (Pražský hrad) zastoupeny poměrně výrazně. Tento fakt je výrazným upozorněním, že plynulý nárůst stratigrafie není tak samozřejmý, jak by samotný rozbor terénní situace nasvědčoval. V sondách 6-7 snad zachycujeme časnější nástup okrajů klasicky zduřelých proti okrajům malým vzhůru vytaženým (tedy nic překvapivého) a průběžnou přítomnost okrajů velkých vzhůru vytažených. Velmi nízké je zastoupení okrajů archaicky zduřelých (zachycujeme snad až jejich doznívání), u okrajů kalichovitých je zřejmé, díky zastoupení jiných typů, že jde o druhotnou příměs ze starších situací a nikoliv např. o doznívání jejich vývoje. Zachycené schéma odpovídá ve svých hlavních rysech skutečným známým odjinud, ale díky nízkým počtům je ani neprohlubuje a ani průkazněji neverifikuje.

Tab. 2: Kanovnická čp. 73. Zastoupení keramických zlomků podle technologického provedení. (1) jemný materiál, (2) jemný kalichovitý, (3) kalichovitý, (4) zduřelý, (5) hradištní-1, (6) hradištní-2, (7) skupina 13OST, (8) ostatní. Prvé číslo udává absolutní množství, druhé procentuální zastoupení.

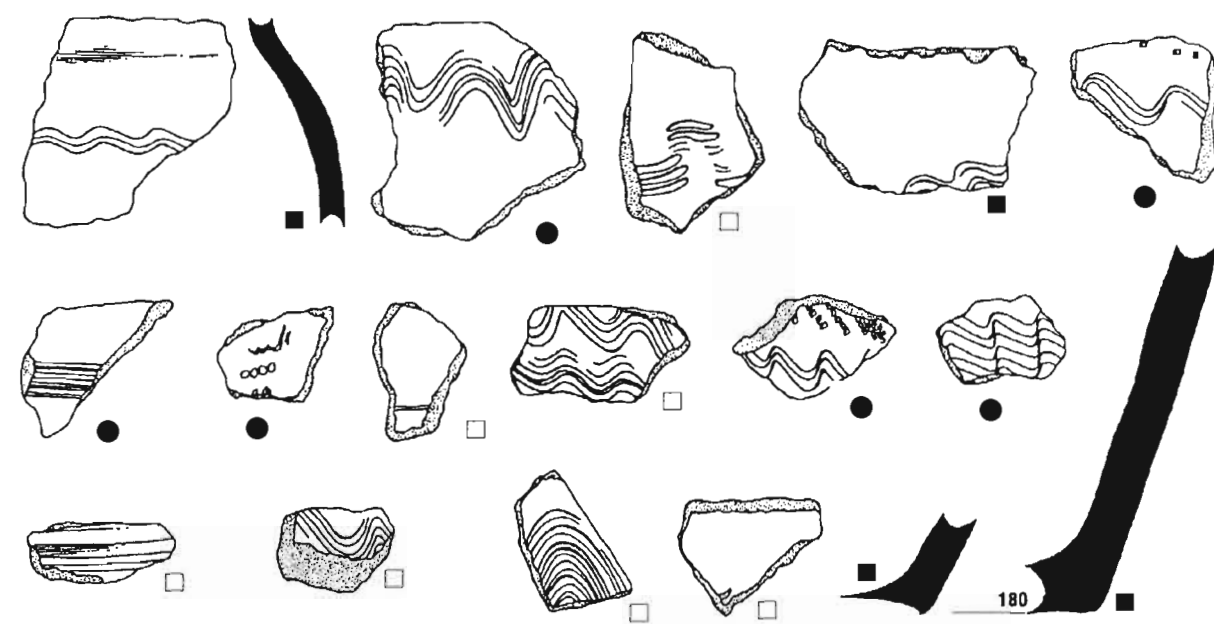
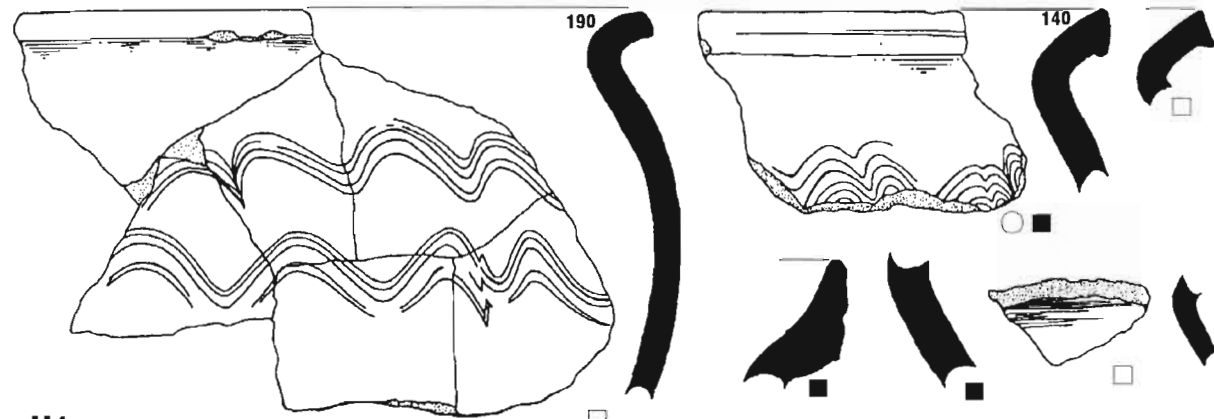
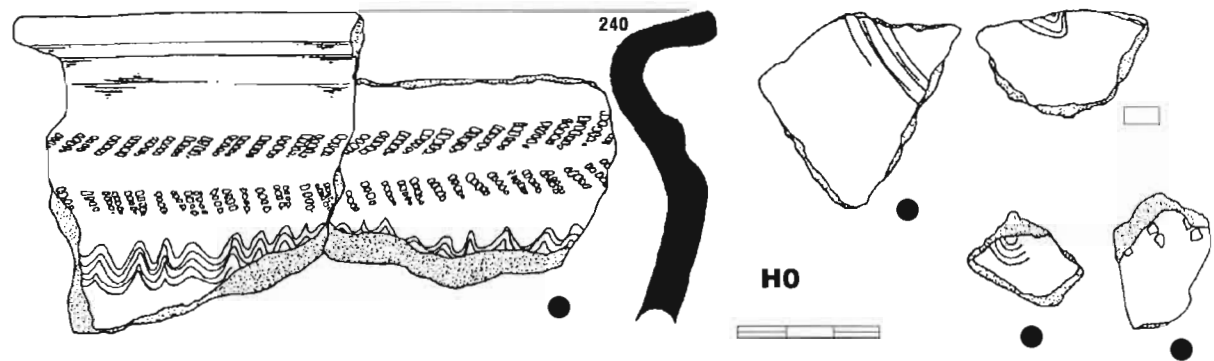
Table 2: Kanovnická ul. 73. Representative ceramic sherds by applied technique. (1) fine material; (2) fine calyx; (3) calyx; (4) swollen; (5) Hill-fort 1; (6) Hill-fort 2; (7) 13OST group; (8) others. The first figure shows the absolute quantity, the second the representative percentage.

		TECHNOLOGICKÉ PŘEVODENÍ:							
		1	2	3	4	5	6	7	8
S 1	HOR 0	1/6, 25	-	-	-	8/50	-	-	7/43, 75
	HOR 1	13/28, 26	18/39, 13	3/6, 52	-	12/26, 09	-	-	-
	HOR 2	4/3, 42	26/22, 22	8/6, 84	-	76/64, 96	-	-	3/2, 56
	HOR 3	1/6, 67	3/20	6/40	-	5/33, 33	-	-	-
	HOR 4	6/6, 52	19/20, 65	35/38, 04	-	30/32, 61	-	-	2/2, 18
	HOR 5	1/2, 27	5/11, 37	19/43, 18	-	5/11, 36	-	-	14/31, 82
	HOR 6	1/0, 62	15/9, 26	138/85, 2	-	6/3, 7	-	-	2/1, 24
	HOR 7	3/18, 75	3/18, 75	8/50	-	2/12, 5	-	-	-
S 6-7	HOR A	-	-	-	-	4/50	-	-	4/50
	HOR B	-	-	18/75	5/22	-	-	3/13	-
	HOR C	-	2/13, 33	10/66, 67	2/13, 33	-	1/6, 67	-	-
	HOR D	-	-	51/30, 86	55/33, 95	-	32/19, 75	17/10, 49	7/4, 95
	HOR E	-	-	20/18, 35	37/33, 95	-	14/12, 84	36/33, 03	2/1, 83
	HOR F	-	-	47/23, 5	56/28	-	37/18, 5	53/26, 5	7/3, 5
S 5	-	-	12/17, 39	7/10, 15	-	12/17, 39	35/52, 17	2/2, 90	

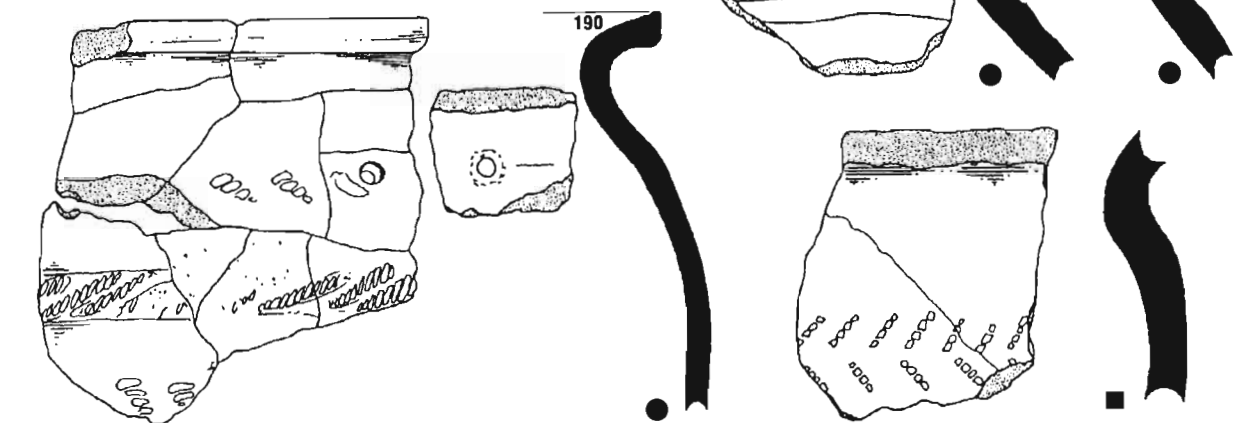
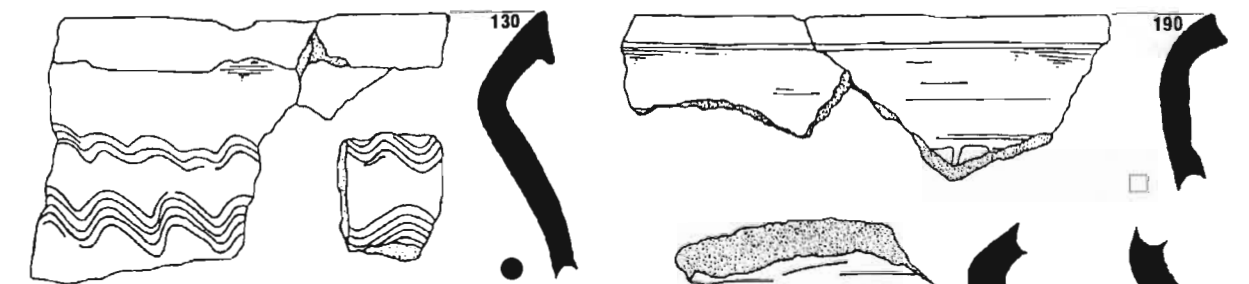
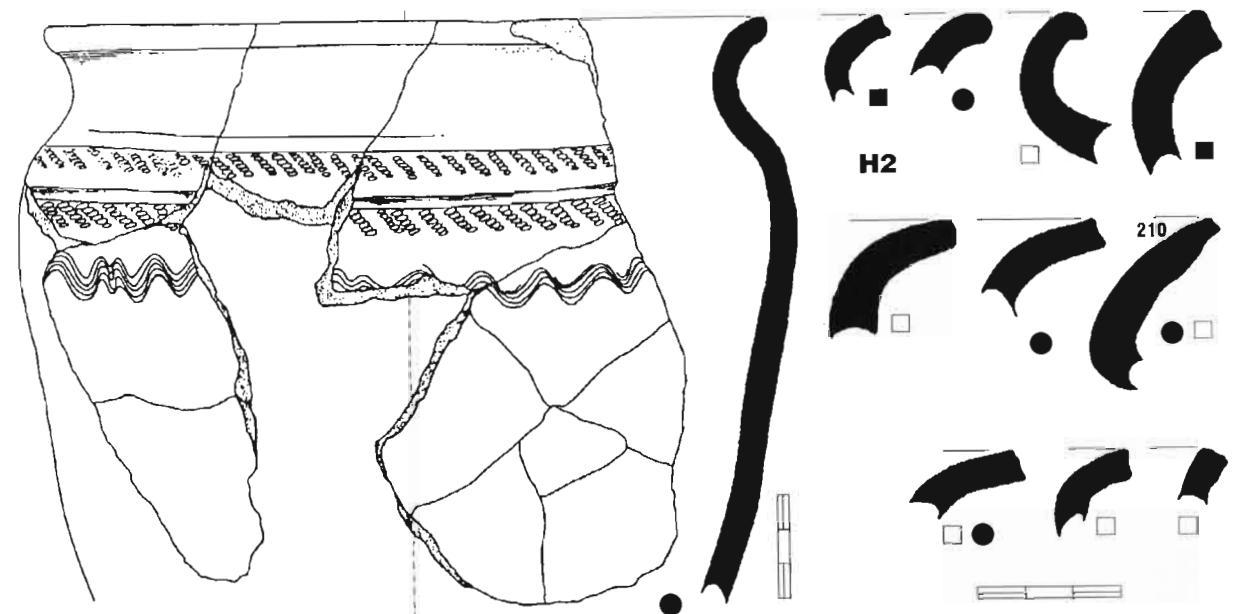
O něco lepší situace je v rozboru technologického provedení (tab. 2). Zachycen je postupný nástup technologií označených jako „jemná kalichovitá“, „kalichovitá“, „zduřelá“ a „13 OST“. Technologii „hradištní 1“ zachycujeme v jejím postupném sestupu, stejně tak technologii „jemnou“. Technologie „hradištní 2“ jakoby nahrazuje technologii „hradištní 1“ a její zastoupení je ve sledovaném časovém úseku téměř neměnné. Tabulka tak opět potvrzuje již známá schémata a snad je prohlubuje při posuzování vývoje předcházejícího „kalichovité“ technologie vázané na okraje s kalichovitou profilací okraje. Průkaznost opět snižují nízké počty zlomků v některých horizontech (H0, H3, H7, HA, HB, HC, do jisté míry i H5 a H1), protiváhou je opět jasná stratigrafická pozice souborů vůči sobě navzájem v rámci jednotlivých sond.

Keramický soubor svou skladbou nevybočuje z charakteristiky pražské keramiky zachycené jinde. Jeho valná část představuje zřejmě místní produkci, o jiné provenienci můžeme uvažovat jen u několika zlomků, které se odlišují nápadně jemnou (plavenou?) keramickou hmotou. Z nich nejnápadnější je fragment spodní části drobné nádoby (H6, obr. 30). Z téže jemné hmoty je i jeden ze dvou nalezených zlomků přeslenů (H5, obr. 28). Detailní představu o složení souboru, jakož i vztahu profilace okraje a použité technologie dávají připojené obrázky (obr. 23-37). Nabízející se vztah okraje x výzdoba, event. výzdoba x technologie je tímto způsobem předveden také, ale speciální rozbor nebyl prováděn, protože zastoupení celých výzdobných motivů (nebo alespoň jejich prokazatelně větších částí) je minimální a zkušenost se zpracováním jiných souborů ukazuje, že použití pouhých jednotlivých motivů je zavádějící.

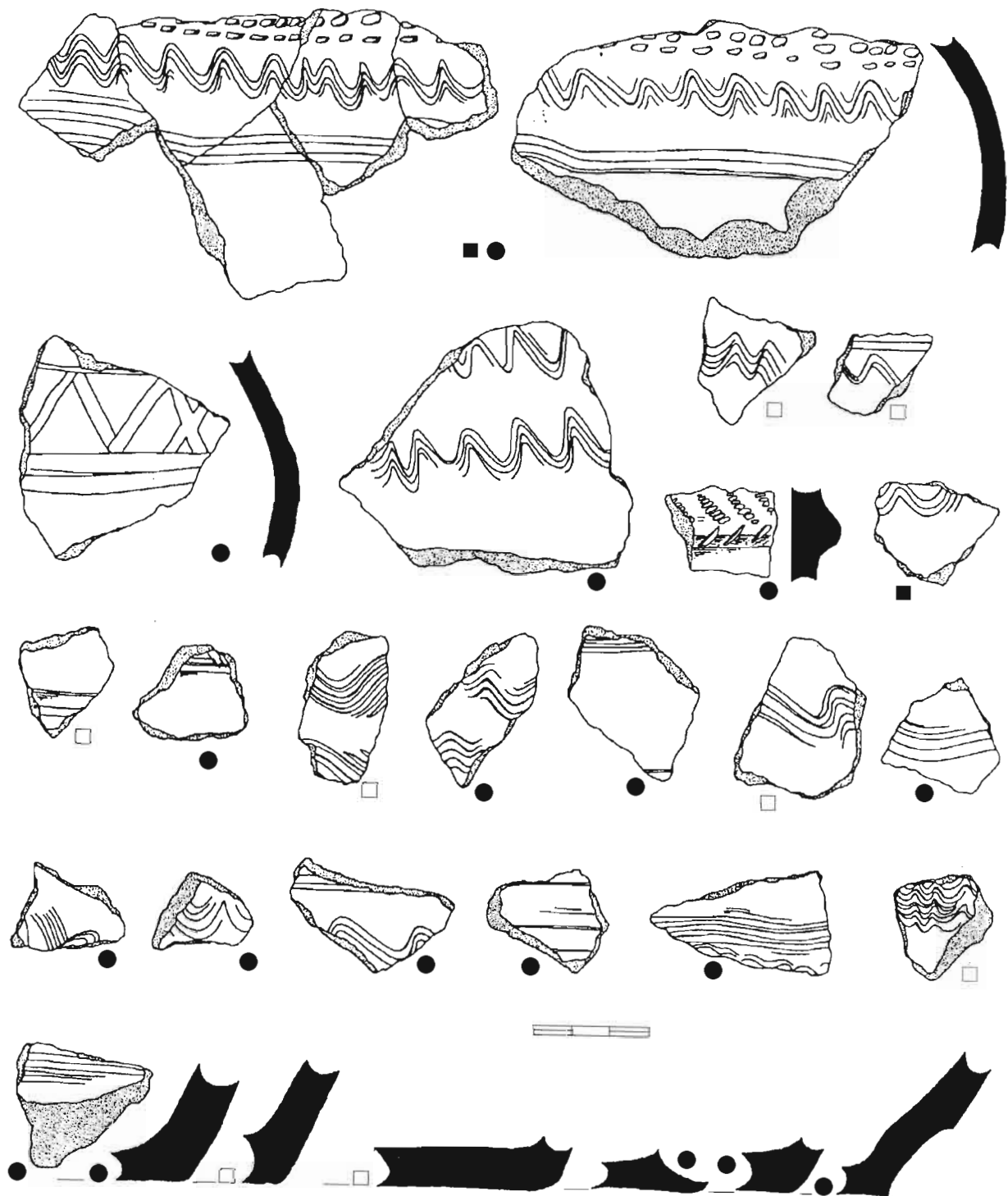
Mimo stratifikovaný soubor stojí zlomek ze stěny nádoby, nalezený v druhotně přemístěných vrstvách v sondě 3. Jeho provedení ho zařazuje mezi keramiku pražského typu.

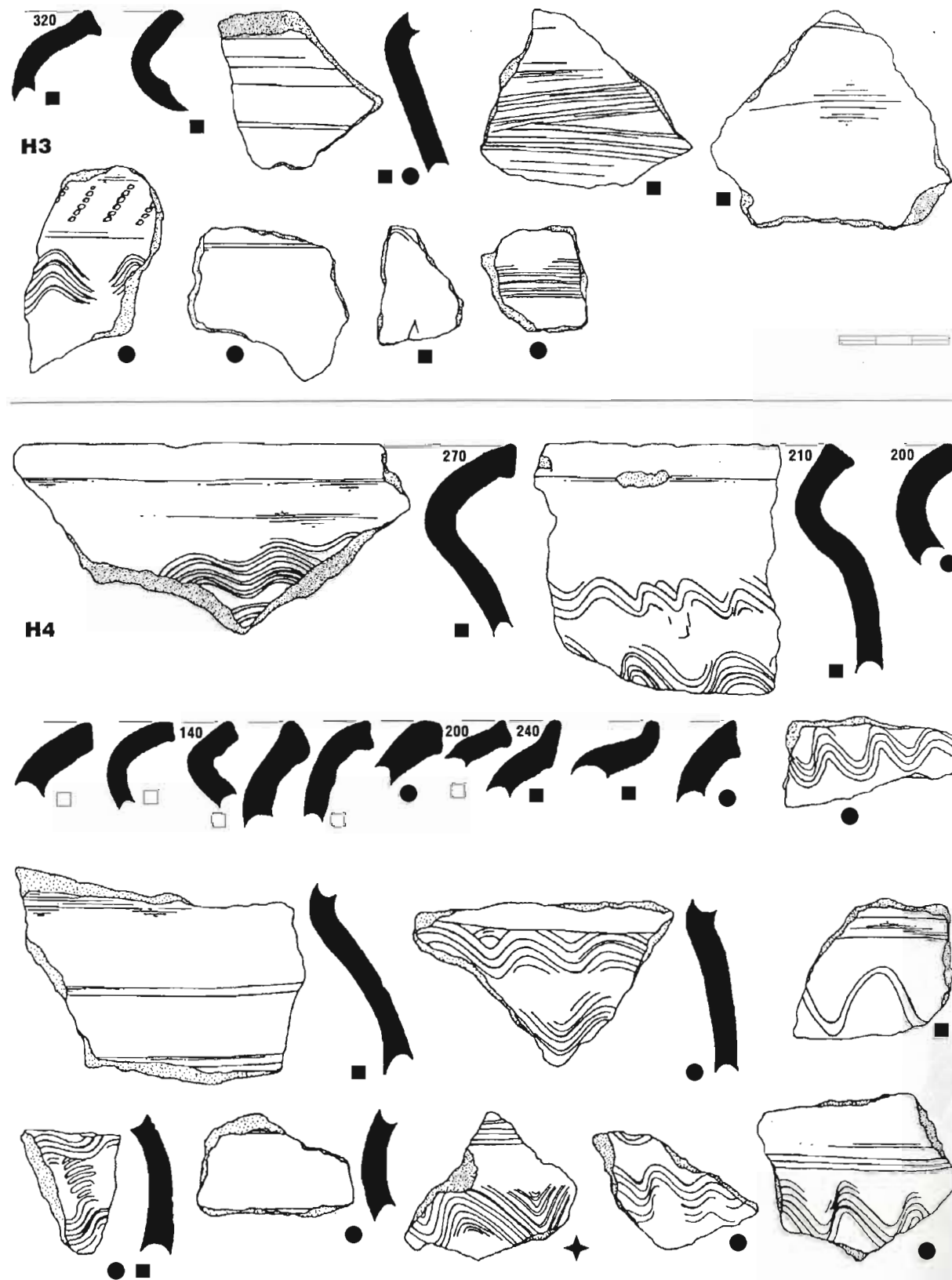
Obr. 23: Kanovnická čp. 73. Sonda 1. Keramika – horizonty 0 a 1. Obr. 23–37 kreslili L. Marušková a J. Veselka.
 Fig. 23: Kanovnická ul. 73. Trench 1. Ceramics – horizons 0 & 1. Figs. 23–37 drawn by L. Marušková & J. Veselka.

Obr. 24: Kanovnická čp. 73. Sonda 1. Keramika horizontu 2.
 Fig. 24: Kanovnická ul. 73. Trench 1. Ceramics from horizon 2.

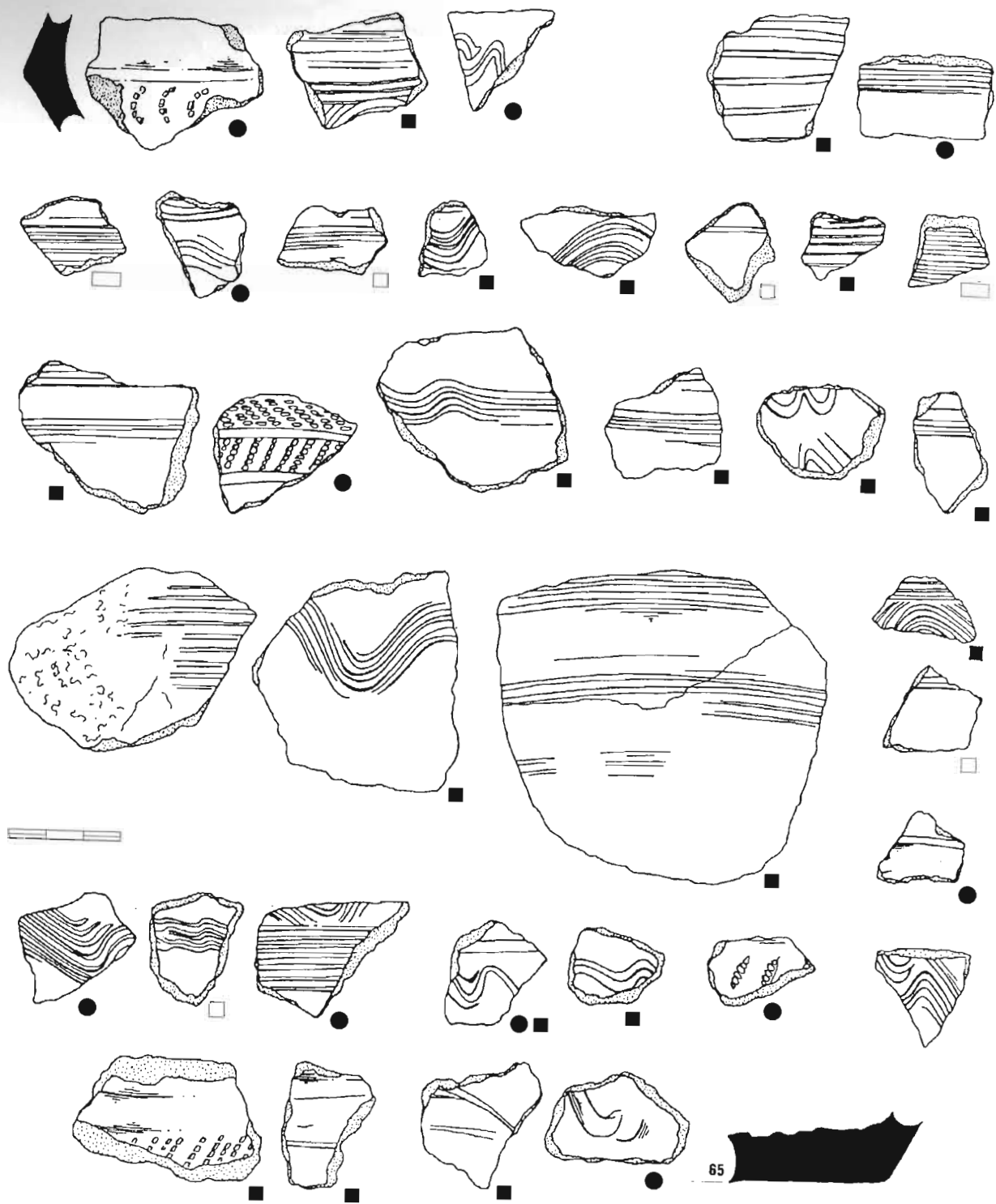

Obr. 25: Kanovnická čp. 73. Sonda 1. Keramika horizontu 2.
 Fig. 25: Kanovnická ul. 73. Trench 1. Ceramics from horizon 2.

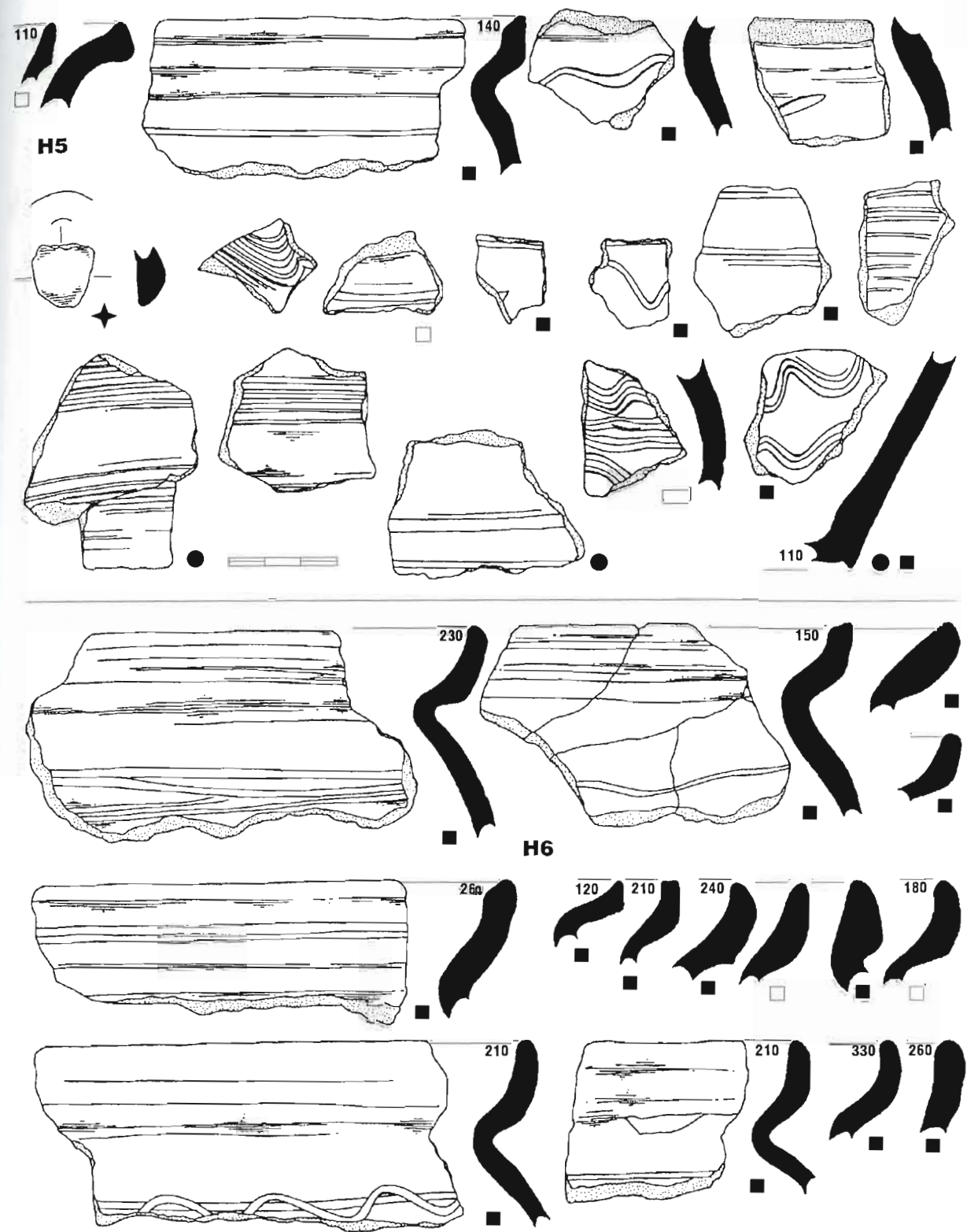

Obr. 26: Kanovnická čp. 73. Sonda 1. Keramika – horizonty 3 a 4.
 Fig. 26: Kanovnická ul. 73. Trench 1. Ceramics from horizon 3 & 4.

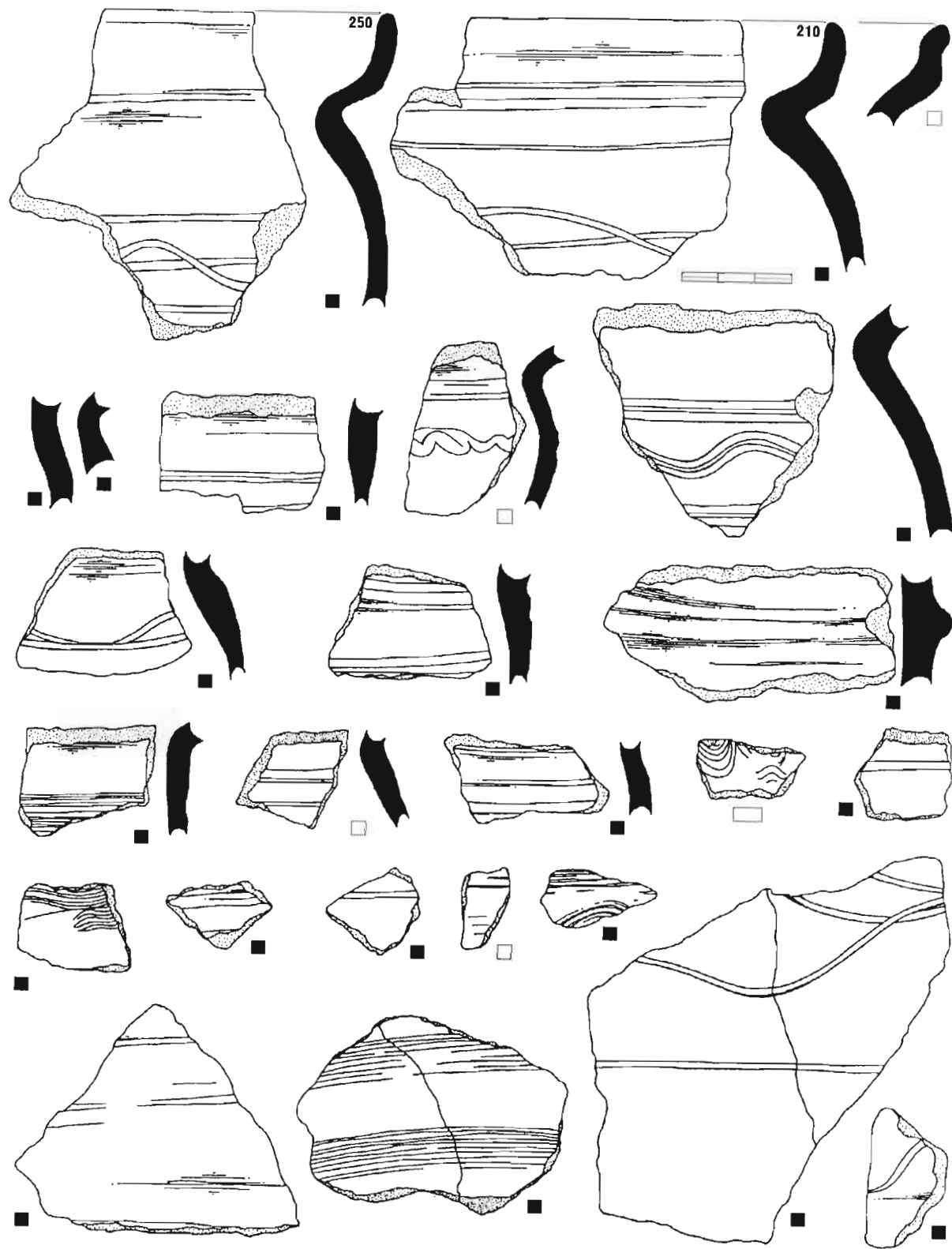

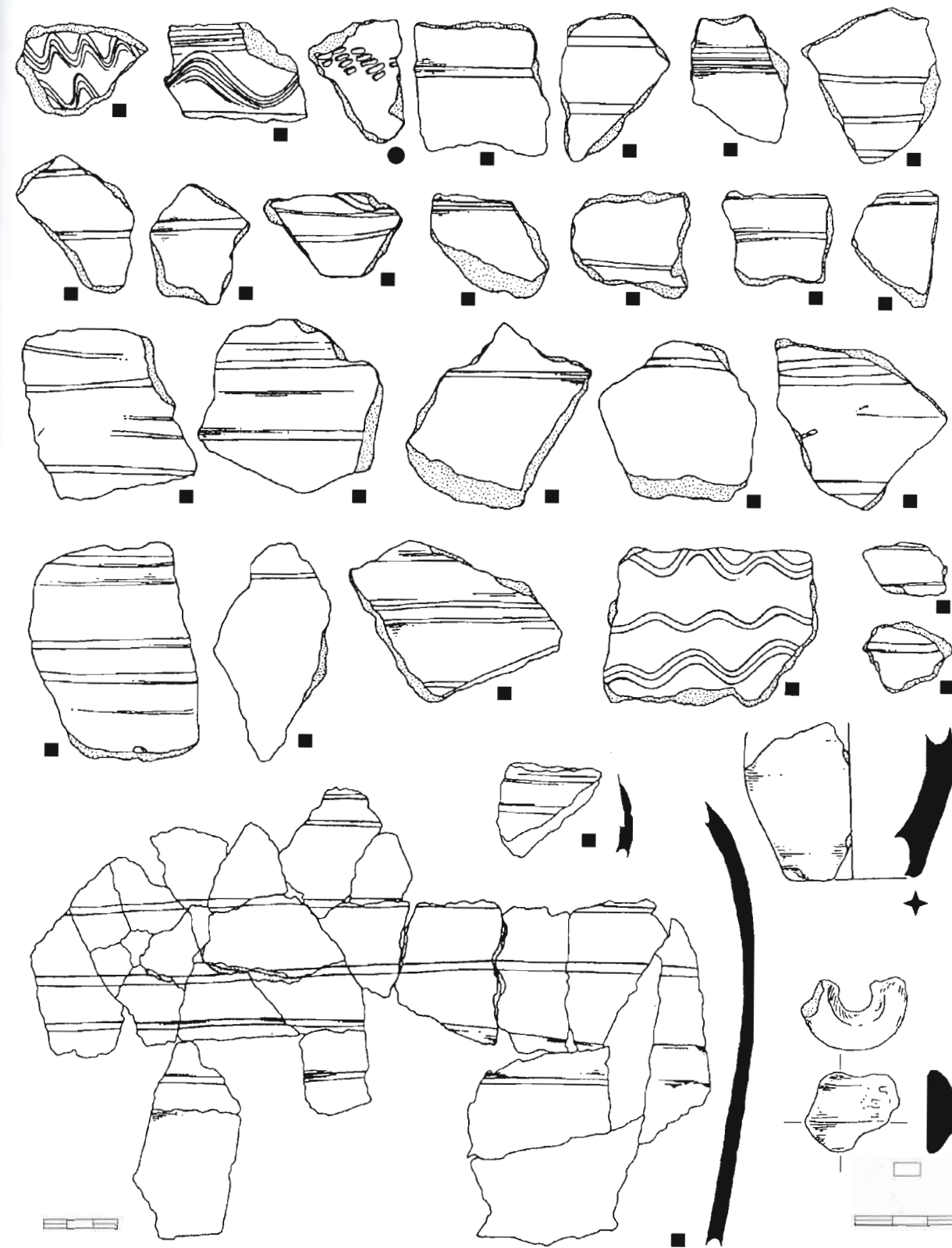
Obr. 27: Kanovnická čp. 73. Sonda 1. Keramika horizontu 4.
 Fig. 27: Kanovnická ul. 73. Trench 1. Ceramics from horizon 4.

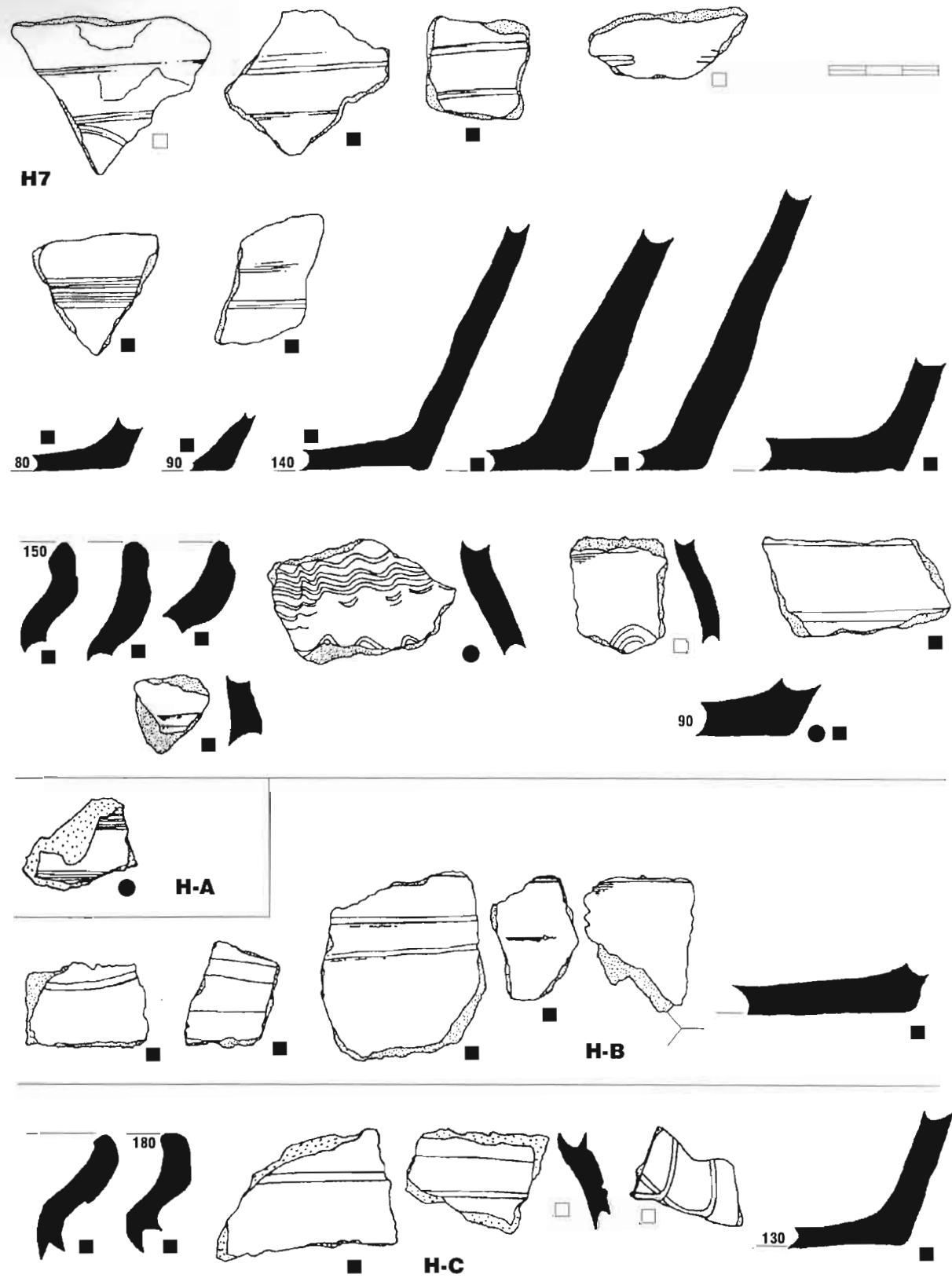
Obr. 28: Kanovnická čp. 73. Sonda 1. Keramika – horizonty 5 a 6.
 Fig. 28: Kanovnická ul. 73. Trench 1. Ceramics from horizon 5 & 6.

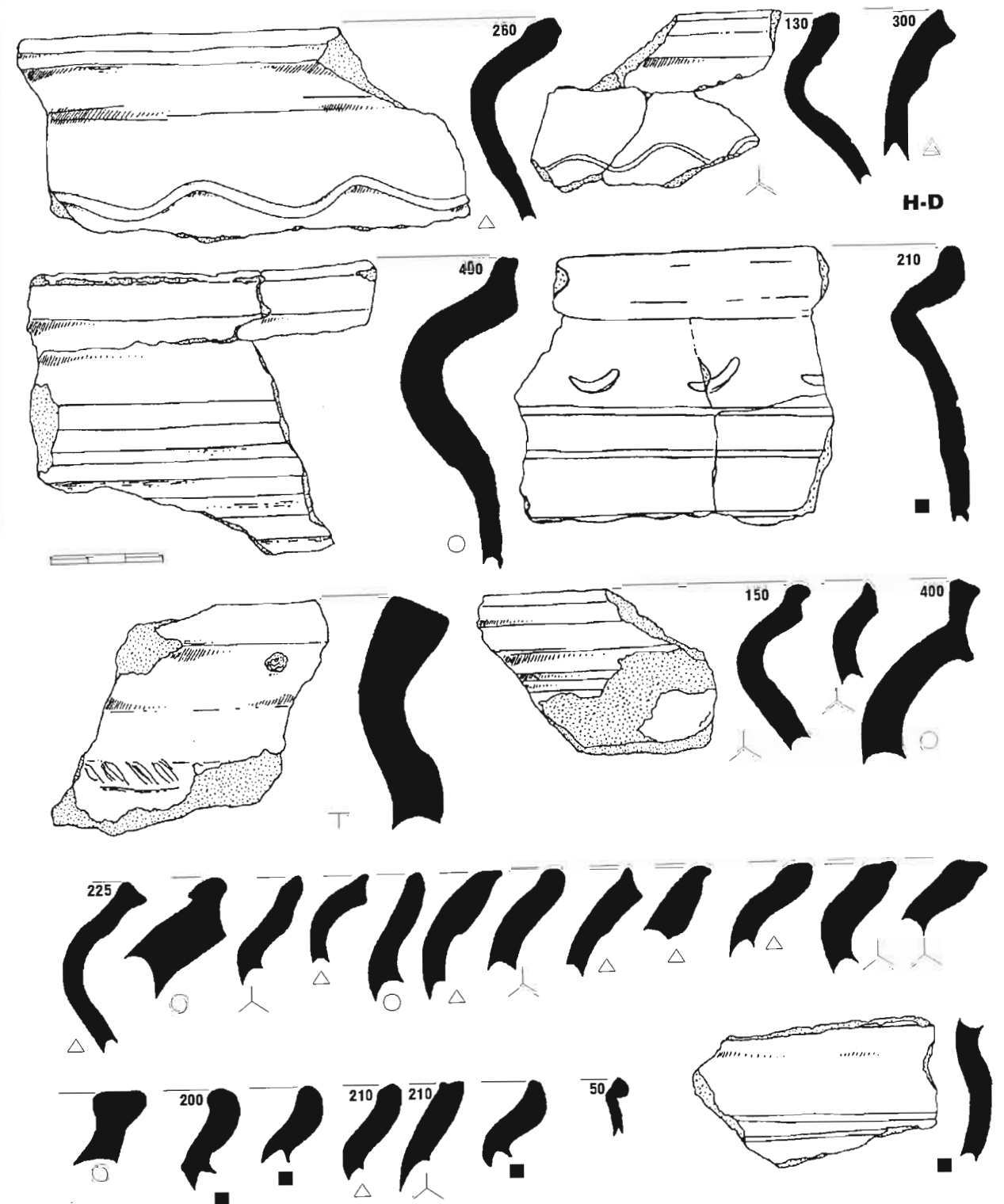
Obr. 29: Kanovnícká čp. 73. Sonda 1. Keramika – horizont 6.
 Fig. 29: Kanovnícká ul. 73. Trench 1. Ceramics from horizon 6.

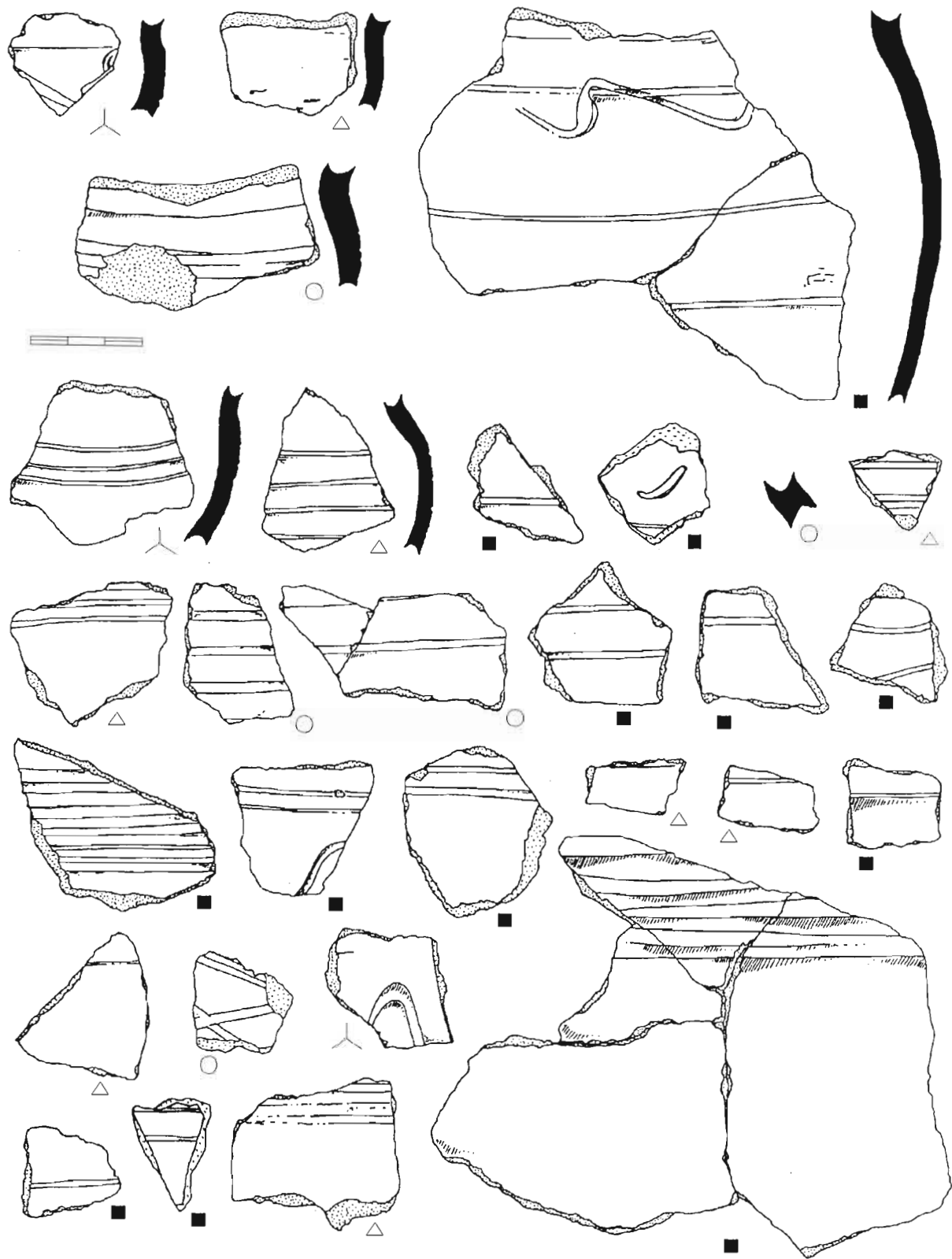
Obr. 30: Kanovnícká čp. 73. Sonda 1. Keramika – horizont 6.
 Fig. 30: Kanovnícká ul. 73. Trench 1. Ceramics from horizon 6.

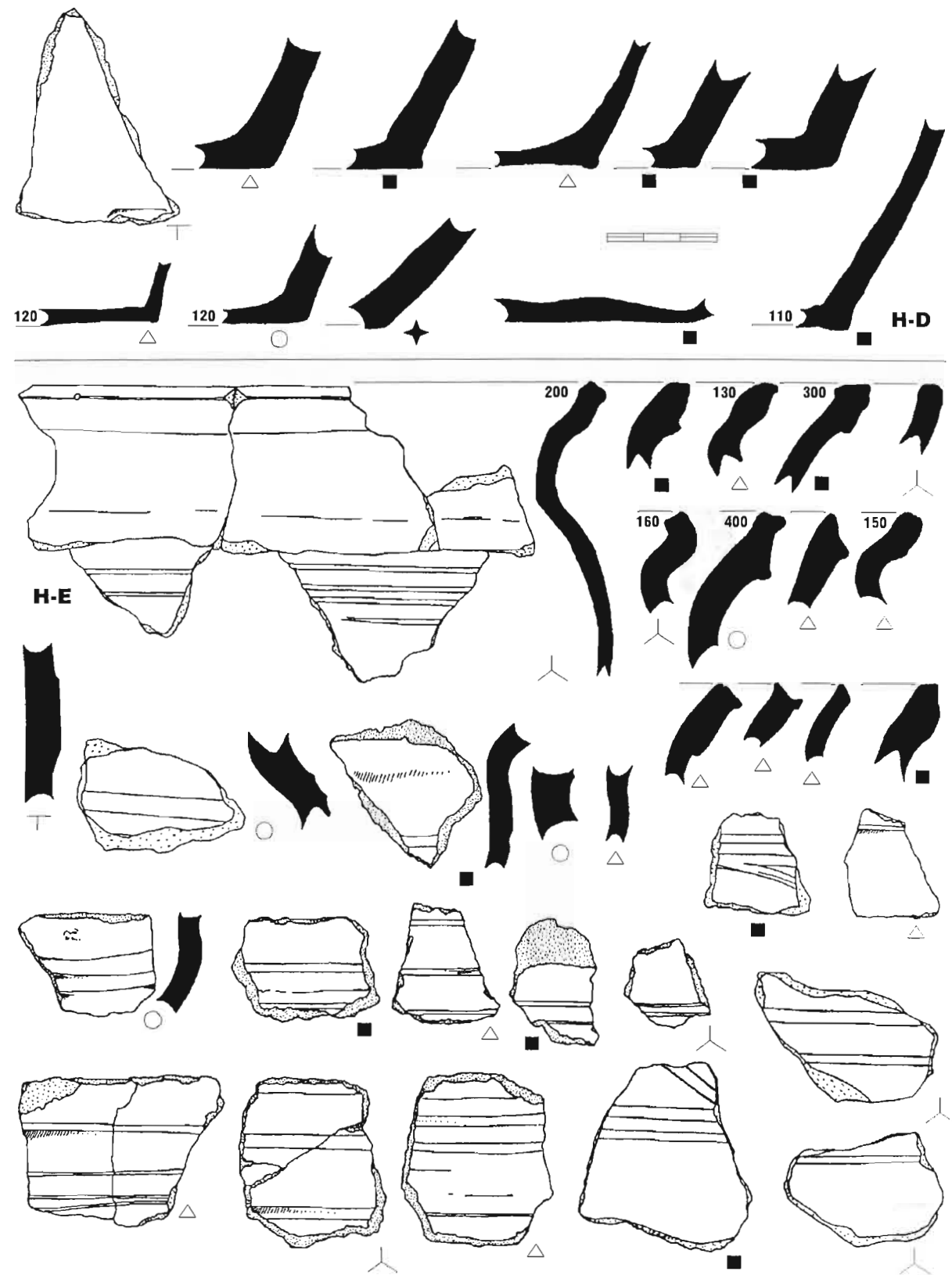
Obr. 31: Kanovnícká čp. 73. Sonda 1 – horizont 7, sonda 6 – horizont B, sonda 7 – horizonty A, C. Keramika.
 Fig. 31: Kanovnícká ul. 73. Ceramics from trench 1, horizon 7, from trench 6, horizon B, and from trench 7, horizons A & C.

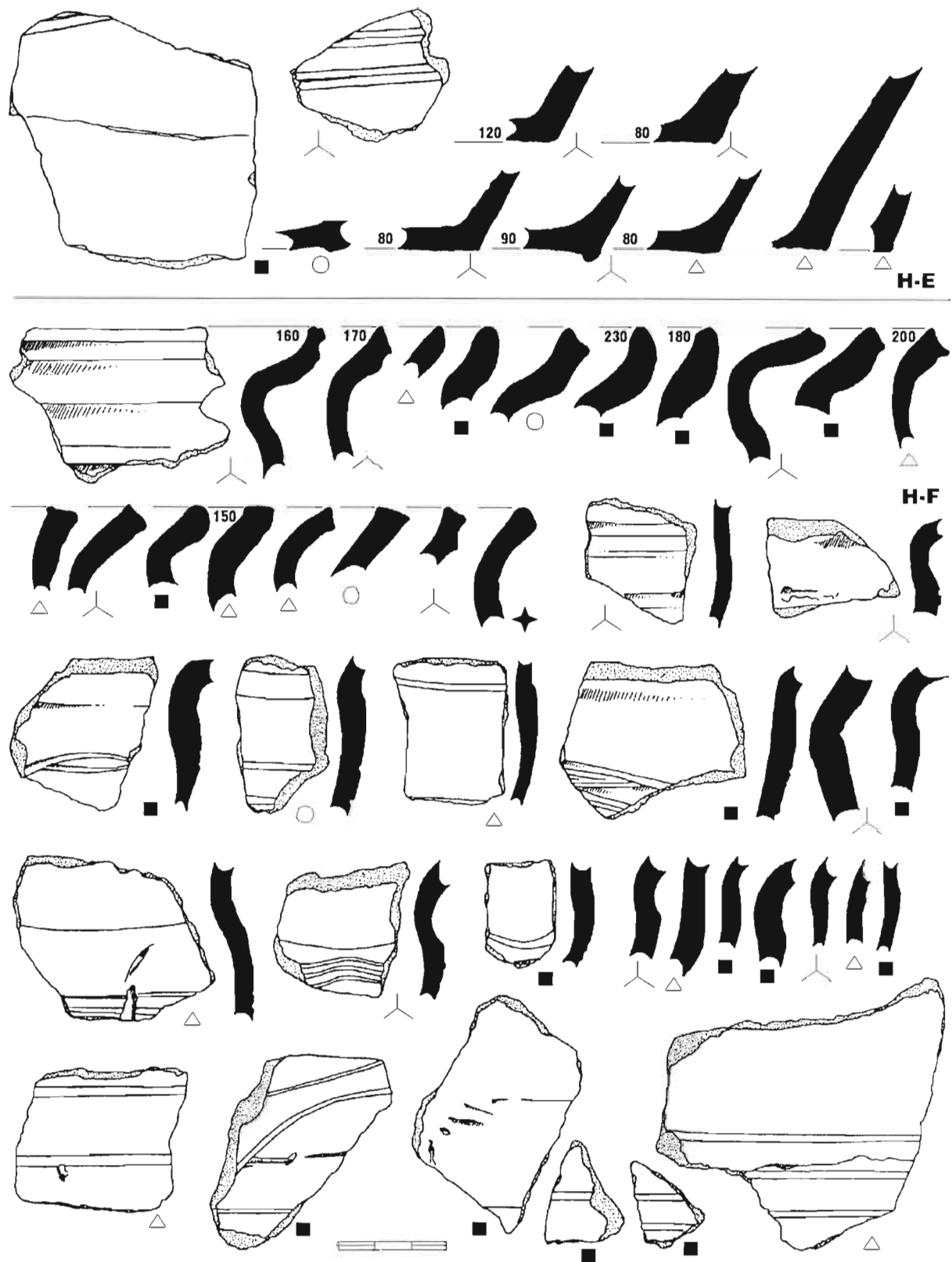
Obr. 32: Kanovnícká čp. 73. Sondy 6 a 7, keramika horizontu D.
 Fig. 32: Kanovnícká ul. 73. Trenches 6 & 7. Ceramics from horizon D.

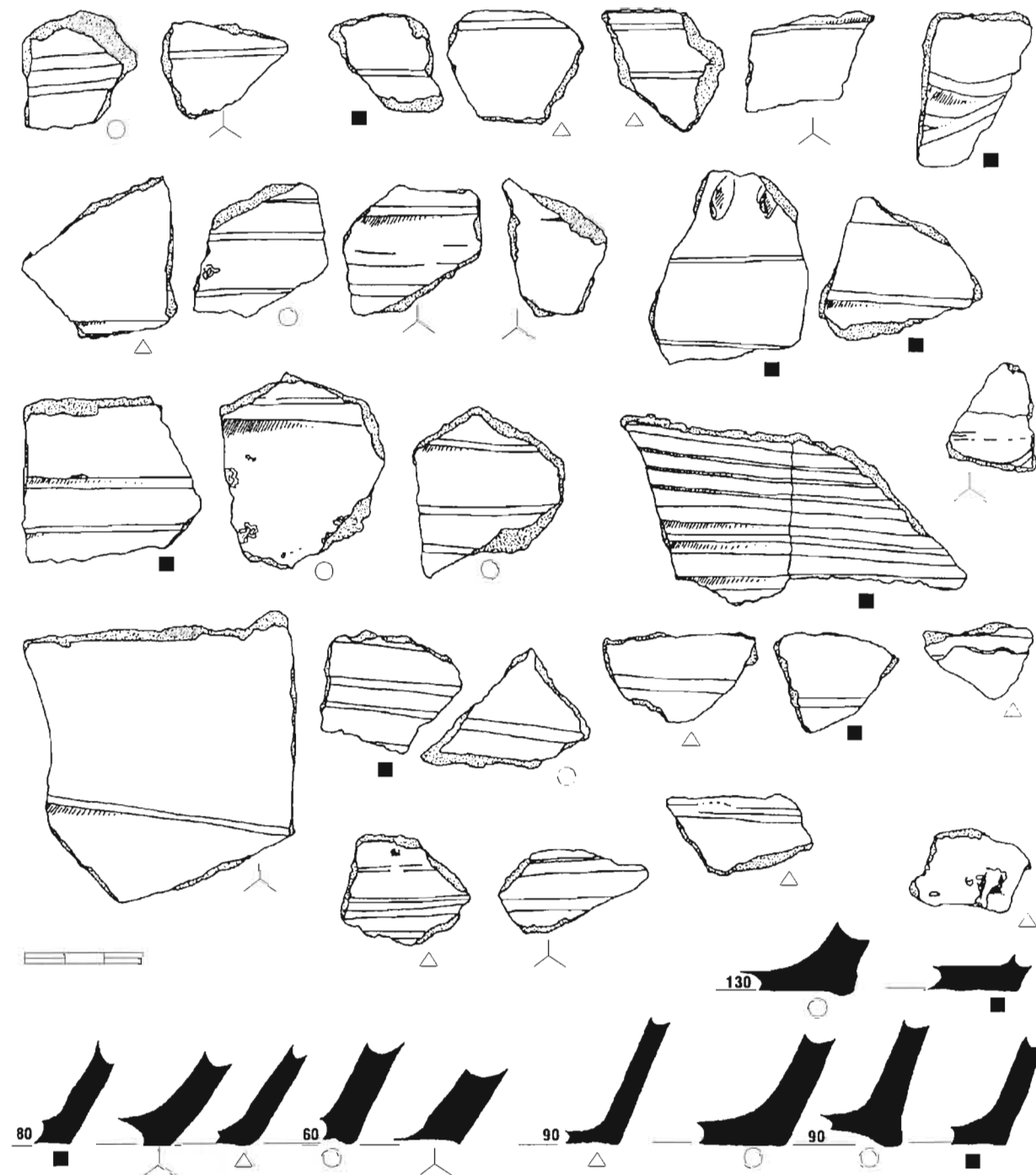
Obr. 33: Kanovnícká čp. 73. Sondy 6 a 7, keramika horizontu D.
 Fig. 33: Kanovnícká ul. 73. Trenches 6 & 7. Ceramics from horizon D.

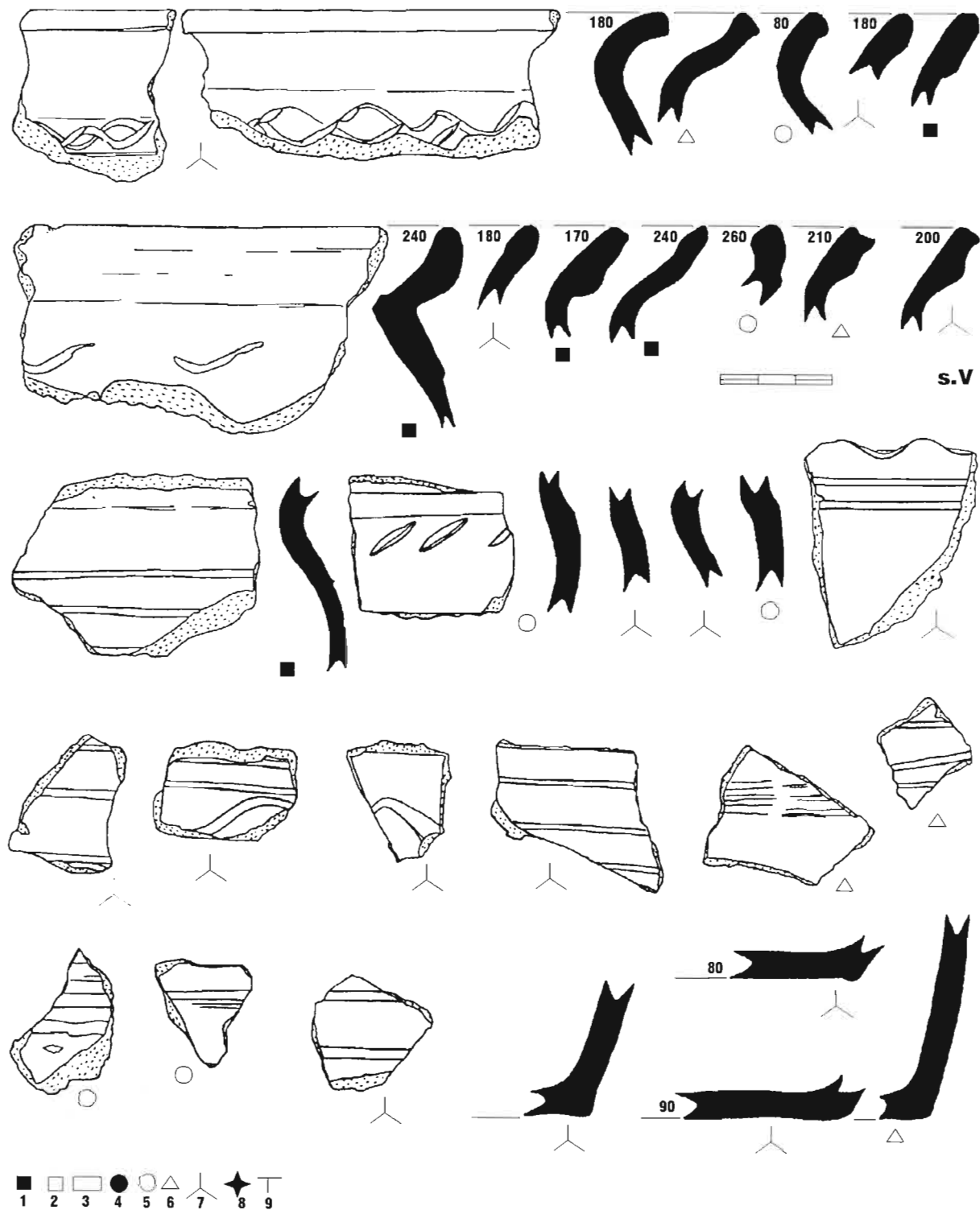
Obr. 34: Kanovnícká čp. 73. Sondy 6 a 7, keramika horizontů D a E.
 Fig. 34: Kanovnícká ul. 73. Trenches 6 & 7. Ceramics from horizons D & E.

Obr. 35: Kanovnícká čp. 73. Sonda 6 a 7, keramika horizontů E a F.
 Fig. 35: Kanovnícká ul. 73. Trenches 6 & 7. Ceramics from horizons E & F.

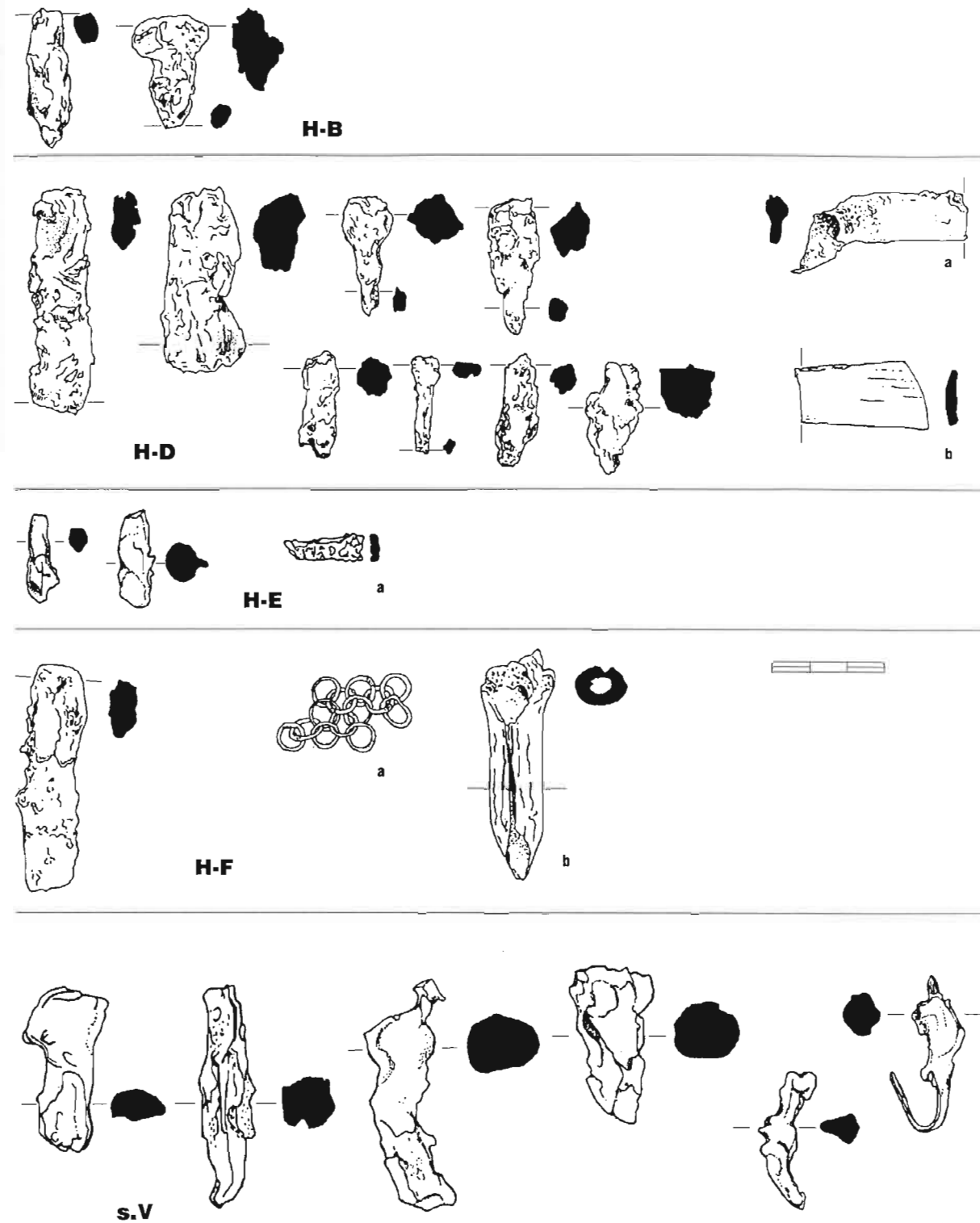

Obr. 36: Kanovnícká čp. 73. Sonda 6, keramika horizontu F.
 Fig. 36: Kanovnícká ul. 73. Trench 6. Ceramics from horizon F.

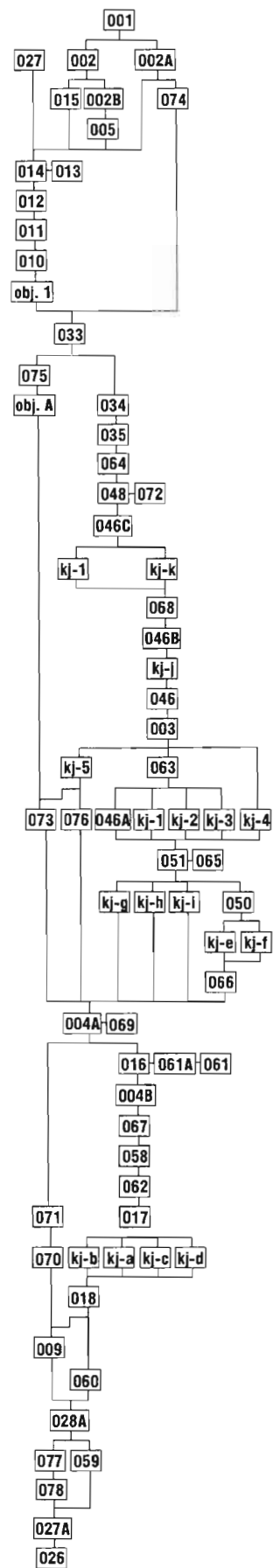
Obr. 37: Kanovnícká čp. 73. Sonda 5, keramika. Vysvětlivky ke značkám na obr. 23–37, udávající přiřazení k technologické skupině. (1) materiál kalichovitý, (2) jemný kalichovitý, (3) jemný, (4) hradištní-1, (5) hradištní-2, (6) zduřelý, (7) skupina 130ST, (8) materiál nepřiraditelný k jiným skupinám, (9) tuhový.

Fig. 37: Kanovnícká ul. 73. Trench 5. Ceramics. Explanatory notes to the symbols on figs. 23–37 showing the technical execution. (1) „calyx“, (2) „fine calyx“, (3) „fine“, (4) Hill-fort 1, (5) „Hill-fort 2“, (6) „swollen“ (7) „13054“, (8) nontypical“, (9) „graphite“

Obr. 38: Kanovnícká čp. 73. Nekeramické nálezy. Sonda 6, horizonty B, D a F; sonda 7 – horizont E, sonda 5. Předměty označené (a) bronz, (b) kost, ostatní železo. Kreslili J. Frolík, L. Marušková a J. Veselka.

Fig. 38: Kanovnícká ul. 73. Non-ceramic finds from trench 6, horizons B, D & F, from trench 7, horizon E, and from trench 5. Items marked thus: (a) bronze, (b) bone, others – iron. Drawn by J. Frolík, L. Marušková & J. Veselka.

4.2. OSTATNÍ NÁLEZY

Nekeramických nálezů bylo získáno jen malé množství, poskytují však svědectví o charakteru lokality. Tato publikace nepracuje s osteologickým materiálem, jehož rozbor bude podán samostatně (J. Petříčkovou). Všechny předměty, jimiž se budeme zabývat byly nalezeny v sondách 5, 6 a 7; ze sondy 1 není k dispozici žádný. Převážnou část nekeramických nálezů tvoří fragmenty často neidentifikovatelných železných předmětů (obr. 38), určit je možno pouze zlomky několika hřebů. Z kostěných předmětů zachycujeme v H-F šídlo a v H-D polotovar či zlomek kostěné destičky. Ten by mohl být dokladem místního zpracování kostí, jakým je snad i nález několika rohů v objektu D v H-D. Nejzajímavější předmět je mezi několika bronzovými artefakty. Je jím malý útržek kroužkové zbroje (H-F) o velikosti 13 kroužků. Vzhledem k tomu, že nálezová situace nenaznačuje, že bychom se pohybovali v prostředí sociálně mimořádném, které podobný nález signalizuje, přikláníme se spíše k možnosti pracoviště, které mohlo provádět opravu kroužkové zbroje, event. ztrátu části této zbroje. Pro prvou možnost svědčí velké množství železné strusky z téhož horizontu, dokládající minimálně pracoviště kováře v blízkém okolí. Žádný z nekeramických nálezů není chronologicky citlivý.

5. DATA

Hlavním vodítkem pro chronologické zařazení nálezů je nalezená keramika, a to u vědomí všech problémů, které z toho vyplývají. Sekvenci jednotlivých horizontů (obr. 39; 40) ve všech srovnávaných sondách (1, 5, 6, 7) dává připojený typář nalezené keramiky (obr. 41-43). Z typáře nevyplývá pouze postavení horizontů A a B v sondě 7. Přesné zařazení horizontu A je obtížné, ale zdá se, že předchází i H0 v sondě 1. Na jednoznačný závěr je k dispozici málo materiálu. Naopak horizont B je možno položit vývojově až za horizont 7 ze sondy 1. Schéma by pak vypadalo následovně: H-A; H0-H7; H-B-H-F, S 5. Mezi H-A a H0 může být hiát, ale slabá znalost keramické produkce tohoto období neumožňuje jednoznačný závěr. Určitý hiát by byl i mezi H7 a H-B v případě tzv. „vysoké chronologie“ okrajů se zduřelou profilací, posun nástupu tohoto typu hlouběji do 12. století by hiát odstranil. Naopak plynulý se zdá být vývoj mezi H-F a S 5. Rozbor keramického materiálu ukázal, že obtížně definovatelný hiát může být i někde v horizontech H1 a H2 (absence límcovitého okraje; obr. 45).

Obr. 39: Kanovnická čp. 73. Harrisův diagram sondy 1.

Fig. 39: Kanovnická ul. 73. Harris matrix for trench 1.

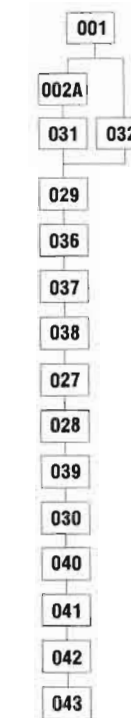
Srovnáme-li takto vypracované schéma s jinými známými soubory (především čp. 48 – tzv. Staré proboštství (obr. 46), byla konstatována (Frolík 1987) shoda mezi H-6 v Kanovnické ulici a H-2 v čp. 48 (leží zde vrchol zastoupení keramiky s kalichovitou technologií i okrajem), podobný vztah je i mezi horizonty P-2 v čp. 48 a H-E v Kanovnické ulici, které se kryjí s maximálním zastoupením technologie zduřelé a okraje klasicky zduřelého. Autonomní je v porovnávání souborů vývoj H-0 až H-5, pro něž zatím není z Pražského hradu k dispozici srovnání s podobně zpracovaným souborem. Srovnávat lze se souborem zatím publikovaným jako izolovaný solitér, vytržený ze širšího kontextu, a to s keramikou ze zánikového horizontu tzv. nejstaršího příkopu, registrovaného v tzv. Víceúčelovém sále a v Lobkovickém paláci (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988; Boháčová – Frolík 1991). Tento soubor je srovnatelný s H-1 a H-2 v Kanovnické ulici.

Provedené srovnání je také vodítkem pro absolutní datování. Oporou je zde opět především keramika z čp. 48, kde je tamější H-2 datován do let 1060–1091 (?), vrchol okrajů klasicky zduřelých byl datován do 30. let 13. století (Hrdlička 1993). Posun datování tohoto typu okraje alespoň v některých variantách až do časného 12. století (Hrdlička 1997) dobu jeho výskytu značně prodlužuje na úkor keramiky s kalichovitou profilací okraje. Na základě dnešních znalostí pokrývají okraje se zduřelou profilací období minimálně od přelomu 1. a 2. třetiny 12. století až do závěru 1. poloviny 13. století. Zdá se také, že vnitřní vývoj tohoto typu okraje může být složitější než pouhý lineární vývoj od okrajů tzv. archaicky zduřelých k okrajům tzv. klasicky zduřelým. Bohužel nebyl dosud publikován žádný rozsáhlejší soubor,

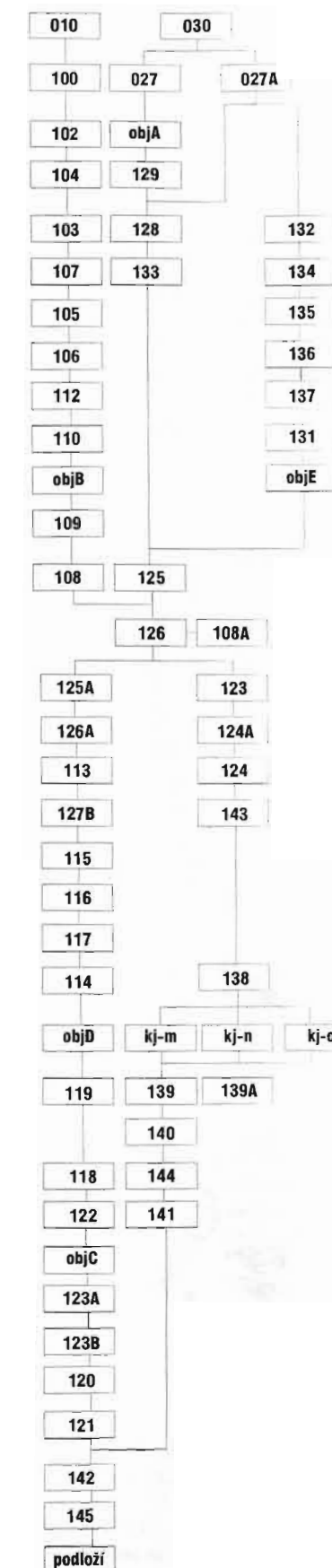
Obr. 40: Kanovnická čp. 73. Sondy 5, 6 a 7. Stratigrafický vývoj sestavený do podoby Harrisova diagramu.

Obr. 40: Kanovnická ul. 73. Trenches 5, 6 & 7. Stratigraphic development shown as a Harris matrix.

Harris matrix of sonda 5

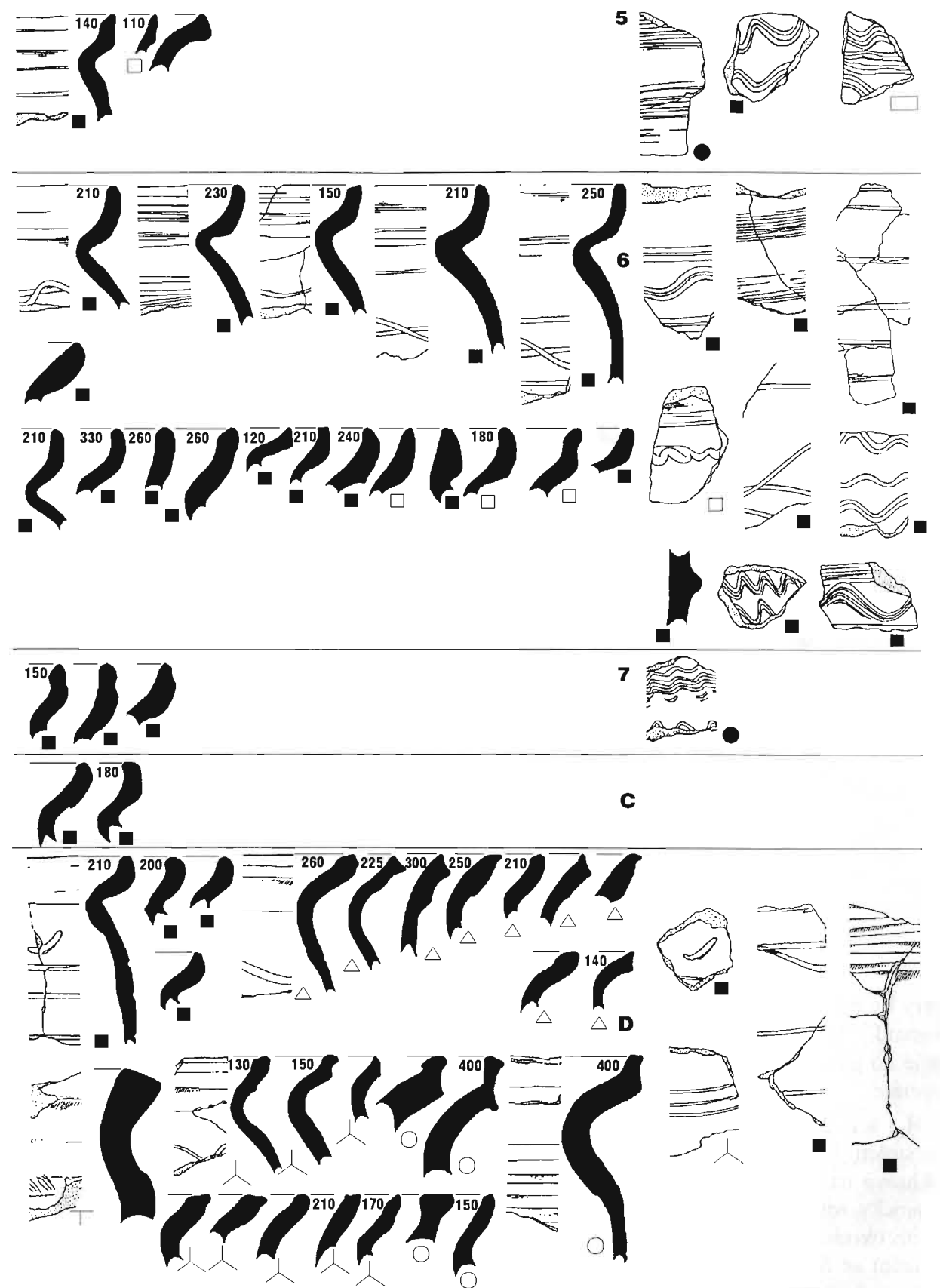
Harris matrix of sonda 6-7

Obr. 41: Kanovnická čp. 73. Keramické nálezy sestavené do typáře (okraje a výzdobné motivy). V případě výzdobných motivů zachyceny jen výzdobné motivy, u nichž lze doložit, že jsou úplné nebo alespoň z podstatné části dochované, event. jejich kombinace. Doplněny jsou údaje o technologickém provedení. Horizonty 0–4 (S 1).

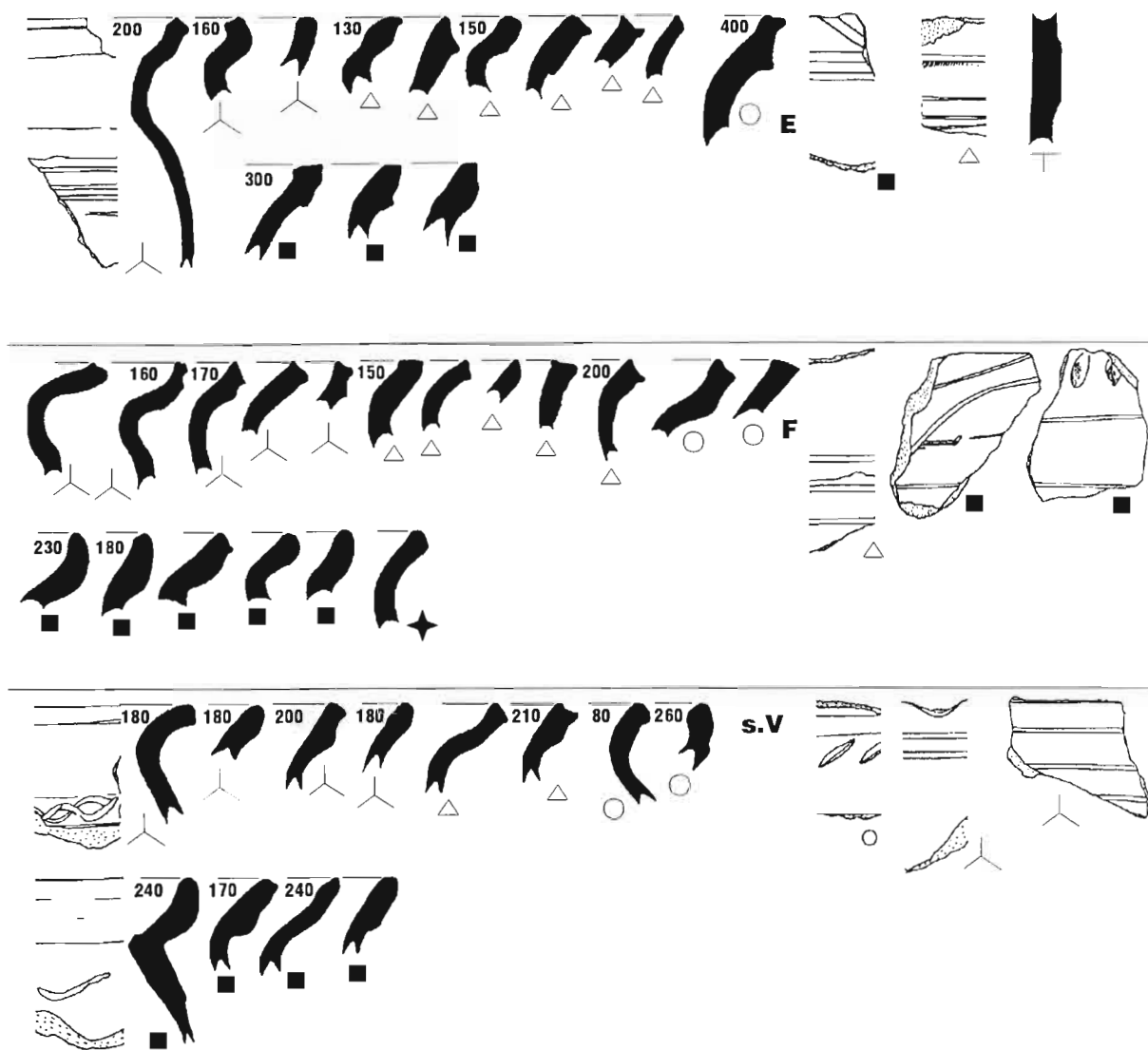
Fig. 41: Kanovnická ul. 73. Ceramic finds arranged into a typology (rims and decorative motifs). Only those decorative motifs which seem to have been fully or at least in the main part preserved, or their combinations, are recorded. Supplemented by data on technical execution. Horizons 0–4 (trench 1).

Obr. 42: Kanovnická čp. 73. Keramické nálezy sestavené do typáře. Horizonty 5–7 (S 1) a C–D (S 6–7).

Fig. 42: Kanovnická ul. 73. Ceramic finds arranged into a typology. Horizons 5–7 (trench 1) and C–D (trenches 6 & 7).

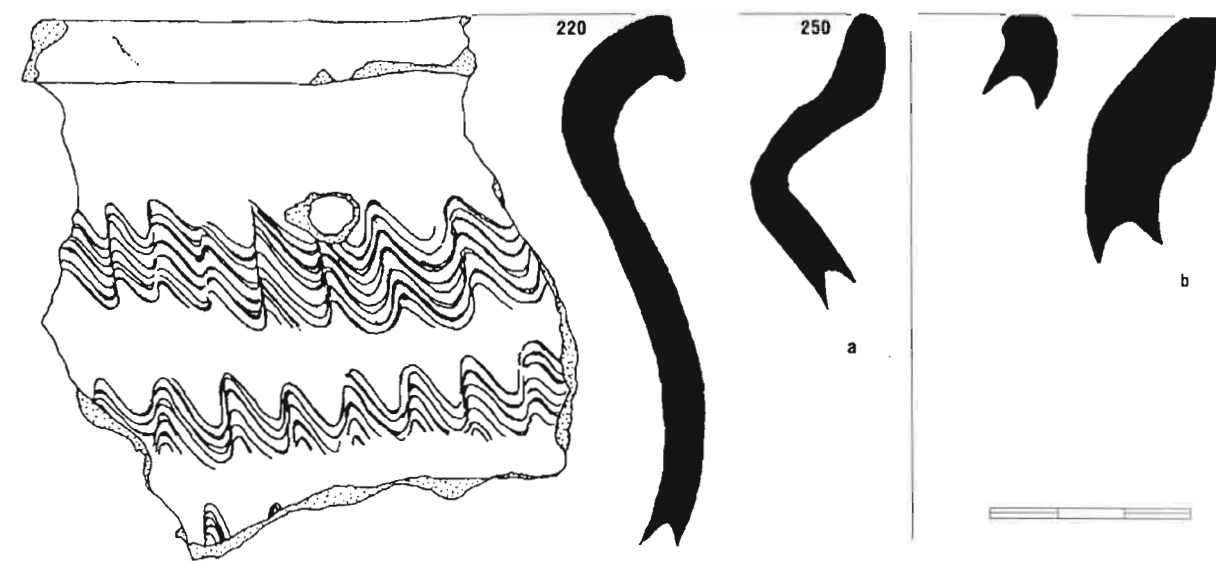

Obr. 43: Kanovnická čp. 73. Keramické nálezy sestavené do typáře. Horizonty E-F (S 6-7) a sonda 5.
Fig. 43: Kanovnická ul. 73. Ceramic finds arranged into a typology. Horizons E-F (trenches 6 & 7) and trench 5.

který by tuto problematiku bezproblémově osvětloval a nezachycoval pouze nepatrný výsek problematiky. Soubor z tzv. Víceúčelového sálu a Lobkovického paláce je kladen do 2. pol. 9. stol., a to spíše do jeho starší části (obr. 46). S výhradou výše zmíněných problémů dostáváme následující schéma:

H-1 a H-2 náleží nejspíše do 2. pol. 9. stol., H-6 do 2. pol. 11. stol. a H-E na konec 1. třetiny 13. století. S ohledem na znalost keramického vývoje můžeme položit H-4 do 10. století (kde se odehrává nástup kalichovitých okrajů). Vývoj v sondě 1 pak končí ještě před nástupem okrajů archaicky zduřelých. Pomineme-li horizont A, v sondách 6 a 7 vývoj začíná nejspíše až s dozníváním okruhu keramiky s tzv. archaicky zduřelým okrajem, tedy snad na konci 12. století. Jediný horizont ze S-5 lze charakterizovat jako mladší než keramikou s klasicky zduřelým okrajem, ale ještě před nástupem keramiky horizontu Sekanka, absolutně by se nejspíše jednalo o 40. léta 13. století. O keramice H-A a H-0 je jasné jen tolik, že náleží před 2. pol. 9. stol.

Obr. 44: Kanovnická čp. 73. (a) keramika, registrovaná v roce 1957, (b) keramika z vykopu za brankou. Obr. 44-46 kreslil J. Frolík.
Fig. 44: Kanovnická ul. 73. (a) ceramics recorded in 1957; (b) ceramics from excavation at the gate. Figs. 44-46 drawn by J. Frolík.

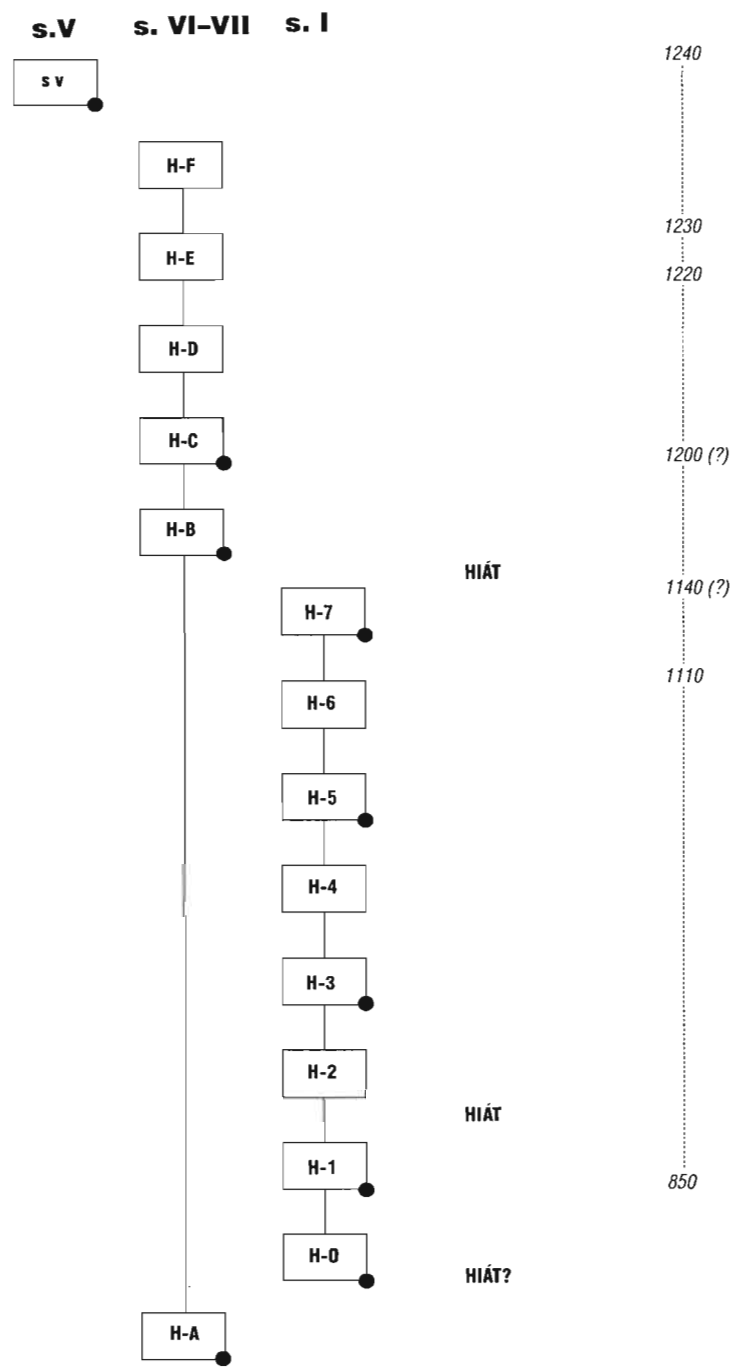
6. ZÁVĚR

Shrneme-li naše pozorování, lze nastínit tento vývoj na zkoumané lokalitě. Nejstarší etapou osídlení (která bude podrobena samostatnému rozboru) je sídliště s keramikou vypíchanou. Pak následuje dlouhý hiát a další stopu po přítomnosti člověka registrujeme až v časně slovanském období (fragment ze sondy 3, snad i část keramiky z H-A v sondě 7). Již bylo konstatováno, že by mohlo jít o stopu sídliště k pohřebišti známému z nedalekého Loretánského náměstí (Frolík 1986), tedy o zatím ojedinělý případ dvojice sídliště – pohřebiště. Potvrzení však může přinést jen další výzkum.

Kontinuální osídlení je doloženo od 9. století, chronologicky prakticky současně (a tedy snad v souvislosti) se vznikem Pražského hradu. Nesporně šlo o součást západního předpolí Pražského hradu, vzhledem k topografii terénu o část okrajovou. O to je významnější svědectví poměrně mocné stratigrafie s dosti pestrým vývojem a množstvím objektů. Tato skutečnost je nepřímým dokladem značné, i když zatím jen málo známé intenzity sídlení přímo v centru západního předpolí na dnešním Hradčanském náměstí a podél hlavní přístupové komunikace k němu (Loretánská ulice – Frolík 1986; 1991; Boháčová 1991). Z hlediska zachycených objektů, byť jakkoli fragmentárních, před sebou máme pravděpodobně zcela běžný výsek tehdejší aglomerace. Informace bohužel chybějí (především díky poměrně malé zkoumané ploše) o vnitřním uspořádání zkoumaného areálu. Pro starší období (do přelomu 11. a 12. století, S 1) úplně, pro mladší (13. stol., S 6-7) jsme zřejmě zachytili hospodářskou (výrobní) část (zpracování kostí, kovářství?). Z této situace se vymyká pouze přítomnost malty v H-7 v sondě 1, svědčící o přítomnosti neznámého zděného objektu nebo alespoň užití malty v okolí. Vzhledem k datování (konec 11. a poč. 12. stol.) je to důležitý signál. Stopou poněkud mimořádného nálezového prostředí je i fragment kroužkové zbroje.

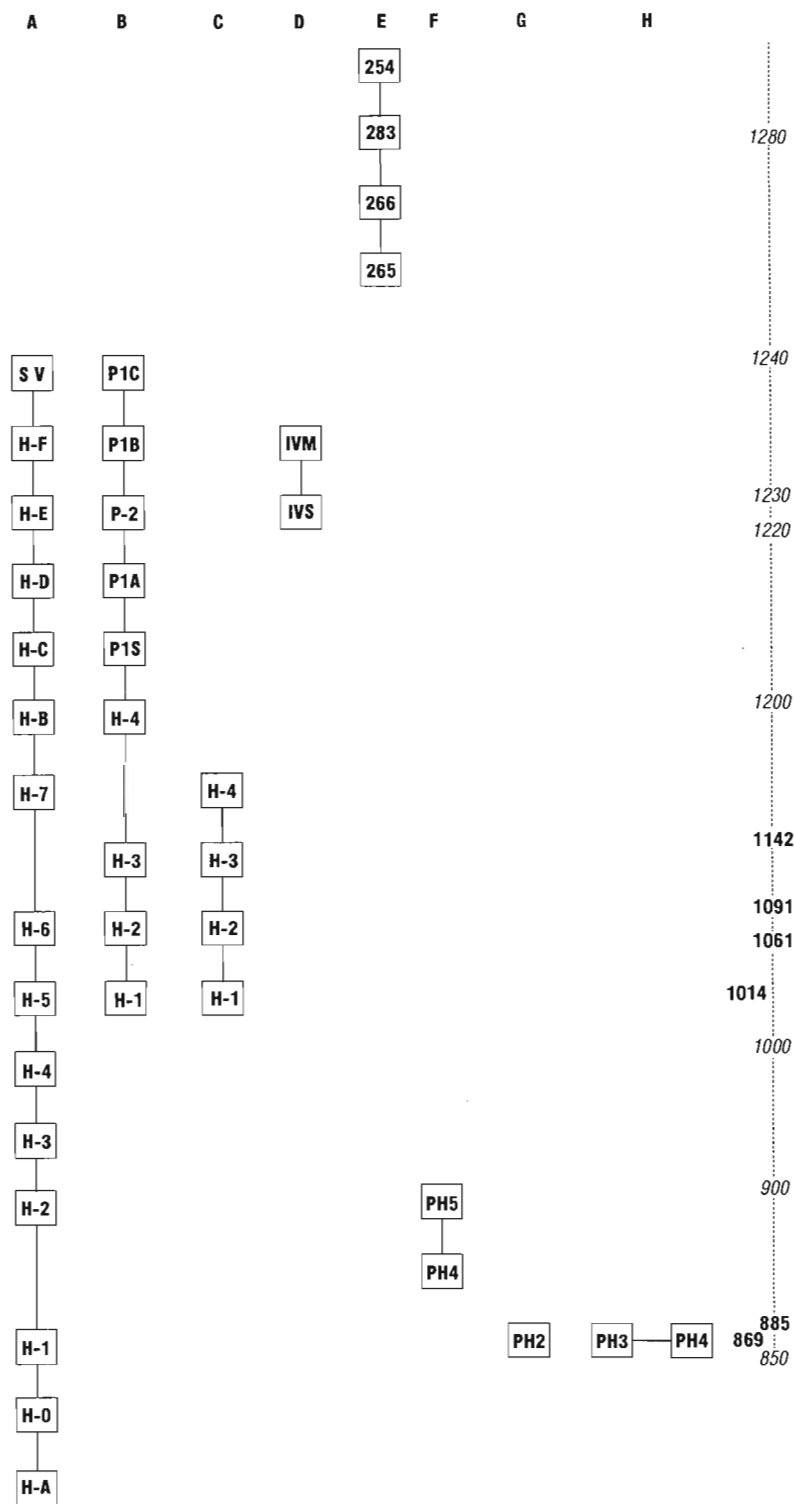
Celková terénní situace ukazuje, že i přes důležitá pozorování je vývoj zachycen zatím nesporně a raně středověké stratigrafie prodělaly v mladší části středověku a v novověku značnou redukci. Nicméně i tak poskytl výzkum důležité svědectví o významu západního předpolí ve středo-

hradištním a mladohradištním období. Do jisté míry se opakuje stav, který byl až do 70. let ohledně postavení a významu Malé Strany pro počátky Prahy. Také v případě Hradčan připadá hlavní úloha archeologii, protože mlčení písemných pramenů je absolutní. Výzkum v Kanovnické ulici je tak jedním z prvních co nejúplněji zveřejněných kamínek do mosaiky našeho poznání.

Obr. 45: Kanovnická čp. 73. Synchronizace jednotlivých horizontů podle sond s nejpravděpodobnějším přiřazením absolutních dat a pozici doložených hiátů. Černým kroužkem označeny horizonty se statisticky nedostatečným počtem keramických zlomků.

Fig. 45: Kanovnická ul. 73. Synchronisation of individual horizons by trench, with the most probable absolute dates and the positions of identified hiatuses. Black circles mark horizons where the number of ceramic fragments is statistically insignificant.

Obr. 46: Synchronizace jednotlivých horizontů v Kanovnické čp. 73 s vybranými podobně zpracovanými výzkumy z areálu Pražského hradu. Vpravo přiřazeno nejpravděpodobnější datování, tučně absolutní data vázaná na historii Hradu, kurzívou data pravděpodobná. Vlevo od osy radiokarbonová data. (A) Kanovnická čp. 73; (B) Staré probošství (čp. 48); (C) III. nádvoří; (D) IV. nádvoří; (E) Lobkovický palác – velké nádvoří; (F) místnost pod tzv. Oktogonem; (G) Lobkovický palác – příkop; (H) Severní trakt.

Fig. 46: Synchronisation of individual horizons from Kanovnická ul. 73 with selected similarly-processed excavations from the Prague Castle area. On the right, the most likely dating, with absolute dates known from the Castle's history in bold and probable dates in italics. Left of the axis, radiocarbon dates. (A) Kanovnická ul. 73; (B) the Old Provost's Residence (no. 48); (C) IIIrd court; (D) IVth court; (E) Lobkowicz Palace – the Great Court; (F) area beneath the "Octagon chapel"; (G) Lobkowicz Palace – the moat; (H) the Northern Tract.

Archaeological Excavations at Kanovnická ul. 73, Hradčany, 1982–1985. I. Settlement evolution before 1378.

1. Introduction. Plot no. 73 in Kanovnická ul., Hradčany – the former Imperial St. Anthony's Hospital – is sited on the southern edge of the Stag Moat, with a moderate downward slope to its north (Fig. 1), and north of the Church of St. John of Nepomuk. The perimeter of the complex opened out into a forecourt, where the main archaeological investigations took place from 1983 to 1985. The first finds from here were recovered in 1957, during the deepening of drainage courses in the courtyard (Fig. 44/a), the first archaeological trench was excavated in 1982 in the rear courtyard; this small trench registered only an Early Modern terrain (Fig. 2/s 82).

On July 13th 1983, a wall was reported as having been found during digging for electrical cables. The following assessment showed that the work had cut through Early Medieval layers. The existing channel was deepened in five places (trenches 1–5), in an attempt to find the bedrock (Fig. 2). Trench S1 was widened at the point where ceramics preliminarily dated to the 10th century were found (Figs. 2, 3). Of the other, smaller sondages, an Early Medieval context was also preserved in trench 5; in 1984, trench 6 was sunk in its vicinity, originally with the intention of assessing 12th–13th century stratigraphy. Important details about this stratigraphy were also yielded by trench 7, sunk in 1985 south of trench 6. In addition to specially-sunk sondages, digging work undertaken by construction firms in connection with the reconstruction of the buildings was monitored during 1984 and 1985 (Fig. 2); the co-ordination of work was, however, beset with problems, and thus documentation contains only the most basic information. In 1985, excavation was finished in the light of new repairs undertaken to the courtyard (Frolík 1986; Frolík – Žegklitz – Boháčová 1988; Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990).

This contribution will concern itself with the development of the area before the foundation of the hospital on the site, i.e. before 1378 (Doušová – Vilimková – Kašička 1974).

2. Interpretation of the finds situation. 2.1. Trench 1 (Figs. 3–14, Photos 1–8). The interpretation of the finds situation comes directly from field observations made during excavations, and their evaluation in plan form. The basic point is that thin brown clay layers (e.g. 18, 66) represent completely rotted wood, and this most probably from floors.

The chronologically earliest stage is represented by layers containing scanty fragments of ceramics of the stroke-ornamented ware culture (layers 27A, 28A, 9, 59, 77 78). Early Medieval finds in these layers (9, 27A, 28A), into which they had been trodden, were marked as Horizon 0 (H0).

The next horizon (H1) is represented by layers 17 and 18 (Fig. 10); layer 18 can be interpreted as the traces of a wooden floor, while layer 17, which lies upon it, represents a layer of living waste and an extinction horizon. Stone bands are interpreted as retaining walls, in all probability the bases of wooden frames. Posts were also used in construction; three small post holes in sector ID are the traces of some sort of extension. The minimum dimensions of the building were 2.9 x 3.4 m, while the extension measured some 0.55 x 1.2 m.

It is certain that the further layers 62, 38, 4B, 16 and 4A represent the remains of a settlement feature, or the normal growth of settlement layers around a similar feature, as no trenches were sunk in the area concerned. It is felt that the most likely interpretation is that this is a building interior, with layer 62 representing the floor and layers 38, 4B, 16 and 4A the internal fill, arising both during the lifetime of the feature and after its abandonment. This part of the stratigraphy is called Horizon 2 (H2).

Layer 66 is again, entirely unambiguously, the remain of a wooden structure (H3), i.e. a wooden floor in part preserved as boards, and in part as compact, brown clay strata (Fig. 11). The preserved walls indicate dimensions of 1.4–1.7 x min. 2.15 m. Fine layers of carbon (51) overlying the structure and of living refuse in the interior of the building (50) perhaps represent a destruction horizon. The situation in the field does not allow an assessment of whether the structure contained more room or not.

Horizon 4 (Fig. 12) contains fragments of round structures (KJ1, KJ2, KJ3, KJ4) with interiors of a minimum 3.0 x 2.1 m and flat surfaces made up of small flat stones. Whether the feature is connected to the sizeable round pit in Sector ID (KJ5) or is entirely separate is unclear. The structure was destroyed by fire, traces of which form layer 3.

The limited remains of a wooden structure (H5) are formed by a layer of wood (a floor?) comprising layer 68 and three small round pits (Fig. 13); this is insufficient for any closer description of the character of the feature.

An independent horizon (H6) is represented by layer 48 (Fig. 13) a strip of cobblestones 370 x 115 cm, perhaps the remains of a line of communication. It is clear that this strip extends both to the north and east.

That settlement development on the site continued further is witnessed by horizon 7 (Fig. 14), represented by a band of limestone blocks (perhaps the entirely disturbed remains of a standing building?) and a square feature with a stone fill (Feature A, layer 75) in sector ID, the interpretation of which is uncertain. Lumps of mortar in the fill indicate a stone structure in the vicinity, or at least the use of mortar for the floor of an otherwise wooden feature. In the case that this relates to a stone feature, it must in view of the ceramics recovered, have been quite an early one.

2.2. Trench 5 (Fig. 15). Trench 5 afforded a brief glimpse of a stratigraphic situation which it was not possible to interpret in any detail. Overall, it is clear that the bedrock in this trench is deeper than that in trenches 6 and 7, and thus it follows wither that the bedrock falls off to the north, or that the whole trench has been sunk into the interior of some sort of large, sunken feature.

2.3. Trenches 6 and 7 (Figs. 17–22, Photos 9–12). The developments in trenches 6 and 7 can be fairly well synchronised (see Fig. 40). The earliest developments are linked, on the basis of ceramic finds, to the prehistoric period (Stroke Ornamented Ware Culture, layer 145), and to a period most likely to have been the Early Slavic (layer 142 – horizon A). Further Early Medieval developments are represented by layers 141 (trench 7) and 121, 120, 124A, and 123A (trench 6) – horizon B. The earliest identified feature is a dry stone wall (Feature C – horizon C), clearly the plinth of a wooden structure, the interior of which contained a floor made up of flat limestone blocks linked by clay (layers 122 and 118 in trench 6, layer 144 in trench 7). In trench 6, no occupation period fill was preserved, and in trench 7 it was perhaps present only in layer 140. The preserved area of the structure was 7.2 x 2.0m. Into the abandoned structure (destruction: layer 119 in trench 6, layers 139 and 139A in trench 7 – horizon C), pit feature D was sunk (layer 114 in trench 6 – horizon D). Settlement development on the site continued further (horizon D: layers 117, 115, 127B and horizon E: layers 113, 126A, 125A trench 6; horizon D: layers 138, 143, 124 and 124A and horizon E: layer 123 in trench 7), and judging from slag finds was associated with iron working; further features, however, have not been preserved. The highest preserved Early Medieval level is represented by layers 108A (trench 6) and 126 (trench 7) – horizon F, which also contain an early modern walkway level into which refuse pits (features B & E) were sunk. It is most likely that the originally higher level of the courtyard in the Early Modern period – layers 108A and 126 – was secondarily lowered, as otherwise the absence of 14th–16th century layers cannot be explained. Other layers in trenches 6 and 7 represent Early Modern and recent developments.

2.4. Other interventions (Fig. 16). In an attempt to better understand the course of the bedrock in the Early Medieval stratigraphy, a total of nine boreholes were drilled between trenches 1 (sector IA) and 3. Description of the layers was limited to their basic identification. The whole depths of the channels, and the upper part of the bore-holes, passed through burnt layers of Early Modern age. Directly beneath these Early Medieval stratigraphy was found, and in some places also layers which are interpreted as being prehistoric. Beneath these the bedrock (yellow-brown loess) was struck.

3. Analysis of the archaeological material. 3.1. Ceramics. During the analysis of the ceramic material, particular attention was paid to the potential for chronological classification and comparison with other sites, especially within the confines of the Prague Castle complex. The ceramic material was assessed according to the profile of vessel rims and technical execution; the fundamental elements and periodisation of the major characteristics of Prague ceramics have been analysed elsewhere, and basic groups defined (Pavlu 1971; Hrdlička 1977; Čiháková 1984; Frolík 1987). An innate initial condition was that the characteristics of the assemblage were such that they were suitable for statistical analysis, i.e. that the range of data studied can be recorded and particularly compared proportionally (as percentages). It is also possible to observe development tendencies (and several sharply time-delimited and short-term horizons) as facts better matching the sources (Frolík 1995).

The following rim types are present in the assemblage (numbers match those in Table 1): simple profiled rims (1), collared rims (2), calyx rims (3), archaic swollen rims (4), classic swollen rims (5), irregular flat rims (6), slightly upturned rims (7), strongly upturned rims (8) and others (9). An assessment based only on rims (see Table 1) is, however, insufficient by itself, mainly due to the small numbers involved.

For this reason, the ceramic assemblage was also assessed from the point of view of technological properties (type and quantity of grog, surface appearance, and firing – from the point of view of control, but never mainly from colour). The ceramics were divided into the eight groups previously defined (Frolík 1987) (Table 2).

In both analyses, i.e. by rim and by technology, resulting values were expressed as percentages and entered into a table in which the position of individual horizons was given stratigraphically. In order to set off development tendencies, conversion into a reduced form (without the group of 'others') was then carried out. A total of 15 individual horizons were carried forward, the main constraint being that in several the number of ceramic fragments was very low, and thus unsuitable for statistical analysis; this is balanced by the safe stratigraphic position of individual horizons within the trenches.

The table of representative rim forms (Table 1) documents the fact that development in trench 1 took place primarily in the period of calyx rims, which increase (horizon 4) while the earlier simple profiled rims gradually decline. The negligible presence of collared rims is surprising, as they are proportionately more conspicuous in other assemblages in the general (Prague Castle) area. This serves to draw attention to the fact that the continuous build-up of the stratigraphy is not such a matter of course as an isolated assessment of the field situation would imply. Trenches 6 and 7 perhaps preserve an earlier start of the classic swollen rim as opposed to the slightly upturned rim (which is not surprising) and the parallel presence of strongly upturned rims. The representation of archaic swollen rims is very low (perhaps their last traces), while for calyx rims it is clear – thanks to the presence of other types – that they are in secondary positions, from an earlier situation, and not, for example, from the tail end of their development. The scheme preserved matches in its main characteristics the reality known from elsewhere, but thanks to the low numbers neither deepen nor clearly verify such findings.

The situation in terms of the analysis of technological processes (Table 2) is somewhat better. The gradual arrival of the „fine calyx“ (2), „calyx“ (3), „swollen“ (4) and „13 OST“ (7) techniques can be traced; the „Hill-fort 1“ (5)

technology can be seen in its gradual decline, as can the „fine“. The „Hill-fort 2“ (6) technique in some respects replaces the „Hill-fort 1“, and in the time period under consideration is represented reasonably consistently. The table thus again confirms known schemes, and perhaps deepens them with its assessment of the development of the preceding „calyx“ technology. The conclusiveness of the evidence is again lowered by the low number of sherds in several horizons (H0, H3, H7, HA, HB, HC and to a certain extent H5 and H1 also), but again this is balanced by the clear mutual stratigraphic positions of the assemblage in the framework of the individual trenches.

The composition of the ceramics assemblage does not differ markedly from the characteristics of Prague ceramics recovered elsewhere. It is clearly made up in large part of local products, with other provenances apparent only from a few sherds which differ conspicuously in their fine (?watery) ceramic mass. The most unusual of these is a fragment of the lower part of a small vessel (H6, *Fig. 30*); two spindle whorl fragments of this fine material have also been found (H5, *Fig. 28*). A detailed overview of the composition of the assemblage, and of the relationships between rim profiling and the technologies applied, is given in the accompanying illustrations (*Figs. 23–37*). These also offer some notion of the rim v. decoration, and even decoration v. technology, relationships, but separate analyses have not been undertaken as the occurrence of whole decorative motifs (or at least of demonstrable majorities thereof) is minimal, and experience with other assemblages has shown that the use of a limited number of individual motifs is misleading.

Outside the stratified assemblage lies a vessel wall sherd, found in a secondary depositional layer in trench 3. It can be placed without any doubt among early Slavic ceramics of the Prague type.

3.2. Other finds. Non-ceramic finds were recovered in only limited quantities, but do however bear witness to the character of the site. (This article does not concern itself with osteological material, the assemblage of which will be published separately.) All of the items discussed below came from trenches 5, 6 and 7; not a single item is available from trench 1. The great majority of non-ceramic finds are fragments of frequently unidentifiable iron objects (*Fig. 38*), only the fragments of several nails being safely identifiable. In terms of bone items, an awl has been recovered from horizon F, and a semi-finished or fragmentary bone tablet from horizon D; this may be evidence for local bone working, as indeed may be the finds of a number of horns in feature D of horizon D. The most interesting object comes from among several bronze artefacts – it is a small piece of chain armour, 13 links in size. In view of the fact that the finds context does not indicate that this was a socially outstanding area, which similar finds would suggest, this is more likely to have been a workshop in which the repair of chain armour – or the loss of this piece – could have taken place. This is supported by the large quantity of iron slag found in the same horizon, which bears witness at least to a blacksmith's workshop in the close vicinity. None of the non-ceramic finds are chronologically sensitive.

4. Dating. The main guide for the chronological arrangement of the finds is ceramics, with all of the problems that this implies understood. The sequence of individual horizons (*Figs. 39, 40*) in all of the comparable trenches (1, 5, 6, 7) gives a linked typology of the ceramics recovered (*Figs. 41–43*); only the positions of horizons A and B in trench 7 do not flow from this typology. The precise placement of horizon A is difficult, but it would appear to precede H0 in trench 1; for such a simple conclusion, very little material is available. On the other hand, horizon B can be placed in terms of development after horizon 7 in trench 1. The scheme would then appear as follows: horizon A; horizons 0–7; horizons B–F, trench 5. Between horizons A and 0 may be a hiatus, but the poor knowledge of ceramic production in this period does not allow any simple conclusions to be drawn. This could also be the case between horizons 7 and B, but on the other hand development flows smoothly between horizon F and trench 5. Analysis of the ceramic assemblage shows that a difficult to define hiatus may also exist somewhere in horizons 1 and 2 (collared rims are missing) (*Fig. 45*).

If the scheme developed is compared to those of other known assemblages – particularly from no.48, the Old Provost's Residence, where it has been argued (*Frolík 1987*) that there is a concordance between horizon 6 at Kanovnická ul. and horizon 2 in no. 48 (at the peak of the occurrence of ceramics with the calyx technique and rim) – then there is a similar relationship between horizon P2 in no.48 and horizon E at Kanovnická ul., covering the maximum occurrence of the swollen technique and the classic swollen rim.

The comparative development of assemblages from horizons H0 to H5 is thus far autonomous, as there is no similarly-processed assemblage from Prague Castle available for comparison. It can be compared with assemblages published thus far as isolated solitaires taken out of wider contexts, such as ceramics from abandonment horizons in the 'earliest' ditch, and those registered from the so-called 'multi-purpose hall' and the Lobkowicz Palace (*Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988; Boháčová – Frolík 1991*). This assemblage is comparable to horizons 1 and 2 in Kanovnická ul.

The comparisons carried out are also a guide to absolute dating, and again the main support is ceramics; in no.48, horizon 2 is dated to 1060–?1091, and the peak of the classic swollen rims to the 1230's (*Hrdlička 1993*). The assemblage from the 'multi-purpose hall' and the Lobkowicz Palace falls into the second half of the 9th century, and most likely the earlier part thereof (*Fig. 46*). This gives the following scheme:

Horizons 1 and 2 date to the second half of the 9th century, horizon 6 to the second half of the 11th century, and horizon E to the end of the first third of the 13th century. With regard to a knowledge of ceramic development, horizon

4 can be placed in the 10th century (where calyx rims make their appearance). Development in trench 1 then finishes before the appearance of archaic swollen rims. Passing over horizon A, development in trenches 6 and 7 probably begins with the last traces of ceramics with the archaic swollen rim, around the end of the 12th and beginning of the 13th centuries. The only horizon in trench 5 can be characterised as younger than ceramics with a classical swollen rim, in absolute terms probably the 1240's. Of the ceramics in horizons A and 1, it can only be said that they are earlier than the second half of the 9th century.

5. Conclusion. Summarising the foregoing, it is possible to outline development of the site under consideration. The earliest occupation phase (which will be assessed in detail elsewhere) is a Stroke-Ornamented Ware Culture settlement. This was followed by a long hiatus, and further traces of human presence are next registered in the Early Slavic period (a sherd from trench 3, and perhaps some ceramics from horizon A in trench 7). It has been argued that these might represent traces of a settlement to go with the cemetery known near Loretánské nám. (*Frolík 1986*), i.e. of a thus far unique case of a twin settlement-cemetery. Confirmation of this, however, must await further excavation.

Continual settlement is documented from the 9th century, chronologically almost contemporaneously (and perhaps in practice linked to) the establishment of Prague Castle. This was undeniably part of the western forefield of Prague Castle, in view of the topography of part of the edge. The most important witness to this is the comparatively thick stratigraphy, accompanied by a suitably sharp development and quantity of features. This fact is indirect evidence of the marked intensity of settlement right in the centre of the western forefield of what is now Hradčanské nám., and along the main line of communication to it (Loretánská street – *Frolík 1986; 1991; Boháčová 1991*). From the point of view of the features recovered, howsoever fragmentary, it appears that this part of the contemporary agglomeration was entirely ordinary; however, information is unfortunately lacking – mainly due to the relatively small areas excavated – about the internal organisation of this area. For the earlier period (to the turn of the 12th century; trench 1), this was entirely, and for the later period (13th century, trenches 6–7) mainly, an economic (production) area (? bone carving, iron working). Exceptions to this situation are the presence of a mortar floor in horizon 7 in trench 1, which bears witness to the presence of an unknown masonry building or at the very least to the use of mortar in the area. In view of the dating (end of the 11th or beginning of the 12th centuries), this is an important signal. A fragment of chain armour is a trace of a thus far exceptional finds context.

The general field situation shows that despite careful observation the preserved evolution is thus far not contiguous, and that the Early Medieval stratigraphy underwent significant reduction during the later Medieval and Early Modern periods. Nevertheless, importance evidence for the significance of the western forefield in the Middle Hill-fort and Late Hill-fort periods requires further research. To a certain extent, this mirrors the state in the 1970's in regard to the importance of the Malá Strana to the beginnings of Prague; in the case of Hradčany, too, archaeology must play the key role, since the silence of written records is absolute. The excavations in Kanovnická ul. are thus among the first tesserae of the mosaic of our understanding.

Literatura:

- Boháčová, I. 1991: Příspěvek k poznání keramiky v pražském prostředí na počátku vrcholného středověku – Der Beitrag zur Erkennung der Keramik im Prager Milieu aus dem Anfang des Hochmittelalters, Archaeologica Pragensia 11, 115–137.*
- Boháčová, I. – Frolík, J. 1991: Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu – Neue archäologische Quellen und die Anfänge der Prager Burg, Archeologické rozhledy 43, 562–576.*
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Petříčková, J. – Žegklitz, J. 1990: Příspěvek k poznání života a životního prostředí na Pražském hradě a Hradčanech – Ein Beitrag zur Kenntnis des Lebens und der Umwelt auf der Prager Burg und in Hradčany, Archaeologia Historica 15, 177–189.*
- Čiháková, J. 1984: Pražská keramika 11.–13. století, in: Ječný et al., Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj středověkého města, Archaeologia Pragensia, 5, 257–262.*
- Doušová, L. – Vilimková, M. – Kašička, F. 1974: Hradčany, čp. 73/IV. Stavebněhistorický průzkum SÚRP MO.*
- Frolík, J. 1986: Osídlení západního předpolí Pražského hradu před vznikem města Hradčan – Die Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg vor der Entstehung der Stadt von Hradčany, Archeologické rozhledy 38, 73–85.*
- 1987: K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9.–13. století (A study of the habitation structures of Prague Castle in the 9th–13th centuries – in Czech), rkp. kandidátské disertační práce. ARÚ ČSAV Praha.
- 1988: Archeologický výzkum na Hradčanském náměstí v r. 1944 – Archaeological excavations at Hradčanské náměstí (Hradčany square) in 1944. Castrum Pragense 1, 137–175.
- 1991: Záchraná akce na Hradčanském náměstí v r. 1982 – Die Rettungsaktion auf dem Hradschiner Platz im Prag im J. 1982, Archaeologica Pragensia 11, 101–109.

- Frolík, J. 1995: Bemerkungen zum Studium frühmittelalterlicher Keramik aus komplizierten stratigraphischen Situationen – Poznámky ke studiu raně středověké keramiky získané ze složitých stratigrafií, in: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung, in: Internationale Tagungen in Mikulčice, Band II, Brno, 107–118.
- Frolík, J. – Žegklitz, J. 1988: Předběžné výsledky výzkumu v areálu bývalého špitálu na Hradčanech (Preliminary results of investigations in the area of the one-time hospital in the Hradčany town – in Czech), Časopis lékařů českých 127, č. 4, 120–123.
- Frolík, J. – Boháčová, I. – Žegklitz, J. 1988: Preliminary Results of the Investigations of the Lobkovic Palace on the Prague Castle, Castrum Pragense I, 71–82.
- Frolík, J. – Žegklitz, J. – Boháčová, I. 1988: Kanovnická ulice (Canons' Street) No. 73, Castrum Pragense I, 43–56.
- Hrdlička, L. 1977: Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze I na Starém Městě – Vorbericht über die Ausgrabung im Kinsky palais in Prag I – Altstadt, in: Středověká archeologie a studium počátků měst. Praha 199–215.
- Hrdlička, L. 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky – Bemerkungen zur Chronologie der Prager mittelalterlichen Keramik, Archeologické rozhledy 45, 93–112.
- Hrdlička, L. 1997: K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagekraft der stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg, Archeologické rozhledy 49, 649–662.
- Pavů, I. 1971: Pražská keramika 12.–13. století – Prager Keramik des 12. und 13. Jahrhunderts. Praha.

DŮM PRAŽSKÉHO BISKUPA NA PRAŽSKÉM HRADĚ DO KONCE 13. STOLETÍ NA ZÁKLADĚ ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU V ROCE 1984*

Jan Frolík

1. ÚVOD

Třetí nádvoří Pražského hradu je jeho centrální plochou a ústředím. Monumentální hmotu katedrály sv. Víta doplňuje dnes pouze jediný objekt – dům čp. 48, známý též jako Staré proboštství (foto 1). Okolí katedrály oživovalo až do druhé poloviny 19. století více staveb, ale stavební a demoliční činnost, spojená s dostavbou katedrály znamenala zánik všech z nich. Na základě dnešních znalostí víme, že díky náhodě přežil ten nejvýznamnější. Archeologický výzkum o tom přinesl neklamné svědectví (obr. 1).

1.1. PŘÍČINY A PODMÍNKY VÝZKUMU

V období březen 1984–prosinec 1985 probíhaly rekonstrukční práce v objektu čp. 48, spojené s dosti značnými zásahy do zdív a terénů. Proto byl proveden archeologický výzkum, a to v průběhu stavebních prací. Díky mimořádně příznivým podmínkám (částečné zastavení stavby) měl stejný charakter jako předstihový. Trval od 5. 4. 1984 do 25. 6. 1984, drobná záchranná akce byla provedena ještě 12. 7. 1984. Společně s archeologickým výzkumem probíhal i stavebně historický průzkum, který trval do

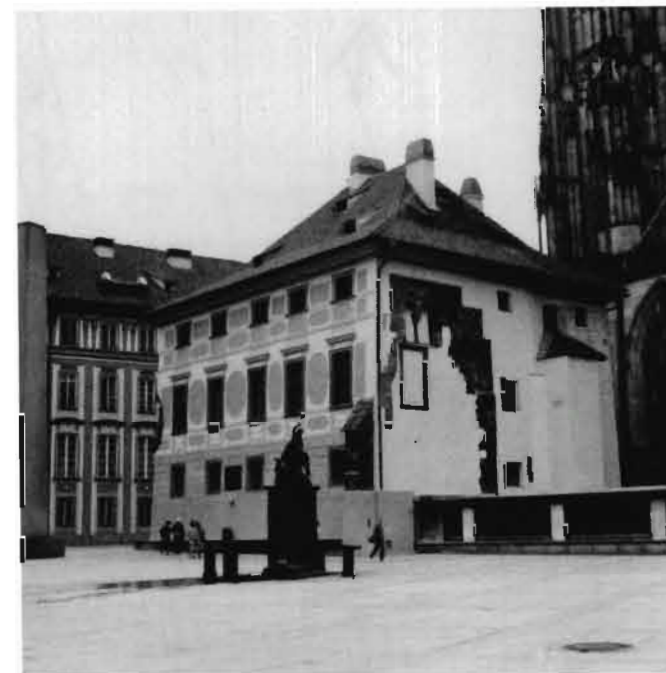
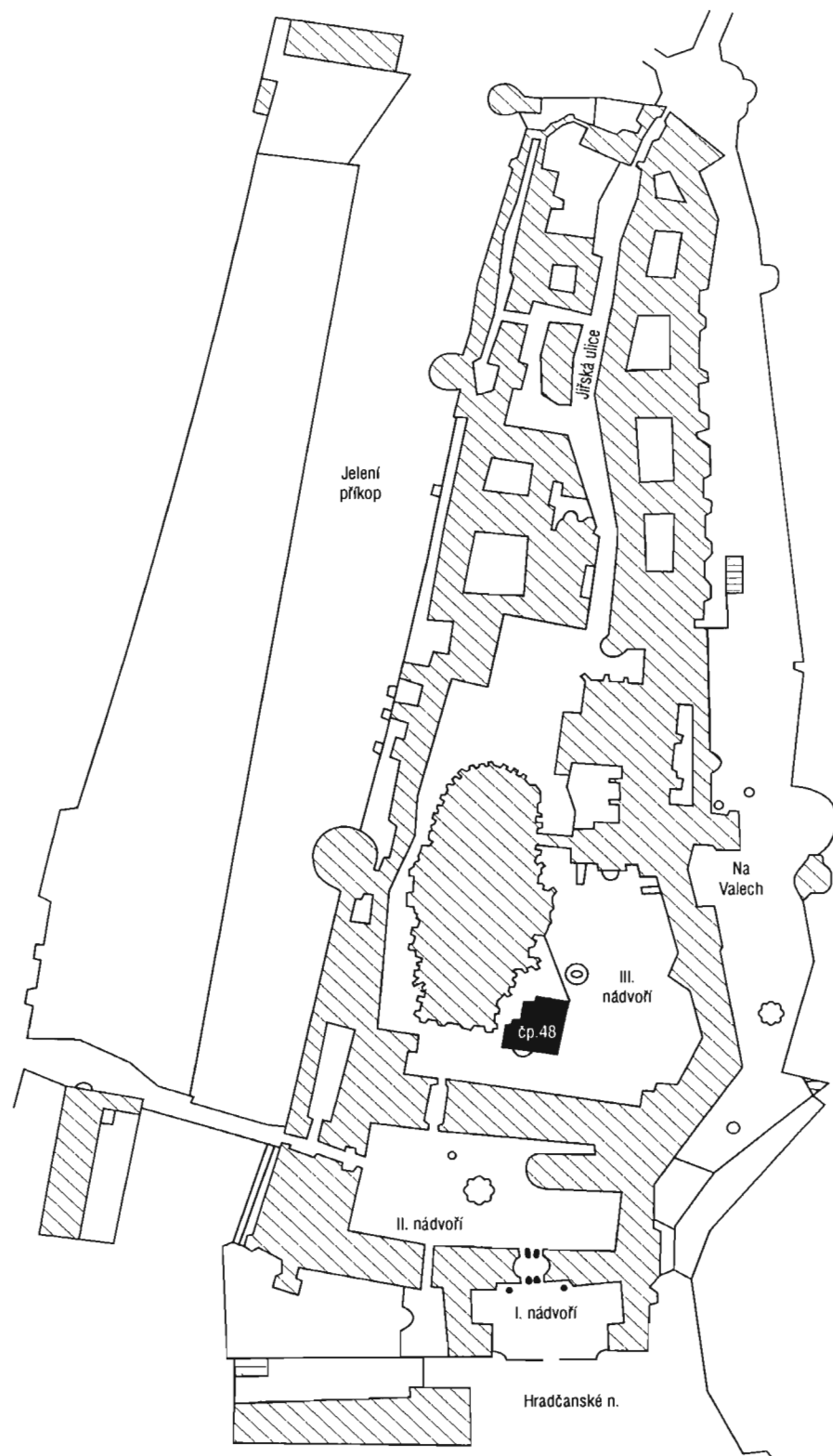

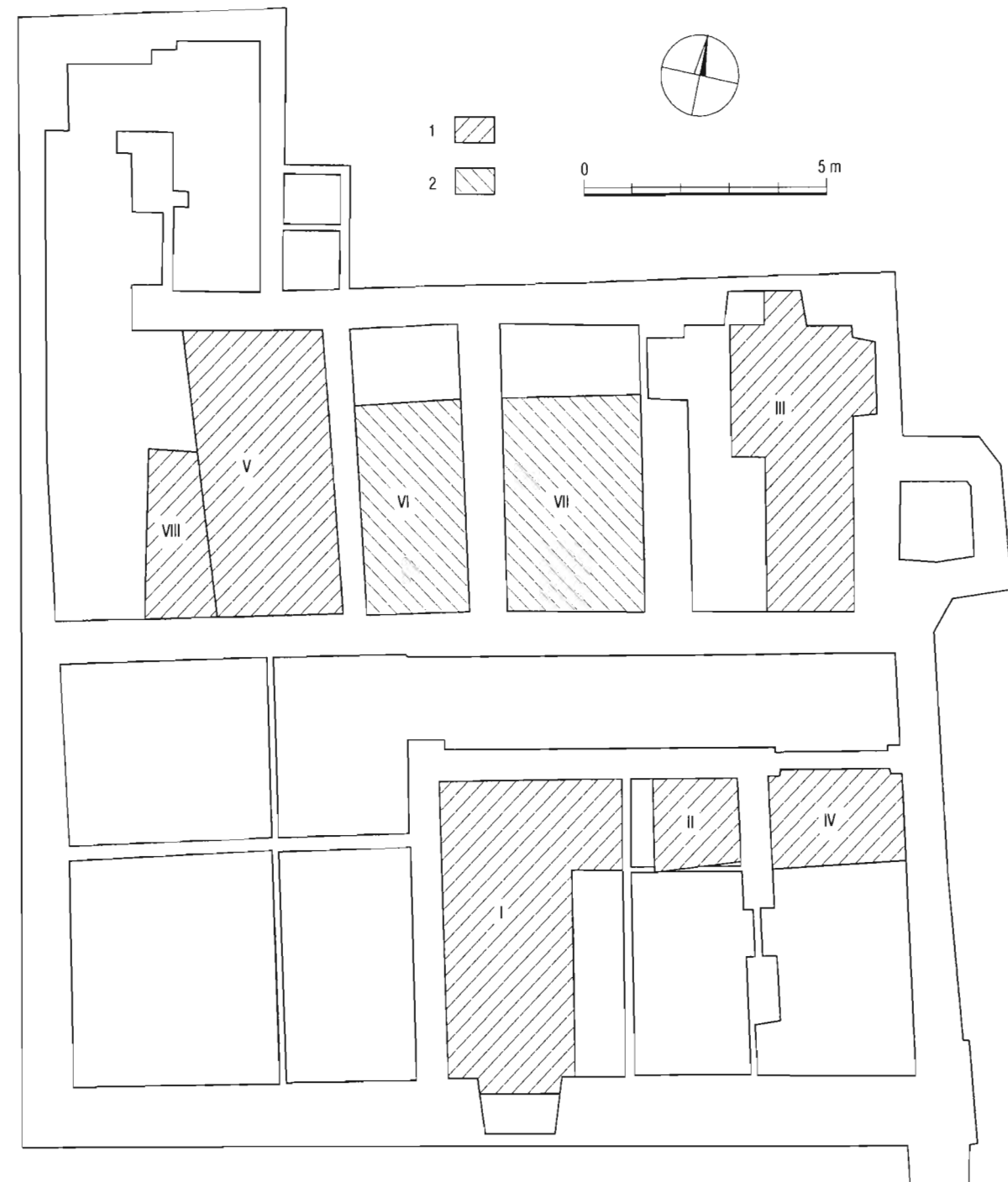
Foto 1: Čp. 48. Pohled na budovu Starého proboštství od jihovýchodu. Vlevo obnovená barokní fasáda na jižní stěně, východní stěna ponechána v analytickém stavu, provedeném po rekonstrukci v letech 1924–6. V úrovni druhého patra odkryté sdružené románské okno domu III. V pozadí katedrála sv. Víta. Foto 1 - 8, 10, 12 J. Žegklitz. Číslo negativu 74171 v archivu ARÚ AV ČR Praha.

Photo 1: No. 48. View of the Old Provost's House from the north-east. On the left, the restored Baroque facade of the southern face, the eastern face left in a comparative analytical state after reconstruction in 1924–6. On the second storey level, a Romanesque gemel window of house III. In the background, St. Vitus' Cathedral. Photographs 1–8, 10 and 12 by J. Žegklitz. Negative no. 74171 in the archive of the Archaeological Institute of the Czech Academy of Sciences in Prague.

* Vzhledem k rozsahu získaného materiálu je zpracování výsledků výzkumu rozděleno na tři části. První se zabývá chronologií a vybavením stavby do konce 13. století; druhá zpřístupní archeologický (především keramický) materiál z téže periody s ohledem na možnost propojení s absolutními daty. Třetí, závěrečná část, se bude týkat období 14. století a mladšího a také souboru nálezů, které se dochovaly z činnosti K. Fialy. V upravené (zkrácené) podobě vyšel zde předkládaný text pod názvem: Dom biskupi na Zamku Praskim do końca XIII wieku, Acta Archaeologica Waweliana II, 1998, 19–38.

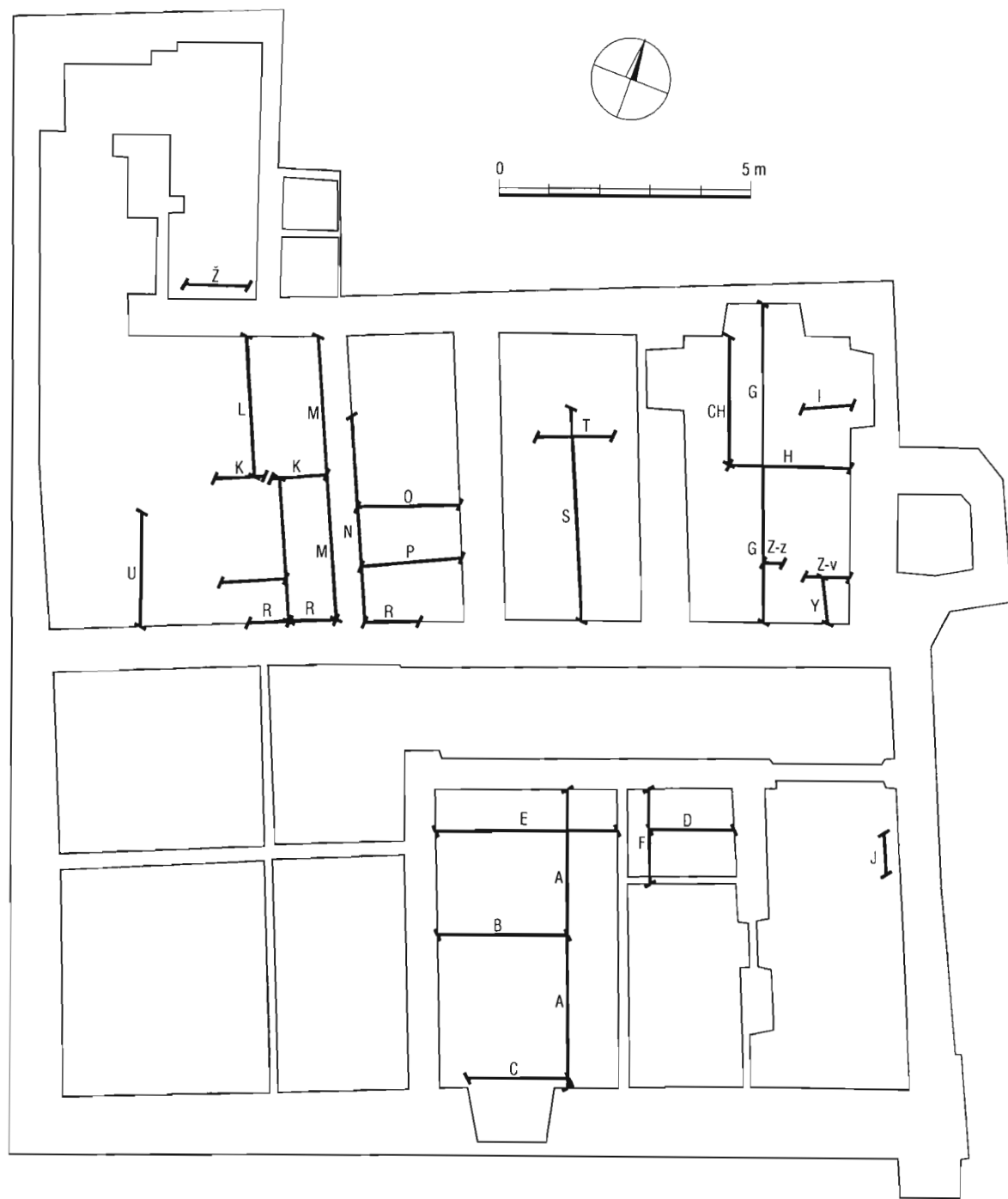

Obr. 1: Praha – Hrad, situování biskupského domu (čp. 48) v areálu Hradu. Kreslil J. Frolík.
 Fig. 1: Prague Castle: the site of the Bishop's Residence (no. 48) in the castle precincts. Drawn by J. Frolík.

Obr. 2: Čp. 48. Rozmístění jednotlivých sond. (1) předstihový výzkum v roce 1984, (2) revizní výzkum ploch zkoumaných K. Fialou v letech 1924–6. Obr. 2–8 podle podkladů autora a měřičské skupiny ARÚ AV ČR kreslila V. Richterová.

Fig. 2: No. 48: Locations of individual trenches. (1) trail excavation in 1984; (2) control trench in the area excavated by K. Fiala in 1924–1926. Figures 2–8 drawn by V. Richterová after material in the author's possession, and in that of the metrological group of the Archaeological Institute of the Czech Academy of Sciences in Prague.

Obr. 3: Čp. 48. Situování jednotlivých profilů.
Fig. 3: No. 48: location of individual profiles.

října 1984. Archeologické práce prováděli pracovníci Archeologického ústavu Akademie věd ČR – výzkumu Pražského hradu (I. Boháčová, J. Frolík, J. Žegklitz). Stavebně historický průzkum vedl ing. arch. P. Chotěbor, pracovník odboru památkové péče Kanceláře presidenta republiky. Část výsledků byla již předběžně publikována (Frolík 1987; Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986; 1988; Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990).

Záměrem archeologického výzkumu bylo zprvu ověřit, zda v místnostech, které jsou nepodsklepeny a publikované plány zde nezachycují žádné situace, nebyly při výkopech bývalého hradního stavitele K. Fialy při minulé rekonstrukci v letech 1924–6 (Fiala 1925) nalezeny nebo zda zde nebylo kopáno. Zároveň byl ověřován rozsah dochovaného, sklepy nezasaženého podloží. Proto byly nejprve vyměřeny sondy I a II v jižních místnostech (obr. 2), jejichž severní polovina je nepodsklepena, v jižní části byl proveden řez přes klenby sklepů, aby byla ověřena publikovaná hypotéza (Fiala 1925), že byly vytesány ve skále a dodatečně obezděny. Vyplývala z toho možnost, že i zde může být dochována původní úroveň skalního podloží. Situace v jižní části budovy byla dořešena sondou IV. V severní části budovy byla nejprve prozkoumána severovýchodní nárožní místnost (sonda III), kde se potvrdilo, že zde K. Fiala výkopové práce neprováděl. Objevené situace patří ke klíčovým pro posouzení historie objektu. Prakticky nezkoumanou situaci zachytil výzkum ve vstupní místnosti (sondy V, VIII). Vzhledem k možnostem a skutečnosti, že dochovaná dokumentace z let 1924–6 nespĺňuje všechny požadavky na ní dnes kladené, byl proveden revizní výzkum ve dvou místnostech, zkoumaných K. Fialou (sondy VI, VII). I zde byla učiněna některá nová překvapující zjištění. Revizní výzkum nebylo možno bohužel provést v chodbě, dělicí objekt na severní a jižní část. Terénní situace zde byla již dříve zcela vytěžena a chodba sloužila jako kolektor pro inženýrské sítě. Původní stav byl také zcela změněn v jihozápadní nárožní části domu. V partii vstupu do sklepa se archeologické situace zachovaly jen v nepatrném fragmentu.

Celkově lze shrnout, že výzkum měl velmi příznivé podmínky a také jich využil. Archeologicky byly prozkoumány všechny místnosti v přízemí (nepodsklepené). Neprozkoumány zůstaly jen klenební násypy na sklepech v jižní části budovy (se situacemi mladšími r. 1486). V sondě I a III byl ponechán pro eventuální revizi malý kontrolní blok. Prozkoumat nebylo možno zbytek terénní situace pod topným kanálem v severozápadním rohu místnosti se sondou III.

2. STAVEBNĚ HISTORICKÁ POZOROVÁNÍ

Dříve než přistoupíme k popisu archeologické nálezové situace, domnívám se, že bude užitečné podat stavebně historický rozbor dochované budovy i zdiv výzkumem objevených. Usnadní to orientaci v nálezové situaci, protože lze předpokládat, že každá stavební etapa zanechala své stopy v terénu. Navíc bude možno nálezovou situaci periodizovat stejným způsobem. Užity jsou výsledky současného průzkumu, který je doplněn pozorováními architekta K. Fialy tam, kde je již není možno dnes ověřit, a kde o nich jsou ve Fialových poznámkách (uložených v Archivu Pražského hradu a jen částečně publikovaných – Fiala 1925) jednoznačně interpretovatelné závěry.

Nejstarší stratigraficky vyčlenitelnou fází představují tři fragmenty zdí, zjištěné na jižním okraji sond III a VII a pod jižní zdí místnosti se sondou VI (obr. 5/2). Zeď je zděna z velkých opukových jen hrubě otesaných kvádrů a ty jsou spojovány jílem (obr. 16/c). Šířka zdi byla zjištěna jen v sondě III a činila 70 cm. V sondě III a VII se prokazatelně zachovalo jen základové zdivo, pod jižní zdí místnosti se sondou VI se zachovaly kromě řádek základového zdiva snad také dva řádky zdiva nadzemního (foto 11), odděleného ústupkem. Fragment je však příliš malý pro jednoznačný závěr. Nepochybně se zde však dochovalo nároží, za nímž se zeď obracela k jihu. Po vynesení do plánu je možno uvažovat o tom, že zeď odkrytá K. Fialou na západním konci chodby, probíhající jižně od místnosti se sondami III, VI, VII je jejím pokračováním. Zeď měla stejnou šířku. Byla však téměř úplně zlikvidována při zřizování potrubí pod podlahou chodby a tudíž není možno zjistit, jakou stavební technikou (nasucho či maltu) byla vybudována. Ve směru této zdi pokračuje dnes jen pod podlahou přízemí a ve sklepech zachovaná příčka přes celou šíři budovy. Šířka je shodná se šířkou výše popsaných fragmentů. Přestože je ve zdi užito jiné techniky zdění i jiné malty, domnívám se, že alespoň zachovává směr a průběh původní zdi. Na její větší stáří také

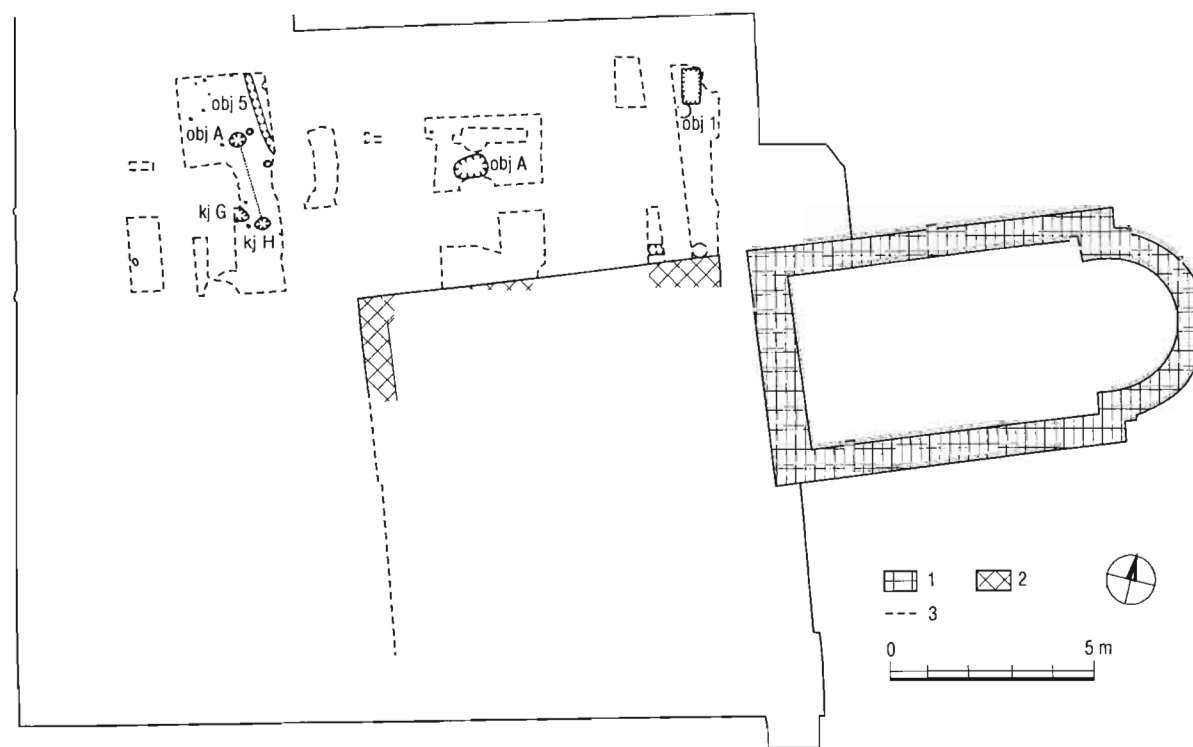
ukazuje fakt, že je její šikmý průběh odlišný od orientace mladších fází domu. Pro snazší orientaci je v dalším textu tato fáze nazývána DŮM I. Celková délka zdi činí 9 m a je zřejmé, že interiér domu se rozkládal na jih od popsaných fragmentů a na jihovýchod od zjištěného nároží.

Další fázi náleží zdivo objevené v sondách III, VI a VII a při rekonstrukci v l. 1924–6 také severně od budovy (obr. 6) v proluce mezi čp. 48 a svatovítským chrámem (Fiala 1925). Zeď je na spáru přizděna k domu I, jak bylo zjištěno v sondě III. Půdorys ukazuje, že šlo o dvouprostorový dům, skládající se z menší obdélné (jižní) a větší čtvercové(?) (severní) místnosti. Zeď je zděna na kvalitní žlutou maltu. Základové zdivo o výšce 4–5 řádků bylo zděno jako nepravidelné „opus spicatum“ (obr. 16/b, c), jeho horní část se blíží pravidelným řádkům. Z této budovy se dochovala východní obvodová zeď v podobě dvou fragmentů (v sondě III o délce 5 m a severně od budovy v délce 2,35 m). Severní obvodová zeď nebyla vůbec nalezena. Lze předpokládat, že padla za obětí úpravám terénu při dostavbě chrámu sv. Víta. ve 20. a 30. letech tohoto století. Ze západní obvodové zdi se dochoval jen krátký 1,02 m dlouhý fragment v sondě VI (foto 10). Jižní část tohoto zdiva, připisovaná Fialou témuž objektu (Fiala 1925) náleží jiné fázi, jak bude vyloženo dále. Příčka mezi místnostmi se dochovala prakticky v celém svém průběhu v sondách III, VI a VII (foto 12), i když v sondě VI je to jen v nepatrném fragmentu o délce několika kamenů (0,3 m). Jižní zeď tvořila dochovaná zeď domu I, která musela být při přestavbě objektu nebo před ní dosti poškozena, protože fragment z několika kamenů, spojovaných žlutou maltou, je nazděn v sondě III na dochované koruně zdi domu I. V dalším výkladu je právě popsaná stavba označena jako DŮM II.

Makroskopicky ze stejné malty je zděn blok zdiva (obr. 6/3), nalezený v sondě VI, v místech, kde by měla západní obvodová zeď domu II přiléhat ke zdi domu I (foto 10). Z bloku o dochovaných rozměrech 2,15 x 0,9 m byl odkryt severní a západní líc. Jižní je přezděn současnou zdí a tudíž nepřístupný, východní byl likvidován mladším objektem. Blok je evidentně přizděn ke zdi domu I. Zděn je z lomových kamenů a nikoli z kvádrů. Podle užití malty a přizdění k domu I se domnívám, že náleží také k fázi domu II, i když vzájemný kontakt těchto dvou zdí je porušen.

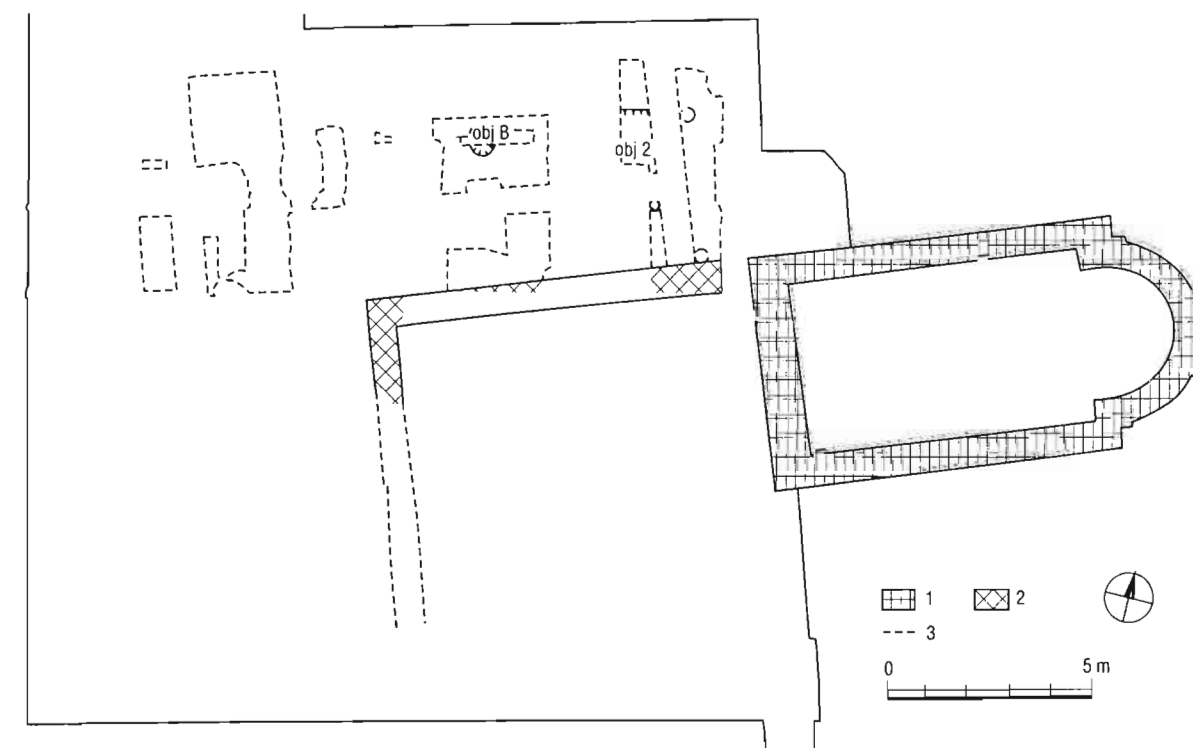
Jižní, obdélná místnost domu II byla upravována. Na právě popsaný blok bylo po jeho částečném ubourání nazděno zdivo, zděné technikou „opus spicatum“, spojované bílou kompaktní maltou (obr. 6/2). Východní líc se prokazatelně nedochoval, průkaznost západního líce je sporná. Dochován není ani celý průběh, oba konce jsou poškozeny mladšími zásahy. Stejným způsobem bylo zděno i zdivo objevené v místnosti se sondou VII, částečně pod její západní obvodovou zdí. Zděna byla na stejnou bílou maltu (podle optického pozorování), přesné posouzení stavební techniky je sporné, ze zdi byl nalezen pouze fragment jednoho řádku, tvořený třemi kameny. Také tyto dvě zdi náleží k domu II.

Následující fáze (označena jako DŮM III) byla z valné části objevena již arch. K. Fialou (Fiala 1925) a datována jím do 12. století (obr. 7). K. Fiala publikoval také její honosně vyhlížející rekonstrukci (Fiala 1925, 433). Z uvedených informací vyplývá, že zdivo této fáze dosud částečně stojí zachováno v současné budově, a proto se průzkum mohl zaměřit na ověření pozorování K. Fialy při minulé rekonstrukci. Stavba, s výjimkou kaple sv. Mořice, nerespektuje starší situaci. Zaujímá jižní polovinu současné budovy. Nejlépe se dochovala její východní zeď, zachovaná až do výše 2. patra. Severní zeď budovy se dochovala do stejné výše, i když v poněkud menším fragmentu (v dnešním organismu budovy se jedná o severní zeď střední dělicí chodby). Z jižní obvodové zdi se zdivo dochovalo prokazatelně pouze v přízemí, ve vyšších patrech není situace pro silné mladší plentý jednoznačná. Zcela zanikla, jak se zdá, západní zeď domu III. Zdivo je zděno z pravidelných opukových kvádrů na bílou maltu.

Obr. 4: Čp. 48. Rozsah neporušené úrovně podloží a objekty starší než dům I. (1) kaple sv. Mořice; (2) dům; (3) dochovaný rozsah terénu této fáze.

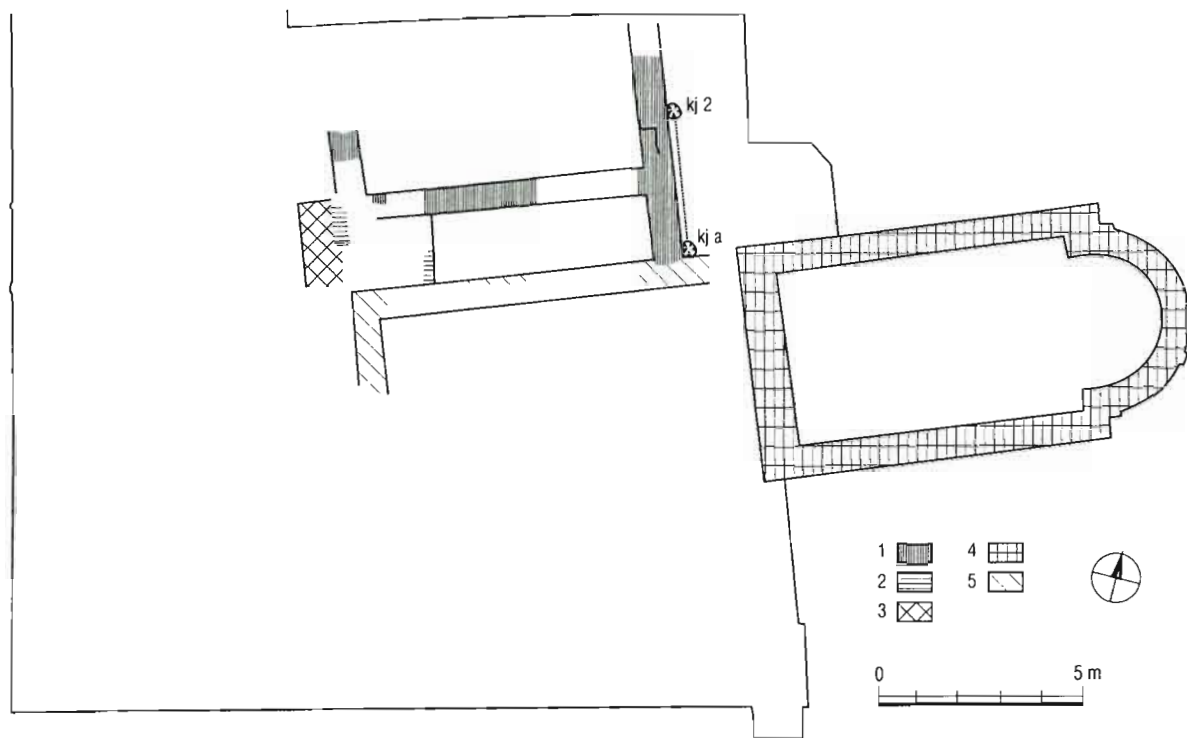
Fig. 4: No. 48: extent of undisturbed layers and features older than house I. (1) Chapel of St. Maurice; (2) house I; (3) preserved extent of terrain from this phase.

Obr. 5: Čp. 48. Dům I a současné objekty (před 1060 – ?1091). (1) kaple sv. Mořice, (2) dům I, (3) dochovaný rozsah terénu této fáze.

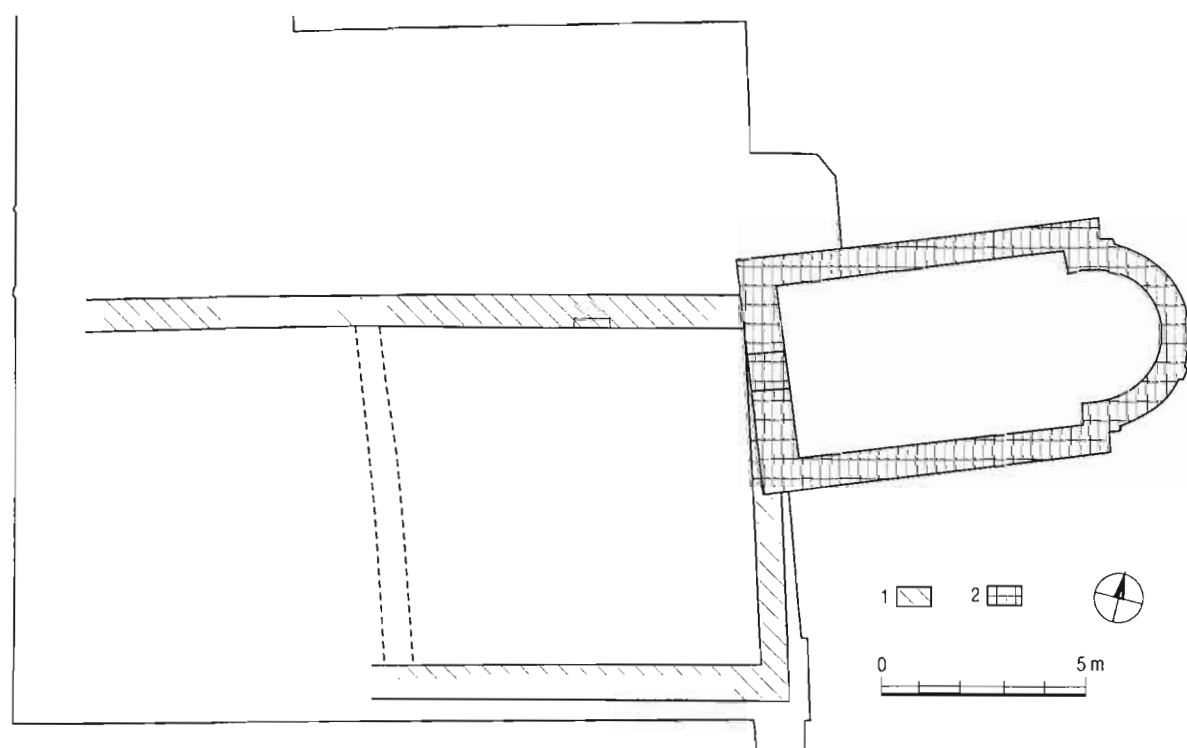
Fig. 5: No. 48: house I and contemporary features (pre-1060 – ?1091). (1) Chapel of St. Maurice; (2) house I; (3) preserved extent of terrain from this phase.

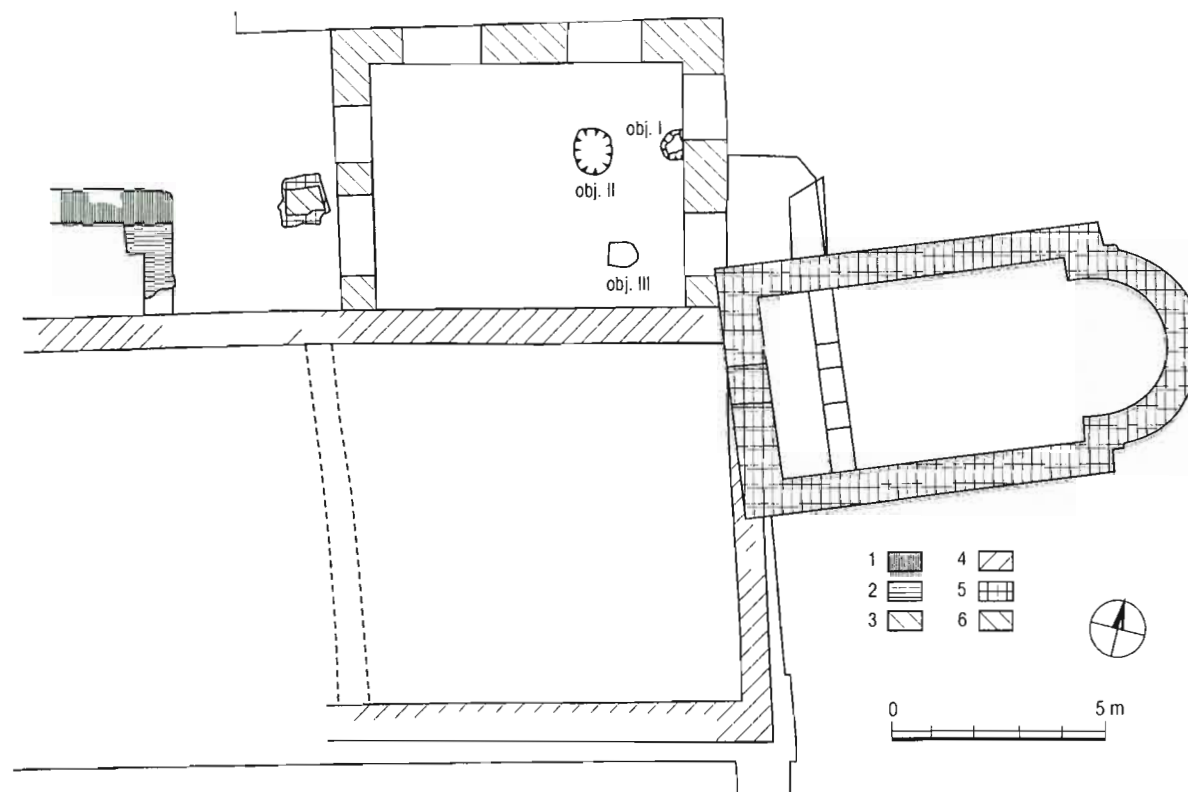
Obr. 6: Čp. 48. Domy I a II a současné objekty (?1091–1142). (1) dům II, (2) dům II, mladší fáze, (3) dům II, blok zdiva v místě vstupu?, (4) kaple sv. Mořice, (5) dům I.

Fig. 6: No. 48: Houses I & II and contemporary features (?1091–1142). (1) house II; (2) house II, later phase; (3) house II, wall in entrance(?) to the house; (4) Chapel of St. Maurice; (5) house I.

Obr. 7: Čp. 48. Dům III (po 1142). (1) dům III, (2) kaple sv. Mořice.

Fig. 7: No. 48: house III (after 1142). (1) house III; (2) Chapel of St. Maurice.

Obr. 8: Čp. 48. Dům III a přístavky I a II (1.pol.13.stol.) a současné objekty. (1) přístavek II, starší fáze, (2) přístavek II, mladší fáze, (3) přístavek I, (4) dům III, (5) kaple sv. Mořice, (6) přístavek II, starší fáze(?). Bez šrafur další románská zdiva, jež nelze přiřadit k některé fázi (základ tribuny v kapli, zdivo severně kaple).

Fig. 8: No. 48: house III and extensions I & II (first half of the 13th century), and other contemporary features. (1) extension II, earlier phase; (2) extension II, later phase; (3) extension I; (4) house III; (5) Chapel of St. Maurice; (6) extension II, earlier phase(?). Other Romanesque walls shown without hatching cannot be ascribed to a particular phase (foundations of the gallery in the chapel, wall north of the chapel).

Severní zeď byla popisovaným průzkumem odkryta v sondách III, VI a VII a částečně také ve vstupní místnosti (sondy V a VIII). K. Fiala odkryl v interiéru (tj. na jižní straně zdi) stejně starý výklenek a stopu dalšího v podobě části nároží(?) či ostění(?). Ani jeden z těchto otvorů nemohl být při našem průzkumu ověřen. Novým poznatkem je zjištění osmibokého(?) sloupku z červeného pískovce v této zdi (foto 2), o němž nelze vyloučit, že je užit druhotně. V prvním patře bylo znovu odkryto obdélné okno s překladem z červeného pískovce (foto 3; 4). Ve východní zdi byl v úrovni přízemí zdokumentován spodek původního vstupu do kaple a zhruba uprostřed této stěny byl jako románský určen výklenek. V této stěně se ve 2. patře dochoval nejhonosnější detail, sdružené okno se středním sloupkem, který je ovšem v dnešní podobě částečně dílem rekonstrukce. Zcela nečitelná je bohužel hlavice původně snad s vegetabilním motivem (foto 5). Další, snad románský, otvor byl odkryt v témž patře u severovýchodního nároží. Zachovala se z něho část těžce poškozeného severního ostění a část parapetu. Horní partie byla v pozdější stavební etapě ubourána a jako překlad bylo užito prkno a otvor byl nově omítnut bílou maltou. Jihovýchodní nároží domu III bylo armováno velkými opukovými kvádry. Z jižní zdi byl odkryt jen vnitřní líc, a to pouze ve východní polovině budovy. Zároveň zde bylo odkryto i základové zdivo, v kterém je užito pravidelné „opus spicatum“. Úroveň stropů v I. a II. patře zjistil K. Fiala (1925), nezjištěna zůstala v přízemí. Podlaha přízemí se dochovala jen v nepatrném fragmentu, a to ve výklenku ve východní zdi. Byla maltová s hlazeným povrchem.

Foto 2: Čp. 48. Střední dělicí chodba v přízemí, severní zeď. Osmiboký(?) sloupek z červeného pískovce, druhotně(?) užitý v severní zdi domu III. Č. neg. 74196.

Photo 2: No. 48. The central dividing corridor on the ground floor, northern wall. Octagonal(?) red sandstone column, secondarily(?) employed in the northern wall of house III. Negative no. 74196.

Foto 3: Čp. 48. Střední dělicí chodba v úrovni 1. patra. Část okna v severní zdi domu III. Dochována pravá špaleta z opukových kvádrů a překlad z červeného pískovce. V okně zazdívká, jež je pozůstatkem západní obvodové zdi přístavku 1. Č. neg. 74200.

Photo 3: No. 48. The central dividing corridor at first floor level. Part of the window in the northern wall of house III. Preserved right scunchion made of limestone blocks, and red sandstone lintel. Brickwork in the window is the remains of the western perimeter wall of extension I. Negative no. 74200.

Foto 4: Čp. 48. Okno domu III. v úrovni 1. patra, pravá špaleta. Rytiny 2. pol. 12. století. Č. neg. 74201.

Photo 4: No. 48. Window of house III at first floor level, right scunchion. Engraved in the second half of the 12th century. Negative no. 74201.

Foto 5: Čp. 48. Východní stěna v úrovni 2. patra. Sdružené okno domu III, detail hlavičky. Č. neg. 74180.

Photo 5: Eastern wall at second floor level. Gemel window of house III, detail of the header. Negative no. 74180.

Zmínit se je nutno ještě o jednom stavebním detailu. Jde o část oblouku brány s ostěním z opukových kvádrů, pouze patky jsou ze žlutého pískovce v severní stěně budovy. K. Fialou byl určen jako románský (Fiala 1925), příslušející k vybavení domu III. Proti tomuto zařazení hovoří skutečnost, že v ostění byly v mezerách mezi kvádry užitý cihly a také charakter okolního zdiva svědčí spíše pro dodatečné vložení, i když tato otázka se posuzuje dosti nesnadno.

Další románskou fází (označenou jako PŘÍSTAVEK 1) tvoří severovýchodní čtvrtina dnešní budovy. Šlo o jednopatrové křídlo, zřetelně oddělené od domu III spárou (obr. 8/3). V přízemí byl interiér s okolím spojen arkádou, odkrytou ve dvou obloucích na západě a východě. Z předpokládaných dvou oblouků severní stěny byl odkryt pouze východní. Místo, kde je předpokládán západní, nebylo pro výzkum přístupné. V severní zdi v úrovni prvního patra, zhruba uprostřed, bylo odhaleno úzké okénko s půlkruhovým záklenkem (foto 6). Západní zeď prvního patra zcela zanikla, východní nebyla pro průzkum přístupná. Úroveň stropu I. patra zhruba odpovídá úrovni stropu I. patra domu III. V přízemí byla hliněná dusaná podlaha, snad krytá prkny (podrobněji při popisu terénní situace v sondě III).

Poslední zjištěnou románskou fází představuje část přístavku (označeno jako PŘÍSTAVEK II) odkryté v sondě V a VIII (obr. 8/1, 2, 6). Stratigraficky je mladší než dům III. Odkryté zdivo náleží dvěma fázím. Starší je severní zeď přístavku, dochovaná v podobě základového opukového zdiva na maltu a jednoho řádku zdiva nadzemního (obr. 8/1). K němu byla později (o jednu vrstvu, viz níže) přizděna zeď ve směru sever-jih západní zeď přístavku, z níž se dochovalo pouze zdivo základové (obr. 8/2). Spára mezi přístavkem II a domem III byla narušena recentním zásahem (sonda K. Fialy). Je možné, že téměř přístavku náleží i stratigraficky nejmladší zdivo v sondě VI, pilíř vestavěný do konstrukcí domu II (obr. 8/6). Nasvědčovala by tomu stejná vzdálenost pilíře a severní zdi přístavku II od severní zdi domu III. Situaci však nelze jednoznačně rozřešit (viz popis terénní situace v sondě VI). Touto fází se stavební vývoj objektu do konce 13. století uzavřel.

2.1. KAPLE SV. MOŘICE

Pro úplnost je nutno zmínit také kapli sv. Mořice a tzv. schodišťový přístavek v koutě mezi objektem čp. 48 a kaplí, protože jsou s vývojem objektu úzce spjaty, i když se jich současný výzkum nedotkl (obr. 4–8). Kaple sv. Mořice, obdélná a s půlkruhovou apsidou, je zachována pouze ve svém základovém zdivu a spodní části zdiva nadzemního, je však zděna v jediné fázi. Orientována je stejně jako DŮM I a DŮM II. Jediný mladší zásah představuje zdivo v její západní polovině, jímž je základ dodatečně vezděné tribuny, nesené dvěma pilíři (obr. 8). V interiéru byly výzkumem v roce 1925 a 1926 odhaleny dvě podlahy, vzhledem k minimu nálezů blíže nedatovatelné.

Foto 6: Čp. 48. Severní stěna v úrovni 1. patra. Fragment okna v severní zdi přístavku 1. Vlevo struktura románského zdiva, narušená požárem v r. 1541. Č. neg. 74187.

Photo 6: No. 48. Northern wall at first floor level. Window fragment in the northern wall of extension I. On the left, the structure of the Romanesque masonry, damaged by fire in 1541. Negative no. 74187.

Problematická je situace tzv. schodišťového přístavku v koutě mezi kaplí a PŘÍSTAVKEM I, který je rekonstruován K. Fialou jako románský. Vzhledem k jednotlivým fázím objektu by mohl být postaven až v době po postavení PŘÍSTAVKU I. Dnes lze ověřit pouze románské stáří základu jeho východní zdi (obr. 8), který pravděpodobně nemá se současnými zdmi přístavku nic společného, protože se zdá, že na severní straně pokračoval dále a byl později (v době svého zániku?) ubourán. Dochován je v podobě jedné porušené řady kvádrů a lze vysledovat přízdění k severní zdi kaple. Ostatní zdiva, K. Fialou interpretovaná jako románská (Fiala 1925), nelze za taková dnes označit, nedochoval se totiž jejich líc. Za to lze pozitivně prohlásit, že celý přístavek je od přízemí až po střechu nazděn na renesanční sgrafito, dochované na větší části východní zdi čp. 48 a je tudíž mladší, podle dalších detailů nejspíše až barokní.

3. POPIS TERÉNNÍ SITUACE

Pro období sledované v této práci je nutno zabývat se zejména situací v sondách III a V + VIII, malý zbytek raně středověké situace byl zachycen také v sondě IV. Popsány budou i zbytky archeologických terénů v sondách VI a VII. Pominuty jsou sondy I a II, kde výzkum zachytil pouze mladší archeologické situace (převážně 15. století a mladší).

3.1. SONDA III

Základní informaci o nárůstu a charakteru nadloží poskytují řezy G (obr. 9), H (obr. 10), CH, I, Y, Z. Řez G byl veden středem místnosti ve směru sever-jih, řez H středem místnosti ve směru západ-východ. Ostatní řezy byly vyměřeny vždy, když si to změna základní stratigrafické situace vynutila (obr. 3). Podloží v sondě III, stejně jako v ostatních sondách, tvořila zjílovatělá skála

(vrstva 46), tvořená břidlou se žilami světlejšího křemence, na kótě 258,00–258,67 m n.m., tj. mírně se svažující směrem k severu. Stratigraficky nejstarší stopou lidské činnosti je OBJ. 1 (vrstva 45), vyhloubený do podloží a s hnědočernou hlinitojílovitou výplní s četnými kameny, o rozměrech 67 x 40–45 cm, vyložený původně prkny (foto 7), zachovanými částečně jako velmi zřetelný otisk (foto 8). Prkna byla v rozích přichycena ke stěnám kolíky, po nichž zůstaly malé kůlové jamky. Stopou dalšího objektu je vrstva 226, charakterizovaná jako hnědošedá jílovitá. Mohlo by se jednat o pozůstatek mělkého žlabu (obr. 4).

Další etapa vývoje je spjata s existencí DOMU I (obr. 5), jehož zeď probíhá jižním okrajem místnosti (tj. i sondy). Až 21 cm silné souvrství této fáze se dochovalo v různých částech sondy různou měrou, stratigraficky by mělo pokrývat celou dobu existence domu I. Stavební vrstva však nalezena nebyla. Nejstarší vrstvu tvoří hnědošedá jílovitá s kameny a ojedinělými valounky (vrstva 52), zpevňující povrch pod-

Foto 7: Čp. 48, sonda III. Objekt 1 - dřevem vyložená schránka, vykopaná do podloží. Vpravo zeď domu II, vlevo předzáklad přístavku 1. Pohled shora od severu. Č. neg. 74058.

Photo 7: No. 48, trench III. Feature 1 - wooden box cut into the bedrock. On the right, a wall of house II, on the left the pre-foundations of extension I. View from above from the north. Negative no. 74058.

loží v severozápadní části sondy, svým charakterem se blíží až štětování. Překryta byla až 13 cm silnou vrstvou 53 (černošedá hlinitojílovitá s kameny), která tvoří nejstarší vrstvu v jihozápadní části sondy (zde je vedena jako vrstva 170 – černá hlinitá s jílem) a v jihovýchodní části sondy (zde jako vrstva 164 – černá hlinitojílovitá). Do vrstvy 164 se zahlubovala vrstva 44 (šedočerná hlinitopísčítá), nelze však rozhodnout, zda vrstva 44 vyplňovala přirozenou depresi ve vrstvě 164 nebo jde-li o stopu mělkého objektu. V severozápadním rohu překryla vrstvu 53 žlutá jílovitá vrstva 51, do níž byla vyhloubena malá kůlová jamka (KJ 1 – vrstva 300). Vývoj spjatý s DOMEM I vyvrcholil vyhloubením jámy (OBJ. 2), vyplněné souvrstvím hlinitojílovitých vrstev (od spodu: 48E – žlutý kompaktní jíl s kameny, 48D – hnědá až hnědošedá jílovitá, 48B – černošedá hlinitojílovitá, 48C – černá hlinitá s uhlíky, 48 – černošedá hlinitojílovitá s písčitou příměsí). Z objektu známe bezpečně jenom hloubku (až 30 cm),

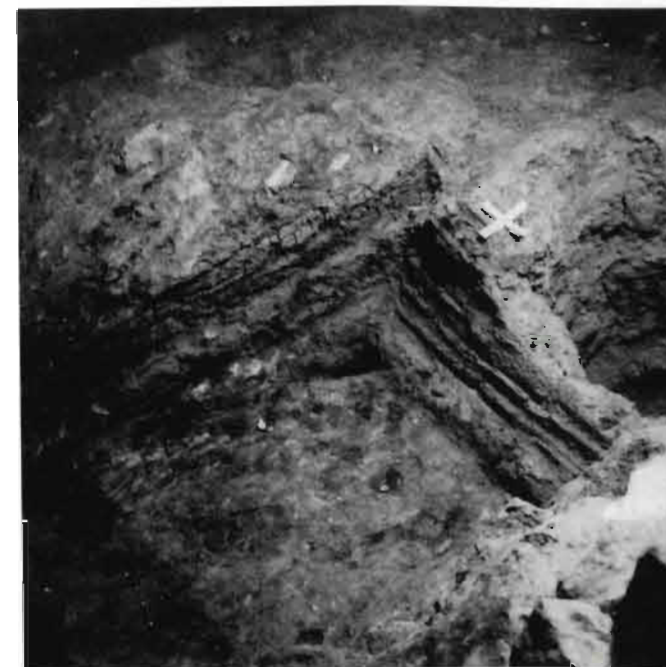

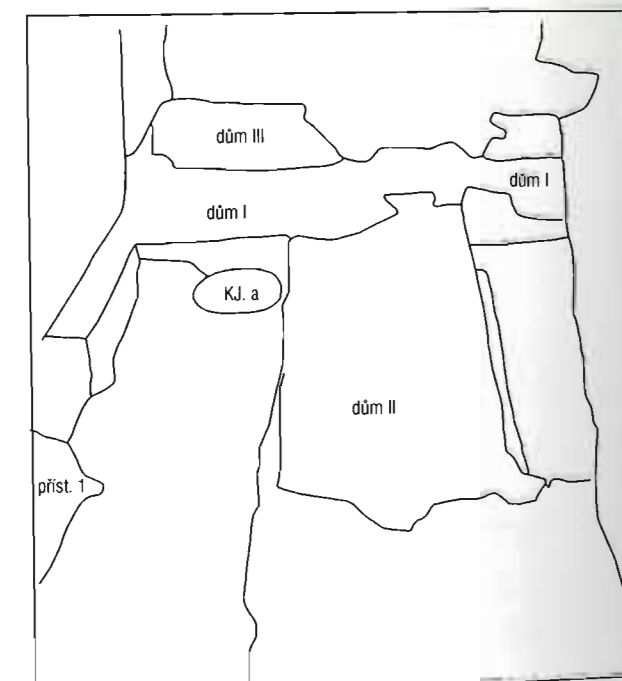
Foto 8: Čp. 48, sonda III. Objekt 1, otisk původního dřevěného obložení. Pohled od severozápadu. Č. neg. 74059.

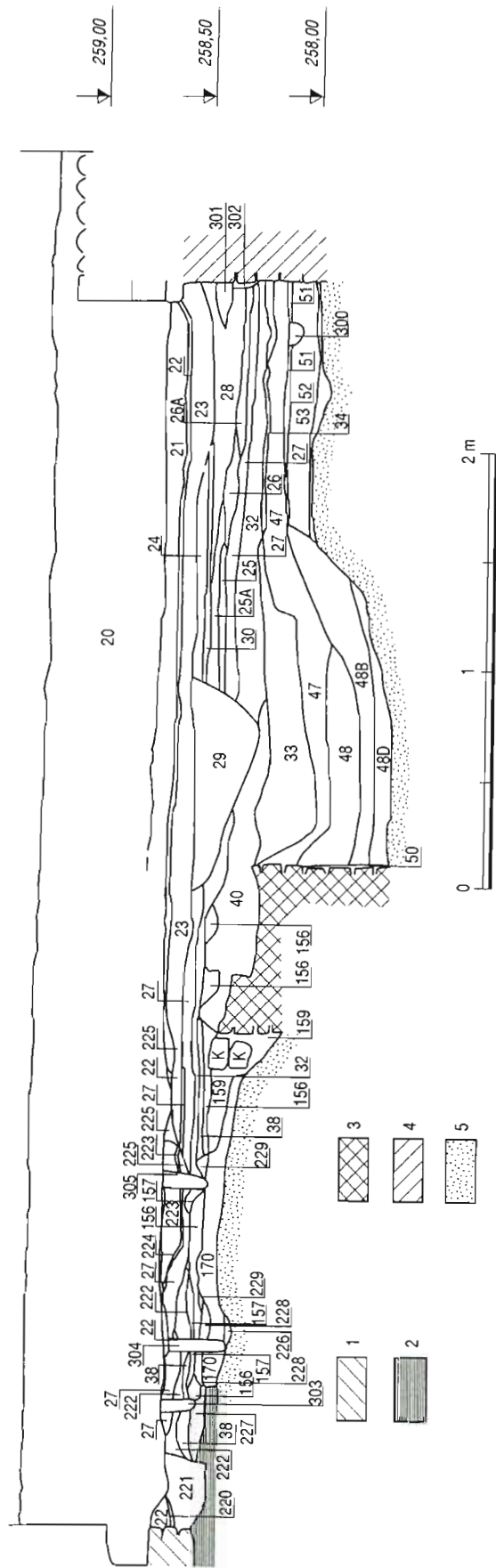
Photo 8: No. 48, trench III. Feature 1, imprint of the original wooden facing. View from the north-west. Negative no. 74059.

Foto 9: Čp. 48, sonda III. Jižní část sondy v úrovni podloží. Uprostřed východní zeď domu II, v popředí se lomící vpravo. Zeď přiléhá ke zdi domu I, jež je v pozadí přezděna severní zdí domu III. Pohled od severu. Foto J. Frolík. Č. neg. 74239.

Photo 9: No. 48, trench III. The southern part of the trench at the level of the bedrock. In the middle, the eastern wall of house II, in the foreground bending to the right. The masonry abuts the wall of house I, which in the background is divided by the wall of house III. View from the north. Photograph by J. Frolík, negative no. 74239.

z obvodu byla odkryta pouze část severního okraje, část jižního okraje je interpretovatelná méně jednoznačně (deprese zahloubená do vrstvy 170 a označená 159A – žlutý písek) a může být vysvětlena také jinak (viz dále). Ostatní obvod objektu byl buď zlikvidován mladšími zásahy a objekty nebo byl pro výzkum nepřístupný (západní část zasahovala pod fungující topný kanál).

Další etapa souvisí s DOMEM II (obr. 6), jehož východní obvodové zdivo a příčka dělí sondu na tři samostatné části (foto 9). Nejstarší událostí této etapy je vkop zmíněné zdi, vyplněný černou hlinitou vrstvou (50), žlutým pískem (vrstva 159 a také vrstva 159A?), event. opukovou drtí (vrstva 172), někdy jej tvořila dutina. Také další vrstvy souvisí se stavbou domu. Vně to byly vrstvy 43 (žlutý hrubý písek), v jižní části sondy je označena jako 173 (žlutá písčité s kameny), a 42 (bělavá malta s kameny), v jižní části sondy označena 174 (bílá maltová). Uvnitř byla nalezena z severní místnosti maltová podlaha, která zalila podklad z plochých kamenů (vrstva 47). V jižní místnosti byl vývoj složitější. Tenký proplástek hnědého jílu (vrstva 228) je překryt ostrůvkovitě dochovanou žlutou maltou (vrstvy 229, 154, 168). Během dalšího vývoje se na podlaze uložily tenké proplásky (nejprve vrstva 171 – žlutošedá písčitohlinitá, pak černohnědá jílovitá vrstva 158). Vně náleží k době života DOMU II pouze lokálně doložená šedá jílovitopísčité vrstvička s kameny (vrstva 163), i když interpretace není zcela jednoznačná. Může jít také o vrstvu stavební. Vně domu byla postavena stavba či přístřešek kůlové konstrukce, z něhož byly zjištěny dvě mohutné kůlové jamky (KJ a o průměru 40 cm a hloubce 40 cm – výplň vrstva 169, propálená šedočerná hlinitá – a KJ 2, vyplněná vrstvou 49 – sypká hnědá hlinitá s úlomky malty,

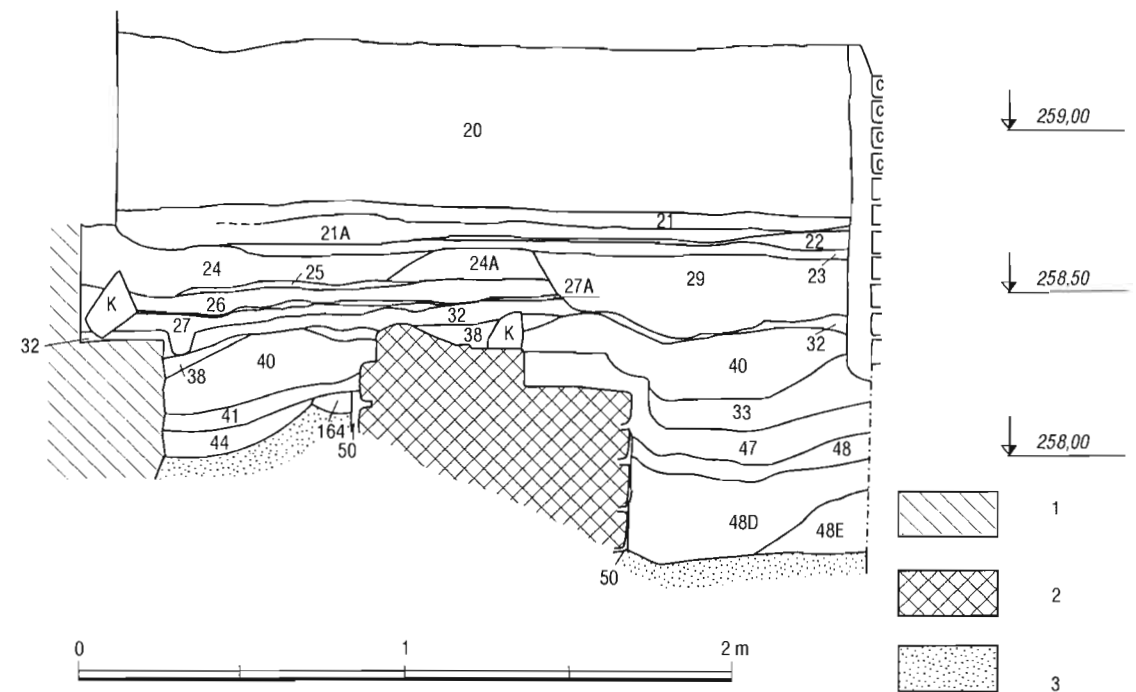
Obr. 9: Čp. 48. Sonda III, řez G. Popis vrstev v textu. (1) severní zeď domu III, (2) severní zeď domu I, (3) zeď domu II, (4) barokní zdivo, (5) podloží. Obr. 9–14 kreslila podle podkladů autora V. Richterová.

Fig. 9: No. 48: trench III, section G. Layers described in the text. (1) northern wall of house III; (2) northern wall of house I; (3) wall of house II; (4) Baroque wall; (5) bedrock. Figures 9–14 drawn by V. Richterová after material in the author's possession.

částečně byla jamka dutá, průměr 34 cm a hloubka 40 cm). Objekt zanikl požárem (míněn DŮM II i kůlový přístavek), který vypálil maltovou podlahu do červenohnědého odstínu. Vně bylo nalezeno 2–6 cm silné spáleníště (vrstva 41 – černá uhlíkatá, na bázi hnědá), které vyplňovalo částečně i KJ a. Uvnitř byla v severní místnosti na podlaze šedorůžová malta s ohořelými kameny (vrstva 33), která byla v severní části nahrazena zuhelnatělými trámy, ležícími ve směru sever-jih, nejspíše ze stropní konstrukce. S požárem zřejmě souvisí i vrstva červené propálené malty (vrstva 175), ležící na dochované koruně zdi DOMU I.

Další vrstvy již vznikly v souvislosti s DOMEM III (obr. 7). Nejspodnější z nich tvoří šedá písčité vrstvička 162, další je šedohnědá sypká vrstva s maltovinou a uhlíky (vrstva 151, snad planýrka?). V jižní části sondy III se uložily vrstvy žluté malty (vrstva 150, 160) a lokální šedý hlinitopísčité proplástek (vrstva 166) a snad také vrstva 227, dochovaná na koruně zdi domu I (žlutá malta). Maltové vrstvy přecházejí v hnědý písek (vrstva 179) nebo bílou maltu (vrstva 178). Stopami lešení či nějakých na staveništi potřebných konstrukcí mohou být kůlové jamky t (výplň vrstva 180) nebo b, c a d (ve vrstvě 150, vyplněná šedou hlinitou vrstvou 177). K témuž horizontu kůlových jamek mohou patřit také jamky j a k, dochované na koruně zdi domu I. V severní polovině byla starší situace překryta vrstvou planýrky (hnědá písčité s maltou a kameny, vrstva 40). Také další vrstvy mají stavební charakter (156 – hnědošedá písčité sypká, 157 – žlutá narůžovělá malta, 39 – hrubý hnědý písek), překrývá je vrstva jednotného charakteru (38 – ulehlá písčité šedohnědá, označena také jako 155).

Následné vrstvy souvisí s PŘÍSTAVKEM I (obr. 8). Jeho poměrně mohutný vkop je vyplněn kompaktní maltou (foto 7), překrytu ve vrchní části tmavohnědým silně ulehlým jílem a kameny, v podstatě překopaným podložím (vrstva 35). Stavební charakter má následná vrstva 36 (žlutá malta s opukovými kameny) a vrstva 34 (bílá maltovina). V jižní části sondy se uložila lokální vrstva 152 (černá jílovitohlinitá), přecházející v hnědošedou hlinitou (vrstva 153). Tyto stavební pozůstatky byly překryty jednolitou vrstvou rezavého písku s malými kamínky, ve spodní části až

Obr. 10: Čp. 48. Sonda III, řez H. Popis vrstev v textu. (1) východní zeď přístavku I, (2) východní zeď domu II, (3) podloží.

Fig. 10: No. 48: trench III, section H. Layers described in the text. (1) eastern wall of extension I; (2) eastern wall of house II; (3) bedrock.

drobnými valounky (vrstva 32). V jižní části přecházela do vrstvy hnědého ulehlého písku (vrstva 222) (obr. 15/a). Do této vrstvy byla zahlobena řada malých kúlových jamek (KJ I, J, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W) a skupina tří větších jamek (K, L, M zhruba uprostřed sondy III). Tuto vrstvu překrývala nejstarší zjištěná podlaha PŘÍSTAVKU I, tvořená tmavohnědou udusanou hlinitou vrstvou (27), místy se zachovanými zbytky dřeva (označeno jako 27A), zřejmě pozůstatkem prkenné podlahy (obr. 15/b). Vrstva 27 nebyla vodorovná, ale skláněla se k východu a k severu. V jižní části sondy překryla zeď DOMU II, ale v JV rohu se do jeho pozůstatků prosedla až o 10 cm. Do podlahy se zahluvovalo několik kúlových jamek (G, H, X). Zhruba uprostřed místnosti byla nalezena skupina opukových kamenů, spojených červenohnědou, jakoby propálenou jílovitou hlinou.

Na podlaze se začaly ukládat vrstvy životních nečistot velmi podobného charakteru (26A – šedá hlinitá s menšími kameny, 26 – sypká šedá hlinitá s uhlíky a větším množstvím kamenů, vedena též jako vrstva 31, 25 – tmavošedá hlinitá s uhlíky a drobnou opukovou drtí, 25A – uhlíky, 28 – šedohnědá hlinitá s maltou včetně proplásku 301, 30 – opuková drť, 24A – šedavý písek, 24 – šedavá písčítá s příměsí hlíny). Nárůst byl rychlejší zejména v severní části sondy, takže došlo postupně k vyrovnání skloněného terénu. Do tohoto souvrství byly zahlobeny dva objekty (obr. 15/c), související s provozem místnosti. OBJ. I se nalézal zhruba uprostřed u východní zdi, ke které přiléhá. Tvořila jej malá, přibližně kruhová plocha, „vydlážděná“ plochými opukovými kameny (o rozměrech 45 x 40 cm), která překrývala nevelkou jámu (o rozměrech 50x65 cm). OBJ. II byla obyčejná oválná jáma o rozměrech 100 x 85 cm s maximální hloubkou 30 cm, vyplněná hnědošedou jílovitou zemínou s opukovými kameny (vrstva 29).

V dalším vývoji došlo zřejmě k úpravě terénu, neboť většinu plochy překryla jednodílná vrstva 23 (šedočerná hlinitá s četnými opukovými kameny). Na jejím povrchu (obr. 15/d) byla v jižní části sondy registrována světlešedá hlinitopísčítá vrstva 225. Do ní byla vyhloubena velmi mělká jáma (maximálně hluboká jen 8 cm, OBJ. III), sloužící jako otevřené ohniště. O této funkci svědčí vrstva silně vypálené mazanice (vrstva 224), přičemž propálení zasahovalo i do vrstev 27 a 32, ležících pod ohništěm. Ohniště vyplňoval šedý jemný písek (vrstva 223). Ohniště bylo obklopeno oválem z drobných kúlových jamek (KJ A, B, C, D, E, F).

S kterou etapou vývoje, počínajíc vrstvou 222, souvisí kúlová jamka (U) u jižní zdi místnosti (výplň 221, hnědá jílovitopísčítá s uhlíky a 220, černošedá hlinitojílovitá s uhlíky) nelze rozhodnout. Stejně je tomu i kúlovou jamkou T (výplň vrstva 176 – hnědošedá hlinitá) a propláskem 181 (černá hlinitá s drobkami bělavé malty) v jihovýchodním rohu sondy. Předpokládám však, že jde až o stopy vývoje mladšího, než sleduje tento článek. Podle terénní situace je nutno předpokládat, že terén narůstal dále, protože neznáme např. žádné vrstvy z doby funkce ohniště, ale byl později snížen při zřizování další zachované podlahy (barokního stáří, vrstva 22 – bělošedá maltová křída se stopami po ležících trámech), která měla více fází (vrstvu 21, žlutý a žlutohnědý písek a vrstvu 21A, jež měla stejný charakter jako 21, ale navíc příměs bělavé maltoviny). Zároveň došlo ke kompletnímu překrytí starší, právě popsané situace, která byla poškozena pouze několika mladšími kúlovými jamkami (KJ δ – výplň vrstva 167, 304, 305, 306) či vkopy pro zadržky původních arkád v obvodových stěnách místnosti (označeno jako vrstvy 302, 161 – černá hlinitá, 37 – šedobělavá malta) nebo recentní kanalizací v jihovýchodním rohu místnosti, navedením silné vrstvy stavební sutě (vrstva 20). Největší zásah představuje zřízení topného kanálu po roce 1948(?), které zničilo pruh o šířce 85 cm podél západní zdi.

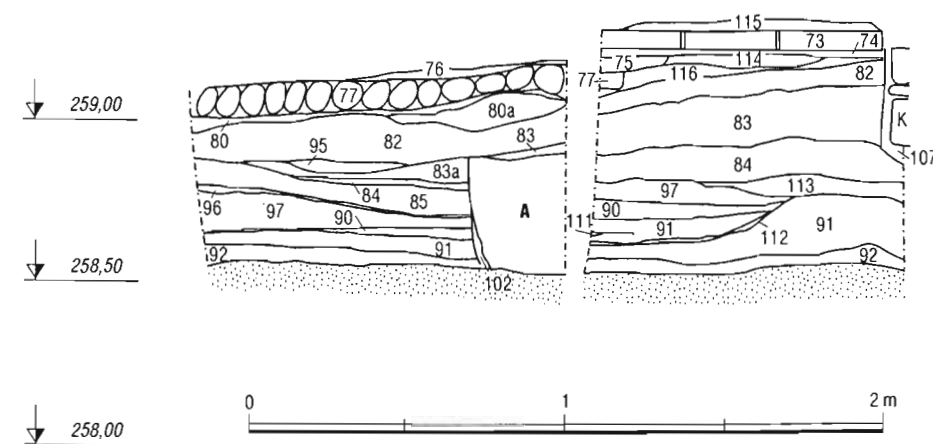
3.2. SONDA IV

Malý zbytek terénní situace, starší než 15. století, se dochoval také v sondě IV, vyměřené v severní části jihovýchodního rohové místnosti domu čp. 48. Jde také o jedinou sondu se zbytkem původní raněstředověké situace v interiéru domů I a III (obr. 3, řez J). V jihovýchodním rohu sondy bylo

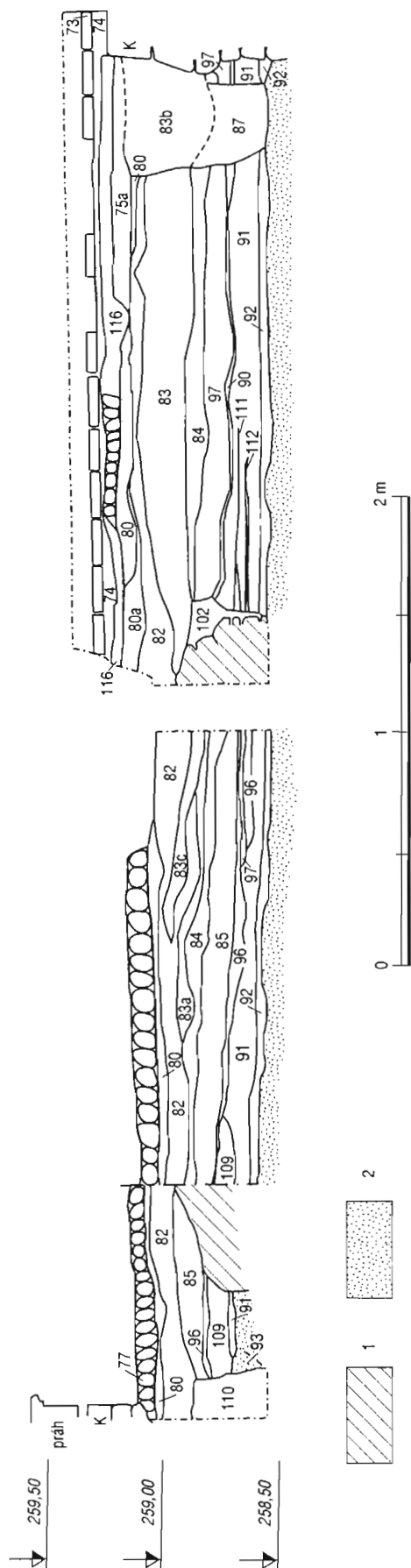
objeveno pod spáleništěm požáru 1541 (vrstva 63), ležícím na podlaze zaniklého sklepa, a mladšími vrstvami 60–62, 10–36 cm silné souvrství, tvořené třemi vrstvami. Na jílovitém podloží (zde vrstva 67) ležela jemná šedá písčítá s uhlíky (vrstva 66), překrytá suchým žlutohnědým jílem (vrstva 65). Horní vrstva 64 byla šedá písčítá s maltou. Její povrch dosahoval kóty 258,69 m n.m. Východní stěnu sondy IV tvořila východní obvodová zeď čp. 48 a vlastně i východní zeď domu III. V těchto místech byl znovu odkryt a jako románský a k domu III příslušející určen výklenek, ve kterém se dochovala původní maltová podlaha (obr. 7).

3.3. SONDA V + VIII

Sonda V, s řezy K (obr. 11), L (obr. 12), M (obr. 13), N, a její pozdější rozšíření, označené jako sonda VIII, byla položena ve vstupní místnosti domu. Již podle předběžného rozboru situace (Fiala 1925) bylo zřejmé, že prostor byl až do barokní etapy vně budovy. Zjílovatělé skalní podloží (zde označeno jako vrstva 93) nepatrně klesá směrem od jihu k severu (od kóty 258,67 až na kótu 258,47 m n.m.). Do podloží bylo zahlobeno 16 kúlových jamek (16 v sondě V a 1 v sondě VIII) a žlábek (OBJ. 5 – výplň vrstva 94), probíhající ve směru severozápad-jihovýchod v severovýchodní části místnosti (obr. 4). K těmto objektům nebyla zjištěna kulturní vrstva, s výjimkou bezprostředního okolí žlábků – OBJ. 5. Zde šlo o ulehlou hnědou hlinitopísčítou vrstvu 99 o síle až 8 cm. Všechny jamky, s výjimkou KJ E (šedohnědá hlinitojílovitá výplň – vrstva 98), byly zjištěny na západ od OBJ. 5 – žlábků. Celé nebo jednoznačně interpretovatelné části půdorysů nelze rekonstruovat. Navíc zjištěná plocha podloží je pro předpokládaný rozsah objektů malá. S jistou dávkou pravděpodobnosti lze KJ A a H považovat za příslušné k téže konstrukci. Obě jsou proti ostatním mimořádně velké (KJ A má průměr 25–30 cm, hloubku až 38 cm, KJ H průměr 28–35 cm a hloubku 33 cm). K jiné stavbě patří KJ I a J (opět s podobnými parametry, KJ I – průměr 7 cm, hloubka 8 cm, KJ J – průměr 6 cm, hloubka 6 cm). Další skupinu malých jamek (KJ K, L, M, N, O, P o průměru 4–8 cm a hloubkách 3–20 cm) snad také náleží k jedné konstrukci, ale blíže neurčitelné. Žlábek (OBJ. 5) byl vyplněn hnědou hlinou výplní, hloubka kolísala (9–31 cm), šířka zůstávala téměř konstantní (25 cm). KJ G je spíše stopou mělkého objektu (průměr 32 cm, hloubka 4 cm). Po zániku všech kúlových jamek byla plocha pokryta štětováním (vrstva 92, úlomky břidly, opuky a valouny spojené šedým jílem), které bylo lokálně proloženo propláskem opukové drti s maltovinou (vrstva 120).

Obr. 11: Čp. 48. Sonda V, řez K. Popis vrstev v textu. Podloží tečkované, uprostřed zdivo starší fáze přístavku I (A).
Fig. 11: No. 48: trench V, section K. Layers described in the text. Bedrock stippled, in the centre a wall of the earlier phase of extension I (A).

Obr. 12: Čp. 48. Sonda V, řez L. Popis vrstev v textu. (1) zdi přístavku I, vlevo mladší fáze, vpravo starší fáze, (2) podloží.

Fig. 12: No. 48: trench V, section L. Layers described in the text. (1) walls of extension I, on the left the later phase, and on the right the earlier, (2) podloží.

Do této vrstvy pak byl stavěn DŮM III, jak bylo zjištěno v sondě VIII. Vkop byl vyplněn bělavou maltou (vrstva 182). Stavební vrstva se zde nezachovala, vkop byl překryt žlutou písčitou vrstvou s valouny (91), tj. nedokonalým dlážděním o proměnlivé síle (v jižní části sondy 2–10 cm, v severní 2–12 cm). Ve střední části bylo dláždění lokálně proloženo hlinitopísčítými proplásky (vrstvy 111 a 112). Ve sklonu dláždění v podstatě kopírovalo původní průběh podloží. Našlapána na něm byla tenká černá hlinitopísčítá vrstva (90) o proměnlivé síle, maximálně však 6 cm. Na této vrstvě je téměř po celé ploše, s výjimkou severovýchodního rohu, souvrství 1–2 vrstev (spodní – 97 – hrubozrný žlutý písek s maltou a hrubšími bělavými valouny, vrchní – 109 – šedá písčítá s maltou, lokálně vystřídaná vrstvou 113 – šedá písčítá s úlomky pískovce) o síle až 12 cm. Podle charakteru se opět zdá, že jde o stopy stavební činnosti (malta, úlomky pískovce v obsahu vrstev). Jejich povrch je opět pokryt tenkou (našlapanou?) černou hlinitou vrstvičkou s uhlíky (vrstva 96, též 103), s výjimkou střední části sondy, silnou jen 2–4 cm. Další vývoj byl opět presentován vrstvami stejného charakteru (vrstva 89 – žlutý písek s kameny, přecházející v hrubý štěrk s kameny, 104 – hnědá hlinitá s kamínky, 88 – žlutá opuková drť s jílem, 85 – žlutý hrubozrný písek, 84 – šedá písčítá), nejspíše opět stavebními. Nerovný povrch se stabilizoval na úrovni 258,72 – 258,84 m n.m., což znamená, že se prakticky vyrovnal. V sondě VIII je celý tento vývoj zastoupen pouze jedinou vrstvou 165 (bělavá opuková drť s pískovci) o síle maximálně 6 cm.

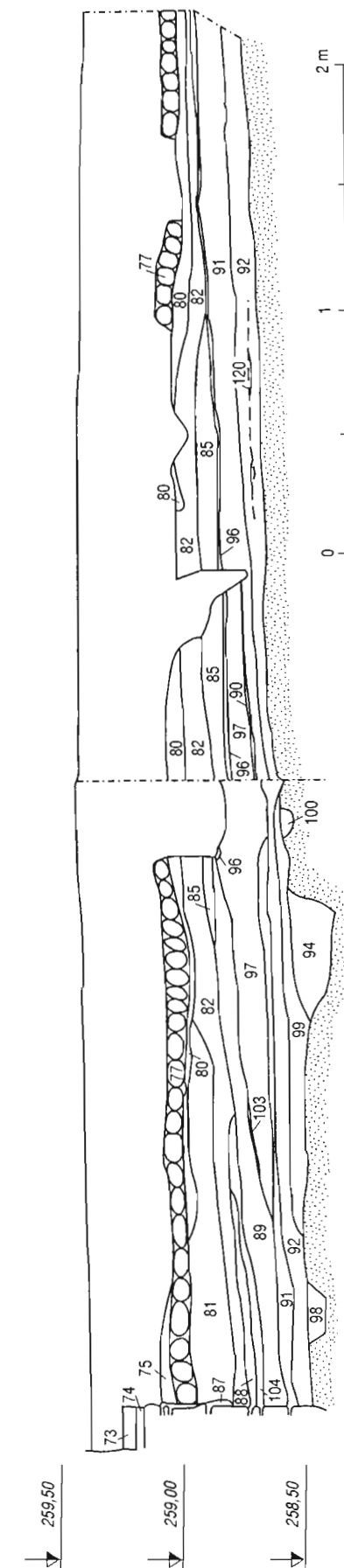
Do popsaných vrstev byla zahlobena starší fáze – zed' – románského PŘÍSTAVKU II (obr. 8/1). Zed' byla stavěna z opuky na maltu, zachovala se z ní prakticky jen základová partie a jeden řádek nadzemního zdiva z kvádrů o výšce 10 cm. Nepříliš patrný vkop byl vyplněn bělavou maltou (vrstva 102). Pozůstatkem výstavby této zdi je lokálně ve střední části sondy dochovaná vrstva opukové drti a odštěpků větších opukových kamenů (vrstva 83 o síle až 26 cm), překrývající předzáklad právě popsané zdi a jí podobná vrstva 83A (žlutá písčítá s maltou).

Další vývoj dokládá mohutná kulturní vrstva 82 (černá hlinitopísčítá s kamínky), lokálně proložená žlutou písčitou s maltou (83C) a také lokálně omezená vrstvička 95 (hnědá písčítá s kamínky). Na ní leží v severní části sondy černošedá hlinitopísčítá vrstva s drobkou malty (81) a proplástek 86 (černá tvrdá hlinitopísčítá). Uvnitř přístavku byl vývoj složitější. Na vrstvě 82 zde leží tenká bělavá maltová vrstvička (117), překrytá černou hlinitou vrstvou se žlutým jílem (108) s proplástkem žlutohnědé jílovité (108A). Nelze rozhodnout, zda vrstva 117 představuje podlahu či jinou chodící úroveň v interiéru přístavku. Pravděpodobnější se jeví druhá možnost. Celé popsané souvrství je silné 2 až 28 cm, přičemž je silnější v severní části sondy. Tato síla ovšem není původní, jak bude ukázáno dále. Teprve do vrstvy 82 (event. 108) byla zahlobena mladší, tj. severojižní, zed' PŘÍSTAVKU II, opět zděná z opuky na maltu, z níž se zachovala prokazatelně jenom základová partie (obr. 8/2). Vkop (vrstvy 118, 105, 105A) vyplňovala bělavá, event. běložitá malta.

Vývoj v sondách V + VIII pokračoval dále. Celá prostora prodělala planýrku, došlo dokonce k částečnému odkopání vrstev a zboření románského PŘÍSTAVKU II. Plocha byla vydlážděna dlažbou z čedičových kamenů (vrstva 77, podsyp vrstvy 80 a 80A). Zachovaná koruna zdi PŘÍSTAVKU II se stala přímo součástí dlažby. I sama dlažba byla narušena (objekt vyplněný vrstvami 83B [vrstva charakteru 83, ale propálená] a 106, 87 a 75A – světle hnědošedá hlinitá s drobkou malty). Charakter objektu nelze stanovit. Jiné narušení dlažby představuje zásah vyplněný vrstvami 116 (šedá hlinitá s bílou maltovou drtí) a 114 (rezavý písek). Dlažbu překryly jen ostrůvkovitě doložené vrstvy 119 (hrubá šedá písčítá) a 75 (světlehnědošedá hlinitá s maltou). Výrazné stopy zanechala barokní přestavba, kdy byla celá plocha pojata do interiéru budovy a uprostřed rozdělena příčkou ve směru sever-jih s vkopem (vrstva 107). Podlahu v té době tvořily cihelné dlaždice (vrstva 73), kladené do malty (vrstva 74). Recentní narušení prezentují dvě jámy v jihovýchodním rohu místnosti, vyplněné stavební sutí (označeno jako vrstvy 20A, 79 a 110), které jsou stopami výkopové činnosti architekta K. Fialy (v jednom případě podle poznámek v Archivu Pražského hradu – fond pozůstalost K. Fialy bezpečně, v druhém případě velmi pravděpodobně). Terény v západní části místnosti byly

Obr. 13: Čp. 48. Sonda V, řez M. Popis vrstev v textu, podloží tečkovaně.

Fig. 13: No. 48: trench V, section M. Layers described in the text, bedrock stippled.

zcela likvidovány vybudováním topného kanálu. Současnou dlažbu tvoří opukové dlaždice (vrstva 71, s podkladem 72, též 115, bělavá malta).

3.4. SONDA VI

Sonda VI byla vyměřena v první místnosti severně od střední dělicí chodby objektu (foto 10). Již předem bylo zřejmé, že jde o revizní výzkum, a že původní situace bude jistě ze značné části zlikvidována. Předpoklad se v podstatě potvrdil. Původní terénní situace se dochovala pouze pod dělicí příčkou od vstupní místnosti (tj. od sondy V, řez N – obr. 14) a částečně také pod prahem vstupu v jižní zdi místnosti (řez R). V ploše byla původní situace odstraněna až na podloží, event. koruny zdív. Výjimku tvořila pouze odpadní jáma v jihovýchodním rohu místnosti, kterou vybral K. Fiala pouze zčásti. Severní třetina nálezové situace byla zcela zničena vybudováním topného kanálu (vrstva 135) po roce 1948(?).

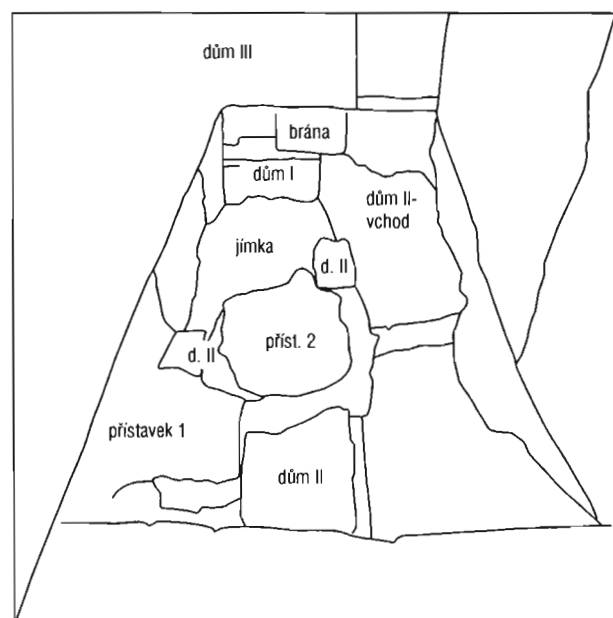
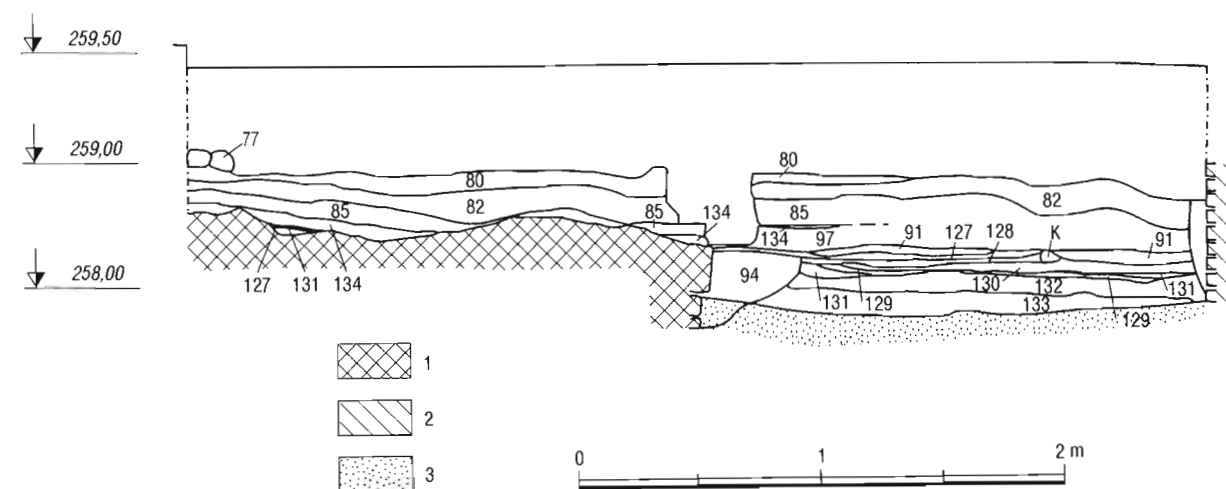

Foto 10: Čp. 48, sonda VI. Celkový pohled od severu. V popředí za recentní cihlovou zdí část západní zdi domu II, do níž je vložen pilíř, pravděpodobně ze starší fáze přístavku 2. Vlevo předzáklad západní zdi přístavku 1. Vpravo vzadu blok zdiva v místech vstupu (?) do domu II, poškozený vrcholně středověkou odpadní jamou (vlevo vzadu). Č. neg. 74127.

Photo 10: No. 48, trench VI. General view from the north. In the foreground behind a recent brick wall, the masonry wall of house II, to which is attached a pillar probably belonging to the earlier phase of extension II. On the left, the pre-foundations of the western wall of extension I. At the right rear, the blocked-up (?) entrance to house II, damaged by a waste pit of the High Middle Ages (rear left). Negative no. 74127.

Ukázalo se, že původní terénní situace byla podobná situace v sondě V, protože i tato plocha byla minimálně do renesance vně budovy. Pokračoval sem žlábek (OBJ. 5 – vrstva 94), který se však zahluhoval do 18–22 cm silného souvrství, které musí být nutně starší. Nejstarší v něm je hnědozelená jílovitá vrstva (133), na ní se nacházela šedohnědá hlinitopísčité vrstva (132). Mezi nimi se nacházela vrstvička zetlelého dřeva, která může být stopou jinak nedoloženého dřevěného objektu. Na vrstvě 132 ležela vrstvička bělavé opukové drtě (131), překrytá šedou tvrdou písčitou vrstvou (129). Na ní se nalézala suchá jílovitá vrstva okrové barvy (130), která byla opět překryta šedou tvrdou písčitou vrstvou (128). Vzhledem ke stavu dochování neposkytlo souvrství žádný materiál. Žlábek (OBJ. 5, vrstva 94) byl porušen zdívem z plochých opukových kamenů, spojovakteré náleží k domu II. Ke zdívu přiléhá tenká (maximálně 2 cm) černošedá spálená vrstvička

(127). Zdivo poté zaniklo, či přesněji muselo být ubouráno, zhruba na úroveň vrstvy 127. Vrstva dláždění (91), ležící na ní, sem pokračovala ze sondy V.

Obr. 14: Čp. 48. Sonda VI, řez N. Popis vrstev v textu. (1) blok zdiva v místě vstupu domu II, (2) recentní cihlový kanál, (3) podloží.
Fig. 14: No. 48: trench VI, section N. Layers described in the text. (1) wall blocking entrance to house II; (2) recent brick channel; (3) bedrock.

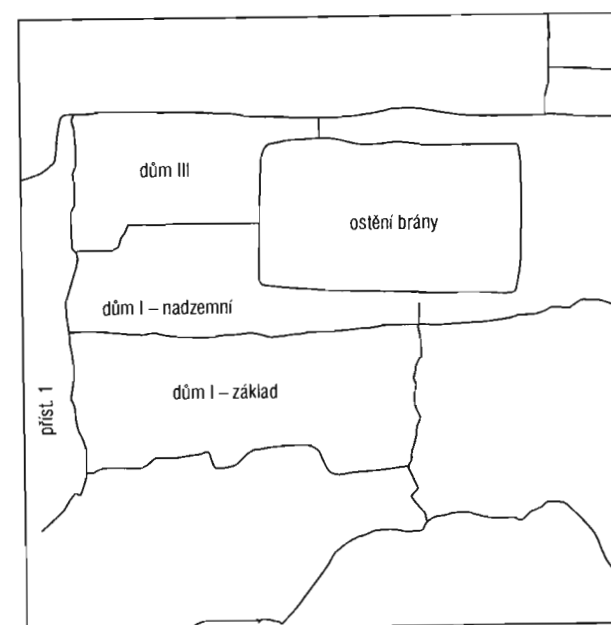

Foto 11: Čp. 48, sonda VI. Pohled na jižní zeď místnosti. Dole základ a dva řádky zdiva domu I, jež se uprostřed lomí směrem k jihu (dozadu). Na něm nazděno zdivo domu III. Pískovcový kvádr je patkou dodatečně vloženého gotického ostění. Foto J. Morávek. Negativ z archivu Útvaru technické dokumentace ARÚ AV ČR Praha.

Photo 11: No. 48, trench VI. View of the southern wall of the premises. Below, the foundations and two lines of the walls of house I, which bend in the middle bear southwards (to the rear). Behind these the masonry walls of house III. The sandstone block is the foot of an additional Gothic wall. Photograph by J. Morávek. Negative in the archive of the Technical Documentation Unit of the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences in Prague.

Další vývoj je presentován pravděpodobně stavebními vrstvami 97 a 85, proloženými tenkým hlinitým proplátkem (vrstva 96). Vrstvu 97 nahrazuje v jižní části sondy tmavošedá hlinitopísčité ulehla vrstva s uhlíky (vrstva 134). Na jižním řezu – R – je stejný vývoj presentován až 22 cm

silným souvrstvím, představovaným vrstvou 126 (bělavá malta s kameny), zřejmě zánikový horizont DOMU I nebo stavební vrstva. Překryta je černou hlinitou vrstvou s příměsí šedookrového písku (vrstva 125) a vrstvičkou bělavěžlutého písku s maltou (vrstva 124, pravděpodobně totožná či příbuzná s vrstvou 85 v sondě V). Popsané souvrství bylo v celém průběhu překryto vrstvou 82, která má na řezu R označení 123. I zde byla jeho původní úroveň pravděpodobně snížena v souvislosti s budováním průjezdu a vydlážděním plochy čedičovými kameny (vrstvy 77 a 80 ze sondy V, zde navíc i tenké proplásky 121 – světlešedý písek a 122 – jemný žlutý písek).

Održene od těchto vrstev se dochovala část výplně (charakteru spáleniště – vrstva 230) odpadové jámy, odkryté částečně již K. Fialou (Fiala 1925). Popsaná situace bohužel nedovoluje zařadit do popisovaného vývoje některé fáze zdív, pro jejich úplné odtržení od vrstev.

3.4.1. SONDA VI – POPIS OBJEKTŮ V PLOŠE

V sondě VI byl v souladu s publikovanými výsledky (Fiala 1925) původně očekáván pouze nález tzv. „nejstaršího biskupského domu“ (Fiala 1925, v našem označení DOMU II). Výzkumem však byl odhalen složitý konglomerát zdív, představující minimálně 5 fází, s fázemi dochovanými ve stěnách místnosti – sondy VI – dokonce 8. Navíc půdorys byl z valné části jiný než publikovaný a užité pro rekonstrukci (Fiala 1925).

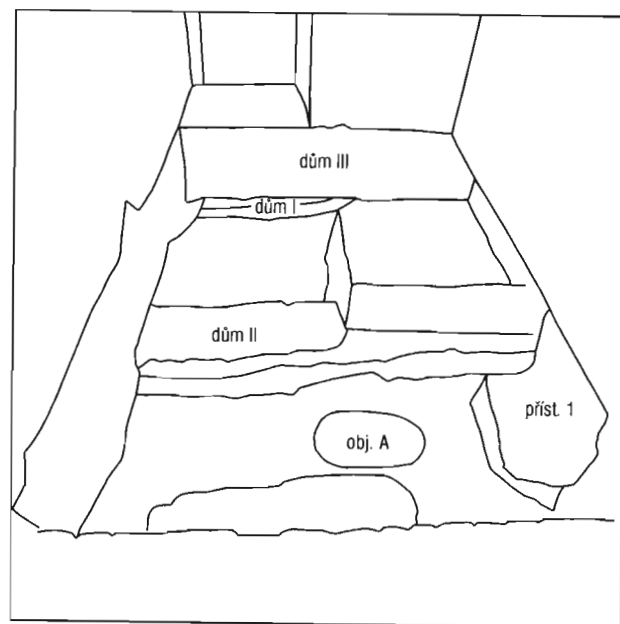

Foto 12: Čp. 48, sonda VII. Celkový pohled od severu. Uprostřed napříč sondou probíhá zeď domu II, před ní fragment maltové podlahy a starší objekt - jáma A. Vzadu zeď domu I, přezděná zdí domu III. Č. neg. 74155.

Photo 12: No. 48, trench VII. General view from the north. In the middle of trench the wall of house II, in front of which is a fragment of mortar floor and an older feature, pit A. In the background, a wall of house I, intersected by the walls of house III. Negative no. 74155.

Nejstarší fázi tvořilo 6 řad kvádrů zděných nasucho ve spodní části jižní obvodové zdi místnosti (sondy VI) se zachovaným ústupkem (základového a nadzemního zdiva?), jehož průběh nebyl rovnoběžný se směrem jižní zdi místnosti, ale byl poněkud sešikmen směrem k jihu (foto 11). Na svém západním konci měla tato zeď nároží a obracela se směrem k jihu pod střední dělicí chodbu budovy. Další fáze zdív představovaly dva fragmenty DOMU II, a to 102 cm dlouhý úsek západní obvodové zdi a několik kamenů příčky, dělicí dům II ve směru východ-západ na dvě

místnosti (obr. 6/1). Další fázi představuje blok zdiva (obr. 6/3) o dochovaných rozměrech 215 x 90, zděný z plochých opukových kamenů na žlutou maltu, který byl přizděn k popisovanému nároží DOMU I (jde o totéž zdivo, které porušuje žlábek – OBJ. 5, a k němuž přiléhá vrstva 127, jak bylo popsáno výše). Z bloku je dochován západní a severní líc, jižní je přezděn současnou zdí místnosti, východní byl ubourán v další fázi, kterou představuje fragment zdi, zděný způsobem „opus spicatum“ na bílou maltu, který sám je porušen zmíněnou K. Fialou nedobranou odpadní jámou (obr. 6/2).

Následná fáze je představována horním románským zdivem v jižní obvodové zdi místnosti, totožným se severní obvodovou zdí DOMU III (foto 11). Na spáru je přizděno zdivo následné fáze, náležející PŘÍSTAVKU I, který dnes zčásti tvoří východní zeď místnosti, a které do její plochy zasahuje svým předzákladem, který porušil zdivo domu II (obr. 8/3). Nejmladší je pilíř vložený do starších zdív a nalézající se zhruba uprostřed místnosti (obr. 8/6). Pilíř porušil zdivo DOMU II a předzáklad PŘÍSTAVKU I, sám je porušen nedobranou odpadní jámou (vrstva 230) v jihovýchodním rohu místnosti – sondy VI.

3.5. SONDA VII

Velmi jednoduchá situace byla zjištěna revizním výzkumem v prostřední ze tří místností severně střední dělicí chodby (foto 12). Místnost na západě sousedí se sondou – místností VI, na východě se sondou – místností III. Původní terénní situace se zde až na nepatrné pozůstatky nedochovala. Částečné rozebírání nevelkých zbytků nepřineslo žádný datovací materiál. Navíc není dochovaná situace schopna připojení na sousední sondy, jak tomu bylo v případě sond V a VI.

Nejstarší situaci představují objekty A a B (výplň 217 a 217A) a jedna kůlová jamka (Z), zahloubené do podloží (obr. 4). V severní části místnosti pokrývala podloží vrstva tvrdého žlutého písku (vrstva 218), OBJ. B se do něho zahluboval (obr. 5). Naopak v jižní části místnosti se pod dochovanou románskou zdí, tvořící jižní stěnu místnosti (DŮM III), zachovala starší zeď z kamenů nasucho (DŮM I), která není se shora zmíněnou zdí rovnoběžná, ve východní části místnosti předstupuje líc zdi domu III o 25 cm, v západní části místnosti pod ním mizí (obr. 5). Severně od této zdi se na podloží dochoval tenký proplástek černé hlinité vrstvy, který však nelze připojit k žádné stratigrafii.

Objekty A a B byly překryty bílou maltovou podlahou (vrstva 203, jediná částečně dochovaná vrstva, označena též 216), ležící na mírně zvlněném skalním podloží (na kótách 258,38 – 258,5 – 258,16 – 258,25 – cca 258,2 m n.m.). Sondou místností napříč probíhala zeď DOMU II, dělicí ho na jižní a severní místnost (foto 12). Maltová podlaha byla v severní místnosti, v jižní jí odpovídala hnědožlutá jílovitá 3 cm silná vrstvička (vrstva 202), dochovaná v podobě kry zhruba v jejím prostředku. Na ní ležící červený, na bázi černý propálený jemný prach – vrstva 201, překrýval částečně i dochovanou korunu zdi. V severní místnosti jí odpovídá šedá hlinitá vrstva s množstvím uhlíků o síle 4–12 cm (vrstva 215). V jižní místnosti DOMU II se pod západní obvodovou zdí současné místnosti dochovalo torzo zdi, zděné na bílou maltu. Dochované kameny nevykládají jako způsob zdění „opus spicatum“ (obr. 6/2). Další vývoj presentovaný torzem dvou souvrství (vrstvy 205–208, 210, 211, 213, 214) nelze blíže charakterizovat, snad s výjimkou vrstvy 208 (bílá maltovina o síle 1 cm), která může být stavební vrstvou k DOMU III. Další dochované vrstvy (209, 204, 212, 219) souvisejí s mladším vývojem a soustřeďují se kolem torza pece z cihel, datovaného do 15. století (Fiala 1925).

Severní třetina místnosti – sondy VII byla zničena recentním topným kanálem.

4. HISTORICKÉ ZPRÁVY

Objekt čp. 48 je jedním z mála na Pražském hradě, ke kterému existují v hojnější míře historické zprávy z doby před rokem 1300. Nejstarší, kterou lze snad s domem čp. 48 spojovat, je ve vojtěšské legendě a vztahuje se k roku 994 (Svoboda 1984, 2; viz též FRB I), kdy se zmiňuje „biskupův dvůr“, podle ostatních souvislostí na Pražském hradě. K roku 1109 je v Kosmově kronice zmínka o paláci pražského biskupa Heřmana (Svoboda 1984, 2). Vzhledem k tomu, že románský biskupský palác na Malé Straně je datován až do konce 12. století (Merhautová 1971, 270–1), týká se tato zpráva také našeho objektu. Při zajištění knížete Soběslava v r. 1162 (Vincentius, FRB II) se mluví o „hořejší síni biskupského paláce“ („superiori palatio domui episcopi“) a o dolejší komnatě tamtéž („in inferiori caminata“). V listině z r. 1194 (CDB I, 349) se jmenují „četní jiní, kteří seděli při hostině ve velké světnici biskupově“. Ve 13. století je pouze jediná zmínka k r. 1280 (Svoboda 1984, 2) o domu a dvoře páně biskupovu, pokud se již netýká objektu malostranského. Kaple sv. Mořice se zmiňuje až v letech 1390–4 a kolem r. 1414 (Merhautová 1971). Z mladších zmínek je důležitá přestavba v r. 1486, kdy budovu definitivně získala svatovítská kapitula (Svoboda 1984) a raně barokní přestavba z let 1702 (Svoboda 1984), kdy budova získala dnešní podobu a rozsah. V nové literatuře o budově pojednává již mnohokrát zmíněný K. Fiala (1925) a naposledy A. Merhautová (1971).

5. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE

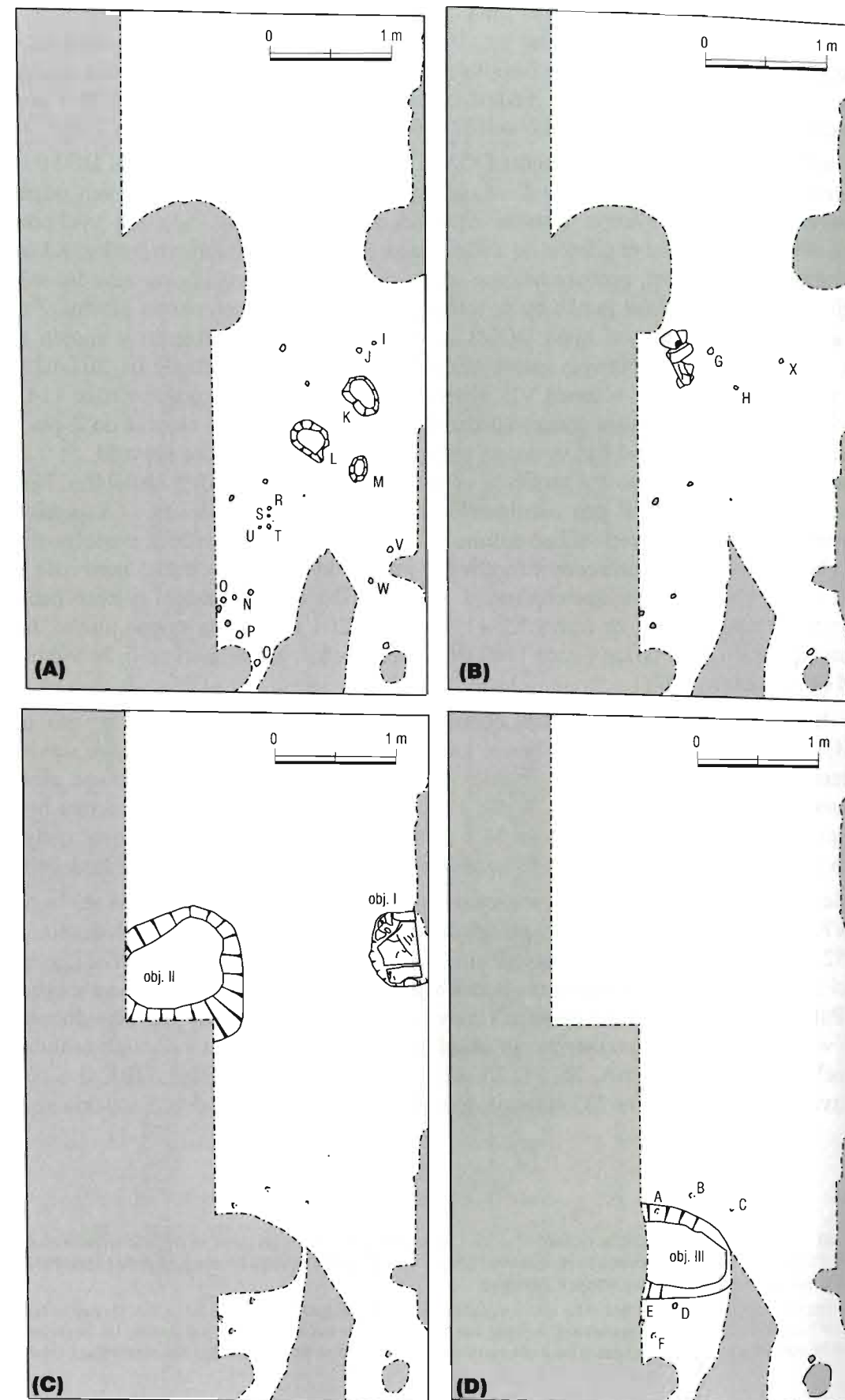
Rozbor náleзовé situace zdív, spolu s jejich interpretací byl podán již na počátku oddílu o výzkumu v čp. 48, na tomto místě je interpretace doplněna ještě o pozorování, která nebyla stavebně historickým rozbohem zjištělná. Městiště dnešního domu čp. 48 bylo osídleno již před tím, než zde byl postaven nejstarší kamenný objekt (DŮM I). Dokladem toho je OBJ. 1, OBJ. 5 a kúlové jamky v podloží v sondě V, dále pak vrstva 226 v sondě III (obr. 4). OBJ. 5 (žlábek) je snad pozůstatkem plotu. Lze se tedy domnívat, že městiště domu bylo nějakým způsobem rozděleno. Západně od žlábků se nacházely četné kúlové jamky, náležející pravděpodobně více objektům, které nebyly zřejmě současné. Jediným lépe interpretovatelným pozůstatkem stavby jsou KJ A a H se stejnou výplní a velikostí. Navíc by stavba, které jsou pozůstatkem, měla stejnou orientaci jako žlábek – OBJ. 5. Východně žlábků – plotu je jednoznačným pozůstatkem dřevěné stavby OBJ. 1 – schránka pod podlahou. Rozměry ani další údaje o stavbě však výzkum nezískal. K těmto horizontům (1.) mohou náležet také OBJ. A a kúlová jamka Z ze sondy VII, ale situace není vzhledem k poškození terénu jasná a oba objekty mohly být vyhloubeny i v následujícím horizontu.

Ve snaze získat pro datování další údaje, kromě čistě archeologických, byly uhlíky z objektu 1 datovány metodou ^{14}C . Datování provedl Ústav pro výzkum, výrobu a využití radioizotopů Praha a katedra hydrologie a inženýrské geologie přírodovědecké fakulty University Karlovy Praha (Štverák – Kopejtko – Šilar 1988). Získané datum (korigované) 1014 ± 210 je však bohužel velmi široké. Příčinou je malé množství materiálu.

Druhý horizont je dán postavením a existencí DOMU I a kaple sv. Mořice (obr. 5). Plocha severně domu byla zřejmě srovnána a vyštětována (vrstvy 52 v sondě III a 92 v sondě V). Štětování překrylo některé objekty prvního horizontu. Na štětu se uložily vrstvy životních nečistot (vrstvy 53 – 170 – 164 a 51 v sondě III). Do nich byla vyhloubena jáma (OBJ. 2), vyplněná posléze odpadem.

⇒ Obr. 15: Čp. 48. Sonda III. Vývoj terénní situace uvnitř přístavku I. (A) v úrovni vrstvy 32/222 (stavební úroveň), (B) v úrovni vrstvy 27 (nejstarší podlahy), (C) v úrovni vrstvy 24, (D) v úrovni vrstvy 23. Tečkované rozsah mladších narušení. Kreslil J. Frolík.

Fig. 15: No. 48: trench III. Development of the field situation within extension I. (A) at the level of layers 32/222 (construction level); (B) at the level of layer 27 (earliest floor); (C) at the level of layer 24; (D) at the level of layer 23. Stippling indicates the extent of later disturbance. Drawn by J. Frolík.

Jak již bylo uvedeno, DŮM I byl zřejmě před další úpravou poškozen. Z historických zpráv by se snad dal k tomuto datu vztáhnout požár z r. 1091 (*Merhautová 1971*), kdy vyhořela na východě těsně sousedící nedostavěná románská basilika sv. Víta. Jistou indicií může být skutečnost, že část keramiky v OBJ. 2 nese stopy ohně. Téměř horizontu také zřejmě náleží OBJ. B v sondě VII, pokud budeme jako stopu výše zmíněného štětování interpretovat písčitou vrstvu 218.

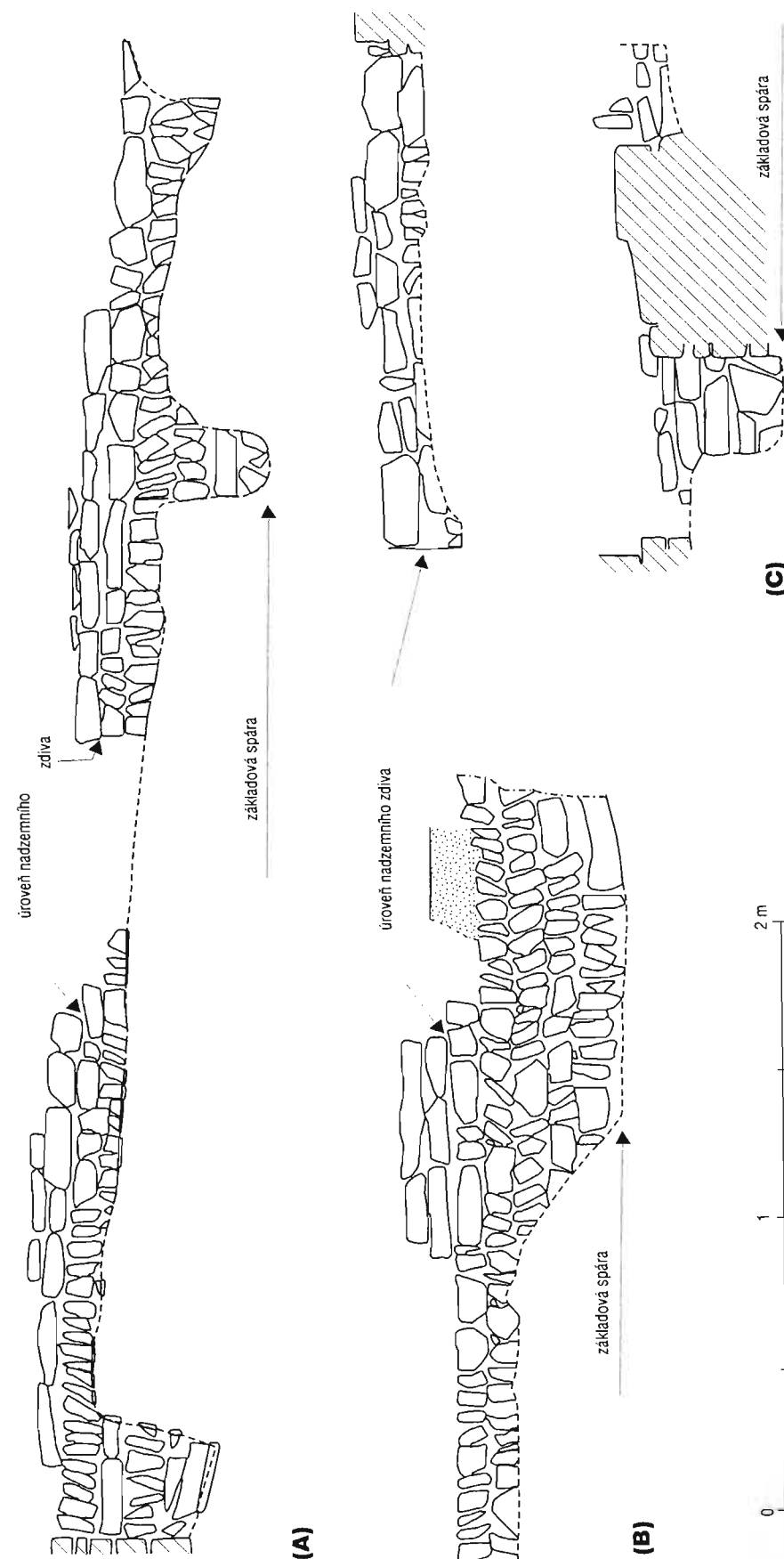
Další horizont (3.) je spojen s existencí DOMU II, který představuje rozšíření DOMU I severním směrem (*obr. 6*). Kolem DOMU II se uložily nepravidelně vrstvy stavebních odpadů, překryté pouze jedinou dochovanou vrstvou životních nečistot (vrstva 163). Na východní straně existovala dřevěná přístavba či přístřešek, z kterého se dochovaly dvě kúlové jamky (KJ a a KJ 2). Jeho rozměry nelze stanovit, protože nevíme, zda tyto dvě jamky tvoří celou západní stěnu nebo jenom její část. Případná další jamka by se totiž nacházela mimo zkoumanou plochu. Zánik DOMU II (a s ním také definitivní zánik DOMU I) a tudíž i konec 3. horizontu je spojen s velkým požárem, projevujícím se mohutným spáleništěm (vrstvy 33, 41, 175 v sondě III, 201 a 215 v sondě VII a snad také vrstva 127 v sondě VI). Historicky připadá v úvahu požár v roce 1142, vzhledem k architektonickému datování domu následné fáze (DŮM III), který je datován do 2. pol. 12. stol. (*Merhautová 1971*). Předběžně byl vysloven předpoklad, který se posléze potvrdil, že v keramice by měl ustupovat okraj kalichovité profilace ve prospěch okraje archaicky zduřelého. Nepřesvědčivě dopadlo užití metody ^{14}C pro zuhelnatělé dřevo ze spáleniště (*Štverák – Kopejtko – Šilar 1988*), které poskytlo nepravděpodobné datum 1315 ± 119 . Autor je si vědom skutečnosti, že celý důkaz je vlastně kruhovým řetězcem jednotlivých indicií, který se nepodařilo nezávisle potvrdit, ale požáru v roce 1142 údaje nejlépe odpovídají. Jiné požářiště z tohoto období zjištěno nebylo a nelze tedy vystačit s hypotézou, že vrstvy 33, 41, 127, 175, 201 a 215 jsou stopou jiného, historicky nedoloženého požáru, a že požár v roce 1142 stopu nezanechal, zejména víme-li, že vyhořel téměř celý Hrad (*Merhautová 1971*).

Čtvrtý horizont (*obr. 7*) představuje obnovu biskupského sídla na zcela novém půdorysu (DŮM III). Ze starší situace přetrvala pouze kaple sv. Mořice a snad byly do nové stavby pojaty také některé části starších zdí (např. původní západní zeď domu I). Okolo domu se uložily opět stavební vrstvy (151, 160, 150, 179, 178, 40, 156, 157, 39, 38 v sondě III), vně domu byl povrch pokryt nepravidelným štětováním (vrstva 91 v sondě V). V DOMU III se dochoval malý zlomek původních interiérových vrstev (viz popis sondy IV), pro svou nepatrnost obtížně hodnotitelný.

Vzhledem k tomu, že další vývoj je presentován opět stavebními vrstvami, zdá se, že postavení PŘÍSTAVKY I následovalo velmi brzy po dokončení DOMU III (*obr. 8*). Jde především o vrstvy 36, 34, 152, 153. Terén byl vyrovnán položením písčité (podkladové ?) vrstvy 32/222, zřejmě také související s vlastní stavbou, protože řada jamek v jejím povrchu by mohla souviset s eventuálním lešením. Pak následovala nejstarší podlaha (vrstva 27 – *obr. 15/b*), velmi pravděpodobně z prken (27A). Vývoj v interiéru je charakterizován ukládáním životních nečistot a do nich zahlubovaných jednotlivých objektů (vrstvy 26A, 26, 31, 25, 25A, 28, 30, 24A, 24, OBJ. I, OBJ. II – *obr. 15/c*). Další úpravu představuje vrstva 23, vyrovnávající terén, která pravděpodobně vznikla rozhrnutím

⇒ *Obr. 16:* Čp. 48. Sonda III. (A) pohled na vnější líc východní zdi domu II. Vlevo zdivo domu I v řezu, (B) pohled na vnitřní líc východní zdi domu II. Uprostřed dochovaná úroveň maltové podlahy ve výklenku ve zdi, vpravo zeď domu I v řezu, (C) pohled na vnější líc severní zdi domu I. Uprostřed šraťované zdivo domu II, vlevo šraťované východní zdivo přístavku I. Kreslila V. Richterová.

Fig. 16: No. 48: trench III. (A) view of the outer face of the eastern wall of house II, on the left a wall of house I in the section; (B) view of the inner face of the eastern wall of house II, in the centre the preserved level of mortar floor in a recess in the wall, on the right a wall of house I in the section; (C) view of the outer face of the northern wall of house I, hatched in the centre a wall of house II, hatched on the left the eastern wall of extension I. Drawn by V. Richterová.

a zarovnáním staršího souvrství. Následný vývoj nelze pak již dokumentovat, protože mladší souvrství bylo odstraněno při barokních úpravách objektu. Že zde vývoj stratigrafie pokračoval, do-
svědčuje ohniště – OBJ. III, zahlubující se do vrstvy 23, obklopené drobnými jamkami (obr. 15/a).

Vznik PŘÍSTAVKU II (obr. 8) následoval pravděpodobně až v jistém odstupu po postavení PŘÍSTAVKU I, i když nebyl zřejmě velký. Lze tak usuzovat z interpretace souvrství v sondě V+VIII. Po postavení DOMU III zde byla plocha vně domu vydlážděna (vrstva 91). Na povrchu se uložila tenká vrstva životních nečistot (90). Se stavbou PŘÍSTAVKU I by pak souvisely stavební vrstvy (97, 109, 113, 89, 104, 85, 84, 165), proložené pouze jedinou tenkou vrstvičkou charakteru životní nečistoty (96, 103). Teprve do těchto vrstev se zahlubovala starší fáze PŘÍSTAVKU II (vrstvy 102 a 83, která je stavební). Pak následovala ve stavební činnosti opět časová přer-
va, během níž vznikla poměrně mohutná kulturní vrstva 82 s několika proplásky (83C, 81, 117, 108). Teprve do ní byla stavěna mladší fáze PŘÍSTAVKU II, k níž se stavební ani jí doprovázející jiné vrstvy nedochovaly vzhledem k mladším terénním úpravám, časově spadajícím do gotiky až baroka (vrstvy 80, 77, 83B, 87, 73, 74).

6. ROZBOR A DATOVÁNÍ NÁLEZŮ

Podrobný rozbor nálezů, především keramiky, tvořící jejich podstatnou část, bude podán samostatně. Na tomto místě se omezíme jenom na několik základních konstatování, nutných pro chronologické zařazení našich pozorování. Zpracování vychází z dříve provedeného rozboru (Frolík 1987). Předběžně byly publikovány výsledky rozboru nekeramických a „importovaných“ nálezů (Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990).

6.1. ROZBOR KERAMICKÝCH NÁLEZŮ

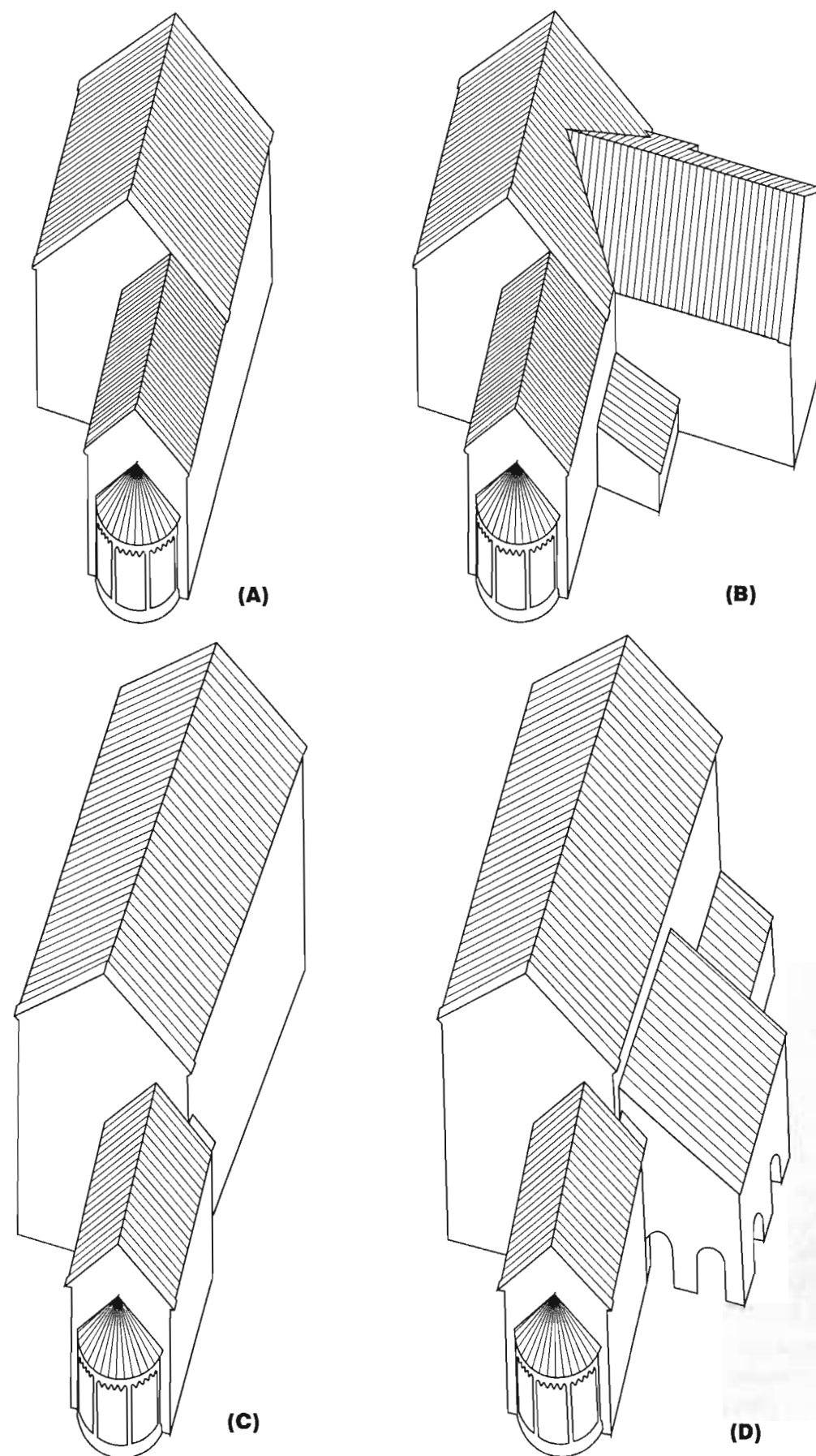
Materiál byl nejprve posuzován podle profilace nalezených okrajů nádob, přičemž rozlišeny byly základní skupiny (jednoduše profilovaný, límcovitý, kalichovitý, archaicky zduřelý, klasicky zduřelý, nepravé okruží, malý vzhůru vytažený, velký vzhůru vytažený), které jsou již přijatelným způsobem definovány jinde (Pavlů 1971; Hrdlička 1977; Čiháková 1984). Je nutno upozornit na skutečnost, že při zařazování některých okrajů k jednotlivým skupinám nelze vyloučit jistý stupeň subjektivního posuzování. Jde však jen o ojedinělé případy.

Protože však počet okrajů byl v některých vrstvách velmi malý a zejména pro statistické zhodnocení nedostačující, bylo využito pro další rozbor již konstatované skutečnosti, že některé morfologicky definované typy okrajů se liší také v technologickém provedení (okraj kalichovitý, okraj klasicky zduřelý – Čiháková 1984). Sledování keramiky umožnilo rozčlenit většinu materiálu do 9 skupin. Kritériem pro zařazení k jednotlivým skupinám bylo ostřívo (velikost a charakter), výpal (tvrdost, barva), technologické provedení povrchu (hlazení, formování stěn nádob). Prováděno bylo pouze na základě optického posouzení.

V případě okrajů se sekvence neliší od původního a již známého vývojového schématu (Hrdlička 1977; Čiháková 1984; Pavlů 1971). To znamená, že okraj jednoduše profilovaný je prakticky průběžný, byť jeho procentuální zastoupení značně kolísá. Kalichovitý okraj v naší sekvenci prudce nastupuje a zvolna vyznívá. Epizodu představuje archaicky zduřelý okraj. Klasicky zduřelý okraj je zastoupen prakticky celou dobou svého výskytu. U jeho vyznívání nelze však přesvědčivě

⇒ Obr. 17: Čp. 48. Hmotová rekonstrukce jednotlivých fází vývoje, pohled od severovýchodu. (A) dům I (před 1060–?1091), (B) dům II (?1091–1142), (C) dům III (po 1142), (D) dům III a přístavky I a II (1. pol. 13. stol.). Kreslil P. Chotěbor.

Fig. 17: No. 48: combined reconstruction of individual development phases, view from the north-east. (A) house 1 (pre-1060–?1091); (B) house II (?1091–1142); (C) house III (after 1142); (D) house III and extensions I & II (first half of the 13th century). Drawn by P. Chotěbor.

stanovit, kdy se přestaly nádoby s tímto krajem používat, a od kdy je malé procento zastoupení způsobeno příměsí keramiky ze starších poškozených situací. Vlastní vývoj, pravděpodobně velmi dlouhý, lze předpokládat u okrajů vzhůru vytažených a u nepravého okruží, které jsou si zřejmě velmi blízké, protože přesné rozlišení obou variant je někdy obtížné.

Sledování technologických momentů potvrdilo skutečnost, že nástup typu okraje a s ním spojeného technologického provedení se v některých případech nekryje. Zdá se, že technologie kalichovitá nastupuje dříve než vlastní okraj kalichovitý. U okrajů zduřelých je situace jiná. Okraje archaicky zduřelé jsou provedeny technologií kalichovitou (která je často základním rozlišovacím znakem těchto zduřelých okrajů), okraje klasicky zduřelé již technologií zduřelou (viz také Čiháková 1984). Takto zjištěný vývoj keramiky včetně známého datování (kalichovité okraje 10. století – počátek 12. století; archaicky zduřelé určitě 2. polovina 12. století a také část 1. poloviny téhož století; klasicky zduřelé následují a vrcholí v 1. třetině 13. století) byl kombinován s výsledky stavebně historického rozboru a písemnými zprávami ve snaze o datování absolutní.

6.2. DATOVÁNÍ ABSOLUTNÍ

Jako dosti jisté se jeví datum 1142 – požár Pražského hradu (= zánik domu II). Dům I se podle horizontální stratigrafie jeví být starší než r. 1060, kdy byl založen chrám sv. Víta, který respektuje již tehdy stojící kapli sv. Mořice (Fiala 1925), a s kterým je dům I shodně orientován. Nedočkončená stavba románské baziliky sv. Víta v roce 1091 vyhořela, přičemž se předpokládá, že požár mohl zasáhnout i sousední čp. 48. Stopy ohně lze v čp. 48 také vysledovat a velkou přestavbu (přístavba domu II k domu I), lze snad spojit s likvidací následků tohoto ohně. Tato hypotéza je však méně prokazatelná než přiřazení data 1142 k zániku domu III. Vývoj po roce 1142 je již spojen s výskytem okraje zduřelého, nejprve archaického, posléze klasického.

Shrneme-li konkrétně, co plyne z předchozích úvah, do 1. poloviny 11. století, s možným částečným přesahem do 10. století by náležel horizont, předcházející výstavbě domu I, ukončený výstavbou tohoto domu někdy hlouběji před rokem 1060. Jednotlivé etapy výstavby pak datujeme následovně: dům I – před 1060–1091(?), dům II – 1091(?)–1142, dům III – 1142–počátek 13. století, přístavek I a II – počátek 13. století–1. polovina 13. století, přičemž přístavek II je o něco mladší než přístavek I.

7. VYBAVENÍ A DETAILS BISKUPSKÉHO DOMU

Máme-li se pokusit o rekonstrukci vzhledu a vybavení na základě kombinace archeologických, stavebně historických a historických údajů, stojíme především pro starší období před nesnadným úkolem. Zbývá totiž příliš málo na to, abychom obecnou představu mohli doplnit o konkrétní detaily.

Archeologický výzkum prokázal, že kamenné zástavbě předcházely stavby dřevěné. Pokud správně interpretujeme velmi sporé pozůstatky, existovaly zde dva areály, oddělené plotem(?). Na západní ploše pak registrujeme stopy křivých konstrukcí, pravděpodobně ve více fázích. Na východní ploše byl zachycen zcela nesporný pozůstatek srubové stavby. Dřevem vyložená schránka pod podlahou srubu je poměrně běžnou součástí dřevěných staveb 10.–11. století na Pražském hradě (Frolík 1987), nověji byly zjištěny např. na hradišti ve Staré Boleslavi (Boháčová – Frolík – Špaček 1994). Schránky jsou také jedinou stopou dřevěných povrchových staveb tam, kde ostatní konstrukční prvky mizí, díky tomu, že byly zahlobeny do níže položených vrstev i podloží.

Stavby jsou jistě starší než polovina 11. století, nelze však říci zda náleží k biskupskému sídlu na Hradě či nikoliv. To je jako „*biskupův dvůr*“ zmíněno poprvé k roku 994. Vzhledem k tomu, že se pozůstatky dřevěné zástavby půdorysně vylučují s nejstarší známou fází biskupského domu,

nelze vyloučit, že zachycujeme jeho nejbližší zázemí pro nejstarší období jeho existence, byť samotné sídlo biskupa zachyceno nebylo. Se sídlem biskupa na Hradě musíme totiž počítat nejméně od let 973–975, kdy bylo biskupství založeno. Jeho situování na jedno z dominantních míst Hradu svědčí o jeho důležitosti, ale nepřímo i ambicích biskupa přímo v centru českého státu.

Nesporně rozsáhlým objektem byl dům I (*obr. 17/a*). Jeho západovýchodní délka (9 m) je dána dochovanou délkou fragmentů severní zdi. Směrem k jihu jeho rozměry zřejmě fixuje nepravidelný průběh příčky, probíhající objektem. Směr příčky je totiž vysvětlitelný právě jen pro tuto fázi, pro ostatní je pak již nelogický. Stejný (vzhledem k dnešní budově zkosený) průběh má i východní stěna objektu jižně od kaple sv. Mořice. Tím by byl dán druhý rozměr délkou nejméně 8,25 m. Z interiéru domu se nedochovalo nic. Jeho rozměry však svědčí o tom, že byl uvnitř nějakým způsobem rozdělen.

Většinu dochovaného zdiva můžeme klasifikovat jako zdivo základové. Zděno je na jílu. Domnívám se, že jako kamenná pokračovala i nadzemní část a nikoli jako dřevěná. Svědčí o tom dva dochované řádky nadzemního zdiva. Vzhledem k šíři zdiva (70 cm) však nemohl být objekt příliš vysoký. Reálný je předpoklad např. kamenného přízemí a dřevěného 1. patra. Jde o pouhou hypotézu, ale podobný kombinovaný objekt z Hradu známe, byť pro mladší období – románský dům na IV. nádvoří z 1. poloviny 13. století (Frolík 1987).

Na východní straně domu stála kaple sv. Mořice, jejíž současnost s domem I je dána stejnou orientací, i když přímý styk zdív domu a kaple je porušen mladšími zásahy, stejně jako se nedochovalo zvrstvení, které by pomohlo určit, který objekt byl stavěn dříve. Naopak vztah kaple sv. Mořice a románské baziliky sv. Víta, jež byla stavěna od roku 1060, dokládá, že kaple sv. Mořice byla starší. Jižní křídlo transeptu baziliky sv. Víta se jí totiž vyhybá. Stejná orientace kaple a domu svědčí o tom, že dům I byl postaven také před rokem 1060, čemuž neodporují ani archeologické nálezy (především keramika). Není však možné stanovit, kdy přesně byly dům a kaple postaveny. Přes tuto nejasnost je dům I nejstarší kamennou obytnou stavbou na Hradě, ale i v Čechách. Pomíjíme při tom, některé sporné stavby, jejichž stejné či starší datování je sporné – např. nejstarší fáze kláštera sv. Jiří na Hradě (Borkovský 1975). Na jiném místě bylo konstatováno (Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990), že již sám fakt existence kamenného domu odráží příslušnost k nejvyššímu sociálnímu prostředí, které jen podtrhují importy mezi archeologickými nálezy (přeslen z ovručského mastku, zlomky plochého skla – vitráže?, keramická nádoba na nožkách).

K existujícímu domu I bylo v další etapě přistavěno samostatné křídlo, které označujeme jako dům II (*obr. 17/b*). To již bylo stavěno na maltu a sestávalo ze dvou prostor – úzké obdélné na jihu a severní, nejspíše čtvercové o rozměrech minimálně 7 x 7 m, na severu. Můžeme se alespoň v obecných rysech vyjádřit k vnitřnímu vybavení. Obě místnosti měly maltovou podlahou. V severní čtvercové byl ve východní stěně výklenek. Půdorysné schéma opakuje rozvržení jiných pražských románských domů (byť jsou o něco mladší), a můžeme proto říci, že vstup z venku byl do jižní úzké místnosti, a to ze západní strany. Z jižní místnosti pak byl vstup do čtvercové severní. Užší místnost také mohla obsahovat schodiště do vyšších pater. Během dalšího vývoje byla do kouta mezi kapli a severní křídlo vestavěna dřevěná křivá stavba. Její existenci můžeme pozitivně konstatovat, ale nejsme schopni (vzhledem k charakteru a poškození dochovaných archeologických situací) stanovit její rozměry a charakter. Dům II zanikl spolu s domem I mohutným požárem. Vzhledem k nálezům se domníváme, že šlo o požár z roku 1142. Datum přestavby, či přesněji přístavění domu II k domu I, můžeme určit s menší jistotou. Impulsem k ní mohl být požár nedokončené románské baziliky v roce 1091. Rozbor nálezů této hypotézy neodporuje. Luxusní prostředí biskupského domu dokládají nálezy z požářiště z roku 1142, především zlomky skleněné nádoby (Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990).

Biskupský dům byl po ničujícím požáru obnoven ve vrcholně románském slohu (obr. 17/c). Rozsah budovy určil již K. Fiala (1925). Šlo o 19 x 10 m velký dvoupatrový palác. Ze starší dispozice přetrvala kaple, o níž nevíme, do jaké míry byla požárem postižena, a snad i úseky zdí v jižní části bývalé dispozice, jak naznačuje jejich průběh, nelogický vůči novostavbě. Pokud jsme schopni rekonstruovat přízemí, obsahovalo minimálně dvě zhruba stejně velké prostory. Zachycen byl malý zbytek lité maltové podlahy a dva výklenky ve zdech. Pozůstatek dalšího otvoru v severní stěně interpretovat neumíme. Fragment ostění(?) nedosahuje až k zemi, ale na okno je umístěn příliš vysoko. Jak byla členěna vyšší poschodí, nevíme. Registrujeme však pravoúhlý okenní otvor v 1. patře a sdružené okno ve druhém patře. Zbytek dalšího otvoru ve východní stěně v druhém patře zřejmě původně také patřil oknu, snad stejného typu jako výše zmíněné sdružené okno. Písemné zprávy nás informují o hořejší síni („*superiori palatio*“ k r. 1162) a dolejší komnatě („*in inferiori caminata*“ z téhož roku) a k roku 1194 o velké jizbě biskupově („*stuba magna*“). Jen spekulativně můžeme umístit, především s ohledem na existenci sdružených oken, hořejší síň do druhého patra. Ostatní prostory lokalizovat nelze, ale vypovídají nepřímě o kvalitě biskupského sídla. Existence „*stuby*“ – jizby (tj. uzavřené, obytné vytápěné místnosti) byla v té době velkou civilizační vymožeností (jde o jeden z nejstarších dokladů u nás – srovnej Macek 1991), také užití termínů „*palatium*“ a „*caminata*“ je v pramenech vázáno na popis obydlí šlechty, prelátů apod. (Macek 1991). Zajímavým svědectvím o životě v biskupově domě jsou rytiny na okenních ostěních, z nichž u jednoho je jisté datování do 2. poloviny 12. století (foto 4).

Ani takto vybavené sídlo však potřebám nedostačovalo a někdy na počátku 13. století došlo k rozšíření o dvě křídla (obr. 17/d). Nejprve o severovýchodní (v našem označení PŘÍSTAVEK 1), který byl jednopatrový. V přízemí se otvíral do okolí arkádou, na každou stranu dvěma oblouky. Zároveň musíme předpokládat propojení s domem III, ale stopu románského dveřního otvoru průzkum nezachytil, byl tedy nejspíše umístěn na místě jednoho ze dvou dnešních. V prvním patře průzkum zjistil fragment okna uprostřed severní stěny, umístění dalších neznáme. V přízemí fungoval podle nálezů hospodářský (kuchyňský) provoz, který zanechal stopu v několika úrovních. S jedinou výjimkou (ohniště – OBJ. III) je nelze funkčně interpretovat. Kameny vyložená plocha (OBJ. I) s druhotně (?) užitou dlaždicí mohla být podkladem pro nějakou konstrukci. Jde o jediný interiér v objektu, kde můžeme alespoň zčásti sledovat určitý vývoj. Druhé – severozápadní – křídlo (PŘÍSTAVEK 2) vzniklo postupně. Jeho účel není příliš jasný, vzhledem k malému rozsahu nejspíše nebyl obytný. V přízemí registrujeme nekvalitní maltovou podlahu. Jako hypotézu lze snad vyslovit interpretaci, že jde o schodiště do patra, umístěné vně budovy (starší fáze přístavku), prostor pod ním byl pak v mladší fázi uzavřen zdí, vybaven podlahou a užit jako místnost. Pokud k tomuto křídlu náležel i pilíř, zachycený v prodloužení jeho severní zdí, mohlo schodiště pokračovat jako komunikace na arkádě o dvou nepravidelných obloucích do 1. patra severovýchodního křídla. Stejně tak hypoteticky je možno zařadit k této fázi i zeď přizděnou k severní stěně kaple. Její průběh je rovnoběžný s východní zdí přístavku 1, proto je vysvětlitelný jen jako současný či mladší. Čeho je tato zeď pozůstatkem, je a zřejmě již zůstane nevysvětleno. Touto úpravou se stavební vývoj do konce období, kdy alespoň formálně byl dům v rukách biskupa či arcibiskupa (tj. do roku 1486), uzavřel. Také písemných zpráv již mnoho k dispozici do konce 13. století není. Zmínka z roku 1280, pokud se skutečně týká našeho objektu, je důležitá tím, že uvádí dům a dvůr biskupův, tedy, že objekt byl součástí širšího areálu. Jeho rozsah a vybavení však neznáme, s výjimkou faktu, že okolí domu bylo několikrát vyštěťováno či vydláždováno. Vzdálenější okolí domu padlo za obětí terénním úpravám, především snižování, počínaje 16. stoletím.

8. ZÁVĚR

Archeologický výzkum a stavebně historický rozbor prokázaly, že dům čp. 48 – Staré proboštství patří přes svou nenápadnost k nejzajímavějším památkám na Pražském hradě. Ojedinelá možnost poměrně podrobné periodizace také umožňuje považovat zdejší nálezy za jakýsi srovnávací soubor pro jiné soubory z Hradu a pražské aglomerace.

The Old Provostship at Prague Castle Untill the End of the 13th Century According to the Excavation in 1984.

The reconstruction of the building no. 48 made an archaeological and architectural survey necessary (fig. 1; photo 1). From April 5 to July 12 1984 the entrance hall, the northern corner and the undisturbed parts of the southern half of the building have been archaeologically investigated for the first time, in two rooms observations from the 20's of this century could be verified (figs. 2, 3, 9–14, photos 9, 10, 12).

The excavation confirmed that the most ancient episcopal residence was built at an elevated spot here. We have laid bare traces of wooden structures in the form of post-holes belonging at least to two buildings (Fig. 4). Of four pits uncovered, one was an oblong cache or depository (Photo 7), originally panelled inside with wooden boards (Photo 8). A trench which we excavated here may be a trace of a fence. These structures of wood may be dated into the end of the 10th and first half of 11th centuries.

The most ancient evidence for building in stone (Fig. 5) is represented by the northern wall (9 metres long) and the northwestern corner (Photo 11) of a house datable into the 11th century as it is identically oriented as the chapel of St. Maurice which is respected by the Romanesque basilical church of St. Guy and must be older than 1060. The masonry of roughly dressed flat pieces of local chalky limestone laid in loam mortar (Fig. 16/c) represents a remnant of the most ancient habitation building of stone (Fig. 17/a) of the Prague Castle and Bohemia, too.

The structure was subsequently enlarged (Fig. 6) towards the north by the addition of a double-room wing containing, at the ground floor, a square room (7 x 7 m) and, on its S side, a narrower oblong area, perhaps an entrance corridor (1,6 x 7 m). Its stone masonry is laid in lime mortar and “*opus spicatum*”, or a masonry of stones laid out in a herring-bone pattern, is occasionally used in the foundation (Fig. 16/a, b). The ground floor was provided with mortar floors. Some building adjustment were carried out during the lifetime of the structure, especially in the western part of the entrance corridor. Small wooden wing was added to the eastern side of bishop's house. The whole building (Fig. 17/b) was burned down, probably in 1142.

The ruined bishop's palace was then renewed in the mature Romanesque style (Fig. 17/c). This was a large oblong three-storeyed building (Fig. 7) the ground floor of which might have been divided into two rooms by a transversal wall. Niches in the north and east walls and windows in the northern walls of the ground floor and of the first floor (Photos 3, 4) represent architectural equipment of this building. The doubled window of the E wall of the second floor belongs into this phase (Photo 5). The ground floor was provided with a mortar floor of which a tiny fragment has survived.

Soon after, the building was enlarged (Figs. 8, 17/d) towards the north by adding a two-storeyed wing opened on three sides of the ground floor by arcades. A floor of trampled earth, possibly covered by wooden boards, and a hearth was inside. Tiny post-holes in the southern half of the room probably represent traces of interior furnishing (Fig. 15). A narrow window was uncovered in the northern wall of the first floor (Photo 6). Another, smaller annex was erected at the northwestern corner. It had a mortar floor at the ground level. It was the last rebuilding 1486 when the house was acquired by the chapter of St Guy.

Literatura:

- Boháčová, I. – Frolík, J. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1986: Bývalý biskupův dům na Pražském hradě – Das ehemalige Bischofshaus auf der Prager Burg, *Archaeologia Historica* 11, 117–126.
– 1988: Archaeological excavations in house No. 48 – the Old Provostship in 1984, in: *Castrum Pragense* 1, 57–60.
Boháčová, I. – Frolík, J. – Petříčková, J. – Žegklitz, J. 1990: Příspěvek poznání života a životního prostředí na Pražském hradě a Hradčanech – Ein Beitrag zur Kenntnis des Lebens und der Umwelt auf der Prager Burg und in Hradčany, *Archaeologia Historica* 15, 177–189.
Boháčová, I. – Frolík, J. – Špaček, J. 1994: Stará Boleslav. Archeologický výzkum 1988–1994 – Stará Boleslav. Archaeological Excavations 1988–1994. Čelákovice.
Boháčová, I. – Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988: Předběžné výsledky výzkumu Pražského hradu v letech 1980–1987 – Vorläufige Ergebnisse der Erforschung der Prager Burg in den Jahren 1980–1987, *Archaeologia Historica* 14, 193–202.

Borkovský, I. 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.

Čiháková, J. 1984: Pražská keramika 11.–13. století (Prague pottery of the 11th–13th centuries), in: Ječný et alii, Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj středověkého města, *Archaeologia Pragensia* 5/2, 257–262.

Durdík, T. – Bolina, P. 1996: Hrady pražského biskupství (arcibiskupství) – Die Burgen des Prager Bistums (Erzbistums), *Archaeologia Historica* 21, 291–306.

Fiala, K. 1925: Bývalý dům biskupův na Hradě pražském – Découverte de restes romans de l'ancien évêché de Prague, *Památky archeologické* 34, 418–442.

Frolík, J. 1987: K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9.–13. století (A study of the habitation structure of Prague Castle in the 9th–13th centuries, in Czech). Rukopis kandidátské disertační práce, Archeologický ústav ČSAV, Praha.

FRB I: Fontes rerum Bohemicarum I. Praha 1873.

FRB II: Fontes rerum Bohemicarum II. Praha 1874.

Hrdlička, L. 1977: Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze I na Starém Městě – Vorbericht über die Ausgrabung im Kinskypalais in Prag I – Altstadt, in: *Středověká archeologie a studium počátků měst*, 199–215. Praha.

Macek, J. 1991: K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění – Zur Semantik des mittelalterlichen Hauses und seiner inneren Gliederung, *Husitský Tábor* 10 (1988–1991) 1991, 47–66.

Merhautová, A. 1971: Raně středověká architektura v Čechách (Early mediaeval architecture in Bohemia). Praha.

Pavlu, I. 1971: Pražská keramika 12.–13. století – Prager Keramik des 12. und 13. Jahrhunderts. Praha.

Richter, M. 1982: Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera – Hradištko bei Davle – eine Kleinstadt des Ostrover Klosters. Praha.

Svoboda, J. 1984: Stručné dějiny domu čp. 48-IV na Pražském hradě (Short history of the house No.48-IV on the Prague Castle), rukopis v Archivu Pražského hradu.

Štverák, B. – Kopejtko, J. – Šilar, J. 1988: Radionuklidové datování archeologických vzorků z Pražského hradu, zpráva čj. 4351/83 v archivu Archeologického ústavu AV ČR Praha.

Třešník, D. 1983: Počátky Prahy a českého státu – Anbeginn von Prag und des böhmischen Staats, *Folia historica Bohemica* 5, 7–37.

DLAŽDICE 12.–13. STOLETÍ Z PRAŽSKÉHO HRADU

Jan Frolík

Základní prací pro poznání našich raně středověkých dlaždic je práce dr. Hejdové a dr. Nechvátala z roku 1970 (*Hejdová – Nechvátal 1970*), která shrnula tehdy známý nálezový fond, roztříдила ho a stanovila základní datovací kritéria. S jedinou výjimkou však pominula nálezy z Pražského hradu. Ty totiž nebyly v rozsáhlém depozitárním fondu přístupné. Tento příspěvek chce být první splátkou na tento dluh, i když s vědomím, že ani zde předkládané nálezy nezahrnují všechny dlaždice na Hradě nalezené. Pořádání a revize archeologického fondu z výzkumu Pražského hradu není zdaleka ukončeno a netvoří ho pouze pozůstalost dr. I. Borkovského a dr. K. Gutha, ale i převzaté nálezy hradního architekta K. Fialy a zbytky sbírky Jednoty pro dostavbu chrámu sv. Víta. Můžeme však vyslovit předpoklad, že větší část nálezů z těchto fondů je již známa a publikována v tomto článku.*

Nejstarší skupinu dlaždic představují nálezy zařaditelné do širšího okruhu spjatého s ostrovskou skupinou dlaždic (*Hejdová – Nechvátal 1970*, 127–156, 407–416). Některé z nich byly nedávno publikovány v odborné literatuře (*Merhautová 1988*). Byl to především zlomek obdélné dlaždice s do rohu směřujícím listem s volutami (*Merhautová 1988*, 88, 91, 95) (*obr. 1/1*). Fragment voluty zaznamenáváme i na dalším zlomku dlaždice (*Merhautová 1988*, 88, 96) (*obr. 1/2*). Jako třetí byla zmíněna fragmentárně dochovaná obdélná dlaždice s trojprapřcítým pletencem (*Merhautová 1988*, 88, 91, 96) (*obr. 1/3*). Tyto fragmenty se datují na základě analogií do poslední čtvrtiny 12. století. Ostrovským dlaždicím jsou blízké svým pojetím, ale i vyrobeny byly jinde, jak dokládá především odlišný keramický materiál a ne tak kvalitní výpal.

V literatuře se objevila i další dlaždice, a to původně čtvercová, jejímž ústředním motivem je páska vytvářející čtyři smyčky, olemované další páskou a podložené nakoso postaveným čtvercem, z něhož jsou patrné pouze rohy. Celý motiv je vepsán do kružnice, tvořené dvěma liniemi (*Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986*, 117–126, *obr. 3/9*). Podobný centrální motiv, i když v detailu jinak pojatý, i vepsání do dvojitého páskou tvořené kružnice nalézáme na ostrovských dlaždicích poslední čtvrtiny 12. století (*Merhautová 1988*, 75). Svým charakterem náleží do této skupiny i zlomek obkladačky, nalezený při výzkumu v čp.48 (*Boháčová – Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1986*, 123). Výzdobný motiv je téměř setřen, obkladačka byla nalezena v souvrství 1. poloviny 13. století. Vzhledem k silnému ošlapaní či otření byla vyrobena o něco dříve (*obr. 3/9*).

Škálů typů spjatých s ostrovskou skupinou můžeme nově rozšířit o fragment obdélné dlaždice či obkladačky s vlnovkou a schematickými polopalmetami (typ 59 podle *Hejdové – Nechvátala – 1970*, 137, 139, 145–146) (*obr. 1/4*). Datován je do poslední čtvrtiny 12. století. Týž motiv vlnovky a schematických polopalmet se opakuje na zlomku rohové obkladačkové desky, kde je nároží zvýrazněno motivem provazce (*obr. 2/5*). Datovat ho můžeme opět do poslední čtvrtiny 12. století. K témuž stáří dospíváme i u zlomku obdélné dlaždice s motivem voluty. Dlaždice je kryta špinavě zelenožlutou polevou a je silně ošlapaná (*obr. 2/6*). Posledním kusem z této skupiny je zlomek hnědožlutě glazované dlaždice s motivem vepsaným do dvojitého páskou tvořené kružnice. Z centrálního motivu zůstal zachován fragment zadní části těla a ocas blíže neidentifikovatelného zvířete. Analogii bychom našli mezi ostrovskými dlaždicemi s motivem sfingy a pantera z ostrov-

* Poznámka: Rozměry se uvádějí jen v případě, že jsou úplné. Výškou se rozumí síla /tloušťka/ dlaždice či obkladačky. Nálezové okolnosti jsou uvedeny v uvozovkách, pokud se citují v původním znění. Týká se to nepříliš jasných zápisů.

ského kláštera (*Hejdová – Nechvátal 1970*, 129–132, 141). Svým pojetím stojí nejbližší dlaždice s motivem beránka ze Sázavy (*Hejdová – Nechvátal 1970*, 117, 119). V detailu se však liší, ústřední motiv je zrcadlově obrácený a dlaždice je polévaná (*obr. 2/7*). Na základě zmíněných analogií datujeme náš zlomek do pokročilého 12. století, nelze vyloučit ani přesah do století následujícího.

Jediným nálezem dlaždice z Pražského hradu, publikovaným *Hejdovou a Nechvátalem (1970, 106)*, je trojúhelníková dlaždice o délce strany cca 12 cm, krytá černohnědou glazurou s nádechem do fialova (*obr. 4/11*) a datovaná do konce 10. a počátku 11. století a spojovaná s jižním křídlem knížecího paláce (*Borkovský 1969*, 80–81). Nálezová situace je dosud zachována pod tzv. jižním palácovým (též Tereziánským) dvorkem a její prohlídka vedla ke zcela jinému závěru. Dřevěná stavba, v níž byly dlaždice či jejich zlomky nalezeny, je postavena na silné vrstvě s keramikou s kalichovitou profilací okraje. Ta je v Praze datována do 10. až poloviny 12. století (*Čiháková 1984*, 211–288). Dřevěná stavba je tudíž mladší. Dlaždice jsou navíc druhotně užitě, protože nesou stopy po uložení v maltě. Podobné trojúhelníkovité dlaždice o délce stran 10–12 cm s tmavohnědou polevou jsou početně zastoupeny v materiálu z Vyšehradu, Sázavy, Starého Plzeňce i Ostrova (*Hejdová – Nechvátal 1970*, 114–115, 120–121, 124, 155). Jako nejjednodušší typ, universálně využitelný, se obtížně datují. Nicméně je jasné, že náleží do 12. století (po roce 1129, kam jsou datovány nejstarší zdobené dlaždice (*Merhautová 1988*, 246–258)) s přesahem až do století 13.

Problém při zařazení a datování nečiní dlaždice zvířecí skupiny s motivem jelena a vlka zčásti ošlapaná (*obr. 4/12*). Datována je do 60. let 13. století. Stejně je tomu u dlaždice s rytířem a drakem, shodné s dlaždicemi z Něžína a Zvírotic (*Hejdová – Nechvátal 1970*, 156–168, 174 až 176) (*obr. 4/13*), které jsou datovány do počátku 14. století.

Poslední skupina dlaždic vychází ze skupiny dlaždic z píseckého hradu. Známe byl dosud jen jeden typ, a to dlaždice s okřídleným drakem (*Hejdová – Nechvátal 1970*, 178, 428) nalezená v Praze – Hyberské ulici. Z Pražského hradu známe větší počet zlomků, zobrazen je nejkvalitnější dochovaný exemplář (*obr. 5/14*). Další tři typy mají stejnou kompozici, tj. ve čtvercovém nakoso postaveném poli je ústřední motiv. Rohy vyplňuje čtvrtkruh se čtvrtrosetou, tvořící spojovací motiv se sousedními dlaždicemi. Nejpočetněji je zastoupena dlaždice s listem (*obr. 5/15*). Polovinou dlaždice se prezentuje motiv s orlicí uprostřed, doplněný navíc listy či větévkami na volných plochách (*obr. 6/17*). Stejně, tj. opět pouze polovinou, se dochovala dlaždice se lvem a shodným motivem listů či větévek na volných plochách (*obr. 6/16*). Všechny tyto dlaždice můžeme datovat shodně jako píseckou skupinu do poslední třetiny 13. století. Liší se však tím, že ústřední motiv je postaven proti rohu čtverce, do něhož je vepsán, a nikoliv proti straně. Tuto skupinu doplňuje ještě početně zastoupená dlaždice s motivem dubového listu a dvěma čtvrtrosetami (*obr. 7/18*).

Osamoceně stojí dlaždice s motivem pásky, jejíž jeden dochovaný konec je zakončen trojlístkem(?). Výzdobný motiv je dochován natolik fragmentárně, že neumožňuje věrohodnou rekonstrukci (*obr. 3/10*). Mezi dosud známými nálezy se nepodařilo nalézt analogii. Svým pojetím však stojí blíže starším dlaždicím 12. století (tj. ostrovské skupině) než nálezům mladším (skupina písecká či zvířecí).

Starší skupina dlaždic (12. století) byla nalezena na různých místech areálu Pražského hradu (viz katalog nálezů) bez výraznější koncentrace, indikující původní místo použití. Navíc je každá z nich zastoupena jediným exemplářem použitého výzdobného motivu. Jasnější je situace u dlaždic 13. a počátku 14. století. Většina z nich byla nalezena v okolí Starého královského paláce (tj. Tereziánský dvorek, tzv. Kuchyňský dvorek, Tereziánské křídlo, Arkády, u zdi Sněmovny). Některé z nich pak přímo v paláci, a to jeho nejstarší románské části, která byla využívána až do přestavby Karlem IV. ve 14. století. Je tedy pravděpodobné, že byly součástí podlah této budovy.

Malý počet zlomků neumožňuje vytvořit si bližší představu o rozsahu či ikonografii jednotlivých dlažeb, snad s výjimkou písecké skupiny dlaždic. Jednu podlahu alespoň zčásti, tvořily dlaždice s dubovým listem. V jiné podlaze se zřejmě kombinoval motiv draka s motivem listu. Nějakým způsobem, ale zřejmě v malém počtu, byly tyto dlažby doplněny motivem lva a orlice. Vzhledem k datování jsou téměř jediným svědectvím o stavební aktivitě v královském paláci za posledních Přemyslovců, která není písemně doložena a obtížně se shledává i v dochované hmotě paláce.

Podle nálezů nastupuje užívání keramických dlaždic až v poslední čtvrtině 12. století, což je jen nevelký časový odstup od nejstarších známých dlažeb (*Merhautová 1988*, 246–258). Pro předchozí období (11.–pol. 12. století) můžeme nálezy *in situ* doložit na Pražském hradě užívání nezdobených opukových dlaždic různých formátů. Tyto podlahy někde přežily až do období 13. až 14. století (kostely P. Marie, sv. Bartoloměje, sv. Víta, sv. Mořice, sv. Jiří i Všech Svatých – *Borkovský 1969*, 90–134; *Borkovský 1953*, 129–200; *Borkovský 1975*).

V depozitáři archeologického výzkumu Pražského hradu je uložen ještě jeden soubor dlaždic, které však podle inventárních (či přírůstkových čísel) z Pražského hradu nepocházejí. Postrádají také název naleziště. Nalézáme zde zlomky dlaždic s pletivovým vlysem (3 zlomky, *obr. 8/1–3*), zlomky dlaždic s motivem vlnovky, polopalmet a profilovaným okrajovým lemem (3 zlomky, *obr. 9/4–6*), zlomek dlaždice zdobené vlnovkou s úponky, polopalmetami a ptačími postavami (*obr. 8/7*), jakož i díky ošlapaní nepříliš zřetelný motiv ptáků pod pětinasobnou arkádou (2 zlomky, *obr. 8/9, 10/8*). Jedná se o dlaždice totožné s dlaždicemi z Dolních Chaber, které jsou datovány do 3. čtvrtiny 12. století (*Merhautová 1988*, 29–45). Kromě vlastních Dolních Chaber je tento soubor největším známým odjinud. V pozůstalosti dr. Borkovského se však nedochovala žádná dokumentace, která by osvětlovala jejich původ či dokládala alespoň zapůjčení z dolnochaberského souboru. Jeho provenience je tedy nejasná a pravděpodobně jen náhodný objev nezvěstné dokumentace může tuto situaci osvětlit.

Soubor z dlaždic Pražského hradu není početný ani motivicky bohatý a nedosahuje kvalit takových nalezišť jako je Vyšehrad či Ostrov u Davle. Přesto však rozhojňuje naše poznatky o tomto nesporně zajímavém oboru uměleckého řemesla.

Katalog nálezů:

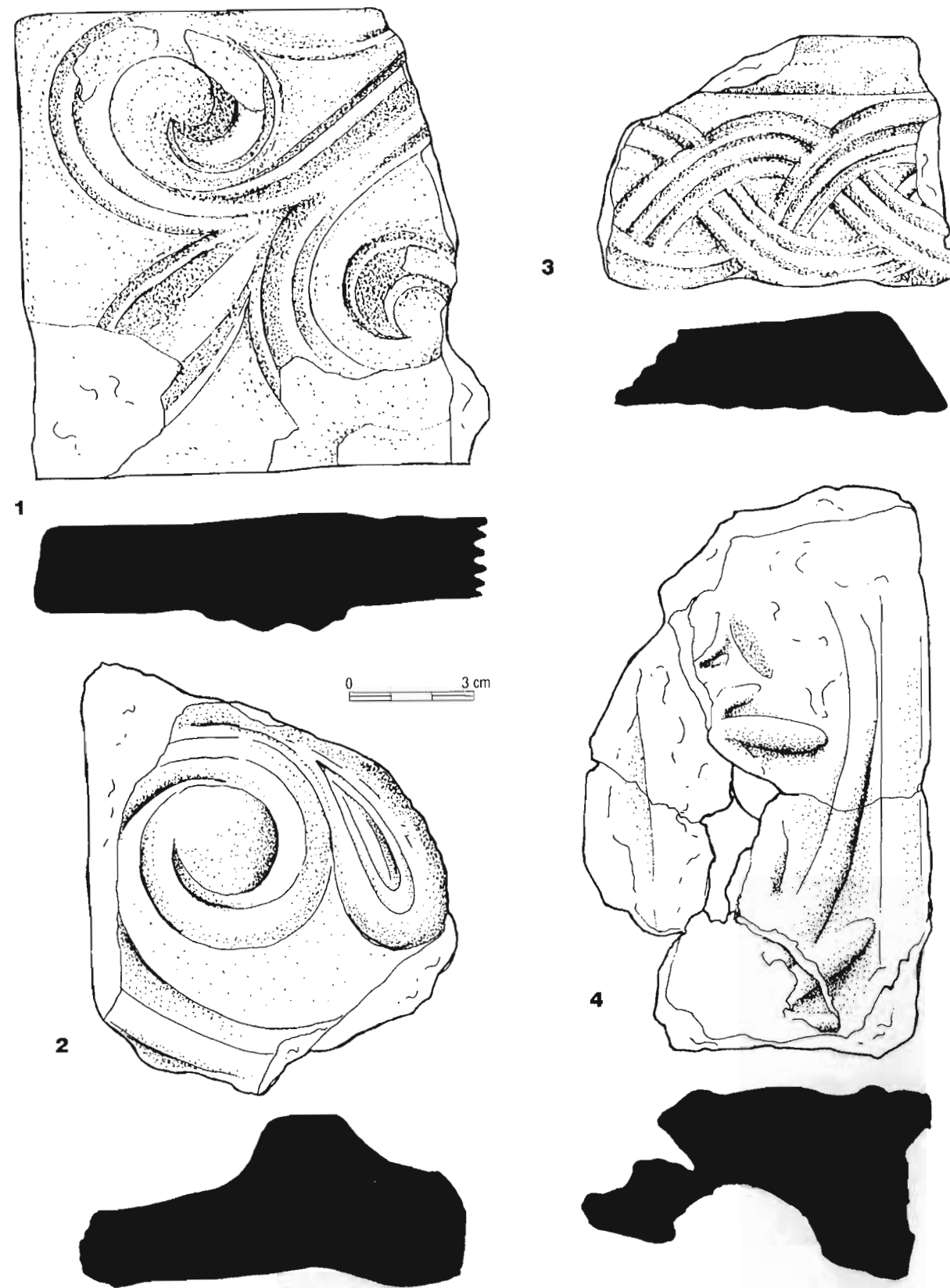
A. Praha – Hrad:

- 1) Zlomek obdélné cihlově červené dlaždice s motivem do rohu směřujícího listu s volutami. Šířka 110 cm, výška 20 mm. „*Ve velké místnosti pod Vladislavským sálem u románské věže*“. Př. č. T 162. *Obr. 1/1*.
- 2) Malý nepravidelný zlomek cihlově červené dlaždice s motivem voluty. Výška 35 mm. III. nádvoří, „*spodní karolinský terén, S od gotické kuchyně, před vchodem do ministerstva*“. Př. č. 10292. *Obr. 1/2*.
- 3) Zlomek cihlově hnědé obdélné dlaždice s trojpraprscitým pletencem. Výška 30 mm. III. nádvoří, „*západní zed', venkovní strana, stavení 13. století, mezi kostelíkem a předsíní Vladislavského sálu*“. Př. č. 11138. *Obr. 1/3*.
- 4) Zlomek obdélné obkládací desky cihlově červené barvy s motivem vlnovky a schématické polopalmy. Výška 40 mm. Starý palác, Tereziánské křídlo. Př. č. 14382. *Obr. 1/4*.
- 5) Zlomek rohové obkládací desky cihlově hnědé a červené barvy. Šířka 105 mm, výška 30 mm. Motiv vlnovky a schématické polopalmy, nároží zdůrazněno provazcem. Lobkovický palác, „*z bývalého Pernštejnského paláce, vyjmuto ze zdi na jižní straně r. 1922 a darováno p. dr. M.E. Lobkovicem*“. Př. č. T 30, inv. č. 1562. *Obr. 2/5*.
- 6) Zlomek obdélné dlaždice cihlově červené barvy se špinavě zelenožlutou glazurou. Motiv voluty. Šířka 80 mm, výška 35 mm. Starý palác, arkády, „*u Sloupové síně I'*“, 1934. Př. č. 5388. *Obr. 2/6*.
- 7) Nepravidelný zlomek původně čtvercové(?) dlaždice cihlově červené barvy. povrch hnědožlutě glazovaný. Z výzdobného motivu zachována zadní část těla a ocas zvířete. vše vepsáno do kružnice, tvořené dvojistou páskou. Výška 30 mm. Zahrada Na valech, Kuchyňský dvorek v roce 1925. Př. č. D 401, inv. č. 2168. *Obr. 2/7*.

- 8) Větší část čtvercové cihlově červené dlaždice s motivem pásky, která vytváří čtyři smyčky. Ty jsou olemovány další páskou a podloženy nakoso postaveným čtvercem, z něhož jsou patrné pouze rohy. Šířka 168 mm, výška 35 mm. „Ze základů románského kostelíka na III. nádvoří.“ Př. č. Ro ? (číslo nečitelné), inv. č. 445. Obr. 3/8.
- 9) Zlomek obkládací desky hnědé barvy. Z výzdoby zachován nejasný fragment rohového trojúhelníkového motivu, zbytek ošlapán. Výška 15 mm. Staré proboštství/čp. 48, sonda III, rok 1984. Obr. 3/9.
- 10) Zhruba třičtvrtiny čtvercové dlaždice světle cihlově červené barvy. Nejasný motiv, tvořený dvěma propletenými páskami, z nichž je jedna zakončena listy. 180x175 mm, výška 23 mm. „Z Valů“, tj. ze zahrady Na valech. Př. č. 5161, inv. č. 163 (?). Obr. 3/10.
- 11) Cihlově hnědočervená nezdobená trojúhelníková dlaždice, krytá červenohnědou glazurou. Délka strany 120 mm, výška 30 mm. Jižní palácový dvorek, tzv. knížecí srub, vyjmuto v roce 1986. Bez i.č. Obr. 4/11.
- 12) Cihlově hnědá dlaždice s hnědočernou až téměř černou polevou. Motiv jelena a vlka, okraj olemován tečkovanou páskou. 195 x 195 mm, výška 35 mm. „Tereziánské křídlo Starého paláce, přízemí, západní strana“, př. č. 2072. Identifikace nálezu není zcela jistá, lístek s číslem odpadl a dlaždice je identifikována pouze na základě skutečnosti, že jiný kus stejných rozměrů není z depozitárního fondu znám. Obr. 4/12.
- 13) Tmavohnědá čtvercová dlaždice s motivem rytíře a ptáka. 115x118 mm, výška 33 mm. „Chrámová chodba 1928“, př. č. 403–XI, 2322. Identifikace je pouze pravděpodobná, z nálepky s lokalitou a číslem se dochoval pouze fragment s čitelným „...ra...“. Obr. 4/13.
- 14) Téměř celá cihlově červená čtvercová dlaždice s motivem draka ve čtverci postaveném nakoso. V rozích dlaždice čtvrtkruhy se čtvrtrosetami. 167 x 167 mm, výška 35 mm. Zahrada Na valech, na Kuchyňském dvorku. Př. č. T 171, inv. č. 1116 (1710). Obr. 5/14.
- 15) Čtvercová cihlově tmavočervená dlaždice s motivem bohatě profilovaného listu ve čtverci postaveném na koso. V rozích dlaždice čtvrtkruhy se čtvrtrosetami. 165 x 160 mm, výška 40 mm. „Jižní palácový dvorek, ve výkopu ze základu hlavní zdi Vladislavského sálu v září 1927“. Př. č. T 187, inv. č. 1726. Obr. 5/15.
- 16) Asi polovina čtvercové cihlově tmavočervené dlaždice. Uprostřed lev stojící v nakoso postaveném čtverci. V rozích dlaždice čtvrtkruhy se čtvrtrosetami. Na volných plochách drobné listy či větévky. Šířka 180 mm, výška 40 mm. „Při výkopu jam pro „štenýře“ na východní straně Sněmovny v dubnu 1926“. Př. č. T 176, inv. č. 1715. Obr. 6/16.
- 17) Polovina cihlově tmavočervené čtvercové dlaždice s motivem orlice v nakoso postaveném čtverci. V rozích dlaždice čtvrtkruhy se čtvrtrosetami. Na volných plochách drobné listy a větévky. Šířka 187 mm, výška 30 až 40 mm. Tereziánské křídlo, z jižní stěny pod kostelem Všechny svatých, červenec 1935. Př. č. T 164, inv. č. 1703. Obr. 6/17.
- 18) Cihlově červená čtvercová dlaždice se šikmo postaveným dubovým listem olemovaným páskou. Ve zbylých dvou rozích čtvrtkruhy se čtvrtrosetami. 190 x 190 mm, výška 46 mm. Starý palác, v násypu nad románskými klenbami v r. 1924. Př. č. T 146 nebo T 148 nebo T 150 nebo T 151, inv. č. 1688. Obr. 7/18.

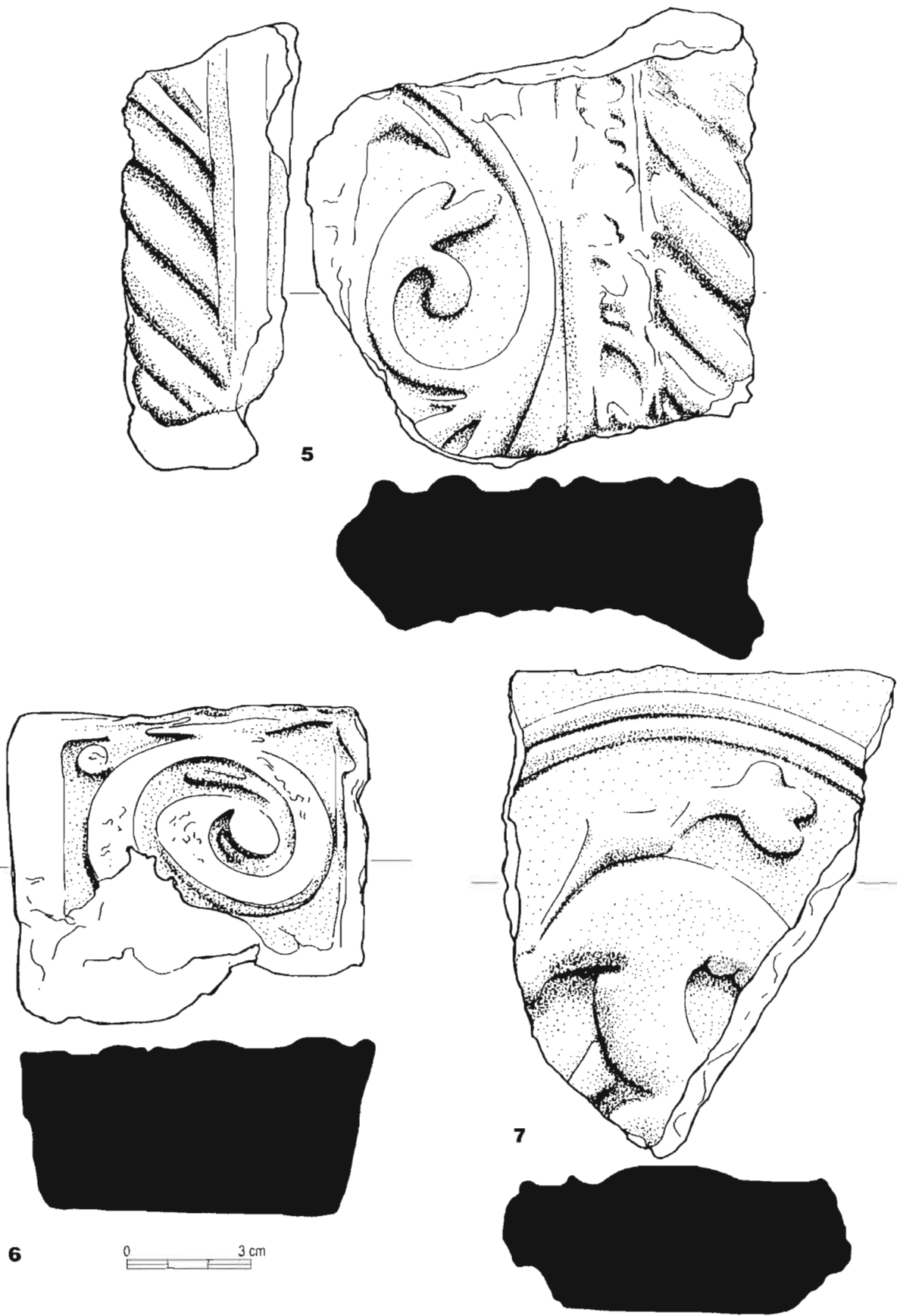
B. Neznámá lokalita (Praha 8 – Dolní Chabry?):

- 1) Zlomek obdélné dlaždice cihlově červené a hnědé barvy s pletivovým vlysem. Šířka 55 mm, výška 40 mm. Př. č. XLIV–609 (11). Obr. 8/1.
- 2) Zlomek obdélné dlaždice cihlově červené barvy s pletivovým motivem. Šířka 60 mm, výška 25 mm. Př. č. XLIV–817 (7). Obr. 8/2.
- 3) Zlomek obdélné dlaždice cihlově tmavočervené barvy. Šířka 60 mm, výška 25 mm. Př. č. XLIV–749 (9). Výzdobu tvoří pletivový vlys. Obr. 8/3.
- 4) Zlomek obdélné dlaždice cihlově hnědočervené barvy. Výzdobný motiv tvořen vlnovkou s polopalmetami. Vše rámuje zdobený okrajový lem. Šířka 85 mm, výška 25 mm. Př. č. XLIV–51 (10? nebo 18). Obr. 9/4.
- 5) Zlomek obdélné cihlově tmavočervené dlaždice, zdobené vlnovkou s polopalmetami, profilovaný okrajový lem dochován pouze na jedné straně. Šířka 85 mm, výška 30 mm. Př. č. XLIV–222 (32). Obr. 7/5.
- 6) Zlomek obdélné cihlově červené dlaždice s motivem vlnovky s polopalmetami a profilovaným okrajovým lemem. Šířka 85 mm, výška 30 mm. Př. č. XLIV–20 (30). Obr. 9/6.
- 7) Zlomek obdélné dlaždice cihlově červené s motivem vlnovky s úponky, polopalmetami a ptačí postavou. Šířka 120 mm, výška 35 mm. Př. č. XLIV–200 (16). Obr. 8/7.
- 8) Zlomek cihlově červené obdélné dlaždice s motivem ptáků pod arkádami. Okraj složitě profilován. Šířka 120 mm, výška 35 mm. Př. č. XLIV–751 (27). Obr. 10/8.
- 9) Celá silně ošlapaná dlaždice cihlově červené barvy a obdélného formátu. Výzdobný motiv tvoří figury ptáků pod pětinasobnou arkádou a oboustranný složitě profilovaný okrajový lem. 285 x 120 mm, výška 35 mm. Př. č. XLIV–177 (28). Obr. 8/9.

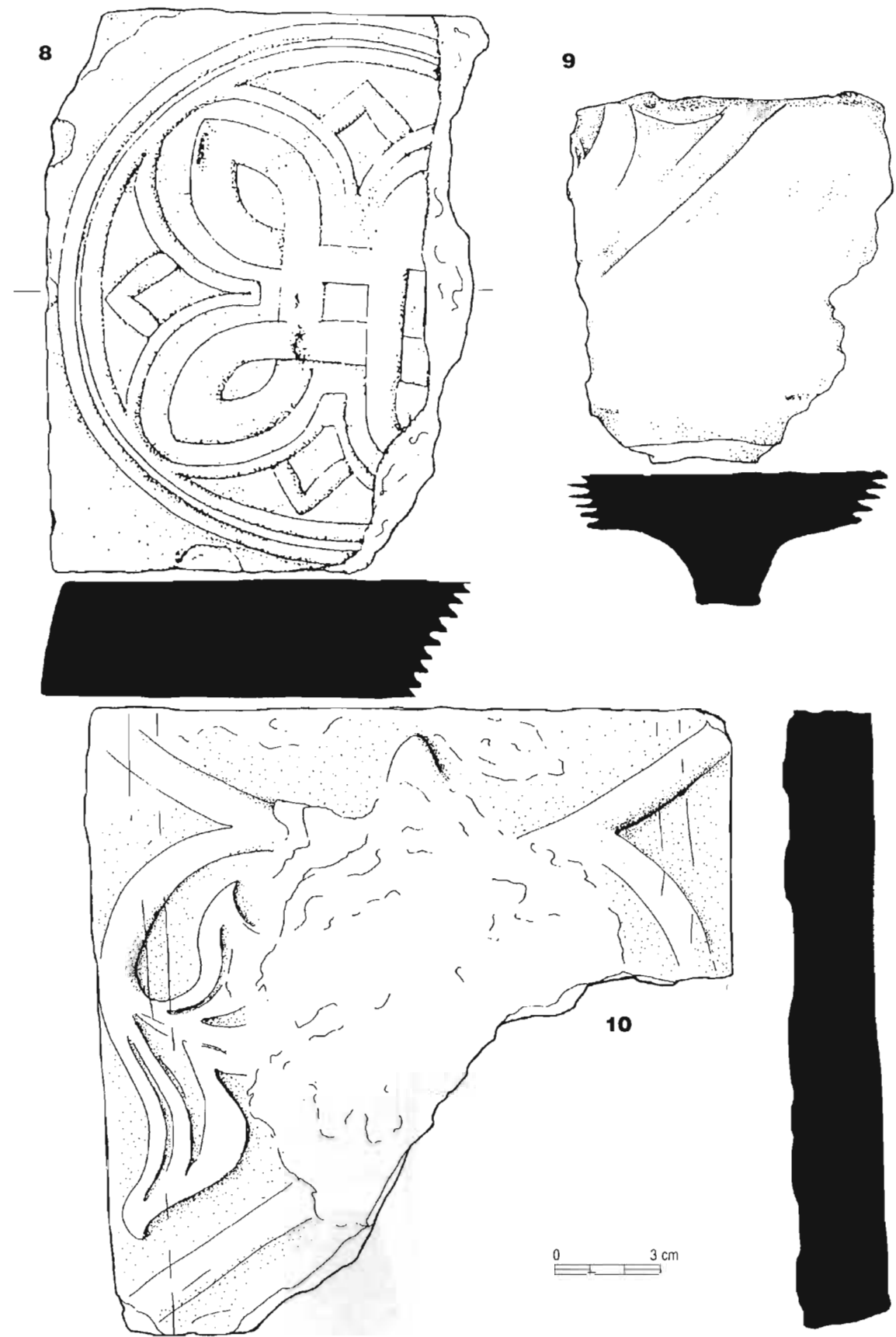

Obr. 1: Praha – Hrad. Dlaždice či jejich zlomky. Obr. 1–10 kreslily L. Marušková, V. Příhonská a J. Škvainová.
 Abb. 1: Prager Burg. Fliesen und Fragmente. Abb. 1–10 zeichnung: L. Marušková, V. Příhonská und J. Škvainová.

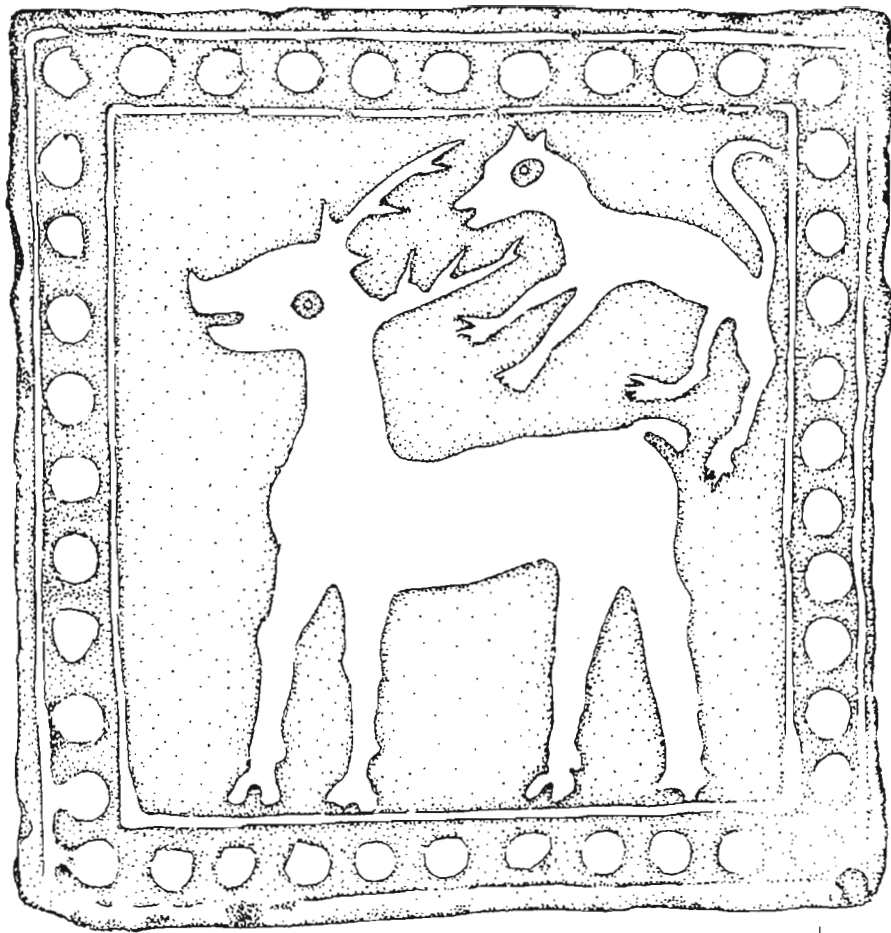

Obr. 2: Praha – Hrad. Dlaždice či jejich zlomky. Abb. 2: Prager Burg. Fliesen und Fragmente.

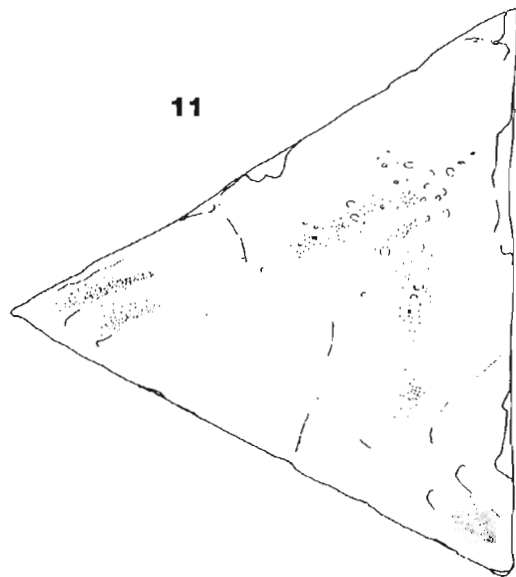
Obr. 3: Praha – Hrad. Dlaždice či jejich zlomky. Abb. 3: Prager Burg. Fliesen und Fragmente.

12

0 3 cm

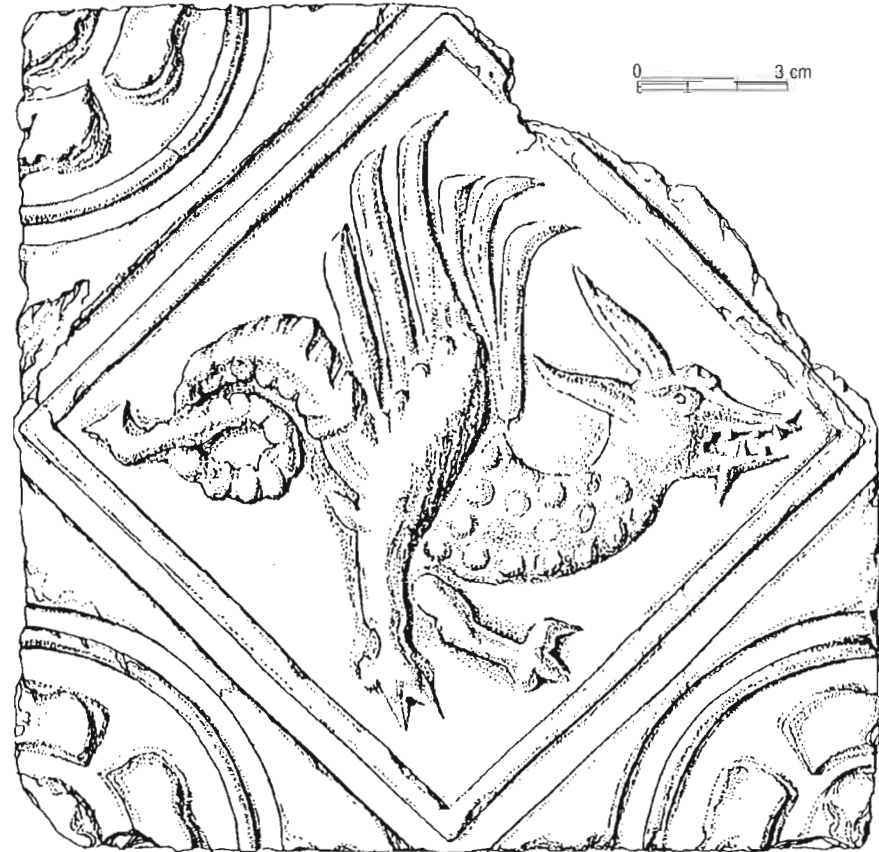
11

13

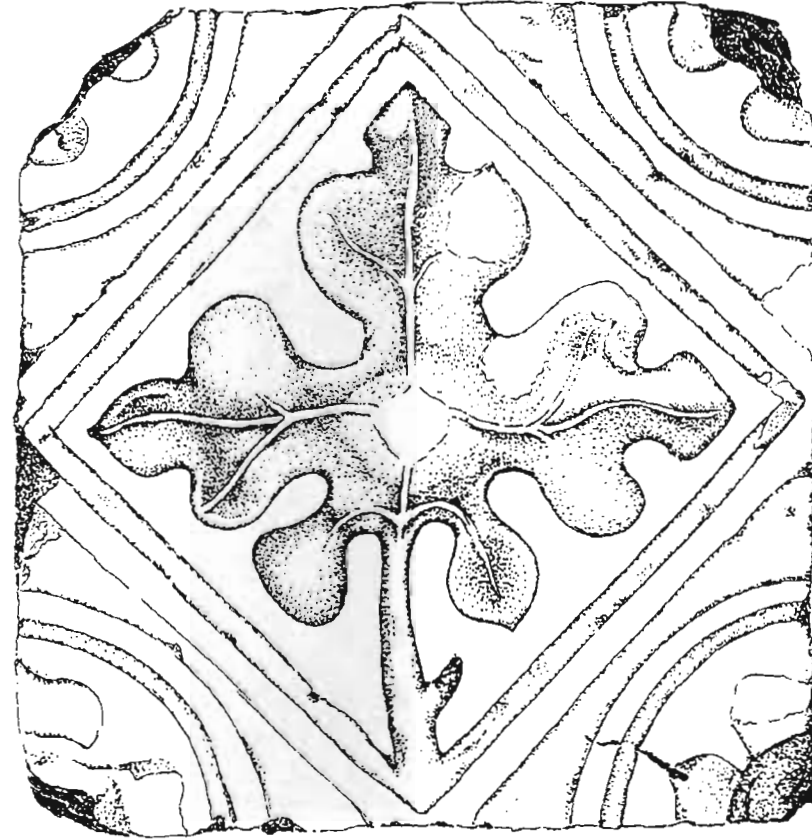

14

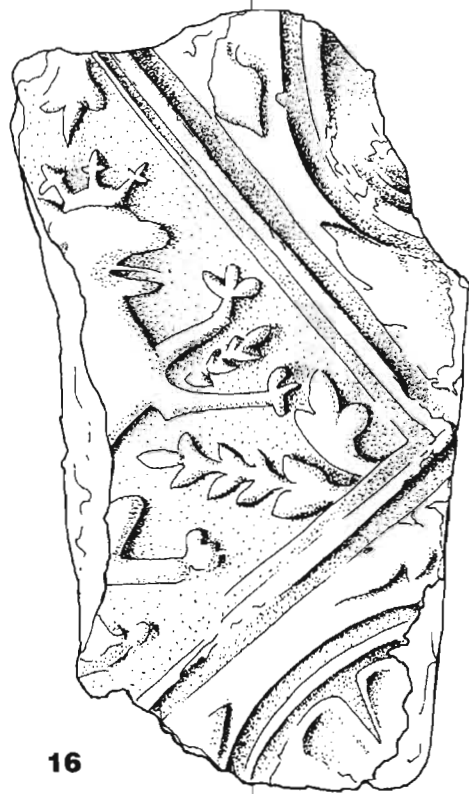
0 3 cm

15

Obr. 4: Praha – Hrad. Dlaždice. Abb. 4: Prager Burg. Fliesen.

Obr. 5: Praha – Hrad. Dlaždice. Abb. 5: Prager Burg. Fliesen.

16

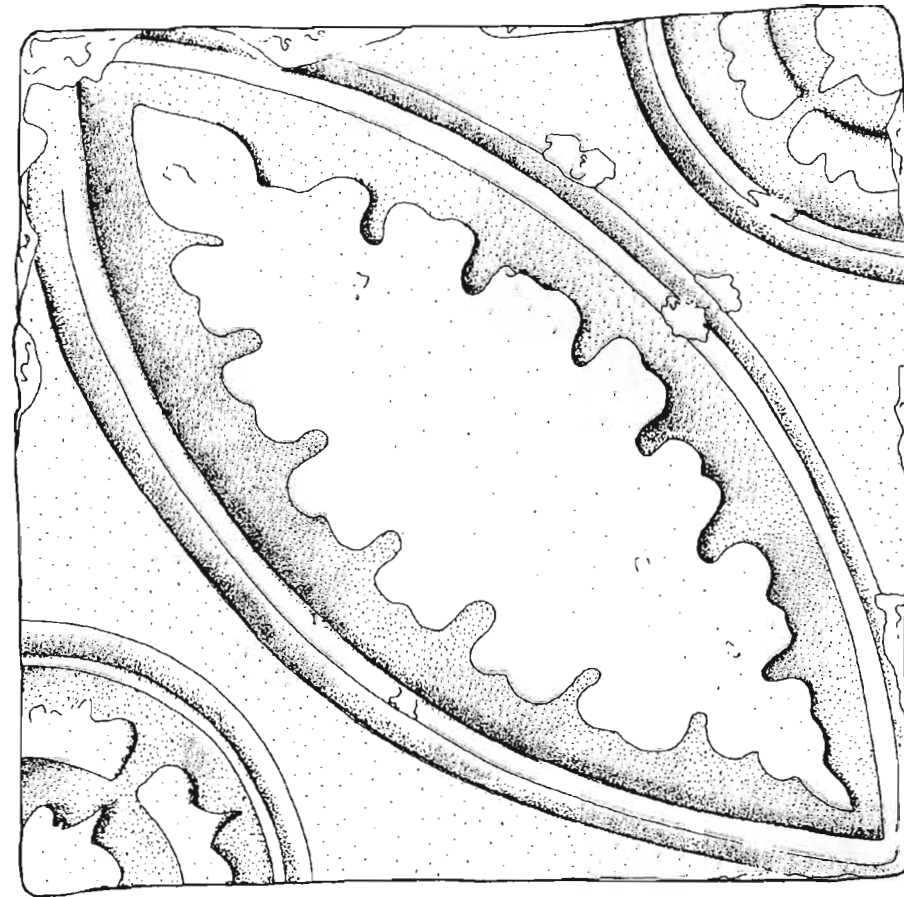
0 3 cm

17

Obr. 6: Praha – Hrad. Dlaždice. Abb. 6: Prager Burg. Fliesen.

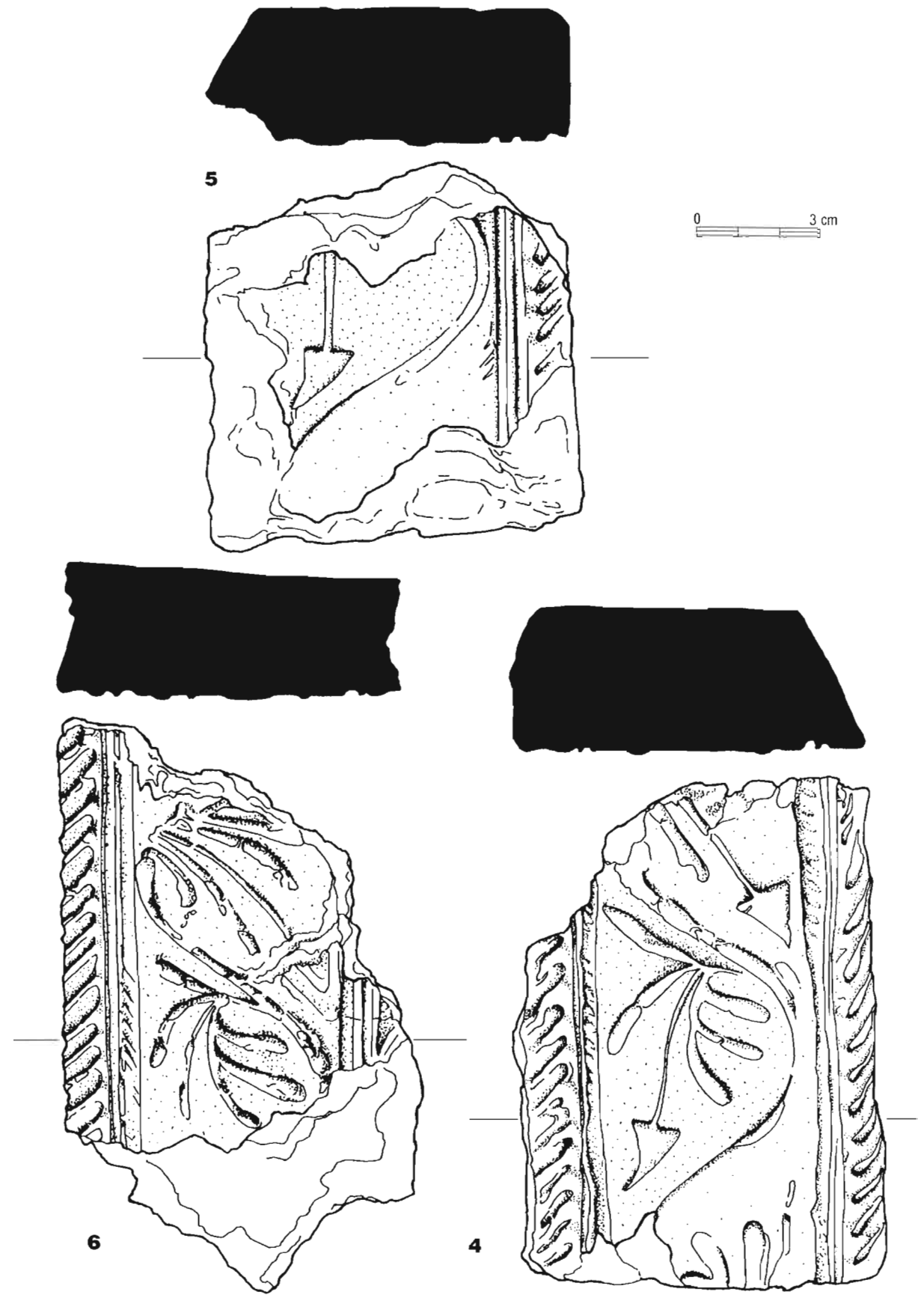
18

0 3 cm

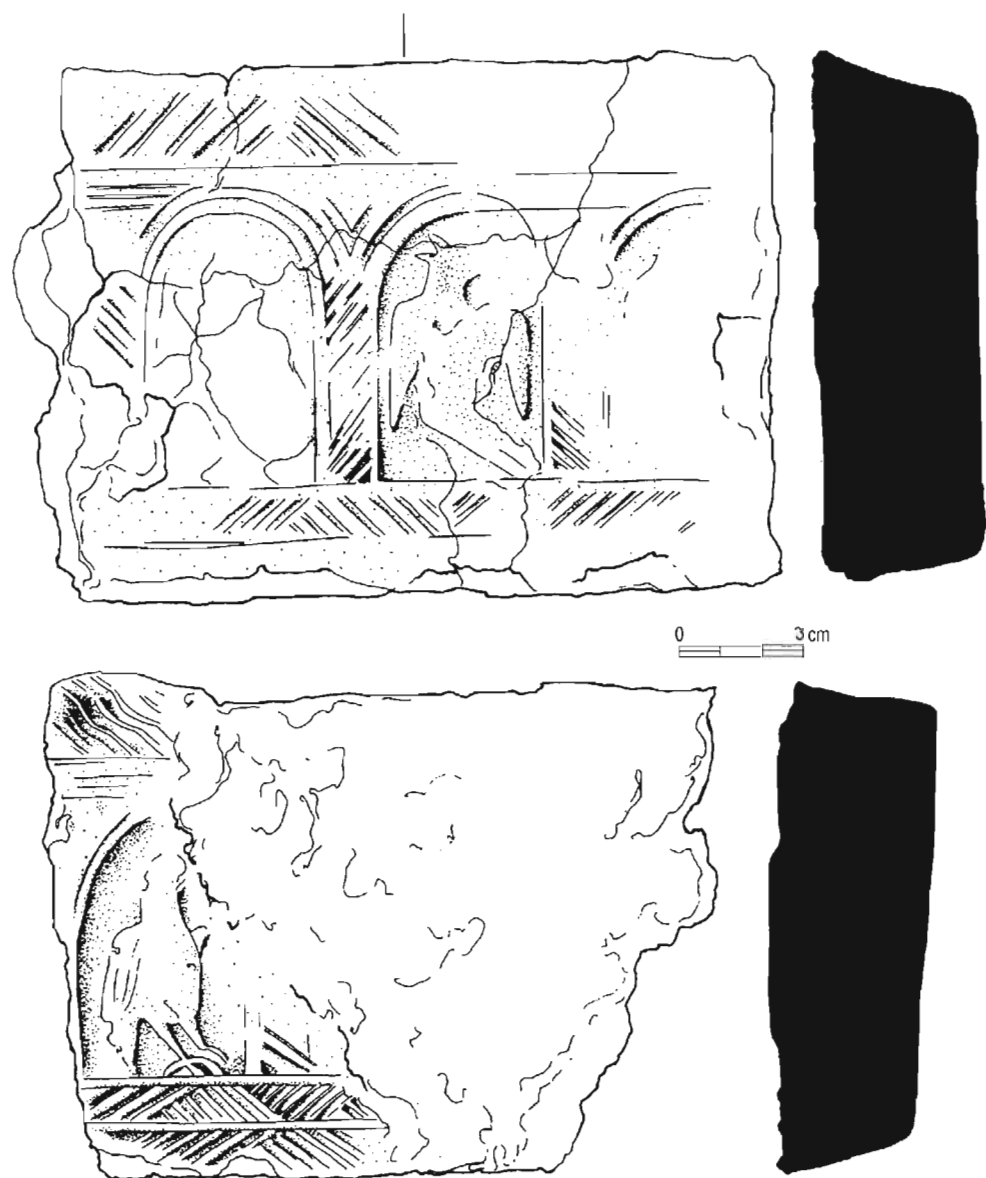
Obr. 7: Praha – Hrad. Dlaždice. Abb. 7: Prager Burg. Fliesen.

Obr. 8: Neznámá lokalita (Praha 8 – Dolní Chabry?). Abb. 8: Unbekannt Fundort (Prag 8 – Dolní Chabry?).

Obr. 9: Neznámá lokalita (Praha 8 – Dolní Chabry?). Abb. 9: Unbekannt Fundort (Prag 8 – Dolní Chabry?).

Obr. 10: Neznámá lokalita (Praha 8 – Dolní Chabry?). Abb. 10: Unbekannt Fundort (Prag 8 – Dolní Chabry?).

Fliesen aus dem 12.–13. Jahrhundert auf der Prager Burg. Aus den langjährigen Grabungen, baugeschichtlichen Untersuchungen und verschiedenen Bauarbeiten stammt eine kleinere Sammlung von Fliesen. Die Anzahl der Fliesentypen von der Prager Burg wird in Wirklichkeit noch wesentlich größer sein, da die Durchsicht der älteren archäologischen Fonds noch nicht abgeschlossen ist.

Der älteste Teil des Ensembles gehört zur großen Gruppe der Ostrover Produktion (nach dem Kloster auf Ostrov bei Davle) und entfällt damit auf das 3. Viertel des 12. Jahrhunderts (Abb. 1/1–2). In das spätere 12. Jahrhundert gehört auch ein nicht genau datierbares Fragment (Abb. 1/3), ein anderes dann erst in die 1. Hälfte des 13. (Abb. 1/4). Der einzige bisher veröffentlichte Fund von der Burg war eine dreieckige schwarzbraun glasierte Fliese mit ca. 12 cm Seitenlänge (Abb. 4/11) vom Ende des 10. oder Anfang 11. Jahrhunderts. Die Revision der Grabung hat gezeigt, daß die Fundsituation am ehesten in das 12. Jahrhundert zu datieren sein wird und die Fliesen sekundär verwendet wurden. Zu diesem einfachen Fliesentyp gibt es zahlreiche Analogien im Material aus dem 12. Jahrhundert. In die 60er Jahre des 13. Jahrhunderts ist eine Fliese mit Hirsch- und Wolfsmotiv zu setzen (mit Analogien von Zvíkov; Abb. 4/12), eine Fliese mit Ritter und Drachen an den Anfang des 14. Jahrhunderts (Abb. 4/13). Einen einzigartigen

Typ stellt eine Fliese mit Band von Dreiblättern dar (Abb. 3/10), die den Fliesen des 12. Jahrhunderts nahekommen. Eine einheitliche Gruppe bilden Fliesen mit dem Rautenmotiv und Viertelkreisen mit Viertelrosetten in den Ecken sowie Drache (Abb. 5/14), Blatt (Abb. 5/15), Adler (Abb. 6/16) oder Löwe (Abb. 6/17) als Hauptmotiven, die genauso wie ein Stück mit Eichenblättern und zwei Viertelrosetten (Abb. 7/18) auf das letzte Drittel des 13. Jahrhunderts entfallen.

Nur bei der letztgenannten Gruppe kann vorausgesetzt werden, daß sie auf dem Boden verlegt waren, und zwar im romanischen Fürstenpalast. In Anbetracht ihrer Datierung sind sie fast das einzige Zeugnis von den Bauaktivitäten unter den letzten Přemysliden. Die Funde zeigen, daß die Verwendung von keramischer Bodenverkleidung erst im letzten Viertel des 12. Jahrhunderts einsetzt. In den vorausgehenden Etappen sind zahlreiche unverzierte Plänerfliesen belegt.

In diesem Beitrag ist auch eine kleinere Sammlung von Fliesen aus dem Depositorium des Archäologischen Instituts auf der Prager Burg veröffentlicht (Abb. 8–10). Ihr Fundort ist unbekannt, es gibt jedoch Analogien in den Funde aus Prag 8 – Dolní Chabry aus dem 3. Viertel des 12. Jahrhunderts.

Literatura:

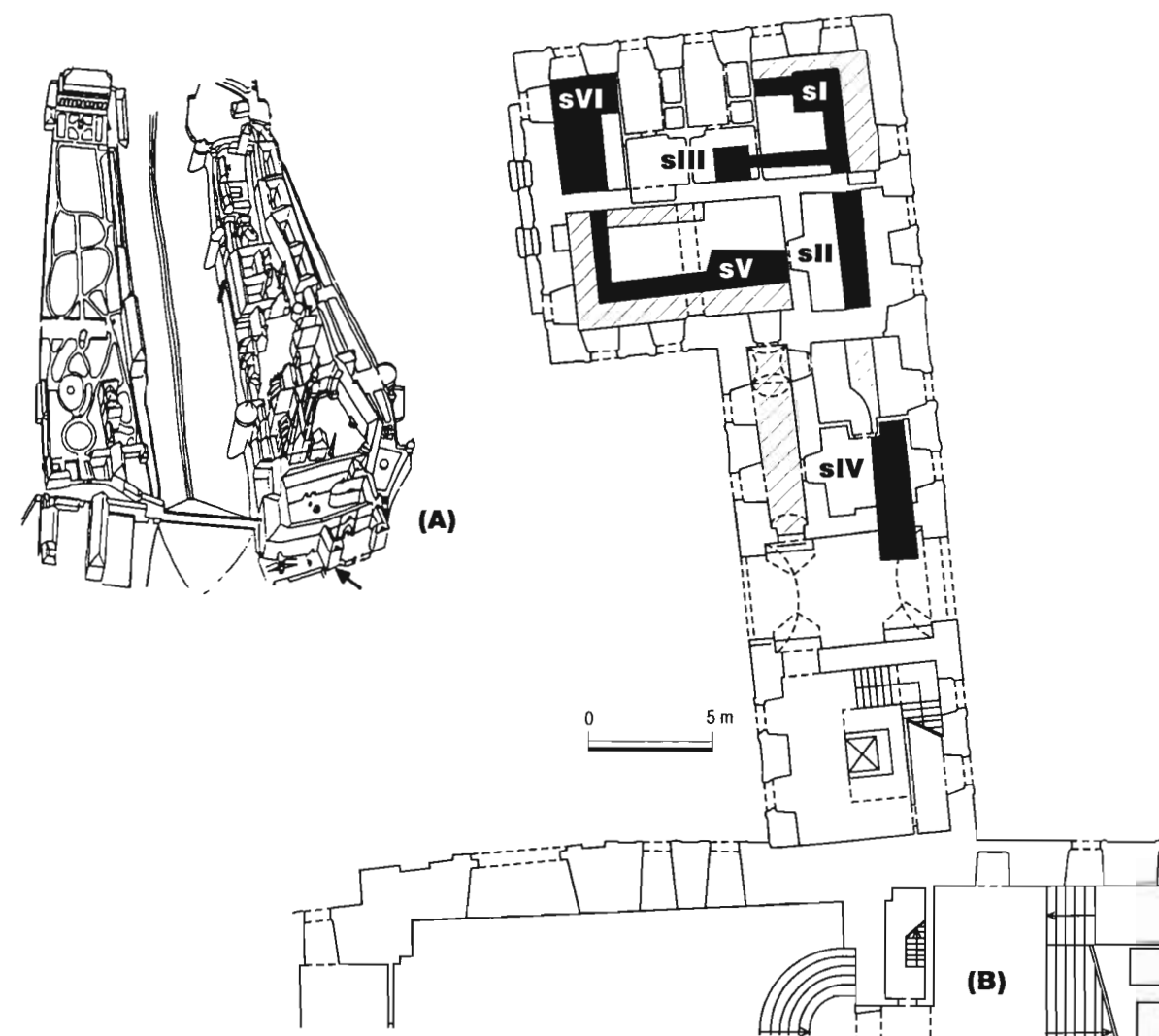
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1986: Bývalý biskupův dům na Pražském hradě – Das ehemalige Bischofshaus auf der Prager Burg, *Archaeologia Historica* 11, 117–126.
- Borkovský, I. 1953: Kostel Panny Marie na Pražském hradě – Kostel Bogorodicy v Pražskom gradě – Église de la Ste Vierge au Château de Prague, *Památky archeologické* 44, 129–198.
- 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.
- Borkovský, I. 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.
- Čiháková, J. 1984: Pražská keramika 11.–13. století, in: Ječný, H. et al., Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města, *Archaeologica Pragensia* 5/2, 211–288.
- Hejdová, D. – Nechvátal, B. 1970: Raně středověké dlaždice v Čechách I, II – Frühmittelalterliche Fliesen in Böhmen, *Památky archeologické* 61, 1970, 100–183, 395–471.
- Ječný, H. et alii 1984: Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města – Prag im Frühmittelalter. Eine der gegenwärtigen Betrachtungsweisen der Entwicklung der Přemyslidenstadt, *Archaeologica Pragensia* 5/2, 211–288.
- Merhautová, A. 1980: Středověké podlahy s obrazem císaře Nerona – Mittelalterliche Fussbodenfliesen mit dem Bild Kaiser Neros, *Umění* 28, 246–258.
- 1988: Skromné umění. Ostrovská zdobená terakota. Praha.

HROMADNÝ NÁLEZ MINCÍ ZE 16. STOLETÍ NA PRAŽSKÉM HRADĚ

Jan Frolík – Zdena Nemeškalová

1. ÚVOD

V měsících únoru až květnu 1987 proběhl záchranný archeologický výzkum v přízemí tzv. Severního výběžku, tj. v palácovém křídle oddělujícím I. nádvoří Pražského hradu od IV. (zvaného též na Baště; Frolík 1998). V jihozápadním rohu tohoto křídla byla vyměřena sonda VI o rozměrech 270 x 160 cm (obr. 1).

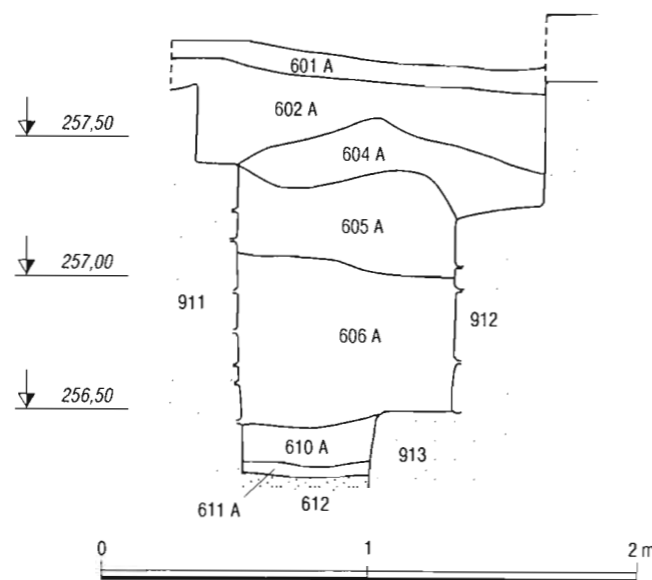
Obr. 1: Praha – Hrad. Severní výběžek. (A) pohled na Pražský hrad s identifikací Severního výběžku, (B) půdorys přízemí s lokalizací sondy VI. Obr. 1–3 kreslil J. Frolík.

Abb. 1: Prager Burg. Nordausläufer. (A) Gesamtansicht mit eingezeichnetem Nordausläufer; (B) Grundriß des Erdgeschoßes mit Sonde VI. Abb. 1–3. Zeichnung: J. Frolík.

2. POPIS NÁLEZOVÝCH OKOLNOSTÍ

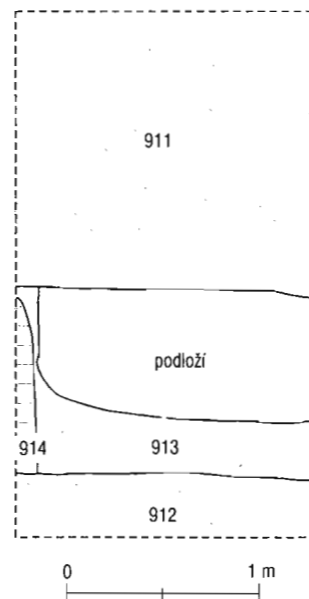
V sondě VI byla zjištěna následující stratigrafie. Do skalního podloží (kontext 612) v hloubce 170 cm od současného povrchu se zahlubovala pravouhle se lomící zeď (kontext 913), z níž byl odkryt pouze její vnitřní líc (Obr. 2; 3). Neznáme tedy její šíři. K této zdi se nedochovaly žádné vrstvy ani jiné terénní situace. Jako stratigraficky další objekt lze identifikovat dvě rovnoběžné zdi ve směru východ-západ, z nichž jižní (kontext 912) zároveň tvoří základ současné jižní zdi palácového křídla. Severní (kontext 911) vyplňovala severní polovinu sondy. Zjištěn z ní byl pouze její jižní líc, protože severní část zdi zasahovala mimo zkoumanou plochu. Prostor mezi zdmi vyplňovalo až 140 cm silné souvrství (Obr. 3). Nejníže, na skalním podloží, se nacházela vrstvička (kontext 611A) bělavé maltoviny. Snad jde o pozůstatek stavební vrstvy, vzniklý při stavbě výše popsaných zdí. Nad ní byla zjištěna vrstva (kontext 610A) opukové drti s hnědým jílovitým pojivem. Největší mocnosti dosahovala další vrstva (kontext 606A) o síle až 60 cm, charakterizovaná jako hnědá hlinitojílovitá s uhlíky a kameny. Členěna byla ještě dvěma stejně starými proplásky, a to hnědým jemným pískem (kontext 609A) a světle šedohnědou jílovitou s množstvím kamenů (kontext 608A). Vrstvu/kontext 606A lze charakterizovat jako smetištní, což potvrzuje nejen skladba nálezů (zvířecí kosti, zlomky skla a keramiky, drobné bronzové předměty, např. špendlíky, knoflíky, náprstky, různá kování), ale především její organický, místy až hnojivý charakter. Překrývala ji vrstva/kontext 605A (opuková drť s maltou a hnědou hlinitou výplní), a vrstva/kontext 604A (šedohnědá hlinitá s uhlíky a velkými opukovými kameny). Od další vrstvy (kontext 602A), kterou tvořila šedohnědá hlína s kameny a uhlíky, byla oddělena bělavou maltovou krou (kontext 607A). Vrstvu/kontext 602A porušoval při západní straně zásah, vyplněný bouračkou (kontext 603A), který souvisí s opravou zdi (kontext 914), uzavírající sondu na západní straně a tvořící základ západní zdi stojícího palácového křídla (Obr. 2). Tato zeď překrývá dvě výše popsané rovnoběžné zdi a porušuje souvrství od vrstvy 2 níže. Stratigrafii uzavírá světlehnědá bělavá maltovinová bouračka (kontext 601A), tvořící v době výzkumu podklad pod recentní podlahu, odstraněnou již před zahájením výzkumu.

Nalezené mince byly bez výraznějších koncentrací rozptýleny ve vrstvách/kontextech 602A (7 mincí), 603A (1 mince), 606A (43 mince) a 608A (6 mincí). Celkem bylo nalezeno 57 kusů mincí. Stratigraficky je

Obr. 3: Praha - Hrad. Severní výběžek. Sonda VI. Řez zjištěnou situací. Podloží tečkované, číslování vrstev odpovídá označení v textu.

Abb. 3: Prager Burg. Nordausläufer. Sonde VI. Schnitt. Untergrund punktiert, Nummerierung der Schichten wie im Text.

můžeme jejich uložení do země připsat jediné etapě, a to periodě po postavení dvou rovnoběžných zdí a před postavením zdi západní. Jedinou výjimku tvoří mince z vrstvy/kontextu 603A, neboť tato vrstva je stratigraficky mladší než západní zeď. Lze však s vysokou pravděpodobností předpokládat, že mince patří k témuž souboru. Zásah – vrstva/kontext 603A – byl zahlouben do vrstvy/kontextu 602A a vznikl alespoň zčásti její přeměnou.

3. POPIS NALEZENÝCH MINCÍ

Vrstva/kontext 602A:

1. Arcibiskupství Salcburk, Jan jakub Khuen Belasi-Lichtenberg (1560–1586), zweier 1580. Hmotnost před čištěním (dále jen A) 0,6591 g, po vyčištění (dále jen B) 0,4822 g.¹
2. Sasko – Míšeň, kurfiřt Arnošt (po rozdělení země z 26. července 1485), 1485–1486, mincovna Freiberg (?), jednostranný fenik podle mincovního řádu z r. 1482. A = 0,4179 g, B = 0,1866 g.²
3. Čechy, pravděpodobně Vladislav II. (1471–1516), bílý peníz. Mince je rozpadlá na několik menších kousků. Na jednom z nich se zachovala část opisu: ...VS:SECV..., na jiném místě část hřívý. A = 0,2266 g, B = 0,1046 g.
4. Polsko, Alexander (1501–1506), mincovna Krakov, správce mincovny H. Slakers, půlgroš. A = 1,0474 g, B = 0,7504 g.³
5. Čechy, Rudolf II. (1576–1612), bílý peníz. Z opisu čitelné pouze: RVDOL.SECV... A = 0,6215 g, B = 0,2832 g.
6. Město Štrasburk, dvoukřejcar bez letopočtu, mladší typ písma (asi 1520–1530). A = 1,1934 g, B = 0,6426 g.⁴
7. Arcibiskupství Salcburk, Michael Kuenburg (1554–1560), Zweier 1555. Malá část mince uprostřed je vylomená. Ražba je značně otřelá. A = 0,4892 g, B = 0,2331 g.⁵

Vrstva/kontext 603A:

8. Arcibiskupství Salcburk, Matthäus Lang Wellenburg (1519–1540), zweier asi z roku 1536 (letopočet není dobře čitelný). A = 0,7122 g, B = 0,3761 g.⁶

Vrstva/kontext 606A:

9. Korutany, Ferdinand I. (1521–1564), mincovna Celovec, fenik 1557. Část mince je ulomena a ražba je velmi otřelá. A = 0,3913 g, B = 0,0938 g.⁷
10. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), malý peníz. Část mince na dvou místech na horním okraji je ulomena. A = 0,3530 g, B = 0,1709 g.⁸
11. Čechy, Vladislav II. (1471–1516), bílý peníz jednostranný. Mince je velmi špatně zachovalá, kresba je téměř setřelá. A = 0,4232 g, B = 0,1144 g.
 Av.: V hladkém kruhu český lev, z něhož je patrná pouze hřívá, část ocasu a zadní noha. Z opisu čitelné pouze: W...LAVS... .

¹ M. Bernhart - K. Roll: Die Münzen und Medaillen des Erzstiftes Salzburg. München 1390, s. 88, č. 1215.

² G. Krug: Die Meißnisch-sächsischen Groschen (1338-1500). Berlin 1974, s. 97, s. 184, č. 1638.

³ M. Gumowski: Handbuch der polnischen Numismatik. Graz 1960, s. 103, č. 469, tab. XVIII, č. 469.

⁴ H. Saurma-Jeltsch: Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode. Berlin 1892, s. 47, č. 1976.

⁵ G. Probst: Die Münzen Salzburgs. Graz 1975, s. 89, č. 431, tab. 7, č. 431.

⁶ M. Bernhart - K. Roll, op. cit., s. 46, č. 762.

⁷ V. Miller zu Aichholz - A. Loehr - E. Holzmaier: Österreichische Münzprägungen 1519-1938. Wien 1948, s. 40.

⁸ J. Smolík: Pražské groše a jejich díly. Praha 1971 (reprint), tab. IV, č. 75.

12. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), bílý peníz jednostranný. Opisový pruh je z velké části ulomen. A = 0,5618 g, B = 0,2328 g.
Av.: V perličkovém kruhu český lev. Opis: FERDINAND...IMVS. Část perličkového kruhu, který obklopuje obraz lva, je vyražena dvakrát.
13. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), bílý peníz jednostranný. A = 0,2964 g, B = 0,2249 g.⁹
14. Čechy, Vladislav II. (1471–1516), malý peníz. Mince je velmi špatně zachovalá. Čitelná je pouze část koruny a malá část písmene W. A = 0,4029 g, B = 0,2076 g.
15. Čechy, Vladislav II. (1471–1516), bílý peníz jednostranný. Část opisového kruhu je vylomena. A = 0,7011 g, B = 0,1944 g.
Av.: V perličkovém kruhu český lev. Opis: ...SLAVS...ND.. Vzhledem k nečitelnému opisu nelze určit variantu.
16. Čechy, Vladislav II. (1471–1516), malý peníz. Velká část mince chybí. Na dochované části je viditelná koruna a horní část písmene W. A = 0,6119 g, B = 0,1445 g.
17. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), bílý peníz jednostranný. Uprostřed mince byl úmyslně proražen malý otvor. Ražba je velmi otřelá, část opisového pruhu je ulomená, kresba většinou nečitelná. A = 0,4598 g, B = 0,2600 g.
Av.: V perličkovém kruhu téměř nečitelný český lev. Opis: FERDI... . Vzhledem k nečitelnosti bližší určení varianty není možné.
18. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. A = 0,5538 g, B = 0,3171 g.
Av.: Korunované L, po stranách R P.
Rev.: Hladký.¹⁰
19. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. Mince je rozlomena na jednu větší a dvě malé části. A = 0,3350 g, B = 0,0911 g.¹¹
20. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. Část mince je ulomena. Dochovaná plocha mince zůstala na některých místech pokryta korozi, neboť při jejím odstraňování by patrně došlo k rozpadu mince. A = 0,6738 g, B = 0,2171 g.¹²
21. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. Mince je rozlámána na několik malých zlomků, z nichž některé jsou dosud pokryty vrstvou koroze. Při jejím odstraňování by se patrně tyto zlomky zcela rozpadly. A = 0,4582 g, B = 0,0838 g.¹³
22. Pravděpodobně Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. Mince je rozlámána na několik malých úlomků, částečně pokrytých korozi, neboť při odstraňování koroze by se patrně tyto zlomky zcela rozpadly. Určení nelze proto považovat za naprosto spolehlivé. A = 0,5420 g, B = 0,1275 g.
23. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), mincovna Kutná Hora, bílý peníz 1562. A = 0,3305 g, B = 0,2256 g.
24. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), bílý peníz bez letopočtu. A = 0,3558 g, B = 0,1434 g.¹⁴
25. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), malý peníz. Mince je v horní okrajové části olámána. A = 0,3722 g, B = 0,1126 g.¹⁵
26. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. A = 0,2261, B = 0,1269 g. Mince byla vyrobena ze slitiny s malým obsahem stříbra a větším obsahem mědi, a proto má červenou barvu.¹⁶

⁹ J. Smolík, op. cit., s. 58, č. 12.

¹⁰ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 59.

¹¹ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 60.

¹² Pravděpodobně typ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 59.

¹³ Podle viditelné části koruny lze soudit, že jde o typ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 58.

¹⁴ J. Smolík, op. cit., s. 58, č. 1.

¹⁵ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 75.

27. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. Vlevo nahoře okrajová část mince ulomena. A = 0,3346 g, B = 0,2116 g.
Av.: Korunované L, po stranách písmena R-P. Čitelná je však pouze část koruny, horní část písmene L a písmena R P.¹⁷
28. Čechy, Maxmilián II. (1564–1576), mincovna Kutná Hora, bílý peníz 1570. A = 0,5641 g, B = 0,2767 g.
29. Čechy, Rudolf II. (1576–1612), mincovna Kutná Hora, malý peníz 1580. A = 0,3381 g, B = 0,2644 g.
30. Slezsko, město Vratislav za Vladislava II. Jagellonského (1471–1516), haléř ražený od roku 1512. A = 0,3644 g, B = 0,1522 g.¹⁸
31. Slezsko, město Svidnice za Ludvíka Jagellonského, půlgroš 1526. A = 0,8707 g, B = 0,7350 g.
Av.: Jako Friedensburg č. 721h), ale mezi ET BO není kroužek.
Rev.: Jako Friedensburg č. 721g).¹⁹
32. Horní Lužice, město Zhořelec, peníz z 2. poloviny 15. století. Okrajová část mince je ulomena. A = 0,4360 g, B = 0,1591 g.
Av.: V routovém kruhu, z něhož je patrná pouze část, nápis GOR v gotickém minuskulním písmu. Písmena jsou jen velmi slabě zratelná.
Rev.: Poměrně velká koruna, z níž je viditelná pouze její střední část.²⁰
33. Horní Lužice, město Zhořelec, peníz z 2. poloviny 15. století. Mince je velmi otřelá. A = 0,3607 g, B = 0,0943 g.
Av.: V routovém kruhu slabě zratelný nápis GOR. Kraj mince je vyznačen hladkým kruhem.
Rev.: Volně v poli poměrně velká koruna, jen velmi slabě patrná.²¹
34. Horní Rakousy, Ferdinand I. (1521–1564), mincovna Linec, mincmistr Hans Stengl, fenik 1532(?). Mince je rozlámána na tři části a částečně pokryta korozi, neboť při odstraňování koroze by se mince patrně zcela rozpadla. A = 0,4460 g, B = 0,1322 g.
Na jednom ze zachovalých zlomků je částečně patrný letopočet, avšak vzhledem k špatné čitelnosti nelze považovat rok ražby 1532 za bezpečně prokázaný.²²
35. Horní Rakousy, Ferdinand I. (1521–1564), mincovna Linec, mincmistr Hans Stengl, fenik 1532. A = 0,4203 g, B = 0,0922 g.
Mince je rozlámána na několik kousků, z nichž na jednom je poněkud čitelný letopočet 1532. Určení však nelze považovat za naprosto spolehlivé vzhledem k špatné zachovalosti ražby.²³
36. Arcibiskupství Salcburk, Leonhard Keutschad (1495–1519), fenik 1500. A = 0,6108 g, B = 0,2709 g.²⁴
37. Arcibiskupství Salcburk, Matthäus Lang Wellenburg (1519–1540), zweier 1536. Mince je velmi otřelá. A = 0,6951 g, B = 0,3327 g.²⁵
38. Arcibiskupství Salcburk, Matthäus Lang Wellenburg (1519–1540), zweier 1529. A = 0,3942 g, B = 0,2489 g.²⁶

¹⁶ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 60.

¹⁷ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 57.

¹⁸ F. Friedensburg: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, II. díl. Breslau 1888. s. 181, č. 568. tab. XI, č. 568.

¹⁹ F. Friedensburg, op. cit., s. 260, č. 721.

²⁰ O. Mikš: Nález v Mělníku r. 1946. NČČsI 19. 1950, s. 209, č. 17 nebo 18. Vzhledem k špatné zachovalosti mince nelze bezpečně rozhodnout, o kterou variantu jde.

²¹ O. Mikš, op. cit., s. 209, č. 17.

²² M. Markl: Die Münzen, Medaillen und Prägungen mit Namen und Titel Ferdinand I. Prag 1896. s. 56, č. 557.

²³ M. Markl, op. cit., s. 56, č. 557.

²⁴ G. Probszt, op. cit., s. 67, č. 125, tab. IV, č. 125.

²⁵ G. Probszt, op. cit., s. 80, č. 293.

39. Biskupství Pasov, Arnošt Bavorský (1517–1540), feník z let 1518–1520. Mince je velmi otřelá a rozlámaná. A = 0,4225 g, B = 0,1832 g.²⁷
40. Štýrsko, Ferdinand I. (1521–1564), mincovna Štýrský Hradec, mincmistr Otto Wolf, feník 1536. Mince je velmi otřelá. A = 0,3875, B = 0,1969 g.²⁸
41. Sasko, Jan Fridrich a Mořic (1541–1547), mincovna Buchholz, mincmistr Sebastian Funcke, feník 1542. A = 0,4421 g, B = 0,2602 g.²⁹
42. Sasko – Míšeň, Arnošt, Albrecht a Vilém III. (1475–1482), mincovna Freiberg, feník. A = 0,3909 g, B = 0,2492 g.³⁰
43. Sasko – Míšeň, Arnošt, Albrecht a Vilém III. (1475–1482), feník z let 1475–1482. A = 0,3993 g, B = 0,2758 g.³¹
44. Sasko – Míšeň, kurfiřt Arnošt a vévoda Albrecht (1482–1485), mincovna Freiberg, feník. A = 0,2966 g, B = 0,0876 g. Část mince je ulomena.³²
45. Žeton z roku 1545 s proraženým otvorem. A = 4,2256 g, B = 3,2369 g.
Av.: V perličkovém kruhu znak, po stranách s písmeny R P
Opis: +OFT RAITEN MACHT GVETE FREVNTSCHA
Rev.: V perličkovém kruhu čtverec a v něm nápis .VI BEN – E FECIT – HABET. Dole 1545.
Opis: HERR.VERGIB.VNNS.VNNSER.SCHVLDT
46. Bronzový žeton s proraženým otvorem. A = 3,0047 g, B = 2,5311 g.
Av.: V kruhu znak, dole porušený proraženým otvorem.
Opis: HANS:GVNTER.VON.MAR
Rev.: Ve čtverci postaveném na jeden vrchol nápis: W – ANG – ..T.WIR – DT...ITV – NS.WR.RVI – ORDT.V – IDER – W
Po stranách RO-KU...TP...
47. Mince byla velmi zkorodovaná a při čištění se rozpadla na drobné úlomky, z nichž největší představuje okrajovou část drobné mince, na níž se zachoval velmi slabě patrný zbytek routového kruhu. Je proto možné, že jde o zhořelecký městský peníz z 2. poloviny 15. století. Toto určení však nelze považovat za bezpečně prokázané.
48. Zlomky mince, které se při čištění dále lámaly a rozpadaly. Z dochovaných malých úlomků nelze minci určit.
49. Zlomky mince, většinou pokryté korozí, neboť při dalším čištění by se zcela rozpadly. Mince proto není určitelná.
50. Mince byla do té míry zkorodovaná, že se při čištění rozpadala. Z dochovaných úlomků, na nichž lpí vrstva koroze, nelze minci určit.
51. Malý zlomek mince, neurčitelný.

Vrstva/kontext 608A:

52. Čechy, Vladislav II. (1471–1516), bílý peníz, jednostranný. A = 0,3588 g, B = 0,2336 g.
Av.: V perličkovém kruhu český lev. Opis: W.....NDVS R.³³
53. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), malý peníz. Část mince je vylomena. A = 0,5075, B = 0,1912 g.
Av.: Korunované L, po stranách R P.³⁴

²⁶ G. Probszt, op. cit., s. 80, č. 285.

²⁷ H. J. Kellner: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten. Grünwald bei München 1958, s. 93, č. 63.

²⁸ M. Markl, op. cit., s. 192, č. 1831.

²⁹ W. Haupt: Sächsische Münzkunde. Berlin 1974. Text s. 217, Tafeln tab. 64, č. 11.

³⁰ G. Krug, op. cit., s. 180, č. 1564, tab. 46, č. 1564.

³¹ G. Krug, op. cit., s. 180, č. 1569, tab. 46, č. 1569.

³² G. Krug, op. cit., s. 183, č. 1626, tab. 48, č. 1626.

³³ J. Smolík, op. cit., s. 45, č. 3.

54. Čechy, Ludvík I. (1516–1526), bílý peníz jednostranný. Část opisového kruhu je ulomena. A = 0,3959 g, B = 0,2900 g.
Av.: V perličkovém kruhu český lev. Opis: LVDOVI.....IMVS.
Vzhledem k špatné zachovalosti mince nelze určit variantu.
55. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), bílý peníz jednostranný. Mince je olámaná. Na pohledově levé straně chybí celý opisový pruh a část lva. Zbývající část mince je velmi otřelá. A = 0,2560 g, B = 0,08518 g.
Av.: V perličkovém kruhu je viditelná pouze část českého lva. Z opisu se zachovalo pouze: .....DINA.....
Vzhledem k olámání a špatné zachovalosti nelze určit variantu.
56. Čechy, Ferdinand I. (1526–1564), malý peníz. Mince je rozlámaná na několik malých kousků, a proto variantu nelze určit. A = 0,5144 g, B = 0,1285 g.
57. Slezsko, město Svídnice za Ludvíka Jagellonského, půlgroš 1524. Mince je poměrně dobře zachovalá, pouze část opisového pruhu na líci i rubu je nečitelná. A = 0,7803 g, B = 0,6057 g.³⁵

4. STAVEBNÍ HISTORIE

Z přehledu vyplývá, že nejmladší mince jsou datovány do roku 1580, nedatované drobné ražby Rudolfa II. mohou být ještě o něco mladší. Abychom mohli určit, jak se mince dostaly na zkoumané místo, musíme zjištěnou situaci konfrontovat se stavební historií místa. Ta je ovšem vzhledem k torzovitosti písemných pramenů dosti mezerovitá.

Současné palácové křídlo (tzv. Severní výběžek) bylo postaveno po roce 1763, kdy byly zahájeny stavební práce bouráním starší zástavby.³⁶ Tu tvořila v místech Severního výběžku „malá“ či „stará“ zbrojnice. Jižně od ní, již v ploše dnešního I. nádvoří, se nacházela první hradní brána. „Malá“ zbrojnice vznikla přestavbou starších stájí nejvyššího hofmistra, stojících „na valu Pražského hradu“. Poslední zmínka o nich je z roku 1571, nejstarší zmínka o zbrojnici je z roku 1620. Přestavba se nutně odehrála mezi těmito dvěma daty. O starším vývoji písemné zprávy nejsou.

5. ZÁVĚR

Na základě archeologických, písemných a stavebně historických údajů můžeme vývoj rekonstruovat následovně. Nalezený soubor mincí se uzavřel někdy po roce 1580. Jeho počátek může sahát až do 2. poloviny 15. století, ale přesněji ho vymezit nelze. Při srovnání se známým vývojem lze jeho vytváření připsat době existence stájí nejvyššího hofmistra. Těm by nejspíše náležely dvě rovnoběžné zdi. Starší, pravouhle lomená zeď je stopou ještě starší, písemně nedoložené a také zatím přesněji nedatované stavby.

Vznik mincovního souboru snad nějakým způsobem souvisí s činností stájí. Pominout nelze pravděpodobně ani blízkost hlavního vstupu do Hradu. Blíže ho však objasnit nelze, upozornit je třeba na skutečnost, že jde převážně o nejdrobnější tehdy ražené mince a celkově nepředstavuje nijak mimořádnou hotovost. Charakter souvrství naznačuje, že vzniklo v exteriéru, v nějakém komunikačně klidném zákoutí. Pokud souvrství souvisí s existencí konírny, posunovala by se tím doba jejího počátku až do 2. poloviny 15. století. Pravděpodobně je také možno zpřesnit dobu přestavby na „malou“ zbrojnici, a to až po roce 1580.

³⁴ J. Smolík, op. cit., tab. IV, č. 60.

³⁵ F. Friedensburg, op. cit., s. 260, č. 719c.

³⁶ Údaje o stavební historii objektu jsou převzaty z práce: M. Vilímková – F. Kašička – H. Chvojková: Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo. Pasport SÚRPMO. Praha 1968, s. 1–29.

Publikovaný mincovní nález tak v kombinaci s archeologickými zjištěními podhaluje málo známou minulost této části Hradu. Nezanedbatelný je i fakt, že jde o dosud největší hromadný nález mincí z Pražského hradu.

Ein Münzfund aus dem 16. Jahrhundert auf der Prager Burg. 1987 wurde bei der Rettungsgrabung im sog. Nordausläufer, dem Palastflügel zwischen dem I. und IV. Burghof ein Schatz von 57 Münzen gefunden. Die Münzen, die überwiegend zu den kleinsten damals geprägten gehören, waren über mehrere Mistschichten verteilt. Die bisher zahlenmäßig größte Münzsammlung von diesem Fundort mußte irgendwann vor 1580 zustande gekommen sein, die ältesten Stücke dürften aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts stammen. Baugeschichtlich entfällt der Schatz also auf die Zeit des Bestehens der Ställe des höchsten Hofmeisters, die zuletzt 1571 erwähnt werden. Mit der jüngeren, sog. kleinen Waffenkammer, die zum Jahr 1620 belegt ist, und mit dem nach 1763 erbauten Palastflügel können sie somit nicht zusammenhängen.

Die Entstehung der Münzsammlung hängt vielleicht mit der Tätigkeit der Ställe zusammen. Hinzuweisen ist auch auf die Nähe zum Haupteingang der Burg und darauf, daß es sich keineswegs um einen besonders hohen Geldbetrag handelte. Der Charakter der Schichtenfolge deutet an, daß der Komplex im Exterieur entstand, vielleicht in einer weniger frequentierten Ecke.

Der veröffentlichte Münzfund im Zusammenhang mit den archäologischen Feststellungen gestattet einen Einblick in einen weniger gut bekannten Abschnitt der Vergangenheit der Burg.

Literatura:

Bernhart, M. – Roll, K. 1890: Die Münzen und Medaillen des Erzstiftes Salzburg. München.

Friedensburg, F. 1888: Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, II. díl. Breslau.

Frolík, J. 1998: Archeologický výzkum v tzv. severním výběžku na Pražském hradě. Příspěvek k počátkům osídlení západního předhradí Pražského hradu, *Archaeologica Pragensia* 13, 75–92.

Gumowski, M. 1960: Handbuch der polnischen Numismatik. Graz.

Haupt, W. 1974: Sächsische Münzkunde. Berlin.

Kellner, H. J. 1958: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten. Grünwald bei München 1958.

Krug, G. 1974: Die Meißnisch-sächsischen Groschen (1338–1500). Berlin.

Markl, M. 1896: Die Münzen, Medaillen und Prägungen mit Namen und Titel Ferdinand I. Prag.

Mikš, O. 1950: Nález v Mělníku r. 1946, Numismatický časopis československý 19, 1950, 209.

Miller zu Aichholz, V. – Loehr, A. – Holzmair, E. 1948: Österreichische Münzprägungen 1519–1938. Wien.

Probszt, G. 1975: Die Münzen Salzburgs. Graz.

Saurma-Jeltsch, H. 1892: Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode. Berlin.

Smolík, J. 1971: Pražské groše a jejich díly. Praha (reprint).

Vilímková, M. – Kašíčka, F. – Chvojková, H. 1968: Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo. Pasport SÚRPMO. Praha.

ORGANIZACE LITURGICKÉHO PROSTORU V BAZILICE SV. VÍTA

Jana Maříková-Kubková – David Eben

I. ÚVOD

Není tomu příliš dlouho, kdy se liturgické rukopisy svatovítské katedrály staly předmětem podrobnějšího bádání. Avšak již v této fázi je zřejmé, že se jedná o materiál velmi zajímavý a cenný zejména pro rekonstrukci liturgických obřadů a jejich zpěvních částí v kapitulní bazilice. Výpověď těchto pramenů ovšem vybízí a vlastně i vyžaduje propojení s výsledky výzkumu jiných oborů. V dosti podrobných rubrikách pražských breviářů jsou totiž v rámci popisu liturgických úkonů zmiňovány i různé konkrétní prostorové reálie. Je tedy logické, že liturgik či muzikolog, který se pokouší vytvořit si na základě rubrik komplexní obraz o podobě liturgie v konkrétním prostoru a historickém období, se bude snažit získat informace k architektonickému rámci příslušných obřadů.

Výzkum kostela sv. Víta na Pražském hradě má naopak již více než stoletou tradici. Stavební podobou předrománské rotundy, románské baziliky a gotické katedrály a jejich vybavením se zabýval nespočet badatelů, mnohé problémy však ještě nebyly ani zdaleka zodpovězeny, otázku funkce zkoumaných prostor v liturgické praxi si zatím žádný z nich nepoložil, ačkoli každodenní provoz byl hlavním smyslem konstrukce budovy.

Nabízí se tedy možnost konfrontovat svědectví pramenů obojího druhu – tj. rubrik breviářů a výsledků archeologických výzkumů, uvést je do vzájemných souvislostí, zjistit, do jaké míry se potvrzují nebo si odporují a tím přispět k jejich interpretaci. Prozatím představujeme především ty problémy, které mění nebo doplňují dosavadní interpretace. Úplné zpracování kaplí, oltářů a topografie kláštera bude publikováno později.

2. PŘEHLED PRAMENŮ

Výzkum románské baziliky sv. Víta je těsně spjat s obnovou pražské katedrály v minulém a na počátku tohoto století. Poprvé se s typem prací, kterým dnes říkáme archeologický výzkum, setkáváme v roce 1869. Je napínavé sledovat, jak se stavitelé chrámu postupně vyrovnávali s informacemi skrytými pod zemí, učili se je dokumentovat a chápat jejich význam. Když se v roce 1876 dostal architekt Josef Mocker do západní krypty, neporozuměl v jakém prostoru se ocitá (*Zpráva 1876/87*), otázka románské a předrománské předchůdce katedrály byla totiž v té době nastolena pouze písemnými prameny (*Tomek 1861; 1892*). Rozhodujícím momentem byl příchod architekta Kamila Hilberta v roce 1899, který výzkum přenesl od dokumentace náhodných nálezů k soustředěnému studiu jednotlivých stavebních etap. Již v roce 1911 byla získána základní představa o půdorysu a prostorovém členění románské kapitulního chrámu. Jednalo se o trojlodní plochostropou baziliku se dvěma chóry. Na východní straně byla pod východním chórem sv. Víta trojlodní krypta sv. Kosmy a Damiána, v jejím prodloužení pak mladší krypta sv. Gaudencia. Hlavní chór byl poněkud vyvýšen stejně jako prostor nad kryptou sv. Gaudencia. Severní boční loď byla na východní straně zakončena apsidou, jižní loď byla pravděpodobně zakončena, alespoň ve starší fázi, apsidou kaple sv. Václava kolmou na osu baziliky. Na západní straně, pod chórem Panny Marie byla zahlobena pětিলodní krypta sv. Martina. V západní části byla také umístěna

příčná loď doprovázena na každé straně věží (Hilbert 1914). Abychom nepředbíhali výsledkům právě probíhajícího výzkumu, nebudeme se na tomto místě zabývat chronologií jednotlivých stavebních etap, vzhledem ke stáří liturgických pramenů to ani není užitečné. Podle písemných zpráv bylo se stavbou započato roku 1060,¹ k závěrečnému svěcení bylo přistoupeno 14. 4. 1096. Ačkoli bazilika prodělala během své existence několik stavebních úprav, k větším změnám v její dispozici nedošlo. Z dochovaného materiálu a písemných zpráv lze usuzovat na hojnější stavební úpravy ve 13. století, které se dotkly především architektonické a freskové výzdoby.

Bazilika byla centrem celého episkopálního komplexu, na severní straně k ní přiléhal kapitulní klášter a chodba, která propojovala obě budovy s bazilikou sv. Jiří. Chodba na jižní straně vedla ke kostelu zvanému sv. Bartoloměje. Jižní část kláštera, jižní rameno ambitu a sakristie – kaple sv. Michala byly prozkoumány již K. Hilbertem (1914), severní partie ambitu byla částečně odhalena průkopy Vikářskou ulicí (Durdík – Chotěbor 1983), kapitulní síň stavebním průzkumem domů tamtéž (Durdík – Chotěbor – Muk 1984). Ideální podoby, odrážené liturgickými prameny, dosáhl celý stavební soubor nejdříve kolem pol. 13. stol.

U liturgických pramenů se z typologického hlediska jedná zejména o kategorii nazývanou nejčastěji *liber ordinarius*. Ty obsahují nejpřesnější popisy liturgických akcí, jsou jakýmsi scénářem bohoslužeb. Dále jsou to breviáře, kde vedle úplných liturgických textů nalezneme rubriky téměř stejně výmluvné jako v knihách typu *liber ordinarius*. Stručnější jsou notované breviáře a také misály, které obsahují materiál pro mši a nikoli celodenní pořad bohoslužeb officia. Zvláštním případem je tzv. agenda pražského biskupa Tobiáše z Bechyně (P 3). Tento významný pramen, datovaný k roku 1294 (Podlaha – Patera 1910), obsahuje materiál pro různé mimořádné ceremonie církevního roku, jako např. procesí svátku Očišťování Panny Marie, Květné neděle, obřad uctívání Kříže na Velký pátek apod.

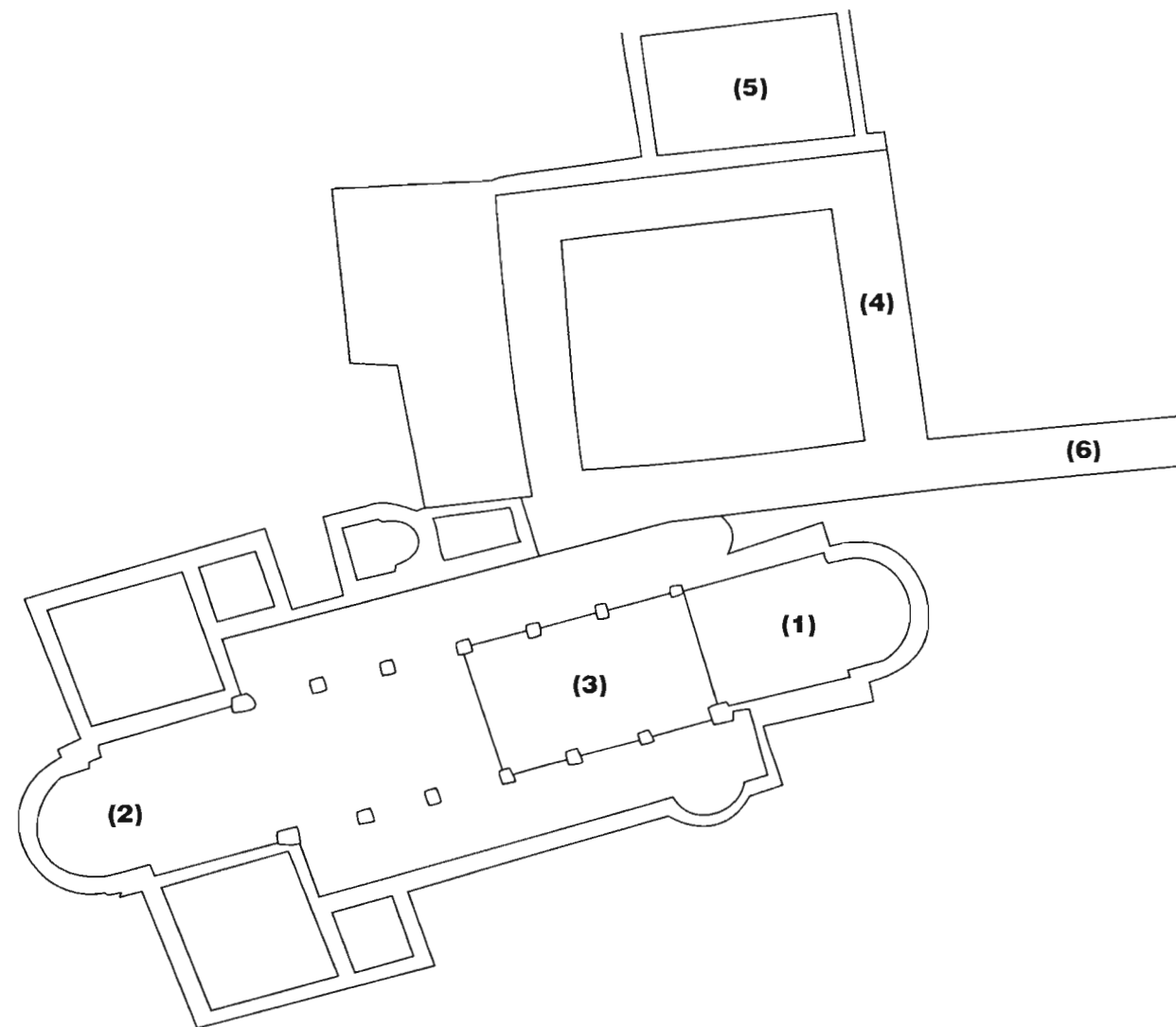
Když pohlédneme na dataci liturgických knih, zjistíme, že jde o prameny relativně pozdní. První *liber ordinarius* (NK9) a nejstarší notovaný breviář (A19) jsou datovány kolem roku 1300 (Plocek 1973). Poslední pramen z chronologického hlediska je breviář tištěný v Norimberku v roce 1492.

Je ovšem zajímavé, že tyto prameny vykazují velmi vysokou míru stability v tradici ritu od nejstarších rukopisů 13. a 14. století až po tištěný breviář 1492 (Eben 1992). Můžeme tedy usuzovat, že i tyto poměrně pozdní prameny mohou odrážet výrazně starší stav a studium prostorových realit zmíněných v rubrikách tento názor podporuje. Ritus pražské katedrály nabyt v podstatě fixní podoby před koncem 13. století a vycházel z prostorové dispozice románské baziliky. Tato skutečnost je potvrzena četnými rubrikami. Proto se zde budeme zabývat v první řadě románským komplexem.

Ve srovnání s liturgickými prameny, má studium pramenů historických za sebou již bohatou tradici doprovázenou mnohými edicemi. Naši představu o stavebním vývoji kapitulního kostela však leckdy komplikují. Zcela mimořádné postavení mají *Statuta metropolitanae ecclesiae Pragensis*, která byla vydána arcibiskupem Arnoštem v r. 1350 a kde můžeme nalézt řadu zmínek týkajících se liturgického provozu včetně některých místních označení.²

¹ Kosmas II, 17, 1060: *Anno dominicae incarnationis 1060 cum ad festum sancti Wenczelai dux Spitigneu venisset Pragam, videns ecclesiam sancti Viti non adeotem ad festivitatem magnam nec capessentem populum concurrentem ad festivitatem sanctam, quam videlicet ipse sanctus Wenczelus construxerat ad similitudinem Romanae ecclesiae rotundam, in qua etiam eiusdem corpus sancti Wencelai quiescebat; similiter et aliam ecclesiolam, quae fuit contigua et quasi in porticu sita eiusdem corpus sancti Adalberti; optimum ratus fore, ut ambas destrueret et unam utrisque patronis magnam construeret ecclesiam...*

² *Statuta metropolitanae ecclesiae Pragensis anno 1350 conscripta*, ed. Antonín Podlaha, Praha 1905, dále jen *Statuta*.

Obr. 1: Bazilika sv. Víta, schematický půdorys. (1) východní chór, (2) západní chór, (3) medio ecclesiae, (4) ambit, (5) kapitulní síň, (6) via longa.
Abb. 1: St.-Veits-Basilica, schematischer Grundriß. (1) Ostchor, (2) Westchor, (3) medio ecclesiae, (4) Kreuzgang, (5) Kapitelsaal, (6) via longa.

3. PROSTOROVÁ ORGANIZACE INTERIÉRU V BAZILICE SV. VÍTA

3.1. VÝCHODNÍ CHÓR

Východní část románské baziliky byla gotickou novostavbou velmi poškozena. Z nadzemní části hlavního chóru se nezachovalo nic, jeho přibližnou rozlohu můžeme odvodit z půdorysu krypty sv. Kosmy a Damiána. Klenba krypty byla završena nad úrovní podlah bočních lodí a proto byl celý chór vyvýšen.

Liturgické prameny zachycují hlavní chór v plném provozu a kladou současně řadu otázek. Bylo by zbytečné citovat všechny rubriky se zmínkami o něm, ve většině případů se jedná o momenty, kdy kanovníci vycházejí nebo se vracejí do chóru (...*exeunt de choro...*, ...*redeunt ad chorum...*, etc.). Některé z těchto rubrik budou uvedeny později v souvislosti s dalšími tématy. Můžeme se přesto pokusit představit si prostor východního chóru přesněji.

Mezi jinými, rubrika popisující procesí ke křtitelnici o velikonoční vigílii doplňuje naši představu vyvýšení chóru o přístupové schodiště: *primum chorus procedit simul per gradum ex parte dextra*.³ Hlavní oltář byl umístěn uprostřed chóru, což potvrzuje rubrika ke *Kyrie puerorum* ze Zeleného čtvrtku: *pueri melius cantantes, stantesque retro altare sancti Viti*...⁴

Existuje ještě další prostor, který byl při liturgii hojně užíván, a který je v rubrikách nazýván *medio ecclesie*. Jedná se zřejmě o místo, kde se nacházel pulpit pro předzpěváky, čemuž nasvědčuje rubrika z Velkého pátku: *...chorus descendit in medium ecclesie. Tunc tres presbyteri ascendentes pulpitem cantant Popule meus*...⁵ *Medium ecclesie* je zmiňováno v souvislosti s různými procesími. Například během prosebných procesí tří dní před svátkem Nanebevstoupení páně, tzv. rogationes, začíná průvod *medio ecclesie*: *Post VI. Exitur cum vexillis et reliquiis i medium ecclesie*.⁶ Také na svátek Očišťování Panny Marie neboli Hromnice, předtím, než se procesí vrátí do chóru, předepisuje rubrika zastavení *in medio ecclesie*.⁷

Mohli bychom tedy předpokládat jakýsi centrální prostor, snad vyvýšený klenbou krypty sv. Gaudencia,⁸ úzce spojený s chórem, ale zřetelně oddělený od bočních lodí mřížkou. Náznaky takového uspořádání nalezneme jak v Arnoštových statutech (oltář *sanctae Katherinae in cancellis*)⁹ tak i v dalších soupisech oltářů.

3.2. ZÁPADNÍ CHÓR

Západní závěr baziliky byl tvořen transeptem s přiloženými věžemi na severní a jižní straně a polokruhovou apsidou na straně západní. Pod ním se nacházela pětিলodní krypta sv. Martina, architektonickou dekorací náležející do 11. století. Užití dvouchórové dispozice, jedinečné v Čechách, je nejčastěji vysvětlováno německým, přesněji saským vlivem (*Libal 1989; Merhautová 1971; 1994; Merhautová – Třeštík 1984; 1985*). Časové zařazení jednotlivých stavebních etap této části chrámu bylo několikrát přezkoumáno (*Cibulka 1958; Borkovský 1960; Libal 1989; Merhautová 1971; 1994; Merhautová – Třeštík 1984; 1985*), rozhodující je však stále původní výkopová dokumentace z roku 1876 a let 1911–1915. Jednotliví stavebníci se nijak neodchýlili od původní dispozice, architektonický dekor je dokladem četných úprav po celé 12. a 13. stol. Písemnými prameny je poprvé zmíněn až k roku 1245, kdy děkan Vít *locavit altare sanctorum evangelistarum ad latus chori sanctae Mariae a sinistris*...¹⁰

Ani liturgické prameny neumožňují z důvodu jejich pozdního vzniku vročit zasvěcení západního chóru Panně Marii před rok 1245. Přesto se z hlediska liturgických obřadů, stejně jako z hlediska stavebního, jeví chór Panny Marie jako velmi podstatná a ustálená komponenta pražského ritu a v rubrikách je zmiňován velmi často. Např. v době adventní se konala procesí do mariánského chóru každý týden na závěr sobotních nešpor: *fit processio ad chorum Beate Virginis cum hac antiphona (Ave spes nostra). Et ibi chorus thurificatur...Hec processio sabbatis diebus non obmittatur usque ad Nativitatem Cristi*...¹¹

³ D9 f. 31v.

⁴ D9 f. 28v.

⁵ D9 f. 30r.

⁶ D9 f. 39r.

⁷ *Stando in media ecclesia sequitur versus*... P3, p. 52.

⁸ za konzultaci děkujeme ing. arch. Petru Chotěborovi.

⁹ Statuta, 37.

¹⁰ FRB II, 285.

¹¹ A19 f. 1v.

Procesí do chóru Panny Marie se konalo též na závěr vánočního matutina. Zde pak kněz zpíval *Liber generationis*, rodokmen Kristův podle Matoušova evangelia. V tomto chóru se pak slouží celá první (půlnoční) vánoční mše *in galli cantu*.¹²

Se zmínkou o Mariánském chóru se setkáme opět na začátku třetí mše *in die*, ve spojení se zajímavým prostorovým efektem. *Introitus Puer natus est* je předcházen tropem, jehož tři verše se zpívají střídavě ve východním a západním chóru. Tento způsob provedení přesně popisuje rubrika v ordinariu D 9: *Trophus Hodie cantandus est cantatur in pulpito; alter versus Quis est iste puer cantatur in choro sancte Marie; tercius iterum in pulpito*.¹³

O mariánských svátcích officium logicky míří do chóru Panny Marie. Např. o svátku Zvěstování se dočteme: *et fit processio ad chorum beate Virginis, ibique hore omnes relique debite compleantur*.¹⁴

Existuje ještě řada podobných zmínek mariánského chóru v rubrikách, které již zde nebudeme uvádět. Jednoznačně však lze konstatovat, že chór Panny Marie má v officiu pražské metropolitní kapituly pevné místo a jeho využití k liturgickým úkonům se jeví jako jeden z nezastupitelných faktorů identity pražského ritu.

3.3. KŘTITELNICE

Rubriky breviářů vícekrát zmiňují *baptisterium*, například na Květnou neděli a Bílou sobotu: *Deinde dicitur oraciones que habentur in baptisterio*. V tomto období je ale označení *baptisterium* užíváno pro křtitelnici, která nebyla při výzkumu nalezena. Zajímavé by bylo znát přesněji její polohu, ale liturgické prameny nám v tomto ohledu bohužel mnoho nenapovídají: *Deinde agitur processio ad fontem hoc modo: Primum chorus procedit similiter per gradum ex parte dextra; deinde cantores cantantes ymnum Rex sanctorum angelorum... Et venientes circuerunt fontem septies, choro stante in loco suo. ... Et conventus redeat ad chorum precedentibus cereis et vexillis, cereo autem paschali ad fontem remanente*.¹⁵

3.4. KAPLE A OLTÁŘE V INTERIÉRU BAZILIKY

K poznání jedné z nejdůležitějších součástí liturgického prostoru, k jednotlivým oltářům, může archeologie přispět jen málo. Dosud jsme čerpali především z pramenů historických, podrobně zpracovaných k této otázce již *V. V. Tomkem (1861)*.

Zakládání oltářů můžeme rozdělit do čtyř období. V prvním jsou ty oltáře a kaple založené nebo poprvé zmiňované do nástupu děkana Víta do funkce, tedy do roku 1243. Od počátku je doložen hlavní oltář sv. Víta (viz *kap. 3.1*). Dále sem patří oltář sv. Kosmy a Damiana v kryptě téhož jména, oltář sv. Martina v kryptě téhož jména, oltář sv. Mikuláše v kapli kostelní věže, oltář sv. Gotharda v kapli téhož jména, oltář sv. Kateřiny, později jmenovaný jako *in cancellis* nebo *intra cancellum*. K výraznému zmnožení dochází ve druhé polovině 13. stol., z velké části zásluhou děkana Víta. Dozvídáme se o oltářích Panny Marie, sv. Evangelistů, sv. Michala v sakristii téhož jména, sv. Ondřeje, Štěpána, Gervasia a Protasia, sv. Mikuláše a Ludmily, oltář sv. Stanislava a Osvalda v kapli pod kostelní věží, sv. Matěje apoštola, Ambrože, Jeronýma, Augustina, Řehoře a mnohých jiných svatých. Následuje skupina asi patnácti oltářů založených nebo poprvé zmíněných v období od 70. let 13. století do roku 1342, do položení základního kamene gotického novostavby. Zajímavá je i četná skupina poslední. Ještě hluboko do druhé poloviny 14. stol. byly

¹² D9 f. 6v.

¹³ D9 f. 7v; P 4 f. 10r.

¹⁴ D9 f. 59v.

¹⁵ D9 ff. 31v-32r.

připomínány starší nebo nově založené oltáře v tzv. přední, tedy západní části kostela. Samotná tato skutečnost významně doplňuje naši představu o úloze západního chóru během stavby katedrály.

Soubor oltářů a kaplí čeká na nové zhodnocení a konfrontaci s prameny liturgickými, v této práci se věnujeme pouze těm, které více zasáhly nebo mohly zasáhnout do dispozice stavby.

3.4.1. KAPLE SV. VÁCLAVA

Hrob sv. Václava tvoří od 10. stol. architektonickou a liturgickou osu celého kostela. Když se kníže Svyatopluk rozhodl nahradit již nevyhovující rotundu románskou bazilikou, byla celá jižní apside rotundy s hrobkou inkorporována do jižní lodi baziliky a tvořila pravděpodobně, kolmo na hlavní osu, její závěr. Ve 13. stol. byla kaple rozšířena a opatřena novou architektonickou výzdobou (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman v tisku).

V ritu kapituly měla kaple svatého Václava své pevné místo, celebrowala se zde kupříkladu druhá mše vánoční (*in aurora*),¹⁶ na Zelený čtvrtek po večerní mši byla do kaple přenesena z hlavního oltáře svátost eucharistie.¹⁷ Také během svátků svatého Václava (*Natale a Translatio*) se převážná část obřadů konala přímo u hrobu světce.¹⁸ Uvnitř kaple se nacházely též oltáře svatého Štěpána a Jana Evangelisty. O svátcích těchto svatých rubriky předepisují při prvních nešporách procesí k jim zasvěcenému oltáři: *Responsorium cantantes faciunt processionem ad altare sancti Stephani...*¹⁹

3.4.2. HROB SV. VOJTĚCHA

Sv. Vojtěch patří k osobnostem, jejichž význam přesahoval daleko za naše hranice a dostalo se mu, stejně jako sv. Václavu, nejvyšších církevních poct. Navzdory písemným pramenům je však umístění jeho hrobu v předrománské rotundě a románské bazilice sporné. Po přenesení Vojtěchových ostatků z Hnězdna, byla Vojtěchova hrobka zřízena při kapitulním chrámu. Písemné prameny však její polohu neozřejmují.²⁰ Nový rozbor předrománské fáze kapitulního chrámu (Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman v tisku) se přiklání s výhradami k názoru, že sv. Vojtěch mohl být uložen v k tomuto účelu vybudované severní apsidě. Jeho ostatky měly samozřejmě pro chrám mimořádný význam, nicméně se jim nedostalo takové ochrany jako ostatkům Václavovým. Bylo by mylné spojovat analogicky vztah jižní apsidy a kaple sv. Václava se vztahem mezi severní apsidou rotundy a severní apsidou baziliky. Odporuje tomu zmínka ve FRB 295, podle které byl v novém chrámu hrob sv. Vojtěcha umístěn ve střední části kostela poblíž hlavních dveří (*porta maior*). Potvrzuje to zpráva z roku 1396, kdy bylo tělo vyzvednuto a přeneseno do gotické hrobky, v té době z románské stavby zbývala jen západní část (*Beneš Krabice z Weitmile*).

¹⁶ *In aurora missa dicitur in capella sancti Wenceslai...*, D9 f. 7r.

¹⁷ (*Oblatas*) *involutas corporali et positas super vacuum calicem patena opertum defert presbyter in capellam Beati Wenceslai...*, D9 f. 29r.

¹⁸ *In Translatione sancti Wenceslai ad primam vesperam... et itur ad sepulchrum eius ibique omnes alie hore et missa a conventu dicuntur.* D9 f. 58v.

¹⁹ D9 f. 8r.

²⁰ Kosmas II, 17, 1060: *Anno dominicæ incarnationis 1060 cum ad festum sancti Wenceslai dux Spitigneus venisset Pragam, videns ecclesiam sancti Viti non adeotem ad festivitatem magnam nec capessentem populum concurrentem ad festivitatem sanctam, quam videlicet ipse sanctus Wenceslaus construxerat ad similitudinem Romanæ ecclesie rotundam, in qua etiam eiusdem corpus sancti Wenceslai quiescebat; similiter et aliam ecclesiolam, quæ fuit contigua et quasi in porticu sita eiusdem corpus sancti Adalberti; optimum ratus fore, ut ambas destrueret et unum utrisque patronis magnam construeret ecclesiam...*

Liturgické prameny potvrzují integraci tumba svatého Vojtěcha do liturgie kapituly. O prvních nešporách jeho svátku rubrika předepisuje: *...et fit procesio ad sepulchrum eius, ibique vespere cum completorio debite finiuntur.*²¹

Význam hrobu svatého Vojtěcha je evidentní. Také Arnošt věnuje ve statutech jeden odstavec strážci hrobu sv. Vojtěcha, který zastával zároveň funkci faráře hradního okrsku.²² Karel IV. mu nechal vybudovat hrobku uprostřed plánované hlavní lodě katedrály.²³

3.4.3. KAPLE SV. GOTHARDA

Z historických pramenů se dozvídáme, že biskup Jan I. (1134–1139) byl pohřben v kapli sv. Gotharda, kterou sám nechal prorazit do severní stěny kostela sv. Václava.²⁴ Tato zpráva naše úvahy spíše komplikuje. Není jasné, měl-li analista opravdu na mysli severní partii baziliky. Zde ale není pro žádnou kapli místo a ani nebyla nalezena. Zdivo severní obvodové zdi bylo dokumentováno místy až do výšky dvou metrů (*Skicáře*), ve východní části tvoří jižní stěnu jižního ramene ambitu a na něj navazující dlouhé chodby, ve střední části k němu těsně přiléhá sakristie, směrem k západu pak kaple sv. Tomáše. Jasně není ani označení *ecclesie sancti Wenceslai*, pražský kapitulní chrám je obvykle jmenován jako *sancti Viti, ecclesia pragensis* nebo jsou vyčtena jména všech patronů. Vzhledem k nejednotnosti středověké terminologie snad není nutné z tohoto vyvozovat nějaké další závěry.

Liturgické prameny v tomto případě mohou dosvědčit či alespoň podpořit výsledky archeologických výzkumů. Na svátek svatého Gotharda se můžeme dočíst o prvních nešporách: *... responsorium Iustum deduxit et fit procesio ad altare sancti Gothardi et ibi finito responsorio subditur versus...*²⁵ Zmínka o oltáři přirozeně nevyklučuje existenci kaple, ale – jak jsme si již mohli všimnout výše – rubriky většinou rozlišují mezi *capella* a *altare*, (např. *capella sancti Wenceslai – altare sancti Stephani*). Je tedy pravděpodobné, že svatému Gothardovi byl uvnitř kostela zasvěcen pouze oltář a nikoliv kaple.

4. MONASTERIUM ECCLESIAE PRAGENSIS

Až do druhé poloviny 11. století nezachovávali pražští kanovníci žádný řád. Teprve roku 1068 probošt Marek, jehož nástup je považován za druhé založení kapituly, uložil kanovníkům, mimo jiné, pravidlo společného bydlení (*Kosmas II, 147*). Klášter byl tedy pravděpodobně založen o něco později než bazilika, ale budován spolu s ní a základní dispoziční řešení bylo dokončeno nejpozději roku 1100,²⁶ jednotlivé části byly ale dále stavěny a měněny po celé 12. a 13. století. Byl vložen mezi severní obvodovou zeď baziliky a severní část hradního opevnění a sestával ze třech hlavních částí. Přímou na baziliku navazoval ambit, k jeho západní straně přiléhala sakristie – kaple sv. Michala a na straně severní ležela kapitulní síň (*Borkovský 1960; Durdík – Chotěbor 1980;*

²¹ D9 f. 60v.

²² *De officio tumbarii sancti Adalberti, Statuta*, 36.

²³ Po uzavření chóru pak zůstala vně katedrály, za Rudolfa II. nad ní byla vztyčena okrouhlá kaple. Záchranný archeologický výzkum se jí naposledy dotknul v roce 1996 (*Frolík 1996*).

²⁴ *Ea tempestate Johannes, pragensis episcopus aegritudine, VI Idus Augusti migravit ad superos... Sepultus est autem in capella Sancti Gothardi episcopi et confessoris, quam ipse perforato pariete ecclesie Sancti Wenceslai ad aquilonem construi iusserat*, FRB II, 231, 1139.

²⁵ D9 f. 63r, A19 f. 160r.

²⁶ Vodítkem k této uvaze bylo již *K. Hilbertovi (1919)* přiložení kaple sv. Tomáš k západní zdi sakristie-kaple sv. Michala.

Durdík – Chotěbor – Muk 1984; Libal 1989; Merhautová 1994). Refektář a dormitáře byly pravděpodobně vybudovány v severozápadním rohu komplexu.

V liturgii pražské kapituly mělo toto *monasterium* také své místo a do jeho budovy můžeme lokalizovat řadu různých úkonů – ať už explicitně dle předpisů v rubrikách nebo alespoň hypoteticky. V následující kapitole se pokusíme postupně shrnout poznatky k jeho jednotlivým prostorům.

4.1. KAPLE SVATÉHO DUCHA A KAPITULNÍ SÍŇ

Pravidelnou součástí klášterních a katedrálních komplexů byla kapitulní síň, jejíž umístění v monasteriu můžeme celkem s jistotou předpokládat.

Z liturgického programu kanovníků se v kapitulní síni konal pravidelný obřad kapitula, který v komunitách duchovních obvykle navazoval na hodinku primy (*Martimort* 1983, 268). Tomu odpovídá i rubrika pražských breviářů: *Processio reddit ad chorum et domini canonici vadunt ad capitulum*.²⁷ Zde kanovníci vedle obvyklých versikulů a orací vyslechli četbu z martyrologia, jak předepisuje *liber ordinarius: et tunc leccio legitur et kalende et lunacio et nomina sanctorum recitantur*.²⁸ Je nejvýš pravděpodobné, že se v kapitulní síni konal také obřad mytí nohou na Zelený čtvrtek (tzv. *mandatum*), i když rubriky místo jednoznačně nespecifikují.

Skutečnost, že zde pojednáváme současně o kapli Svatého ducha a kapitulní síni najednou, má své opodstatnění. Krátká zpráva o volbě Arnošta z Pardubic pražským biskupem (*Tomek* 1861) totiž nasvědčuje tomu, že jde o dva názvy pro jeden a tentýž prostor: ... *apud eandem nostram ecclesiam in ambitu in capella S. Spiritus, ubi capitulum per nos consuentum est celebrari*. Odkaz na výše zmíněný obřad kapitula se zdá být dosti jednoznačný. Není snad příliš obvyklé, aby kaple se zasvěcením sloužila současně jako kapitulní síň. V pražském kontextu však není věcí tak mimořádnou vzhledem k tomu, že i kaple svatého Michala sloužila současně jako sakristie.

Pozůstatky kapitulní síně byly nalezeny severně severního křídla ambitu (*Durdík – Chotěbor – Muk* 1984), původně byla považována za obdélný trojlodní prostor sklenutý na šest sloupů. Jednotlivé drobné záchranné výzkumy však její podobu zpřesňují a v této chvíli je předčasné činit jakékoli závěry.

4.2. AMBIT

V kapitulní liturgii byl ambit monasteria využíván hojně. Např. rubrika na první neděli adventní předepisuje po primě procesí do kapitulního domu spojené s vykrápěním hřbitova: *Statim post primam fit processio per ambitum cum antiphona O pietatis deus, hebdomadario cimiterium aspergente et subdyacono eum cum plenario precedente*.²⁹ Můžeme se domnívat, že rubrika nemá na mysli hřbitov přiléhající k *monasteriu*, ale hroby, které se nacházely přímo v ambitu. K tomu píše Arnošt ve Statutech: *Spectat etiam ad decani officium, quotiens sollempne funus occurrerit, ... pro sepeliendis corporibus, principum et archiepiscoporum videlicet intra ecclesiam, praelatorum autem in capitulo, sed canonicorum necnon ministrorum et clericorum maiorum seu etiam benefactorum ecclesiae in ambitu, ceterorum vero in cimiterio extra ambitum locum congruum assignare*.³⁰

Cimiterium zmiňované v liturgických pramenech bylo několikrát ověřeno archeologickým výzkumem. V jižním křídle ambitu bylo v letech 1927–28 nalezeno pět hrobů. Další fragmenty byly

²⁷ D9 f. 1v.

²⁸ D9 f. 1v.

²⁹ D9 f. 1v.

³⁰ Statuta, 14.

náhodně odkryty při záchranných archeologických výzkumech (*Boháčová – Frolík – Žegklitz* 1988, 21–22; *Frolík* 1983–1984, hlášení č.j. 3799/83; 343/84; 801/84; 3509/84; *Březinová* 1996).

V budově claustra se patrně nacházela i prostora, kterou bylo možno využívat jako refektář při pravidelných kolacích pivem a vínem o stanovených svátcích církevního roku. Tyto kolace jsou často zmiňovány v rubrikách breviářů včetně udání hodnostáře, na jehož účet občerstvení připadlo – nejčastěji jde o kapitulního probošta. Děje se tak dvakrát v posledním adventním týdnu, na Narození Páně i svátcích bezprostředně následujících, na Zelený čtvrtek apod. Velmi přesný je v tomto ohledu *liber ordinarius* D9.³¹

Stejně jako v případě románské baziliky, i zde by bylo zajímavé položit si otázku, kdy kanovníci klášter, který byl postupně vytlačován novostavbou a v jeho zánikovém horizontu bylo nalezeno mnoho architektonických článků z posledních stavebních fází nového chóru a jeho prvních přestaveb, opustili.

V této souvislosti je pozoruhodné, že breviář 1492 při popisu procesí na první adventní neděli udává jako místo určení nikoli *per ambitum* ale jen *per totam ecclesiam*. Zdá se tedy, že breviář reaguje na konkrétní situaci a místo původního procesí konventní budovou předepisuje pouze procesí v samotném prostoru kostela. Avšak nečiní tak systematicky, jak dokládá analogická rubrika u neděle *in septuagesima: Processio etiam agitur post primam per claustrum...* Toto místo můžeme patrně interpretovat jako anachronismus způsobený opisováním rubrik podle starší předlohy. Poprvé – v době adventní – písař pozměnil rubriku, ale později již pouze přesně reprodukuje předlohu.

5. VIA LONGA

Písemné prameny 13. století několikrát zmiňují dlouhou chodbu.³² Pro archeology její podoba zůstávala neznámá až do 80. let našeho století, kdy byla objevena na Jiřském náměstí (*Boháčová – Frolík – Žegklitz* 1989) V několika kampaních byla sledována téměř v celé své délce, od závěru katedrály až k západnímu portálu baziliky sv. Jiří. Na straně klášterní pravděpodobně navazovala přímo na jižní rameno ambitu,³³ na straně kláštera sv. Jiří ji snad můžeme napojit na starší výzkum I. Borkovského. Tento hmatatelný doklad komunikace mezi oběma kláštery ale čeká ještě na další zhodnocení, stejně jako kontakty, které zanechaly stopy v písemných pramenech.

Liturgické prameny neobsahují žádné zmínky o chodbě, kterou by bylo možno identifikovat jako *via longa*. Není to příliš překvapivé, neboť datum jejich vzniku spadá do období zániku chodby. Jisté však je, že procesí ke kostelu svatého Jiří byla pravidelnou součástí kapitulní liturgie. Například v úterý *in Rogationibus* nalezneme v breviářích následující instrukci: *Post VI itur cum vexilis in eccleisam sancti Georgii*.³⁴ Také na Popeleční středu mířilo procesí ke svatému Jiří, kde byl posvěcen popel na udílení popelce: ...*et fit processio ad sanctum Georgium quando ibi cineres benedicuntur*.³⁵

Statuta arcibiskupa Arnošta potvrzují, že cílem procesí byl skutečně jmenovaný klášter benediktinek. V odstavci popisujícím úlohu polovičních prebendářů říká: *Tenantur autem specialiter duo medii praebendati in die cinerum in reditu processionis de sancto Georgio letaniam*

³¹ Např. *Decanus debet ministrare fratribus in potu sufficienti quam incipit hanc antiphonam O Sapiencia*. D9 f. 5v Cf. Eben 1994, 64.

³² *Longa via claustris versus aquilonem depicta est*. FRB II, 285, 1243; FRB II, 284, 1234, 1243, 1271.

³³ FRB II, 322, vstupovalo by se do ní tedy z baziliky severním portálem.

³⁴ D9 f. 40r.

³⁵ *Breviarium impressum* 1492.

decantare.³⁶ Tato procesí se zřejmě konala – ovšem již bez svěcení popele – každé pondělí, středu, a pátek po celou postní dobu. K bazilice svatého Jiří směřovalo i procesí na svátek Hromnic.³⁷

Vzhledem k tomu, že liturgické zvyky zaznamenané v breviářích mohou odrážet úzus podstatně starší, lze si položit otázku, zda spojovací chodba mezi katedrálou a klášterem sv. Jiří nemá nějakou souvislost s těmito procesími. Je jistě možné si představit, že byla k tomuto účelu využívána.

6. KOSTEL ZVANÝ SV. BARTOLOMĚJE

Jižně baziliky sv. Víta byl v 11. nebo první polovině 12. století založen menší, jednolodní kostelík s polokruhovitou apsidou, který byl následně propojen s bazilikou chodbou. Otázka jeho patrocinia i funkce zůstává otevřená navzdory mnoha hypotézám (*Borkovský 1960; Pokorný 1982*).

Liturgické prameny nemohou nijak podpořit patrocinium svatého Bartoloměje. V rubrikách svátku sv. Bartoloměje chybí jakákoliv zmínka typu *ecclesia* nebo *capella sancti Bartolomei* a není řeč ani o vlastním oltáři. Jelikož prameny většinou v analogických případech podobné informace poskytují, je dosti nepravděpodobné, že by tak nečinily v případě významného apoštola, jakým je Bartoloměj.

Novým příspěvkem k diskusi o patrociniu kostela pod III. hradním nádvořím by mohla být rubrika ze středy prosebných dní (in Rogationibus). Zde v rámci pokynů k procesí nalezneme tuto formulaci: *Post missam itur ad capellam sancte Marie*.³⁸ Je nepravděpodobné, že by v terminologii liturgických pramenů byl označením *capella sancte Marie* míněn chór Panny Marie. Navíc procesí in Rogationibus vždy opouštějí vlastní prostor kostela. Nelze úplně vyloučit, že se jedná o nejstarší kostel Panny Marie na západním předpolí Pražského hradu, ke kterému byla snad právě z důvodu těchto procesí připojena jižní předsíň. Na přelomu 13. a 14. století již ale jistě nestál (*Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman v tisku*). Je tedy otázka, zda jeho patrocinium nemohlo být přeneseno do kostelíka jižně baziliky, ke kterému byla připojena chodba. Pak by se tohoto kostela mohla týkat i zmínka o přenosu mariánského patrocinia v rubrice, kterou cituje *Cibulka (1933, 41)* podle tzv. „druhé třídy misálů“ z 15. století: *Post missam itur ad capellam sancte Mariae secundum antiquam rubricam que quia postea rupta et translata est ad aulam regalem castris pragensis*.

7. ZÁVĚR

Z porovnání obou skupin pramenů vyplývá, že úroveň obou chórů byla oproti bočním lodím zvýšená, vyvýšený byl i prostor uprostřed lodí, který je prameny nazýván *medio ecclesiae*. Další prostory jsou rozděleny mezi množství oltářů (30–40) a jejich majetky (*Pelikán 1939–46*). Z inventářů je zřejmé, že majetek každého oltáře byl umístěn v jeho těsné blízkosti: *Altare sancte Marthe... Almariam habet bonam fero circumdatam...* (*Pelikán 1939–46, 125*) a ne vždy byl uložen pietně: *hromade* (*Pelikán 1939–46, 128*). Každodenní liturgický program využíval v úplnosti celého bazilikálního prostoru, často paralelně.³⁹ Již jsme citovali tropus *Hodie cantandus est* před

³⁶ Statuta, 31.

³⁷ *Deinde fit processio ad ecclesiam sancti Georgii et cantant antiphonas que secuntur*. P3 p. 42.

³⁸ D9 f. 40r; A19 f. 156r.

³⁹ U každého z oltářů probíhaly souběžně s kapitulní liturgií tiché mše, příslušné jejich nadání. Že se vztah oltářníků a kapitulárů se neobešel vždy bez problémů dokládá *F. Pokorný (nepubl.)* příkladem odjinud: „Jsou doklady, že privátní celebranti jsou varováni, aby nic se neodvažovali provádět zpěvem a čtením, aby nerušili v kostele. U sv. Tomáše in *praeurbio brunensi* je celebrant napominán: *In voce medio critatem servet nec enim alte clamando cho-*

třetí mši vánoční, kdy byly jednotlivé pasáže střídavě zpívány u pulpitu (snad *in medio ecclesie*) a v chóru Panny Marie. Podobným příkladem je *Kyrie puerorum* ze čtvrtku, pátku a soboty Svatého týdne.

Z hlediska topografie prostoru se jedná o velmi zajímavý případ. Při alternujícím přednesu tohoto zpěvu si předávají hlasy čtyři skupiny kleriků, rozestavené do tvaru kříže. Rubriky, které tuto pozoruhodnou ceremonii popisují, se mezi sebou liší poněkud více, než je zvykem. Proto jsme zde kolacionovali analogické rubriky čtyř pramenů, jež pokrývají časové spektrum zkoumaných liturgických knih od konce 13. do konce 15. století. (viz *příloha 1.*) Srovnání čtyř verzí ukazuje, že se výpovědi pramenů zajímavým způsobem doplňují. Proberme tedy postupně zde zmíněná umístění. První skupinu akterů tvoří vybraní chlapi stojící *retro altare sancti Viti*, tedy v hlavní části chóru. V tom se shodují všechny uvedené prameny. Chlapcům odpovídají kněží z protilehlého chóru Panny Marie. Od tohoto určení se odchyľuje tištěný breviář 1492, jehož velmi neurčitá formulace (*loco competentis...*) patrně odráží stavební změny týkající se západní části kostela. Velmi zajímavé je umístění třetí skupiny kleriků – jáhnů a podjáhnů z řad kanovníků. Notované breviáře A19 a A10 je lokalizují k pulpitu, který se nachází *inter capellam sancti Wenczelay et ostium magnum ecclesie*. Hlavní vchod nazývaný *ostium magnum* ležel tedy zřejmě na jižní straně baziliky. Poslední čtvrtou skupinou jsou vikáři, jejichž místo je znovu u pulpitu, tentokrát však na severní straně před kaplí sv. Tomáše. O existenci tohoto pulpitu jsme informováni i z dalších písemných pramenů. Z nekrologu děkana Víta vyplývá, že právě on byl jeho dárce: *Erexit etiam et aliud pulpitem, ubi solent vicarii cantare in Coena Domini: Domine, miserere, in matutinis parasceve et vigilia paschae*.⁴⁰ Přesnost této zprávy neponechává nejmenších pochyb o tom, že autor nekrologu věděl zcela konkrétně, o čem píše. Pulpit *sancti Mathye* – jak je jmenován v *liber ordinarius* D9 – je nejspíše jiným označením pro tutéž skutečnost. Oltář sv. Matěje byl taktéž založen děkanem Vítem a je v nekrologu uveden bezprostředně po zmínce o tomto pulpitu: *et construxit altare sancti Mathiae, provisione competentis ministro altaris deputata*.⁴¹ Je tedy pravděpodobné, že se jednalo o objekty související i prostorově. Také breviář 1492 udává analogické umístění pro skupinu vikářů, ovšem – jak je patrné z odkazu na kapli sv. Zikmunda – orientuje se již podle nové dispozice katedrály po gotické stavbě.

O komunikaci baziliky s okolím nemáme ucelenou představu. Jsou známy tři vstupy do kostela, na sever se ze západní části vycházelo ke kapli sv. Tomáše a na hřbitov, ve východní části pak do kláštera a do dlouhé chodby. Jižní portál se otevíral jen několikametrovým odstupem od chodby směřující k jižnímu kostelu. Zdá se, že chrám byl i stavebně ponořen do svého liturgického schématu a mimo kanovníků a oltářníků nebylo mnoho těch, kdo mohli do interiéru volně vstupovat. Jen během církevních svátků a mimořádných obřadů, jakými byly korunovace a pohřby, mohli dvořané volně proudit do katedrály. Ani jeden ze tří známých portálů neměl patřičný monumentální nástup, severovýchodní vstup nepřipadá v úvahu, severozápadní vede přes hřbitov a ani jižní, pravděpodobně ono prameny vzpomínané *ostium magnum*, se nejeví jako ideální.

Zajímavá je i otázka provozu v bazilice během stavby katedrály. Mezi položením základového kamene a provizorním uzavřením gotického chóru uplynulo několik desetiletí, během nichž každodenní bohoslužby nesměly být přerušeny.

Liturgická tradice většinou vykazuje velkou míru stability. Náhlá zásadní proměna zvyklostí způsobená dalekosáhlou reformou je spíše výjimkou. Na druhé straně si můžeme představit i určitou přizpůsobivost a respekt vůči kultu ze strany stavebních prací. V tomto smyslu je zajímavé

rum conturbet (jenž zpíval mši konventní) vel alios celebrantes vel nimis submise dicendo non audiat (patrně a ministro).“

⁴⁰ FRB II, 321.

⁴¹ *ibid.*

připomenout téměř dokonalou kontinuitu v tradici breviářů a ordinarií od konce 13. až do 15. století. Z toho vyplývá, že přechod od románské baziliky ke gotické katedrále neměl – až na drobnosti – zásadní vliv na podobu ritu. Kapitula neopustila své staré rubriky a nový prostor postupně přebíral funkce stavby předchozí.

Die Organisation des liturgischen Raums der St.-Veits-Basilika. Die Gegenüberstellung von liturgischen, archäologischen und historischen Quellen stellt für die Erkenntnis der Gesamtgestalt des Interieurs der romanischen Basilika und der Funktion ihrer einzelnen Teile einen wesentlichen Fortschritt dar.

Die Liturgie des Prager Kapitels formierte sich während der zweiten Hälfte des 13. und in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Aus dieser Zeit stammt auch der Grundkomplex der eben für den romanischen Bau geschaffenen *libri ordinarii*. Es handelt sich um eine außerordentlich konservativ tradierte Quelle, in der sich sogar die Tatsache, daß der romanische Komplex mit Kloster in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts abgerissen und durch einen gotischen Neubau ersetzt worden war, erst mit hundertjähriger Verspätung niederschlug. Obwohl der Gebäudekomplex primär für die alltägliche Liturgie geschaffen wurde, ist die absolute Mehrzahl der Interpretationen der einzelnen Teile der Basilika alleine von historischen Quellen ausgegangen. Dort, wo sich historische und archäologische Quellen widersprechen, wie im Fall der St. Gothardskapelle oder bei der Kapelle/Kirche des heiligen Bartholomäus können die detaillierten Beschreibungen in den Breviaren bei der Entscheidung helfen. Da auch Prozessionen außerhalb der Basilika und des Klosters beschrieben sind, dürfen die beiden romanischen Gänge neu interpretiert werden. Problematisch bleibt nach wie vor die kleine einschiffige Kirche südlich der Basilika, die I. Borkovský als St. Bartholomäus identifizierte. Die liturgischen Quellen bieten für dieses Patrozinium keine Unterstützung (es wird auch kein Altar erwähnt), und deuten im Gegenteil an, daß es sich um die Kapelle der Jungfrau Maria handeln könnte. Zu untersuchen bleibt z.B. noch das genaue Alter der einzelnen Altäre und nach Abschluß der Grabungen in der Vikariusgasse werden die Informationen über die Klostergebäude neu zu bewerten sein, der Untergangshorizont der Gänge und der sog. Bartholomäus-Kirche sollte aufgrund des archäologischen Materials genauer bestimmt werden. Bereits heute ist aber sicher, daß wir durch das Studium der liturgischen Quellen an die historische Realität wesentlich näher herankommen können.

Literatura:

- Birnbaum, V. 1919:* Stavební povaha nejstarších českých basilik, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 27, 10–22.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Žegklitz, J. 1988:* Záchrané práce na Pražském hradě (1983–1984) v katedrále sv. Víta, Castrum Pragense 1, 21–22.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Žegklitz, J. 1989:* Jiřské náměstí na Pražském hradě (Shrnutí výsledků 1. etapy výzkumu) – Georgsplatz auf der Prager Burg (Ergebnisse der ersten Forschungsetappe), Archaeologia Historica 14, 193–202.
- Boháčová, I. – Frolík, J. 1991:* Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu, Archeologické rozhledy 43, 562–576.
- Borkovský, I. 1961:* K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě, Památky archeologické 51, 332–381.
– 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
- Březinová, H. 1996:* Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu na lokalitě Praha – Hrad, Jiřské náměstí, Vikářská ulice, kolem katedrály sv. Víta, č.j. 1926/96.
- Cibulka, J. 1958:* Templum Sanctae Mariae, Kniha o Praze, 26–46.
- Čarek, J. 1947:* Románská Praha. Praha.
- Durdík, T. – Chotěbor, P. – Muk, J. 1984:* Klášter kostela pražského na Pražském hradě, Archeologia Pragensia 5, 113–123.
- Durdík, T. – Chotěbor, P. 1980:* Nálezová zpráva o průkopu Vikářskou ulicí na Pražském hradě v r. 1973, ARÚ AV ČR Praha, č.j. 4860/80.
- Durdík, T. 1980:* Nálezová zpráva o záchraném výzkumu domu čp. 40 na Pražském hradě v letech 1971–1974, ARÚ AV ČR Praha, č.j. 4861/80.
- Eben, D. 1992:* Die Bedeutung des Arnestus von Pardubitz in der Entwicklung des Prager Offiziums, in: Cantus Planus, Papers Read at the Fourth Meeting (Pécs 1990), Budapest.
– 1994: Liturgická hudba v předhusitské katedrále, in: Pražské arcibiskupství 1344–1994, Praha. Fontes rerum bohemicarum, ed. J. Emler

- Frolík, J. 1996:* Zpráva o záchraném archeologickém výzkumu prováděném na základě smlouvy č. 709/96 na lokalitě Praha – Hrad, chrám sv. Víta – hrob sv. Vojtěcha, ARÚ AV ČR Praha, č.j. 1684/96
- Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A. v tisku:* Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. Castrum Pragense 3. Praha 2000.
- Hilbert, K. 1914:* Nové poznatky o románské basilice na hradě pražském, Památky archeologické 26, 10–15.
- Chotěbor, P. 1968:* Architektonické články v lapidáriu Pražského hradu, Archeologia historica 13, 209–214.
- Kalousek, J. 1878:* Pozůstatek staršího kostela sv. Víta na hradě pražském, Památky archeologické 10, 642. Kroniky doby Karla IV., Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela, kniha čtvrtá, Praha 1987, 246–7.
- Libal, D. 1989:* Pasport Spytihněvovy baziliky (SÚRPMO, akce 400060/89).
- Marimort, A.-G. 1983:* L'eglise en prière IV – La liturgie et le temps, Paris.
- Merhautová, A. 1971:* Raně středověká architektura v Čechách, Praha.
– (ed.) 1994: Katedrála sv. Víta v Praze, Praha.
- Merhautová, A. – Třeštík, D. 1984:* Románské umění v Čechách a na Moravě (2. vydání), Praha.
– 1985: Ideové proudy v českém umění 12. století, Studie ČSAV 2, 82–105.
- Pelikán, J. 1939–46:* Inventář oltářů kostela sv. Víta v Praze, r. 1397, Památky archeologické 32, 123–131.
- Plocek, V. 1973:* Catalogus codicum notis musicis instructorum qui in Bibliotheca [...] universitatis Pragensis servantur, Praha.
- Podlaha, A. – Hilbert, K. 1906:* Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. hlavní město Praha: Hradčany. I. metropolitního chrámu sv. Víta v Praze. Praha.
- Podlaha, A. – Patera Ad. 1910:* Soupis rukopisů Knihovny metropolitní kapitoly pražské, Praha.
- Pokorný, F. 1984:* Středověká monodie, referát z konference „Cesty a způsoby šíření staré hudby“, nepubl. materiál Českého hudebního fondu
- Pokorný, L. 1982:* Dvě liturgická pojednání, Teologické studie, Praha.
- Statuta metropolitanae ecclesiae Pragensis anno 1350 conscripta, ed. Antonín Podlaha, Praha 1905.
- Zprávy Jednoty svatovítské, Prague 1876–1928

Soupis liturgických pramenů

Praha, Knihovna metropolitní kapituly

- P3 Agenda Tobiáše z Bechyně, 1294, P III
P4 Misál, 2. pol. 14. století, P IV
Antifonář Arnošta z Pardubic, 2. pol. 14. století, P VI/1–3
Breviář, 2. pol. 15. století (1470), P XI
Breviář, 2. pol. 14. století, P XV

Praha, Národní knihovna ČR

- A19 Notovaný breviář, 13./14. století, XIV A 19
NK9 Liber ordinarius, 13./14. století, IV D 9
Breviář, 14. století, VII A 12
1492 Breviarium Pragense (impressum), 1492, KK C 129

Praha, Knihovna Národního muzea

- D9 Liber ordinarius, 1. pol. 14. století, XIV D 9
A10 Notovaný breviář, 2. pol. 14. století, XV A 10

D9 f. 28v ... pueri melius cantantes, stantesque retro altare sancti Viti cantent *Kyrieleyson* ter. Tunc presbyteri excepti stantes in choro
A19 f. 134v ... pueri melius cantantes, stantesque retro altare beati Viti cantent *Kyrieleyson* ter. Tunc presbyteri stantes in choro
A10 f. 178r ... pueri melius cantantes, stantesque retro altare beati Viti cantent *Kyrieleyson* ter. Tunc presbyteri stantes in choro
1492 (bez fol.) ... pueri melius cantantes, stantesque retro altare sancti Viti cantent *Kyrieleyson* trina vice. Vicarii stantes in loco

D9 beate Virginis cantent *Ihesu Criste* Posthoc dyaconi et subdyaconi canonici
A19 beate Virginis cantent *Ihesu Criste*... Posthoc dyacones et subdyacones canonici
A10 beate Virginis cantent *Ihesu Criste*... Posthoc dyacones et subdyacones canonici
1492 competenti vel circa diversorium cantent *Iesu Criste*... Post hoc canonici cum installatis

D9 stantes ante capellam sancti Wenceslai cantent *Alpha et*
A19 stantes in pulpito, quod est inter capellam sancti Wenceslay et ostium magnum ecclesie, cantent *Alpha et o*...
A10 stantes in pulpito, quod est inter capellam sancti Wenceslai et hostium magnum ecclesie, cantent *Alpha et o*...
1492 stantes ante capellam sancti Wenceslai cantent *Alpha et o*...

D9 Posthoc dyaconi et subdyaconi vicarii stantes in pulpito sancti Mathye cantent *Domine miserere*...
A19 Post quod dyaconi et subdyaconi vicarii stantes in pulpito ante capellam sancti Thome apostoli cantent *Dominemiserere*...
A10 et posthoc dyaconi et subdyaconi vicarii stantes in pulpito ante capellam sancti Thome apostoli cantent *Domine miserere*...
1492 Deinde subdyaconi et dyaconi vicarii stantes ante capellam sancti Sigismundi cantent *Domine miserere*...

Příloha

